CARTE FINANŢATĂ DE MINISTERUL CULTURII

GALA GALACTION

O P E R E

II

PROZĂ SCURTĂ

Ediţie îngrijită,
note şi comentarii
de
TEODOR VÂRGOLICI

SCRIITORI ROMÂNI
EDITURA MINERVA
Bucureşti – 1996

ISBN: 973-21-0450-3
ISBN: 973-21-0399-X

NOTĂ LA VOLUMUL AL II-LEA

În volumul al doilea al ediţiei noastre am inclus următoarele volume de proză scurtă ale lui Gala Galaction, în succesiunea lor cronologică:

La ţărmul mării, Bucureşti, Editura H. Steinberg, 1916;

Răboji pe bradul verde, Iaşi, Editura „Viaţa românească", 1920;

Toamne de odinioară, Bucureşti, Editura „Adevărul", 1924;

Caligraful Terţiu, Bucureşti, Editura „Cultura naţională", 1929.

Dat fiind faptul că Gala Galaction şi-a transferat unele scrieri de la un volum la altul, nu am putut păstra unitatea acestora, reproducând respectivele scrieri în volumul în care au fost incluse ultima dată. Astfel, prozele *La ţărmul mării*, *La Sinaia*, *Drumul lui Creangă*, *Grădina de lângă lac*, *Agapia veche* şi *Din Galaţi (Ad uxorem)*, din volumul *La ţărmul mării*, au fost transferate în *Răboji pe bradul verde*, iar schiţa *Crăciunul sfântului copil Feodor*, inclusă iniţial în *Răboji pe bradul verde*, în volumul *Caligraful Terţiu*.

Pentru scrierile din volumele *Răboji pe bradul verde* şi *Toamne de odinioară* am luat ca text de bază pe cel din ediţiile menţionate, nefiind reluate în *Opere*, vol. I, Bucureşti, Editura pentru literatură şi artă, 1949. Am folosit însă această ediţie ca text de bază pentru scrierile din volumele *La ţărmul mării* şi *Caligraful Terţiu*. Colaţionând textele din *Opere* cu cele din ediţiile anterioare, am constatat că, în câteva locuri, din motive conjuncturale, în 1949, Gala Galaction a eliminat unele cuvinte. De pildă, din reveria *La ţărmul mării* a eliminat denumirea localităţii Carmen Sylva. Am revenit la forma iniţială în toate cazurile.

Criteriile de stabilire a textului au fost expuse în *Nota asupra ediţiei* de la primul volum.

TEODOR VÂRGOLICI

LA ŢĂRMUL MĂRII

TUDOR VLADIMIRESCU

Cel dintâi viteaz din neamul nostru, despre care am auzit, mic copil, şi pe care l-am plimbat în închipuirea mea, a fost Tudor Vladimirescu. *Zavera lui Tudorin* mi-a sunat la urechi şi în inimă de pe timpul când de-abia puteam să biruiesc sunetul *r*. Ca mai toţi cei vlăstăriţi la picioarele frumoşilor moşnegi adormiţi acum un sfert de veac, am ascultat şi eu, în seri de iarnă, crâncenele povestiri despre Zaveră. Câteva întâmplări, din acele zile mari şi nenorocite, mi-au rămas în suflet şi după zeci de ani am căutat să le răsădesc în grădinile nuvelei. Le-am auzit de la o bătrână veselă şi bărbătoasă, un fel de bunică adoptivă, al cărui ultim vis, a cărei ultimă dorinţă, la un pahar de vin, era să o pomenească nepoţii când vor fi mari şi ea va fi în pământ. Din amintirile ei, fetişcană în Zaveră, am umplut cerul primelor mele închipuiri cu umbra uriaşului Tudorin şi cu numele lui de trâmbiţă.

Când eram ceva mai mare, am găsit, într-o casă veche unde locuia, ascunsă de toată lumea, o altă bătrână din familia mea, un tablou care a fost pentru mine un eveniment printre evenimentele copilăriei. Multă vreme, chiar şi atunci când învăţasem alfabetul cirilic în care era scrisă legenda tabloului, priveam la acest tablou cu uimirea din zilele dintâi. Tabloul înfăţişa pe *Slugerul Tudor Vladimirescu*, înconjurat de câţiva panduri şi căpitani, stând cu toţii pe malul unei ape şi cam la o margine de oraş. Apa era Jiul sau Oltul, oraşul: Craiova sau Slatina. Un pandur ţinea un cal de căpăstru: o flotă de raţe se legăna pe apă. Slugerul Tudor Vladimirescu, persoana cea mai arătoasă din icoană, era închipuit ca un om gras şi jovial. Avea în ochi o mulţumire de parvenit trufaş, sigur de treburile şi de veniturile lui, mândru de hainele scumpe cu cari era îmbrăcat. Căci într-adevăr era scump îmbrăcat. Avea o blană lungă până în pământ, printre ale cărei răsfrânturi de samur se vedea brâul plin de pistoale şi de pumnale. Slugerul ţinea o mână pe prăsele, lăsând să-i cadă, largă, mâneca de la blană şi nu ştiu ce găitan sau lanţ care-i cobora de sus, de după gât. În cap purta căciulă, nu de piele de oaie ci tot de ceva rar.

Am primit icoana aceasta cum primeşte credinciosul ignorant chipul vreunui sfânt vestit, în cutare icoană despre care se zice că a pogorât din

cer. Vremea cugetării critice era încă departe. De-abia, prin clasa a treia, a patra primară, am început, fără să-mi dau bine seama, să nu mai cred în icoana dintâi. Imagini contradictorii au împins-o mai departe şi i-au luat locul. Cântecul popular nu mă mai lăsa să văd în Domnul Tudor pe arendaşul, încântat de sine, din vechiul tablou:

Tudor, Tudor, Tudorel,
Dragul mamei voinicel,
De când maica ţi-ai lăsat
Şi panduri ţi-ai adunat,
Mult la faţă te-ai schimbat
Şi mult te-ai întunecat.

Apoi o iconiţă dintr-o carte de cetire de pe vremuri, carte cu multe foi, tipărită pe hârtie bună şi frumos ilustrată (cred că *Citirea* lui I. Ionescu) mi-a arătat un Tudor cu totul diferit. Avea o privire ageră şi arzătoare, nişte obraji traşi şi o pornire vehementă în capul lui cu chică leonină.

Revoluţia lui Tudor Vladimirescu, la lecţia de istorie şi istoria critică, mai târziu, trebuia să-mi precizeze, din ce în ce mai mult, această figură, vulturească şi aspră, care dominează, ca dintr-un nor de sânge, redeşteptarea românismului la începutul veacului trecut.

În şcoala haotică, lipsită de viaţă şi de patriotism, lipsită de ideal şi de solemnitate, în şcoala interminabilă şi veştejitoare prin care a trecut generaţiunea mea şi eu cu ea, am ţinut ochii multă vreme aţintiţi pe Domnul Tudor. El şi Iancu Jianu erau pentru mine subiectele unor romane istorice, la cari visam, după cari întindeam braţele, cel puţin de atâtea ori, de câte ori auzeam lăutarii cântând cântecul Jianului sau doina. Îmi propuneam să scriu cu foc două romane, în cari Iancu Jianu şi Tudor Vladimirescu să trăiască măreţi, ca fulgerile în nori şi ca Porţile Împărăteşti în şerpii de tămâie. A fost un vis care a înflorit, dar n-a rodit!

Şi iată că părerea-mi de rău se ţărmureşte azi cu mulţumirea să văd că dorul meu a fost şi dorul altuia, care şi l-a izbândit frumos şi bine. O femeie,pe care n-am văzut-o niciodată şi despre care se zice că prin naştere nu e romancă, a iubit atât de mult aceste vitejeşti figuri ale codrului şi ale suferinţei româneşti, încât le-a închinat ani de zile din viaţa ei, a adunat cu răbdare faptele, sufletescul şi culorile epocei şi a rechemat cu putere pe Haiduc şi pe Pandur, în două cărţi întitulate: *Haiducul* şi *Pandurul.*

Am isprăvit de citit, mai ieri, pe cea din urmă. Erau ediţia şi versiunea românească. Aştept cu nerăbdare să-mi sosească originalul, ca să-mi lămuresc o mulţime de chestiuni, cărora nu le găsesc răspuns şi cari nu-mi dau pace. Autoarea, Bucura Dumbravă, scrie în limba germană! Ar mai trebui să aud că această scriitoare nu e nici măcar născută în ţara noastră, ca mirarea mea să crească mare cât Oltul.

Oriunde ar fi născută autoarea *Pandurului* şi oricare ar fi limba în care a trebuit să-şi scrie cartea, ea este româncă, este olteancă! mai mult decât mii şi mii de români şi de olteni. Cartea ei este scrisă cu atâta dragoste de ţărănimea noastră, cu atâta pricepere într-ale firii şi ale sufletului românesc adevărat, cu atâta evlavie pentru codrii, munţii şi mânăstirile din Oltenia, încât dacă am fi cu toţii la înălţimea românismului Bucurei Dumbravă, i-am decerna, într-un glas, o diplomă de onoare şi de recunoştinţă din partea poporului român. Şi Tudor Vladimirescu, întunecosul pandur care trece călare, prin toată această minunată rechemare a anilor 1820-1821, poate fi el altul decât adevăratul, autenticul Tudor Vladimirescu?

Te întrebi, fără să poţi să hotărăşti – din multa ei dragoste, ori din multa ei ştiinţă istorică l-a înviat Bucura Dumbravă pe vajnicul oltean, atât de aidoma cu icoana din inimile noastre? Trebuia, pe lângă atâta sete de lămuriri istorice şi o inimă de femeie, ca Tudor Vladimirescu să renască printre noi pandur viteaz şi nepătat, apostol furtunos şi crunt, precum a fost.

Tudor Vladimirescu! Este astăzi ceasul, mai mult decât oricând, să strângem la piept icoana lui şi să lăsăm să curgă peste inimile noastre izvorul cu gust de lacrimi al ştiinţei faptelor şi soartei lui. Sunt în cartea Bucurei Dumbravă nişte vorbe, puse în gura lui Tudor Vladimirescu, nişte vorbe care, dacă sunt autentice, sunt profeţii egale celor din Sfintele Scripturi şi anume celor privitoare la Israel şi la neamurile învecinate.

Este vremea să facem ca Israel, în ceasurile de grea cumpănă, să ne refugiem în sanctuar şi să căutăm, înfriguraţi, înţelesul scripturilor bătrâne. Tudor Vladimirescu, ţăranul ăsta care ridică Oltenia pentru drepturile norodului şi moare pentru dreptate, este proorocul care trebuie citit în zilele de faţă.

Ne frământăm, discutăm, argumentăm, ne aruncăm înainte curagioşi şi dăm pe urmă înapoi; prindem din nou curaj şi iar ne-apucă frica şi frângem linia frontului nostru sufletesc de mai multe ori pe zi... Ce ne este? Ce avem? Nu avem încredere unii într-alţii, nu avem încredere în noi. Şi într-o sută de cauze adânci, prin cari, ca pe nişte ţevi, vin sfiala, frica şi confuziunea, este una grozav de adâncă, de unde se ramifică tot răul: Nu este dreptate în casa noastră şi deci nici dragoste, nici solidaritate! Cei mai mulţi dintre noi nu sunt de-ai lui Tudor Vladimirescu, ci tocmai dintr-aceia împotriva cărora olteanul se jurase cu jurământ să-şi facă din pielea lor opinci!

OGLINDĂ CA A NOASTRĂ

M-am pomenit şi eu printre cei cari făceau ancheta şi mergeau din casă în casă, cu bănuiala şi cu întrebările. Găzduisem peste noapte la un gospodar coprins şi, spre părerea mea de rău, tocmai în noaptea aceea făcătorii de rele îi călcaseră gospodăria şi-i furaseră câteva oi. M-am trezit dimineaţa într-o mare gălăgie făcută de argaţi şi de stăpân şi până să mă îmbrac şi eu, jandarmii de la secţia vecină au venit la faţa locului şi au început cercetările.

Conacul unde mă oprisem seara, în ajun, era ascuns în fundul unei văi, în care se pogorau pădurile câtorva dealuri, îndreptate spre vale, ca spiţele către bucea. Acolo între păduri, se aşezaseră câteva familii de rudari, câţiva oameni fără căpătâi, goniţi de prin alte părţi ori ieşiţi din puşcărie şi mai la urmă, din nefericire pentru el, un om bogat – gazda mea. Cu vecinii lui calici, gospodarul nostru avea o luptă necurmată. Îmi povestise seara multe din suferinţele şi din pagubele lui şi mă culcasem cu gânduri de duşmănie, asupra acestor oameni atât de nărăvaşi şi de primejdioşi. Şi ca o sfidare, iată că tocmai în noaptea aceea, câţiva dintre ei intră în gospodăria gazdei mele şi-i fură un berbec şi patru oi!

Am pornit şi eu, cu jandarmii, cu argaţii, cu stăpânul care răcnea şi spumega – pe urmele ce ni se părea că le-au lăsat tâlharii. Era pământul moale, din pricina ploilor de până aci şi pe ici pe colo argaţii arătau, lângă urmele de oaie, şi nişte urme de imineu. Dar n-am ajuns departe pe acele urme, fiindcă s- au pierdut în iarbă şi de aceea ne-am coborât în sat. Am luat casă cu casă, vreo douăzeci peste tot şi am cercetat cu de- amănuntul ascunzătorile, vitele şi pe stăpâni. Eram mânios şi eu, aţâţat împotriva acestor oameni de nimic şi doritor să punem mâna pe borfaşi.

Uliţele satului colcăiau negre şi rău mirositoare, subt cizmele noastre. În curţile tâlharilor era şi mai rău. Toate lăturile şi toate gunoaiele din casă, din coşare, din poiată, stăteau turnate pe lângă praguri şi pe lângă garduri şi trebuia să trecem peste ele, ca să putem vedea la faţă pe stăpâni. Casele erau case mai mult cu numele, pentru că era prea puţină deosebire între ele şi poiată ori coşare. Ferestrele erau pretutindeni cam de o palmă de înalte şi erau atât de murdare încât în dosul lor, chiar în cea mai limpede amiază de vară, trebuia să fie un trist amurg. Prin uşile ce se deschideau

cu sfială, ieşeau la vedere mai ales femei şi copii, îmbrăcaţi toţi în ceva cenuşiu şi respingător, care era tortul albelor cămăşi de altădată, dacă albe fuseseră cândva. Bărbaţii mai toţi lipseau de acasă, ori din pricină că erau după agoniseală – cum ziceau cei rămaşi la vetre – ori din pricină că se ascunseseră în pădure cu oile furate, cum pretindeau cu autoritate oamenii stăpânirii. Coşările erau pustii. Câte-o văcuţă cu viţel, câte-o oaie prea sfrejită, ca să fie a păgubaşului, câte un porc din soiul acela care nu se îngraşă niciodată tânjeau lângă coşări... Eram din ce în ce mai răscolit în sentimentele mele şi se petrecea cu mine procesul silit şi grabnic ce se petrece cu un sloi de gheaţă, azvârlit într-o căldare cu apă clocotită. Îmi trăgeam cu greu picioarele din cleiul fetid şi gros, deasupra căruia aceste locuinţe omeneşti fumegau ca nişte bureţi, ca nişte bube de putreziciune. Îmi părea rău că mă prinsesem tovarăş la această cercetare, unde n-aveam nici un rost.

Cei ce se arătau din uşile strâmte şi mohorâte ne priveau cu nişte ochi de fiară biruită. Păreau nişte vulpi jigodioase, nişte lupi râioşi, cari s-ar fi uitat la noi din dosul unor zăbrele de colivie. Copiii ţineau mâinile la ochi, ori propteau capul în stâlpul prispei şi de acolo ne spionau pe nevăzute. Erau soioşi, chirciţi, cu părul vâlvoi şi cu picioarele băgate în opinci ca în nişte labe de urs. Erau mai toţi galbeni şi buhăiţi. Unii – mai ales fetiţe – arătau mai rumeori. Dar tocmai mărul cel frumos e ros pe dinăuntru. Un băiat era tâmpit, cu nişte scofâlcituri curioase în osul capului. O fată frumuşică era epileptică. Un flăcăoan isteţ stătea zgârcit în pat, pironit pe scândură de reumatism. O copiliţă mai cu viaţă în ea avea un ochi acoperit cu o perdea albă. *Din deochi*! Şi mai erau, prin fundul acelor găuri, din cari venea un puternic miros de mucegai şi de mormânt, câte-o babă oarbă, câte un prunc de ţâţă, verde la faţă, câte un moşneag frânt în două şi idiot.

Neamul acestor tâlhari, cari furaseră gazdei mele patru oi şi un berbec, nu se putea îngrăşa numai cu atât. Un gol nesfârşit, un pustiu amar mi s-a făcut în suflet. Am rămas în drum, cu noroiul până la glezne, cu capul în piept, cu inima cernită... Ne-am înapoiat la conac, fără nici o ispravă. Am gustat fără de poftă din masa gazdei mele şi am refuzat trăsura pe care mi-o dădea, să ies la o gară destul de depărtată. Am luat cu plată nadişanca unui nevoiaş şi am pornit la drum.

Era spre sfârşitul toamnei şi pădurile mari prin cari treceam nu mai aveau altă frunză decât frunza moartă şi persistentă a tufanului şi a carpenului. Iarba era însă mereu verde şi vremea îngăduitoare. Calea era grozav de anevoioasă şi nadişanca noastră intra în noroi până în osii. Calul care ne ducea era vlăguit şi spetit. Ce să-l mai cerţi, ce să-l mai baţi! Ne dădeam jos din căruţă şi, pleoscăind din cizme, unul punea mâna pe dârlogi, altul punea umărul la leocă. Şi după ce urneam din loc şi calul şi căruţa, mergeam pe jos, pe alături, până mai departe, unde era locul mai zbicit. Mă gândeam în capul meu: Doamne, Doamne, când vom ajunge

şi noi să avem drumuri pietruite, păzite, întreţinute, cum se zice că sunt prin alte ţări, pe unde este mai multă milă de oameni şi de dobitoace!...

Treceam prin locuri frumoase, pe lângă proprietăţi de milioane, pe cari le hotărnicea în zare albia acoperită de ceaţă a unei ape mari. Înaintea dealurilor de pe cari coboram noi, cu mare greutate, creşteau, în depărtare, alte dealuri şi un văzduh de aburi şi de nouri absorbea în el culorile şi strălucirea soarelui. Era o perspectivă largă, numai negru şi în alb. Când am ajuns în fundul văii, calul a stătut cu totul. Am băgat mâinile în buzunare şi am admirat coama de smoală a unui parc închis cu zid, şi silueta unui castel, înscrisă cenuşiu în paliditatea asfinţitului. Un alt castel, care dădea cu capul pare că de bolta cerului, stătea în vârful unui deal din răsărit. Şi ogoare şi locuri de pe cari se scurseseră fluvii de producte şi de aur, şi armane, şi ocoale se întindeau şi dădeau mână cu mână, în valea nesfârşită, şi înfrăţeau cele două castele. Seara cădea din ce în ce mai sură şi, prin nu ştiu ce efect neaşteptat, tocmai în acest moment şuviţele râului risipit departe printre plopi şi printre siluete grele, negre, străluciră ca argintul. În acelaşi timp, pe celălalt mal se aprinseră, în şiruri paralele, geamurile unei fabrici uriaşe.

Beati Possidentes!... Vorbele acestea, citite altădată subt un desen ironic şi amar, îmi veneau în minte, îmi intrau în urechi o dată cu duhul aspru şi îngheţat care sufla acum din partea apei. Până la gară mai erau vreo cincisprezece kilometri. Lumina se stingea văzând cu ochii şi calul nostru doar că nu se culcase jos. L-am tras, sărmanul, de urechi, până la un han care s-a întâmplat să fie aproape. Am intrat înăuntru şi i-am spus hangiului nevoia mea. M-a încredinţat că răul e cu leac, dar nu în seara aceea, ci a doua zi, dis-de-dimineaţă. Ca să mă mângâie, hangiul a început să-mi spună că are tot ce trebuie de ale ospătării, şi, în fund, o cămăruţă caldă şi curată.

Pe când mă dezbrăcam şi mă spălam în această odăiţă cu adevărat simpatică şi primitoare, hangiul, curios, m-a întrebat ce meserie am. Am fost destul de prost ca să-i spun adevărul. Totuşi mare nefericire n-ar fi ieşit de aici dacă hangiul ar fi putut să-şi reprezinte potrivit adevărului cele ce-i spuneam eu, spre lămurire. Dar el a înţeles lucrurile altfel şi probabil foarte exagerat. Cui s-a destăinuit el, cum a zburat vorba – nu mă pricep. După-masă însă, mă pomenesc că vin la mine trei săteni, cu rugămintea ca să-i ascult. A vorbit unul din ei, un om isteţ şi meşter la cuvânt. Ceilalţi îl întăreau. În zarea lumânării chipul lui se desluşea energic, din pletele sălbatice şi negre.

...Au auzit şi ei cine sunt... Şi au un păs mare de spovedit. În sat la ei, aci aproape, au un învăţător dughenar, care ţine, sub acelaşi acoperiş, şi şcoala şi dugheana. Are brevet de dugheană, pe numele nevestei... Copiii, în loc să înveţe carte, slugăresc la dumnealui, îi mătură prin prăvălie, îi sapă la cartofi, îi spoiesc casa pe jos. Fetele care se duc la şcoală îngrijesc cu schimbul de copiii învăţătorului. De frica amenzilor şcolare părinţii fac fel de fel de munci, cu carul şi cu mânile, la curtea acestui luminător

al poporului. Copiii nu pot să ţină pe ei straie curate, de atâta slugărie. Dar mai rău decât orice este că şcolarii trebuie să facă şi alişveriş învăţătorului băcan. Numai sala desparte şcoala de băcănie şi aici stau borcanele cu acadele, cu ciocolată şi cu cofeturi... Copiii ciupesc de acasă, ba gologani, ba ouă şi le aduc, pe subt ascuns, la prăvălia învăţătorului. Cel care îmi spunea aceste lucruri de necrezut îmi pilduia că, într-o zi când era să plece la târg cu o legătură de ouă, a băgat de seamă că lipsesc, din ele, patru... Ştiind ce se petrece pe la şcoală, a dat fuga acolo şi a scos ouăle din catedra învăţătorului!

– Eşti de la Minister... Ai cuvânt, ai trecere... Vezi în fiecare zi pe stăpânii noştri... Faceţi-vă pomană cu noi şi ne scăpaţi de o belea ca asta! Copiii noştri pierd vremea degeaba, dobândesc năravuri rele, de-abia ştiu să sloveneaşcă, după cinci ani de carte!

M-am stăpânit cât am putut, în faţa lor, şi i-am sfătuit să aştepte cu mare încredere ceasul sfintei dreptăţi. Dar după ce au plecat, am lăsat capul pe masă, şi am lăcrămat. O, sărmani amăgiţi!... Ce putere, ce trecere credeţi voi că am eu! A fost o anchetă şi n-a ieşit nimic. Poate să mai fie şi a doua şi cine ştie dacă va aduce vreun folos!...

Mă simţiam nevoiaş, zdrobit, pierdut, ca într-un fund de prăpastie, pe când deasupra mea tronau coloşi de piatră, într-o temută îmbrăţişare de solidaritate şi de sfidare. Cum să urci până acolo, cum să poţi să răcneşti măcar, să se audă acolo sus suferinţa şi deznădejdea celor ce râcâie cu unghiile fundul acestei văi!

Pe o măsuţă de lângă pat era o oglindă de modă veche. Cu o dulce şi tristă surprindere, vedeam că seamănă cu prima oglindă pe care am văzut-o în viaţa mea, cu oglinda de pe masa tatei. Cine ştie din ce casă veche, năruită de pe vremurile noi, a ieşit oglinda aceasta şi te miri cum a ajuns în casa acestui hangiu... Am încremenit în faţa bătrânei oglinzi şi am chemat, din adâncurile ei, anii copilăriei... E o duioasă amăgire ori, pe atunci, această lume era mai bună?

Şi azi ar fi bună şi azi ar fi frumoasă, dacă nu ar fi atâţia oameni, fraţi ai noştri, lipsiţi cu totul de bunătăţile şi de frumuseţea ei!... Naiv ce eşti! Treci, prin această viaţă, bine înveşmântat în egoismul tău, adună cu farmec, pentru tine însuţi, puritatea şi transparenţa zărilor, risipa florilor şi pitorescul de dinafară al unei lumi; înlăuntrul ei – ce-ţi pasă! – poate adânc nenorocită. Şi apoi, la tine acasă, lângă soba caldă, înşiră pe firul frazei măiestru răsucite mărgăritarele culese! Eşti artist şi deci netulburat ca zeii din Olimp!

AD VIRGINEM REDEUNTEM

E o lună de când te-ai înapoiat de la Paris. Era şi vreme. Ai împlinit douăzeci de ani şi, fiindcă n-ai putut să te faci franţuzoaică, trebuia să-ţi aduci aminte că eşti româncă. Eşti iarăşi printre noi şi vederea d-tale pe de o parte m-a bucurat, dar pe de altă parte mi-a insuflat gândurile triste pe cari le vei citi mai jos.

Te-am auzit vorbind de viaţa d-tale de la Paris, de drumurile d- tale în auto, de serile petrecute la spectacole, de Bois-de- Boulogne, de curse şi de alte fericiri din cei doi ani pe cari i-ai petrecut acolo. Revenind în ţara d-tale, te simţi o mică exilată şi Parisul se desfăşoară amintirii d-tale luminos, molatic şi ferice ca Roma, altădată, amintirii lui Ovidiu, cel surghiunit la Tomis. Din atâta viaţă şi atâta frumuseţe, din atâtea petreceri şi atâta feerie, trebuie să-ţi vie greu să te pomeneşti în ţara sciţilor – şi nu în Bucureşti, ci la moşie, într-un sat de bordeie şi de gunoaie.

Te priveam deunăzi, când călătoreai spre locul d-tale de exil, şi te profilam, în mintea mea, pe ogoarele părinţilor d-tale şi mai ales pe mulţimea scorojită şi neagră care sfarmă aceste ogoare. Te vedeam pe d-ta, îmbrăcată în mantie de călătorie, cu văl albastru înnodat împrejurul tâmplelor, cu încălţăminte delicată – şi mă întrebam ce cauţi şi ce rost ai putea să ai, pe drumurile noastre cu praf până la nori, cu noroi şi cu gropi până în fundul pământului, ce înţeles poate să aibă ivirea d-tale, printre cocioabele ţărăneşti şi printre jalnicii lor locuitori? Te priveam pe d-ta, atât de fragedă şi de rumenă, atât de bine trăită şi de frumoasă, şi te puneam alături cu fetele şi cu nevestele de la moşia dv., gălbejite şi pipernicite! Ce gânduri, ce sentimente vei trezi d-ta, în această lume care trăieşte în preajma conacului dv., când, prin negrele ei cete, vei trece, atât de neiertat de frumoasă?

O domnişoară! mi-e inima amară – amară ca şi inimile acelor sute de iobagi cari vor privi cu sclipiri de ură şi de lăcomie răzbunătoare carnea d-tale trandafirie, vălurile şi dantelele d-tale – şi trebuie să-ţi spun în această scrisoare de ce-mi este inima amară.

Te-ai gândit bine vreodată, domnişoară, când zvârleai, la Paris, banii pe pălării, pe flori, pe parfumuri şi pe automobile, cum poate tatăl d-tale să-ţi trimită atâţia bani, d-tale, care nu eşti unicul lui

copil? Ai socotit vreodată câţi bani cheltuiai d-ta, pe lună, la Paris? Ţi-ai spus, poate, uneori: tata are trei moşii, vii, pădure, fabrică şi banii izvorăsc din toate părţile. Poate să întreţină şi pe fratele meu la Berlin, şi pe soră-mea la Bucureşti, şi pe mine la Paris, şi pe toţi ceilalţi acolo la moşie. Tata e harnic, strângător şi are, berechet, de unde să ne dea. – Ei, bine, ai socotit greşit, domnişoară! Pădurea e brăcuită. Viile au înghiţit foarte mulţi bani cu replantarea şi fabrica nu aduce mare lucru. Rămân moşiile.

Cât de mari şi cât de intensiv ar trebui să fie cultivate aceste moşii, ca să iasă din ele atâţia bani câţi risipeşte familia dvs., nu poţi încă să-ţi dai seama. Întreabă, însă, pe departe, pe tatăl d-tale, vorbeşte cu administratorii dvs. şi ai, mai ales, curiozitatea să descoperi cine fabrică marile venituri proprietăreşti, în ţara noastră, şi cum este răsplătită munca făuritorilor de milioane. Inteligentă cum eşti, vei ajunge să înţelegi, numai să vrei să înţelegi, că munca tatălui d-tale n-ar putea nici pe departe să acopere cu atâta aur, viaţa, călătoriile, capriciile şi frumuseţea copiilor lui, dacă n-ar sorbi în ea, pe nedrept, cu preţuri de nimic, munca sutelor de ţărani de pe cele trei moşii pe cari le are. Risipa d-tale de fată răsfăţată şi risipa tuturor celor de felul d-tale se întemeiază pe nedreptăţirea şi exploatarea mulţimilor care ară, seamănă şi seceră. Tatăl d-tale şi marea majoritate a proprietarilor din ţara aceasta, ca să poată să vă crească pe dvs., odraslele lor, în lux, în automobile şi în ţară franţuzească, fac cu ţăranii contracte grele, îi ţin robi toată vara pe moşiile lor – pe când locurile ţărăneşti le cântă ciorile – şi iarna la socoteală tot ţăranul iese dator. Ai văzut cât sunt de spetiţi şi de încovrigaţi boii şi caii ţărăneşti. De ce? Fiindcă ţăranul îi sileşte să muncească peste puterile lor şi le dă să mănânce mai puţin decât le este foame. Tocmai aşa fac şi unii din marii noştri proprietari cu vitele lor de muncă, cu ţăranii. Le dau foarte mult de lucru şi foarte puţin de mâncare.

Această stare jalnică vei observa-o şi pe moşiile familiei d-tale. Şi atunci vei înţelege acest lucru înfiorător că mulţumirile, alintările şi norocul d-tale de fată de oameni bogaţi cresc tainic din hămesirea şi din istovirea a sute de copii şi de fete de vârsta d-tale, şi atunci vei înţelege – frumoasă hultăniţă, născută aici sus pe stâncile vulcanicei noastre închegări sociale – că sănătatea şi huzurul d-tale înseamnează stingerea sărmanelor vrăbii ţărăneşti.

Îţi scriu lucruri crude şi ofensătoare. Dar, crede-mă, eu sunt cel dintâi care sufăr, scriindu-le! Poate că niciodată nu te-ai gândit la toate acestea. Cei fericiţi sunt mai puţin dedaţi gândului şi observaţiei decât cei nefericiţi. E un semn, însă, că nu te-am privit nici cu rea-voinţă, nici cu indiferenţă, dacă îţi scriu atâtea adevăruri. Aş vrea – prin absurd! – ca d-ta să nu semeni cu doamnele şi domniţele noastre castelane. Aş vrea ca, în această oră a revenirii d-tale, o lumină puternică să fulgere înainte-ţi

şi să-ţi arate unde şi cu cine te găseşti. Aş vrea să mă citeşti cu luare-aminte şi să nu uiţi niciodată scrisoarea aceasta.

Domnişoară, între noi orăşenimea şi mai ales între dvs. boierimea şi populaţia noastră de la ţară există nişte bariere morale mai puternice decât cele ce există între Paradis şi Infern. În inima ţăranului, când ne vede pe la el sau când vine pe la noi, ard în taină ochii de lup flămând. De mic copil, el adună împotriva noastră, celor ce stăm călare pe grumajii lui, o neîncredere adâncă şi o duşmănie cu atât mai rea cu cât este mai ascunsă şi mai coclită. El îşi dă bine seama că belşugul şi chefurile noastre sunt plătite cu trenţele şi cu mămăliga lui. Soarta lui de veacuri nenorocită şi neîndurarea seculară a stăpânilor lui au făcut din el dihania cea mai curioasă din Europa. E blajin şi prostit la înfăţişare, dar e zorit şi furtunos la petrecere. E de o inteligenţă adâncă dar pesimistă. Are în inima lui nişte înduioşări, nişte aleanuri, nişte heleştaie... într-adevăr divine, dacă au odrăslit, din ele, nuferi ca *Mioriţa*, *Soarele şi luna*, şi toată poezia populară. Dar pe lângă aceste calităţi, ţăranul nostru are toate defectele clasice ale sclavului!... Bunul lui simţ, profund, are doi duşmani înfricoşaţi: ignoranţa lui superstiţioasă şi frigurile endemice ale răscoalei.

Iată, domnişoară, în tristă cunoştinţă de cauză, icoana ţărănimii noastre. S-au încercat unii şi alţii să unească prin câteva legi mai omeneşti, prin şcoală, prin cercuri culturale... cele două fălci ale prăpastiei, dar aceste punţi sociale până astăzi sunt paie aruncate în vânt. Ţăranului îi trebuie de mâncare şi dreptate. Dar nu prin legi făţarnice le va obţine, ci le va obţine atunci când vom goni împietrirea din inimile noastre şi vom coborî până la el, fără să ne astupăm nasul, cu batista. Trebuie ca fiecare dintre noi să se convingă de aceasta, şi cu friguri să muncească la unificarea noastră socială!

Şi trebuie să munceşti şi d-ta. Va fi foarte greu. Dar din acest moment înainte ai fi o mare vinovată, de ai sta numai cu ochii în oglindă şi cu gândul la garderoba d-tale. Ce ai putea să faci d-ta, în faţa acestei stări de lucruri, pe care eu însumi ţi-o zugrăvesc atât de întunecos? Iată ce poţi să faci:

Învinge, mai întâi, neplăcerea pe care o simţi când te întâlneşti cu robii d-tale. Întreabă-i dacă au copii, dacă au fete de seama d-tale şi, măcar o dată pe săptămână, cheamă la curte pe fete şi pe copii. Când va fi să-i primeşti, îmbracă-te cât vei putea mai simplu, piaptănă-te cu cozile pe spate şi ascunde toată armata d-tale de flacoane, de panglici şi de botine. Primeşte pe sfioşii d-tale mosafiri cu bunătate şi goneşte sfiala din inimile lor. Întreabă-i despre traiul lor de acasă, despre şcoală, despre fraţii lor mai mici. Dacă vezi la ei ceva frumos cusut, cere să-ţi dea izvodul ori cheamă la curte pe autoarea lui. Dacă vrai să fii darnică, dăruieşte oaspeţilor d-tale lucruri sănătoase şi de folos. Caută foarte serios şi procură-ţi ie, bete, vâlnice şi tot ce trebuie. Cât de frumos îţi va sta ţărancă!... Fiindcă deniile au început şi Paştile sunt aproape, du-te la biserică, îmbrăcată ţărăneşte şi roagă frumos pe celelalte doamne din casa

dvs. să facă tot aşa, ori cel puţin să se îmbrace cât se poate mai neinsultător. În zilele de Paşti se încinge hora şi tot satul e plin de voie bună. Nu vă izolaţi de bucuria sătenilor. Ia pe cineva din casă şi treci printre fetele şi flăcăii adunaţi la horă. Treci cu simplitate, cu vorbe bune, treci zâmbitoare, dar cu inima plină de ideea că începi să îndeplineşti un apostolat!... O, domnişoară, fii unul din miile de îngeri de pază, pe care nu-i văd încă şi cari trebuiesc, trebuiesc grozav bietei noastre Românii. Dă-ţi bine seama care este înţelesul sfaturilor mele şi înmulţeşte-le după împrejurări, după nevoie, după zile bune, şi după zile rele. Vei auzi de pricini din moşie, vei auzi de vite prinse şi închise la obor, vei vedea feţe întunecate, vei auzi suspine şi rugăminţi...; ia aminte la toate acestea, cere tuturor desluşiri şi învaţă-te să înţelegi durerea ţăranului. Fii, între familia d-tale şi ţăranul oropsit, mijlocitoarea milostivă şi ascultată.

Altfel, suntem pierduţi, domnişoară! Dacă stăm cu toţii împietriţi, dacă ne zăvorim cu toţii în egoismul, în desfătările şi în drepturile noastre de clasă dominantă, vai de cei ce vor veni după noi!

Ascultă-ţi inima şi judecă. Dacă sfaturile mele cad în ea, străine, jignitoare şi absurde, atunci profeţia mea e biblică: suntem goi de orice îndurare faţă cu robii câmpiilor noastre şi numai mormântul ne mai poate înfrăţi. Dacă, dimpotrivă, cuvântul meu a prins în d-ta rădăcioarele simpatiei şi ale înduplecării, atunci suntem scăpaţi! Atunci voi şti că măcar în inima femeilor şi fetelor nedrepţilor noştri bogătaşi mai este un locşor prielnic pentru sămânţa dreptăţii sociale!

Şi atunci – înflorită fie ora întâlnirii noastre!

ŢIGANII

Mă întrebam – până mai deunăzi – dacă a fost pe undeva vreun om de ştiinţă care să fi cercetat temeinic de unde vin ţiganii şi prin ce împrejurări istorice s-au revărsat în lume valurile acestui neam strident şi arămiu. Mă întrebam dacă este vreo carte în care, măcar fragmentar ori ocazional, să fie vorba de ţigani şi de trecutul lor... Astăzi ştiu că asupra acestui subiect s-au scris numeroase cărţi şi cunosc vreo zece nume de cercetători şi de ţiganologi. Ce sunt ţiganii şi de unde au plecat ei mi se pare că a rămas nelămurit. Până la definitivul cuvânt al ştiinţei, repetăm ideile tradiţionale: ţiganii ar fi de felul lor din India, spuma şi prisosul clasei dezmoştenite, acelor paria cari dorm şi astăzi la umbra pagodelor. Unii au găsit că ei seamănă desăvârşit cu bazigurii de azi. Studiul limbei ţigăneşti ar dovedi că cei ce o vorbesc au plecat din Indostan la o epocă nu tocmai depărtată. Tătarii, cuceritorii Indiei la sfârşitul veacului XIV, ar fi acei cari au ridicat pe ţigani în turme şi i-au vândut apoi robi, la porţile Europei. Se zice că ţiganii apar, întâia oară, în Moldova la anul 1417. Cum se face atunci că la 1388, Mircea, domnul Munteniei, dăruieşte Mânăstirei Cozia trei sute de familii de ţigani şi încă, mai înainte, alt voievod făcuse Mânăstirei Vodiţa un dar analog? etc., etc.

Pe cât de puţin cunosc trecutul acestui neam ciudat, pe atât de bine cunosc apucăturile, treburile şi sufletul ţigănesc. În locul – altădată plin de păduri oarbe – în care m-am născut, fusese, până la secularizare, un schit de călugări. Când şi cine întemeiase acest schit nu ştiu să spun. Schitul avusese peste cincizeci de familii de robi ţigani... Copiii acestor robi mânăstireşti au fost tovarăşii mei de jocuri şi întâii mei prieteni. Fie că erau mai mari, fie că erau mai isteţi decât mine, aceşti prieteni mă exploatau cu îndemânare. Dacă mă primeau la jocul lor, după joacă mă îndemnau să mă duc tiptil acasă şi să fur, pentru ei, ceva zahăr, din zaharniţă. Dacă mergeam împreună la scăldat, îmi cereau să le făgăduiesc că voi şterpeli din tabachera tatei tutun de două-trei ţigări. Iar dacă se întâmpla să nu găsesc tabacherea şi veneam descurajat la ei, atunci îmi insuflau ideea să fac rost de un ban de zece, pentru un pachet de la cârciumă... Şi atât eu cât şi frate-meu făceam întocmai. Foarte rar, atunci când eram descoperiţi şi dojeniţi de părinţi, ne trecea vag, prin minte, că

aceşti prieteni, îmbrăcaţi în cămăşuţe negre şi încinşi cu sfoară, nu ne povăţuiesc de bine. Încolo, eram cu totul sub farmecul lor. Niciodată, în viaţa mea, n-am fost atât de stăpânit de alţii cum eram stăpânit de micii mei amici ţigani. Mă ţineam după ei pretutindeni, prin gunoaiele noastre, prin *ţigănie* şi prin mlaştinele Tecuciului. Mi-erau dragi aceşti pui de diavol, cu ochi galbeni şi codaţi, cu dinţi albi, cu piepturi arămii.

Aceştia erau ţigani mânăstireşti, legaţi pământului şi cari nu mai ştiau ţigăneşte. Săraci mai toţi, mai toţi erau pălmaşi şi trăiau acum împrejurul conacului moşiei, după cum altădată trăiseră împrejurul mânăstirei. Cei mai scumpi şi mai căutaţi dintre aceşti ţigani de vatră erau ţiganii lăutari. Dar între ţiganii noştri nu erau decât doi cobzari. Meşterii în vioară ne veneau dintr-un sat vecin şi de la târg. În copilăria mea, aceşti artişti oacheşi şi primitivi au avut o însemnătate şi o frumuseţe pe veci neuitate!

Mai erau şi alte feluri de ţigani, *lingurarii*, cari veneau cu linguri şi cu albii (câte trei-patru familii, oameni paşnici şi neinteresanţi) şi erau ţiganii lăieţi sau *zavragii*, cei mai interesanţi dintre ţigani şi cari treceau ca viforul prin satul nostru, de câteva ori pe an. Dintre emoţiunile acestui timp destul de depărtat nici una nu era atât de vie ca emoţiunea, ca să nu zic spaima, primei zile când se arătau ţiganii. Înaintea conacului nostru era un loc deschis, destul de larg. În câteva minute locul se umplea de căruţe, de cai, de catâri, de urşi, de pâlcuri de copii despuiaţi, de ţigani cu căldările pe umăr şi mai cu seamă de ţigănci cu tistimele galbene şi cu sugaci la sân. Ce zgomot, ce zbierete, ce iad! Şeful de garnizoană cu miliţienii lui lua sălaşul în primire din mâna altui şef de garnizoană. Ba odată, pe când se lucra, în apropiere, linia ferată, sălaşul a venit escortat de o trupă de soldaţi de geniu. Când era tata acasă, fiorii momentului erau numai spre frumuseţea lui.

Atunci ştiam de mai înainte cu cine aveam de-a face. Erau ţiganii lui Vătaşu-Gheorghe, ori ai lui Vătaşu-Bujor, ori ai lui Vătaşu-Biolan. Aceşti vătafi erau puteri considerabile şi temute şi când îţi chezăşuia, de pildă, Vătaşu-Gheorghe că n-are să-ţi piară nici un ou de găină, puteai să dormi liniştit.

Cel mai falnic dintre toţi vătafii era Vătaşu-Biolan şi hoarda lui, pe cât mi-aduc aminte, cea mai numeroasă şi mai bogată. Pare că-l văd şi azi pe Vătaşu-Biolan, ca într-o viziune eroică şi profund admirată, călare pe un cal negru, scăpărător de negru! Şi negru şi frumos era şi Vătaşu-Biolan. Avea o căciulă ţuguiată, frântă la o parte, un cojoc lung până în pământ şi alb ca laptele, şi mai avea un harapnic înfricoşat, pe care îl plimba ca pe un arhanghel printre ţigani şi făcea cu el minuni de linişte şi de ordine. Caii acestor ţigani erau neobişnuit de mândri. Aşa cai nu găseai decât în grajdurile boiereşti. De unde îi cumpărau ţiganii, era o taină a lor.

În după-amiezile calde şi lenevoase, veneau la curte ţigăncile descântătoare şi se aşezau turceşte la pragul ceardacului. Mă uitam cu

ochi mari. Şi-mi luau ochii, rând pe rând, *ghiocul* pestriţ, pe care *meştereasa* îl juca în valuri de vorbe neînţelese, sălbile cu bani de argint de la gâtul meşteresei şi mai cu seamă ochii ei de galbenă văpaie. Erau nişte ochi cari pătrundeau, cari dureau, nişte ochi de o frumuseţe nemiloasă şi răufăcătoare. După ghicitul din ghioc aveai nevoie şi de un descântec de deochi! Cu ursarii nu prea mă împăcam. Când îi vedeam venind cu urşii după ei, căutam să pun între ei şi între mine o cât mai respectabilă depărtare. Erau destul de înfricoşate mormăielile unui singur urs, dar când jucau câte trei-patru, în larma infernală a tuturor câinilor din curte! Urşii mi-au stricat o parte specială a frumuseţii vieţii ţigăneşti şi anume a vieţii lor sub corturi. Niciodată n-am cutezat să mă apropii de corturi, fiindcă înaintea lor stăteau urşii, la ţăruşe.

Cu toată prietenia acestor oameni cu ochi galbeni şerpeşti şi cu toată purtarea lor cea bună prin locurile noastre, îmi dădeam seama că prin alte părţi ei întorc cojocul pe dos. Dragostea mea pentru ţigani nu-mi întuneca înţelegerea multor vorbe şi fapte cari ajungeau până la mine. În primul loc erau micii mei prieteni cari mă învăţau destul ce însemnează omenia ţigănească. Să fi cutezat eu cât de puţin să ies din cuvântul lor, ori să dau pe faţă, acasă, ouăle furate, gardurile puse pe foc, porumbul de pe câmp, prădat şi copt pe ascuns, şi atunci să fi văzut cum toţi ţiganii mei se ridicau asupră-mi şi se sluţeau la mine. Ştiam, prin urmare, din propria mea experienţă, cât de nesigură şi de schimbătoare este inima lor. Dar veneau şi se adăugau veştile despre prădăciuni, zvonul omorurilor tainice şi câte poveşti toate, în cari ţiganii ocoleau casa cu o mână de mort (ca stăpânii să doarmă duşi) şi deschideau lacătele cu *iarba fiarelor...*

Întrebam pe tata: – Adevărat să fie, tată?... Dar ce putea să spună bietul om unui copil cu prea multă închipuire şi într-un loc sălbatic, regulat străbătut de cetele nomade!... – Nu, dragul tatei, poate alţi ţigani, prin alte părţi să facă lucruri de astea; ţiganii cari vin la noi sunt oameni cumsecade.

Aşa o fi fost. Dar într-o seară, la masă, când aveam nişte mosafiri, foarte grăbiţi să plece chiar în seara aceea, tata şi-a uitat cuvântul şi, la para lumânărilor, a povestit această întâmplare: Era tânăr şi de-abia venise prin părţile noastre. Pădurile erau încă netăiate, bălţile nesecate şi călugării plecaseră din schit. Un sălaş mare de zavragii se încuibase în inima pădurii şi toţi zapciii şi pomojnicii, în frunte cu ispravnicul, nu puteau să-i înfrâneze şi să-i astâmpere. Prădăciunile şi furtişagurile se ţineau lanţ. Câteva potere cutreierau pădurea, dar ţiganii intraseră în pământ. Tata era bun prieten cu zapciul şi au pornit odată împreună, cu oamenii după ei, în urmărirea ţiganilor. N-au găsit nici picior de ţigan şi au ieşit, foarte departe, la marginea pădurii. Au lăsat potera să se înapoieze în sat, iar ei au luat drumul târgului. Atunci s-au văzut deodată înconjuraţi de o laie de ţigani! Au dat pinteni cailor. Ţiganii s-au luat după ei – în cap, ţigăncile cu reteveie şi cu bolovani, şi în urma lor ţiganii cu topoarele. I-au gonit aşa, în văzul soarelui gata să scapete, vreo câţiva

kilometri. Şi în lumina roşie ca sângele, au băgat de seamă că o ţigancă azvârlea după ei cu un retevei fioros: era un copil mort şi stafidit, pe care ţiganca îl azvârlea menind şi blestemând!...

– Şi de unde să fi fost copilul acela?...

– Cine ştie!... Noaptea, la vreo spargere, au ridicat, din casa prădată, lada, scoarţele, albia cu copilul... şi apoi urmăriţi şi goniţi au ascuns totul la un loc...

Nu ştiu cum or fi luat mosafirii noştri povestea aceasta, dar ţin minte că n-au mai plecat atunci seara, ci a doua zi.

Post-Scriptum. În admirabila *Schiţă asupra istoriei, moravurilor şi limbii ţiganilor* a lui Mihail Kogălniceanu, găsesc amănuntul pe care-l ştiam şi eu că ţiganul, când se ceartă cu ţiganca, apucă un copil de picioare, apucă şi ţiganca unul şi aşa se izbesc, cu proprii lor copii, unul pe altul, cum s-ar izbi cu nişte cimpoaie. Am cetit în marele dicţionar *Larousse* articolul *Bohémien*. E puţin instructiv; la urmă, însă, înfăţişează această extraordinară mostră *de limba şi de poezia ţigănească*:

Mitidika, mitidika wien ung quatsch!
Ba nu, ba nu, n-am tsche jatsch.

adică:

Mititico, mititico, vino-ncoace,
Ba nu, ba nu, n-am ce face.

MOŞ IOSIF HAINICH

Într-o zi a venit la mine un ovrei bătrân de prin „ţara de jos" şi mi-a înfăţişat, sfios, o scrisoare. Era o scrisoare de recomandaţie. Un prieten al meu îmi spunea cine e bătrânul şi mă ruga să-i dau o mână de ajutor ca să scoată de la autorităţile şcolare o pustie de autorizaţie. Moş Iosif Hainich făcea să-ţi dai osteneala pentru el. Avea o pălărie mare, cu fund înalt, care fusese altădată poate un cilindru. Purta un palton lung cafeniu, mat în spinare şi negru lustruit, la piept, la buzunare şi pe poale. Lux de nasturi nu avea, aşa încât cu toată străduinţa lui să-mi apară corect şi strâns, nu mi-a fost greu să văd că peste pantaloni era încins cu o sfoară de căpăţână de zahăr. La gât era legat cu o legătură roşie – culoare moartă care-i ţinea loc de cravată şi de plastron. În picioare, Iosif Hainich plimba solemn nişte ghete lungi şi arcuite ca nişte schi. O privire albastră şi blajină tempera cu un strop de voie bună şi de resignare această înfăţişare originală. Moşneagul avea peste şaizeci de ani; era mai mult cărunt decât alb şi se ţinea încă drept, sub paltonul lui de belfer nerecunoscut de minister.

Mi-a spus cu o voce cam nesigură, din pricina unor dinţi trădători, ce necaz îl aduce sub zidurile temute ale cetăţii şcoalelor:

– Învăţ pe copii rugăciunile, într-o şcoală particulară din orăşelul nostru, copii mici de câte patru-cinci ani... Fac meseria asta de multă vreme... Domnul rabin şi domnul inspector şcolar m-au chemat *să dau concurs*. Din ce să dau concurs?... Din rugăciunile pe cari le întipăresc copiilor? D-l rabin ştie că le cunosc. Din gramatica limbei române şi din istoria ţărei? Le cunosc şi pe acestea, deşi nu le voi preda niciodată, fiindcă elevii mei sunt mai mici de şapte ani... Când vor merge mai târziu la şcoala primară, vor avea destul prilej să le înveţe... Dar trebuie să dau concurs... acum la bătrâneţe, ca să am dreptul să învăţ rugăciunile ovreieşti într-o şcoală particulară ovreiască, pe copii de patru-cinci ani... N-am ştiut tot ce ştie d-l inspector şcolar; dumnealui e mai învăţat decât mine şi mai tânăr... Dar nici d-sa nu ştie rugăciunile ovreieşti şi mi-a spus că am căzut la concurs şi nu-mi dă autorizaţie să câştig şi eu o pâine... acum la bătrâneţe... D-l rabin ştie că ştiu rugăciunile ovreieşti, dar d-l inspector nu se pricepe la rugăciuni şi mă întreabă alte lucruri.

Şi sunt, doar, pentru atâta chemat ca să învăţ pe copii rugăciunile ovreieşti...

– Vasăzică, moş Hainich, d-l inspector şcolar a zis că nu eşti bun să înveţi pe copii rugăciunile ovreieşti, fiindcă n-ai ştiut să răspunzi ce te-a întrebat d-sa din gramatica română şi din istoria ţărei...

– Aşa cocoane, zău aşa!

– Bine, moş Hainich, dar un dascăl ca d-ta trebuie să ştie gramatica română şi istoria ţărei.

– Le ştiu, cocoane, zău le ştiu!

Eram grozav de grăbit să mă duc undeva, cu o poruncă de la şefii mei, şi m-am uitat în treacăt pe hârtia unde era scrisă rugăciunea lui Iosif Hainich.

– Moş Hainich, nu ştiu dacă voi putea să-ţi fiu de ajutor. D-l inspector şcolar e om mare şi când a zis o vorbă nu poate să şi-o mai ia înapoi!... Dar vino poimâine să vorbim pe îndelete. Mâine nu sunt în Bucureşti. Poimâine, la amiază, mă înapoiez. Dacă vrei vino la mine acasă, la ora 3 după-amiază. Stau şi te aştept.

Moşneagul a venit, întocmai. L-am poftit în casă şi i-am arătat, în biblioteca mea, mai multe cărţi ebraice din anii de învăţătură teologică. Nu apucasem, însă, să înnodăm bine convorbirea şi iată că nişte rude au venit şi ne-au întrerupt. Ne-am dat întâlnire pe ziua următoare, tot la mine acasă. De data asta, eu n-am putut să fiu exact şi l-am găsit pe moşneag aşteptându-mă pe un scaun, înaintea casei. L-am poftit înăuntru şi am stat amândoi lângă rafturile cu cărţi.

Moşneagul a pus mâna pe *Biblia* ebraică şi a desfăcut-o la Daniel, capitolul din urmă. Mi-a spus că are o lucrare specială asupra acestui capitol şi mi-a început o traducere profundă, cu comentar rabinic, cu destăinuiri din *Cabală* şi cu aplicări surprinzătoare la zilele de faţă.

„În vremea aceea, se va ridica marele Arhanghel Michael, care stă pentru fii poporului tău. Şi va fi timp de strâmtoare, cum niciodată n-a fost de când a stat popor, până în acele zile. Însă la această vreme va scăpa poporul tău, toţi câţi se găsesc înscrişi în carte. Şi mulţi dintre cei ce dorm în pulberea pământului se vor scula, unii spre viaţă veşnică, alţii spre veşnică ocară şi spre ruşine. Înţelepţii vor străluci ca strălucirea bolţii cereşti şi cei ce au întors pe mulţi la dreptate, ca stelele de-a pururi."

Moş Iosif Hainich îmi destăinuieşte că îngrozitorul măcel de azi a căzut în prevederile lui de hasid, încă de pe când comenta şi aprofunda acest capitol din Daniel. Astăzi este timpul de strâmtoare, proorocit de profetul adormit în Babilon!

„Şi eu am auzit, dar n-am înţeles; atunci am zis: Doamne, când se vor împlini toate acestea? Iar răspunsul a fost : Du-te, Daniel, căci cuvintele sunt ascunse şi sigilate până la vremea de pe urmă... Fericit cel ce va aştepta şi va ajunge la o mie trei sute treizeci şi cinci de zile!..."

Iosif Hainich era gata să-mi facă această socoteală şi să-mi dovedească precum că acest leat simbolic l-am ajuns şi eu şi el. L-am oprit, însă, cu

un gest de perfectă încredinţare, dar încredinţat, într-adevăr, că am înaintea mea un visător religios, vrednic de stimă şi de studiu. Moşneagul a continuat, netulburat şi intim, socoteala lui cabalistică. Îl ascultam şi mă gândeam: E bătrân, e trenţăros, e gata să-şi piardă amara pâine pe care o câştigă şi totuşi iată-l adânc preocupat de speranţele lui Israel! Iată-l gata să observe, să noteze şi să scruteze evenimentele de azi, la lumina acestui diamant unic, tăiat în mii de feţe, care este scriptura lui ebraică! Iată-l pe acest moşneag ridicat atât de sus, deasupra mizeriei ceasului de faţă, şi deasupra mizeriei sale personale, prin gestul nobil cu care ţine în mână această carte şi prin puterea-i sufletească de a se simţi moştenitorul şi interpretul idealismului ebraic!

Ca să îmi dea o probă mai mult de încredere şi de stimă, Iosif Hainich mi-a făcut o tâlcuire ingenioasă asupra cuvintelor celebre şi adesea tendenţios explicate: *Tob şe begoim, harogh!* Era vorba de profetul Bileam, fiul lui Beor, din Pethor, pe care regele Moabului îl cheamă ca să blesteme pe Israel. Bileam era cel mai bun dintre goim şi pentru greşala pe care era s-o facă era cât pe-aci să fie omorât! Toate acestea învăluite într-un văl de legendă, de midraş şi de cabală, pe care bătrânul îl plimba cu dexteritate şi cu convingere. Era în elementul lui. Se însufleţise, era altul şi îmbrăcămintea lui sordidă îi sta bine, ca unui dascăl vechi, cufundat în cărţi şi în idei, un halat secular.

Moş Iosif Hainich *ştia carte* – prea destulă, pentru copiii aceia pe cari trebuia să-i înveţe rugăciunile străbune! I-am făgăduit moşneagului că voi face tot ce voi putea ca să-şi redobândească dreptul său tăgăduit. Moşneagul şi-a strâns ochelarii, i-a vârât în buzunarul strălucitor ca oţelul şi mi-a spus, privindu-mă cu ochii lui albaştri, iluminaţi acum de o satisfacţie vie şi subtilă:

– Cucoane, plec cu inima împăcată şi cred că te las cu inima împăcată. Când vei vorbi despre mine, vei vorbi cu bună încredinţare... *Am dat concurs înaintea d-tale!*

ÎN LOC DE SCRISOARE ÎNCHISĂ

Cine eşti? De unde vii? Şi care e adevăratul d-tale nume? Am dreptul să te întreb aceste lucruri, fiindcă mi-ai oprit pe loc luarea-aminte şi m-ai făcut să citesc de mai multe ori cele două bucăţi pe cari mi le-ai trimis. Întrebarea d-tale – căci întrebare este – e grea ca tălpile pământului! Cine ar putea să-ţi răspundă hotărât? Oricât de meşter şi de pătrunzător ar fi un cititor de literatură, faţă cu producţiile unei pene noi sau neîntâlnite, el trebuie să rămână gânditor şi rezervat. Nu poate să facă altfel. Îmi scrii:

„Am, din alte toamne de rătăciri prin ţara cu tumuli a sufletului, câteva frunze galbene de lauri din coroane risipite şi câte o Tanagra zgriburită, cu care ocolind pe zarafii de la colţurile uliţelor, vin la d-ta ca la un stăpân de colecţii, mişcat chiar înaintea unor sfărămături antice şi în stare să-mi spună fără alte gânduri dacă ce aduc e original sau apocrif şi ce rost, ca atare, i se cuvine“.

Nu merit încrederea d-tale... În primul loc, n-o merit, fiindcă ar fi trebuit să-ţi răspund în chip particular, la d-ta acasă, nu prin coloanele unui ziar. Dar, stimatul meu corespondent, sunt prididit de obligaţii şi de treburi şi prea puţină vreme îmi mai rămâne pentru scrisul menit să nu se tipărească!... Primeşte-mă cum sunt! Din scrisoarea ce-ţi sunt dator îngăduie să iasă un articol. Te-ai adresat unui director literar. Îţi răspunde cum poate.

Acest fel de a-ţi răspunde mai are încă un înţeles. Îţi închipuieşti că aceeaşi întrebare pe care d-ta mi-ai pus-o astăzi e întrebarea la care trebuie să răspund de mai multe ori. Primesc destul de des şi poezii şi proză şi sunt invitat cu curtenie să le citesc şi să spun cum mi se par. Totdeauna întârziez să mă pronunţ. E atât de greu să ghiceşti cine se ascunde supt acele haine modeste sau extravagante, rău croite sau rău purtate, în care ţi se înfăţişează, întâia oară, cel ce va fi într-o zi un scriitor! Şi este şi mai greu să ştii dacă cel ce a visat aceste strofe juvenile, dacă cel ce a rupt acest crâmpei de proză va fi un scriitor meseriaş sau un rar scriitor de talent. Ca să ajungi scriitor, ca să te impui opiniei publice, revistelor, ziarelor, amicilor, Academiei... îţi trebuie un singur lucru: să vrei să fii scriitor şi să fii scriitor şi să scrii cu încăpăţânare. Ai sau nu ai talent – aceasta e o chestiune pe care nu vei dezlega-o niciodată. Tu unul vei gândi că ai. Şi tot aşa vor gândi şi câţiva amici, suflete bune, familia ta şi altă

lume care are interesul ori plăcerea să nu te contrazică. Dar ai tu talent într-adevăr? Domnul din ceruri ştie!

Vezi d-ta, stimatul meu corespondent, aici suntem într-o eternă confuziune, aici nu ne mai înţelegem niciodată. Citeşte azi pe unii scriitori pe cari acum cincisprezece-douăzeci de ani, ţi i-a pus în mână entuziasmul celor mai mari decât tine – dascălii tăi, directorii tăi intelectuali, părinţii tăi. Rămâi foarte mult mirat. Acesta e autorul pe care l-ai citit, cu atâta nevinovată primăvară sufletească, acum atâţia ani? Priveşte azi: pe cine au decretat talente mari unii dintre criticii şi îndrumătorii opiniunei noastre literare. Priveşte la cine ţine uneori publicul cititor!

Aceste capricii, năzdrăvănii şi aberaţii trebuie să te facă filosof.

„E plin de talent! aşa a spus marele critic Omicron." O fi, să vedem, să aşteptăm. Dacă noul venit şi-a pus în minte să fie scriitor cu orice preţ: are să fie. Pentru asta e nevoie să aibă pe masă, totdeauna, hârtie şi cerneală.

Printre cei ce voiesc să ajungă scriitori cu orice preţ, câte unul se întâmplă să aibă şi talent. Sunt mai mulţi cei ce ar avea talent dar n-au voinţă, n-au îndărătnicia trebuitoare, ca să lucreze şi să se impună. Foarte mulţi sunt cei ce încurcă lumea o bucată de vreme şi apoi se dau la fund. Au voinţă şi lucrează. Dar voinţa lor e un capriciu! Asediază revistele, tipăresc două- trei broşuri sau şi mai multe, înşală pe câţiva dătători de brevete, şi într-o bună dimineaţă... se fac avocaţi, deputaţi sau moşieri. „M-am cuminţit, monşer! am dat-o dracului de literatură"... De la 1897 până astăzi, aş putea să număr vreo zece şi mai bine de aceşti *cuminţiţi.*

Pricepi d-ta acum în ce cumpănă sunt eu, când vine cineva şi-mi spune: „Citeşte caietul ăsta şi pronunţă-te"? Autorul poate că are, că va avea talent. Avea-va el energia biruitoare să dovedească talentul lui?... Dimpotrivă: autorul se pare gol de orice talent... Întâi, se prea poate să mă înşel. Al doilea, te pomeneşti că acest scriitor de versuri, deocamdată proaste, este un suflet ambiţios şi energic şi pe o scară de douăzeci de volume va urca într-o zi la Academie!...

Dacă îţi scriu toate acestea este din pricină că stihurile d-tale m-au făcut visător. Au în ele ceva intransparent şi dur care le dă o marcă deosebită. Par bătute îndelung pe nicovală, dar n-ai putut să le scoţi fără semne şi fără asperităţi. *Octombrie* are o imagine licăritoare şi persistentă:

> Ca un jucător întârziat în zori,
> Care-şi strânge iute banii mici de aur...
> Ca un jucător întârziat culegi,
> Toamnă, foile, de aur iute-n poală.

Dar bucata e prea scurtă şi sala, din comparaţia d-tale, prea singuratică şi goală.

Strigăt din întuneric îmi place ca ondulare exterioară. Aşa înţeleg şi eu versul liber (deşi d-ta îl termini cu o cavalcadă clasică). Bucata, însă, e prea congestionată:

Capul meu e o corabie-n furtună,
Aruncat de un val,
Apucat de altul,
Răsucit în loc, trosnind plecat pe o parte,
Dus cu pânze roşii sfâşiate
Şi cu cârma ruptă,
Dus cu funiile pe care, ca pe coarde,
Cântă vântul, încurcate,
Dungă roşie-n apus.
Tu senin
Peste ape,
Înserat de pace-albastru
Peste spume şi talazuri.
Gând,
Ai să vii vreodată?

Strofa ultimă mă covârşeşte. Mai întâi, e destul de mult să faci din *gând* un cal arab. Dar, haide – să zicem. Să-l faci însă, să alerge, aidoma, în trapul calului (*Gândul necheează şi pleacă săgeată, strâns bine între pulpe...*) mi se pare o exagerare vrednică de cenzură.

Toate astea nu mă opresc să cred că d-ta eşti sau vei fi cineva. Imaginile d-tale nu sunt de hârtie colorată. Lumina viziunei d-tale nu vine de la vecini, printr-o ferăstruică tolerată, ci este a d-tale proprie. Şi banal nu eşti deloc.

Acum, fă cum te-or împinge soarta şi inima!

RĂBOJI PE BRADUL VERDE

TÂLC ŞI PRECUVÂNTARE

La Mânăstirea Agapia – sus la Bogoslov – în marginea codrului întunecos, am un prietin vechi, un brad, a cărui soartă m-a înduioşat adeseori. În preajmă sunt câteva bănci rustice, căutate vara de către oaspeţii veniţi în mânăstire. Cărarea, ce trece pe lângă cimitir şi se afundă în pădure, te duce drept la bradul meu. Când mergi pe cărarea aceea şi eşti gata să intri în via catedrală, când poposeşti pe bancă şi priveşti, risipit şi odihnit, în jurul tău, bradul e lângă tine, plin de inscripţii şi de mărgele de răşină. De multele cicatrice de pe trunchiu-i, portul lui s-a izinit şi s-a strâmbat. O parte din ramuri atârnă mai jos decât celelalte; nişte cocoaşe i-au crescut subt scoarţă, iar doftorul codrilor – ghionoaia – îl ciocăneşte cu presimţiri sinistre. Bietul brad moare de prea multe amintiri, de prea multă poezie!

Fiecare din aceste multe veri, de când frumoasele căi spre Mânăstirea Agapia s-au deschis nouă mirenilor, fiecare a lăsat în coaja lui nume, date şi dureri. Fiecare dulce nebunie, trăită în de doi, şi plimbată prin acele locuri de-a pururi scumpe inimii, a săpat iniţiale îmbrăţişate, pe trunchiul bradului duhovnic. Şi dacă ar fi fost numai atât! Dar au venit asupră-i capricii fără noimă, lovituri neaşteptate şi sfâşieri, subt care copacul şi-a plâns toată răşina!

Într-o zi, nu ştiu cine l-a crestat adânc cu toporul. Un brad vecin, într-altă zi, s-a prăbuşit peste el şi l-a mutilat. O colonie de furnici, acum în urmă, s-a stabilit la picioare-i...

Şi el e mereu verde! – scrijelit şi acoperit cu ţurţuri de răşină, ca un sfeşnic din cele nalte, sculptat în vremuri vechi şi greu de amintirea sutelor de făclii care au ars deasupra şi-au plâns râuri de ceară pe brâiele sculpturii.

Acest brad e un martor dureros de sincer al vieţii care s-a scurs în juru-i. Viaţa, se-nţelege, a fost mult mai împletită, mai largă şi mai vrednică de nemurirea cronicilor decât ştie să povestească bradul. Dar până la el n-au ajuns decât aceste zvonuri, aceste idile şi aceste nenorociri, crestate în fibra lui cea dăruită cu darul lacrămilor parfumate!

Aşa e bradul meu. Aşa suntem şi noi, acei care am avut soarta tristă să trăim şi să scriem în aceste vremuri, pentru care ai zice că a fost anume

scrisă proorocia Scripturii: „Căci de acum înainte, cinci, într-o casă, vor fi dezbinaţi; trei împotriva a doi şi doi împotriva a trei. Se vor dezbina: tatăl împotriva fiului şi fiul împotriva tatălui, mama împotriva fiicei şi fiica împotriva mamei, soacra împotriva noră-sii şi nora împotriva soacră-sii" (Sf. Luca 12, 52-53).

Câţiva dintre scriitorii, care au rămas cu zile, au avut nenorocul să nu se potrivească în cugete şi în priceperea „intereselor neamului" cu alţi colegi ai lor şi cu majoritatea celor de acelaşi neam. A venit vijelia şi ne-a dezbinat. Am gândit şi am scris înainte, în deplină curăţie de suflet, în naivă şi tristă şi statornică bună-credinţă. Ce-a ieşit din marea dihonie?... Iată, cartea vremii stă deschisă în faţa voastră!

Concepţia, convingerile şi toate argumentele noastre, adunate din ceea ce credeam că este istorie şi realitate, s-au mistuit în uriaşul incendiu european, ca o căsuţă de păpuşi. Şi tot aşa s-au mistuit toate concepţiile, toate sistemele, toate filosofiile politice! Nu este nici un om pe lume, astăzi, care să poată să dovedească, punându-ne înainte documente, că aceea ce privim cu uimire, la lumina soarelui din anul 1920, el a prevăzut şi a consemnat în scris, în anii 1914-1916.

Quod scripsi, scripsi!... *E adevărat că am iubit ca pe un părinte pe marele Carol-Vodă şi că m-am întrebat uneori, în cugetul meu şi în casa mea – „de ce n-am rămas la înţelepciunea lui?..."*

E adevărat că în aprilie 1917, rob în ţară robită şi cu inima celor ce poposiră la „râul Babilonului", am mers la Curtea de Argeş şi am plâns la mormântul ctitorilor vechiului regat.

E adevărat că, într-o fumurie zi de iarnă, am fost şi eu de faţă la târnosirea cimitirului german de la Petrişoru-Racoviţeni.

Pe bradul verde, aceste fapte, aceste stări de suflet, aceste gânduri au crestat, au muşcat răbojul lor...

E, poate, o îndrăzneală timpurie să adun, într-un volum, unele din schiţele şi monoloagele de faţă, care, atât de lesne pot fi comentate şi exploatate împotriva autorului independent.

Totuşi, n-am nici o grijă. „Vremea trece, vremea vine..." Viaţa aceasta e atât de abondentă, de neprevăzută şi de paradoxală, încât nu poate să fie erezie care să nu ajungă, cu vremea, părere ortodoxă, şi nu există ortodoxism care să nu se pară, într-o zi, rătăcire şi vechitură. Pe urmă, când este vorba de un scriitor, întrebarea care biruieşte, este una singură: Avut-a el talent, ori nu?...

Încolo – cine stă să se mai întrebe care dintre cei doi avea dreptate (Demostene sau Eschine?), o dată ce, la lumina istoriei, reiese azi că amândoi formau o fatală antiteză a vremii lor!

MIREASA DOMNULUI, LA MASA LUI IROD

Am urât viaţa aceasta, zice Ecleziastul, căci rele sunt faptele săvârşite subt soare! (Eclez. 2, 17). Bătrânul rege al lui Israel avea o tragică dreptate. Cu toată strălucirea soarelui, cu toată iarba şi florile plaiului, cu tot cântecul privighetoarei: viaţa aceasta e rea şi legile ei sunt neîndurate. Tot şi toate se zbuciumă şi se trudesc mai mult decât se poate spune! (Eclez. 1, 8).

Prima şi marea cauză de întristare, pentru orice om cugetător, este subjugarea creaturilor (Romani 8, 20 – 22). Unele altora sunt subjugate şi birnice cu munca şi cu viaţa lor. Nişte biete păsărele, mici cât nucile, trebuie să facă în viaţa lor mii de victime ca să trăiască. Fiarele codrilor trebuie să sfâşie pe dobitoacele mai slabe, ca să-şi hrănească puii şi pe sine. Omul trebuie să ucidă paserile cerului, jigăniile pământului, jivinele apelor, ca să trăiască şi să se desfăteze. Omul trebuie să înjuge, să stoarcă şi să ucidă pe om, ca să întemeieze statele şi să se înalţe până la civilizaţie.

Un trib se azvârle asupra celuilalt, îl biruieşte, îl constrânge să râcâie pământul cu unghiile, îi impune lanţuri, biruri, pravili, şi el, tribul cuceritor, domneşte şi se subţiază. E înfiorător să te gândeşti că piramidele Egiptului sunt chenotaful unui norod întreg de robi – de robi, istoviţi de muncă, stâlciţi în bătăi, până ce se isprăviră piramidele. Dar neamul biruitor nu apucă să se întemeieze bine în drepturile şi în privilegiile lui şi alte neamuri geloase şi prădalnice vin asupră-i. Istoria omenirii curge astfel, roşi de sânge, rostogolind rămăşiţele împărăţiilor distruse şi capete de eroi.

Există totuşi în această lume a violenţei, în mijlocul acestui permanent câmp de bătălie o zonă neutră şi o instituţie excepţională, pe care întemeietorul ei a menit-o să fie în etern înconjurată cu o dumbravă de măslini. Este Biserica lui Iisus Christos. Împotriva tuturor condiţiilor pământeşti şi subt vântul furios al inimiciţiei acestei lumi, Mântuitorul a întemeiat aici, între noi, locaşul păcii: Pacea mea dau vouă (Ioan 14, 27).

Între noi cei plini de ură şi de patimi egoiste, între noi cei porniţi cu nesfârşit război unii împotriva altora, Iisus din Nazaret a venit sărac şi blând, propovăduind înfrăţirea şi pacea. Iubirea de avere, de desfătare, de trufaşă strălucire este în primul loc viermele care roade şi otrăveşte

inima omului. Iisus a venit cu totul umilit, din cele mai obscure văi sociale peste care trona palatul lui Irod. Nevoia demâncării ne face fiare şi pentru demâncare ne încăierăm ca fiarele. Ce vom mânca?! Iisus ne-a zis: Nu vă îngrijiţi de ce veţi mânca! Uitaţi-vă la paserile cerului, că nu seamănă, nici nu seceră, nici nu strâng în grânare şi tatăl vostru cel ceresc le hrăneşte! (Matei 6, 25–26). Vestmântul ne trebuie şi el! Pentru haine muncim, ne frământăm, ne războim ca şi pentru demâncare. Celor ce voiesc un vestmânt, oricum ar fi numai să fie, El le-a zis: Şi de vestmânt ce vă îngrijiţi! Priviţi crinii câmpului cum cresc: nu se ostenesc, nici nu torc. Şi totuşi vă declar că nici Solomon în toată măreţia lui nu s-a îmbrăcat ca unul din ei (Matei 6, 28–29). Celor ce voiesc vestmânt ales, de mare preţ şi delicat, El le-a zis, vorbind despre Ioan Botezătorul: Ce aţi ieşit să vedeţi? Om îmbrăcat în haine moi?... Cei ce se poartă în haine moi, iată-i, sunt în casele regilor! (Matei 11, 7–8). În sfârşit, fiecare dintre noi n-avem astâmpăr viaţa întreagă: alergăm, răscolim, facem infamii, săvârşim crime şi nu ne dăm odihnei până ce nu ne agonisim o locuinţă a noastră. Iisus ne-a zis: Vulpile îşi au vizuini şi paserile cerului cuiburile lor, dar Fiul Omului n-are unde să-şi plece capul! (Luca 9, 58).

Ei bine, aceste pilde şi învăţături, atât de atingătoare în simplitatea lor sublimă, Iisus ni le-a pus înainte ca să înduplecăm inima noastră cea împietrită şi să pricepem că nici demâncarea, nici vestmântul, nici locuinţa, nici toate celelalte la fel cu ele nu trebuiesc urmărite cu exclusivism şi cu înverşunare. Învăţătura lui întreagă este un dig de aur, ridicat pe ţărmul vieţii omeneşti şi împotriva valurilor ei de suferinţă. Fericit vâslaşul care şi-a găsit aici refugiul!

Nu pierdeţi niciodată din vedere că Iisus din Nazaret a venit între noi fără trufie, fără sceptru, fără avere şi fără „haine moi". Aşa fiind, El a mers de-a dreptul spre cei mulţi din vremea lui şi din toate vremurile, care sunt cei înjosiţi, lipsiţi şi întristaţi. Iisus Christos a fost şi este al săracilor! Iisus Christos a fost şi este al dezmoşteniţilor! Iisus Christos a fost şi este al tuturor împovăraţilor şi nedreptăţiţilor! Acesta este un adevăr mai adevărat decât prezenţa soarelui în cerul zilelor pământului. Biserica lui Iisus Christos s-a întemeiat în preajma palatelor irodiane şi în colţul iudaic al împărăţiei romane ca o tovărăşie de nevoiaşi şi de înjosiţi. Evanghelia este o protestare împotriva vieţii grele, aspre, pline de suferinţă şi încheiate prin moarte. Biserica este citadela lui Iisus Christos împotriva tiraniei vieţii ca şi împotriva tiraniei sociale.

Fără preocupări politice, fără aspiraţii pământeşti, Biserica creştină este în chip firesc ocrotitoarea celor slabi şi prigoniţi împotriva celor tari şi neînduraţi. N-a luat şi nu poate lua de-a dreptul armele revendicărilor, în numele celor împilaţi, pentru cuvântul că Biserica, dominând viaţa aceasta, crede cu neclintire în despăgubiri şi premii superioare, dincolo de moarte. Ea nu poate îndrepta luptele ei spre cuceriri materiale, pentru dezmoşteniţii lumii. Menirea şi convingerile ei covârşesc prezentul şi împrejurările vremelnice sociale. Ea ştie că omul nu va găsi niciodată pe

pământ deplina mulţumire, perfecta dreptate, măcar de l-ar purifica în flăcările a mii de revoluţii. Deplina mulţumire şi perfecta dreptate Biserica le aşteaptă de la tronul lui Iisus Christos. Deci Biserica nu poate şi nu trebuie să intre în furtunile politice şi sociale. Ea trebuie să iubească, să mângâie şi să prefere, ca o mamă veşnică ce este, pe cei care sufăr strâmbătate, pe cei mici, pe cei biruiţi, celor nedrepţi, puternici şi biruitori.

Deasupra leagănului lui Ioan Botezătorul, înainte-mergătorul lui Mesia, ca şi deasupra leagănului pruncului dumnezeiesc Iisus, mamele lor cântau acest cântec profetic: Domnul a făcut lucruri puternice cu braţul lui; a spulberat pe cei trufaşi în închipuirea inimi lor; a dat jos pe potentaţi de pe tronuri şi a înălţat pe umiliţi; a umplut de bunătăţi pe cei flămânzi şi pe cei bogaţi i-a trimes goi (Luca 1, 51-53). Paginile cele mai frumoase ale istoriei Bisericii creştine sunt acelea unde vedem pe urmaşii celor doisprezece pescari galileeni punându-şi gâtul pentru norod, despoindu-se pe sine şi altarele ca să răscumpere pe cei căzuţi în robie, fulgerând pe împăraţi şi pe bogaţi pentru crimele lor şi interzicându-le uşa bisericii până ce nu se vor pocăi în sac şi în cenuşă.

Aşadar, în primul loc, Evanghelia e o pravilă a dezrobirii sufleteşti şi a înălţării omului peste dobitoc şi peste tristele nevoi care li sunt comune. Biserica – marea societate ale cărei statute sunt în Evanghelie – este patroana firească şi *alma mater* a dezmoşteniţilor pământului. Ea este braţul spiritual care trebuie să ocrotească pe cel lovit, pe cel despoiat de drepturi şi călcat în picioare. Între clasele sociale ale aceluiaşi popor, veşnic duşmănindu-se între ele şi arătându-şi colţii, între neamurile şi statele creştine, veşnic spionându-se şi plănuindu-şi nimicirea, Biserica creştină trebuie să aibă o atitudine dreaptă, sinceră, imparţială şi precât îngerii mai presus de lumea aceasta cufundată până în gât în egoism şi materialism!

Mare mi-a fost durerea când am cetit că P. S. Arhiepiscop de Chişinău a poruncit ca aniversarea răpirii Basarabiei să fie sărbătorită în toate bisericile ortodoxe din răpita provincie. În ziua sorocită, preoţii creştini de rit ortodox şi de grai rusesc, vor mulţumi lui Dumnezeu că timp de o sută de ani El a răbdat pe ţari ca să stăpânească ţărişoara smulsă de la noi. Ruşii sunt creştini; creştini sunt şi românii. Ruşii sunt pravoslavnici; pravoslavnici suntem şi noi. Ruşii au o ţară care se întinde pe două continente; ei sunt mulţi ca nisipul mării, puternici şi bogaţi. Faţă cu ei noi suntem ca un pahar în comparaţie cu un rezervoriu de petrol. Şi cu toate acestea Mgr. Arhiepiscop de Chişinău este convins că răpirea Basarabiei şi alipirea ei la Rusia a fost o faptă care a provocat entuziasmul sfinţilor îngeri şi că azi, după o sută de ani, când *Te Deum*-ul rusesc va slăvi centenarul nedreptăţii, Sf. Treime va primi din cer, intim satisfăcută, volutele mulţumirilor ridicate, ca altădată fumul sacrificiilor bine primite din Legea Veche! E cu putinţă să creadă un arhiepiscop aşa ceva? E cu putinţă să existe în cer ori pe pământ vreun tribunal care să

declare că e lucru plăcut lui Dumnezeu ce ne-au făcut ruşii nouă, la 1812? Ce înseamnează atunci să mulţumeşti lui Dumnezeu că te-a răbdat pe tine, cel tare şi nedrept, să păstrezi o sută de ani un pământ luat cu japca?

Ar mai încăpea discuţie atunci când am admite că tu, împărăţie prea creştină, ai avut de-a face cu turcii, cu tătarii, cu chinezii, în sfârşit, să zicem, cu vreun neam care nu cunoaşte ori înfruntă pe Christos şi că i-ai sfârtecat ţara, trăgând un petec bun la tine, dragă Doamne, ca să sădeşti în el sfânta cruce şi să aduci la Evanghelie pe locuitorii păgâni. Dar de unde! Biata Moldovă a crezut în Christos cu mult mai înainte decât ţarina Olga, iar moldovenii sunt tot atât de pravoslavnici ca şi muscalii. Atunci, cum vei explica, Monsenior, lui Iisus Christos, mulţumita pe care ai poruncit-o cu prilejul acestor o sută de ani de nedreptate? Şi ce va zice lumea cealaltă de această dezbinare din Biserica de Răsărit? Biserica pravoslavnică rusească mulţumeşte lui Iisus Christos că ţara Basarabiei a scăpat, de o sută de ani, de sub Biserica românească, tot pravoslavnică şi ea, tot a lui Iisus Christos şi ea! Atunci Christos s-a împărţit! (I Corinteni 1, 13). E un Christos rusesc, un Christos românesc, altul bulgăresc şi aşa mai departe! Atunci, Monsenior, zadarnic şi-a mai bătut pieptul Sf. Pavel! Zadarnice sunt dumnezeieştile lui epistole! Zadarnică este psihologia şi tot patrimoniul nostru teologic!

Sfinte Vasilie, care răcneai ca un leu împotriva bogaţilor şi a trufaşilor şi adunai pe oropsiţii vieţii în Vasilionul tău, Sfinte Vasilie, care rezistai Cezarului şi tuturor ispravnicilor lui, Sfinte Ambrozie, care respingeai de la altar pe împăratul Teodosie, Sfinte Ioane Gură de Aur, care înfruntai palatul şi pe împărăteasa Eudoxia; priviţi din cer în Basarabia noastră, priviţi pe Mireasa Domnului la masa lui Irod, priviţi pe un arhiepiscop creştin care pecetluieşte, în numele lui Iisus Christos şi al vostru, despoierea unui popor nenorocit!

*

Înţelegem foarte bine situaţiunea bisericilor ortodoxe din diferitele state ortodoxe şi eterodoxe. Ele nu pot fi antinaţionale, antipatriotice. Înţelegem foarte bine situaţiunea Arhiepiscopului de Chişinău. P. S. Sa nu putea să arunce lumii, cu prilejul tristului centenar, un manifest de protestare. Simţirile şi inteligenţele superioare, din creştinătatea vremurilor noastre, sufăr în taină de particularismul, de gelozia şi de scărmănelile dintre neam şi neam creştin, dintre confesiune şi confesiune. Cine este ucenicul Sf. Pavel şi crede într-adevăr în Evanghelie ştie şi mărturiseşte că toţi câţi suntem credincioşi suntem fraţi şi suntem una în Christos (Galateni 3, 28). Dar fiindcă suntem împărţiţi în neamuri şi în ţări şi firea omenească este foarte imperfectă şi pământească, trebuie să primim, cu demnitate, cu solidaritate, condiţiile şi împrejurările naţionale. Arhiepiscopul de Chişinău nu putea decât să tacă. Nedreptatea făcută poporului român e atât de mare încât tot ce putea să facă un

arhiepiscop, oricât ar fi fost el de moscovit, era să tacă. Dacă îmi veţi spune: i s-a poruncit de sus să tragă clopotele Basarabiei şi să intoneze *Te Deum laudamus*, pentru o sută de ani de neagră nedreptate tolerată – vă voi răspunde: în cazul acesta el trebuie să apeleze la Sf. Sinod al Bisericii Rusiei şi să supună pricina eliberării.

Am credinţa, voiesc să am credinţa că dacă lucrurile ar fi ajuns aici, dacă chestiunea participării Bisericii Rusiei la proslăvirea unei crime de stat ar fi fost supusă Sf. Colegiu, acest Sfânt Colegiu ar fi votat abţinerea şi expectativa.

Păstrăm credinţa aceasta! O păstrăm cu încăpăţânare şi cu disperare! Episcopatul rusesc nu putea să uite atât de grav unde, când şi prin cine s-a semănat sămânţa Evangheliei, Sf. Sinod al atotputernicei Rusii nu poate să uite pe cine fericeşte Mântuitorul în predica de pe munte, nici nu poate să-şi bată joc de cuvântul dumnezeiesc! Urmaşii Sfinţilor Apostoli din împărăţia tuturor Rusiilor nu pot să citească pe dos Evanghelia şi Istoria, nu pot să toarne venin pe rănile lui Iisus Christos, nu pot să tăgăduiască Sf. Caliciu!

Păstrăm cu disperare credinţa aceasta! Altfel... altfel... ar fi să cădem pradă lui Satan ori nebuniei şi să zbierăm pe drumuri: Iată-te dansând pentru Irod, Neprihănită Mireasă a lui Iisus Christos!

A MURIT CARAGIALE!

Ne aflam în salonul vaporului „Drau", în dimineaţa zilei de 12 iunie, călători de la Isaccea la Galaţi. Unul dintre noi apăru deodată cu o faţă serioasă şi ne spuse:

– Domnilor, vă aduc o veste foarte tristă: a murit Caragiale!

– Cum se poate! Când a murit?

Un călător care cetea ziare, lângă noi, surprins de această ignoranţă, ne puse foile sub ochi:

– A murit de trei zile.

Plecasem din Bucureşti sâmbătă seara. Duminică la amiază am fost în Tulcea, seara am ţinut o şezătoare, iar luni ne-am exilat de bunăvoie în Mânăstirea Cocoş. Iată cum, de-abia azi marţi 12 iunie, aflăm despre moartea lui Caragiale!

Impresiunea cu care am primit această veste e greu de definit... Te-ai suit într-o zi de vară în creierii Bucegilor şi, ajuns de oboseală te-ai lăsat pe pat de muşchi, la umbra cetinii. Înainte, printre creştetele negre şi pletoase, se iveşte fruntea sură a unei stânci şi un vultur poposeşte deasupra. E vulturul regal. De la el în jos este un haos! Se prăbuşeşte lumea, se cască prăpastia, aurie, aeriană, fără fund. E destul de departe până la vultur şi ecoul unei împuşcături ţi-ar ajunge până târziu. Şi pe când admiri profilul lui august, iată-l spintecând deodată cu aripile în coasă, golul cuprins de soare! L-a atins un glonţ duşman, ori s-a azvârlit asupra unei prăzi?... Aceasta e impresiunea pe care mi-a făcut-o vestea morţii lui Caragiale. Acvila de pe stâncă şi-a dat drumul în abis – de glonţ ori de bunăvoie, nu mai ştiu să vă spun.

Tristeţea mea a venit în urmă, cu alte gânduri. Am ieşit pe covertă şi am privit bătrâna Dunăre, răscolită de vaporul în mers. În dreapta, plecau din faţa apei şi se ridicau unele peste altele richiţele, păşunele şi ogoarele. În dreapta era Basarabia noastră, cosită de coasele străine. În stânga era Dobrogea, a noastră de scurtă vreme, necanalizată nici azi în întregime de graiul şi de seva românească. Din cerul nesfârşit şi încărcat în depărtări cu nourii cumulus, ca un amfiteatru roman cu quiriţi în togi albe, soarele se risipea discret şi dulce. Dumbrăvi adânci de sălcii acopereau malul dobrogean şi pe subt ele Dunărea crescută aşternea

oglinzi întunecoase, prinse în neregulă cu piroane de aur. Ideea – simplistă în ea însăşi, dar complexă şi învăluitoare, ca efectul şi rechemările unui parfum, era, pentru mine, în clipa aceea: acest ţărm mănos şi dornic a fost al nostru şi astăzi nu mai este!

Caragiale a murit departe de ţara noastră. Să fim sinceri în faţa morţii lui. Plecase de ani de zile dintre noi şi a murit în pământ străin. Îi era dragă ţara noastră, îi erau dragi munţii, codrii şi vulturii ei, îi era dragă Dunărea şi salba ei de bălţi şi de ostroave, îi erau dragi răsturnătorii brazdelor din ţara aceasta, dar noi surtucarii României nu-i eram dragi. Cărticica lui Caragiale, *1907* – această plachetă de bronz pusă la picioarele operei lui nemuritoare – îmi este martoră. Şi-mi este martoră opera lui întreagă. Ce este această operă? Suntem noi în pielea goală, e silueta antipatică a epocii noastre, sunt păcatele şi neajunsurile grele de care suferim, este procesul tragic şi satiric al României din jumătatea a doua a veacului XIX, adus la bara geniului şi a veacurilor. Caragiale nu ne iubea şi avea mare dreptate. De aceea n-a voit să moară între noi!

Că nu ne iubea şi de ce nu ne iubea, trebuie s-o spunem cu glas mare. Mărturisirea aceasta în faţa mormântului lui Caragiale ne va da cel puţin distincţiunea sincerităţii şi ne va îndrepta cu gândul şi cu fapta, spre mai bine. Caragiale a plecat dintre noi şi a murit prin străini, fiindcă atmosfera noastră îl înăbuşa!

A zis odată într-un cerc de prietini, puţin în glumă şi foarte mult în serios, că el, Caragiale, genialul satiric, e un scriitor sentimental. Au râs amicii. Dar singur Caragiale ştia cât dureros adevăr se cuprindea în afirmarea lui. Credeţi oare că acest mare observator de oameni ar fi fost oricând şi oricum un scriitor satiric? *Prisosul nostru de stricăciune, de dezordine şi de ridicul l-a făcut pe Caragiale să scrie cum a scris.* În societăţile egoiste, nedrepte şi putrede:

Difficile est satiram non scribere!

Ca şi Juvenal, Caragiale n-a mai putut să rabde. Şi în oglinzile geniului său meticulos, limpede şi prob ca cleştarul, el ne-a răsfrânt, nepieritor, aşa cum ne-a văzut: spoiţi, fuduli, făţarnici, guralivi, pătimaşi, duşmani adevărului, duşmani binelui şi tuturor idealelor. Ce ar fi scris acest om superior, cât de sus, cât de mult, cât de multilateral ar fi strălucit această minte prodigioasă, dacă s-ar fi ivit într-altă lume decât a noastră! – într-un mediu igienic, organizat şi serios. Veşnic tânjea după Germania. Şi acolo i-a fost dat să moară.

Moartea lui Caragiale să ne străbată inima ca un fior de foc, dar nu pentru că el a murit – Caragiale azi e fericit! – ci pentru că noi am rămas şi rămânem tot aşa, tocmai aşa cum el ne-a zugrăvit.

Cât suntem de puţini, cât suntem de ameninţaţi! Şi deşi puţini, ne decimăm noi pe noi înşine, deşi ameninţaţi, perseverăm în egoism şi în strâmbătate, faţă cu cei mai buni şi mai mulţi dintre noi!

Stăpânitori din ţara românească, veniţi aici între ogoarele Basarabiei şi între stuhăriile Dobrogei şi spuneţi-mi dacă pieptul vostru poate să

respire, fără de suspine, măreţia acestui fluviu de hotar, înfăţişarea acestui pământ care astăzi nu mai e al nostru şi perspectiva acestor dragi coline dobrogene, pentru care mâine, poate, va trebui să tragem sabia. Vă simţiţi voi pregătiţi întru ziua aceea? E destulă bărbăţie în inimile voastre? E destulă virtute şi patriotism în casele voastre? E destulă dreptate pe moşiile şi în fabricile voastre?

O, stăpânitori din România, vestea morţii lui Caragiale m-a găsit călător pe Dunăre, acolo unde sfârşeşte Basarabia şi Dobrogea începe, acolo unde marile întrebări naţionale plutesc în aer, acolo unde satira lui Caragiale nu mai înveseleşte, ci îngheaţă inima!

12 VI 916

AGAPIA VECHE

Este la noi în ţară un colţişor muntos şi troienit de codri care atrage, în timpul verei, mii de vizitatori şi care, odată cunoscut, rămâne inimii nostalgic, toată viaţa...

Locuri sfinte şi frumoase,
Râşca, Sihla şi Cetate,
Am venit întreg aice,
Şi mă-ntorc pe jumătate.

Acest adevăr, spus de poetul Gheorghe din Moldova, l-au simţit toţi acei ce au străbătut frumoşii munţi şi pădurile adânci din jurul marilor mânăstiri din judeţul Neamţ. Vor fi, nu prea târziu, douăzeci de ani, de când am trecut întâia oară, prin aceste locuri, şi în fiecare vară farmecul lor mi s-a desluşit mai felurit şi mai subjugător. Un sfert de an, adică patru luni de zile, iunie, iulie, august şi septembrie, drumurile către mânăstirile nemţene sunt neîncetat bătute de trăsurile „mosafirilor". Sunt în cale băile *Oglinzi*, băile *Bălţăteşti* şi chiar băile cu totul primitive din Mânăstirea Neamţu, dar nu pentru aceste băi răsună de zurgălăi pădurile şi vin, valuri-valuri, atâţia călători. Cea mai mare parte dintre ei se îndreptează spre Mânăstirea Neamţu, spre Mânăstirea Agapia, sau spre Mânăstirea Văratic. La poalele acelor munţi, ondulaţi şi plini de vegetaţie, lipsiţi de rigiditatea, de colţii şi de prăpăstiile munţilor de lângă Olt, de pildă, trecutul şi evlavia Moldovei au ridicat aceste admirabile locaşuri, cari sunt, după mine unul, nota cea mai originală şi mai scumpă a pământului şi a sufletului nostru. Neamţu, Agapia şi Văratic sunt cele trei mânăstiri de frunte, îndeosebi cercetate şi alese de vilegiatori. Care este cea mai frumoasă dintre ele – nu voi putea să răspund niciodată.

Dacă mă gândesc la Văratic, îi văd turlele cum se ivesc peste livezi şi peste holde, văd, alături, Filiorul, dealul rotund ca un arici şi purtând pe el stejari în loc de ţepi, văd căsuţele albe ca omătul, risipite larg printre sutele de nuci şi de cireşi, văd Biserica Sf. Ioan, mormântul Veronicăi Micle, căsuţa şi mormântul Maicii Frăsina – o sfântă al cărei suflet e astăzi între îngeri, – şi de jur-împrejur, dealuri de aluni şi de mesteceni,

văi albite de romaniţe, zidurile negre ale pădurilor de brad şi sus, între brazi, poiene cum trebuie să fie în sfântul Rai.

Acestor frumuseţi, pline de soare, de spaţiu şi de văi cu râuri mici la fund, Agapia le stă în faţă, mai sufletească şi mai severă. Ea se ridică între munţi, zveltă, albă şi strânsă la un loc, ca într-o dulamă de dimie albă. Codrii sunt aproape, locul e îngust, soarele răsare mai târziu şi apune prea devreme. Dar prin codri sunt poteci fermecătoare. De la Bogoslov, stând la umbra celor *Şapte Brazi*, priveşti, printr-o atmosferă scăpărătoare de aur şi azur, până la Graşi, şi mai departe, până la dealurile scăldate de Moldova. Jos în mânăstire, este biserica pictată de Grigorescu, biserica cea mai preţioasă, mai elegantă şi mai meticulos curată şi îngrijită din toată România. Clasicul patrulater de chilii, uniform şi sever (nici azi complet închegat), refăcut după dezastrul din 1903, spune mult vizitatorului de azi, dar nu poate şi nu va putea niciodată să ia loc viziunei de balcoane pline de glastre şi cu stâlpi subţiri care trăieşte în sufletul celui ce a văzut Agapia înainte de incendiu. Agapia se prelungeşte şi trăieşte, în oglinzile amintirii şi ale inimii, ca Veneţia, în apele Adriaticei, mai dornică şi mai fără pereche.

Şi iată acum Mânăstirea Neamţu, desfăcându-se între dealurile ei puse departe, albă, ieratică, şi spaţioasă, ca un *Pidalion*, cartea uriaşă, tipărită în vestita-i tipografie. La Mânăstirea Neamţu, vatra mânăstirei, bisericile din centru, arhondaricul, cetatea de chilii: toate sunt îndoit mai mari, ca la celelalte două mânăstiri. Subt paraclis, zac în rafturi mii de volume bisericeşti, în diferite limbi, şi câteva rafturi de scriitori profani. Pe lângă pârâul Nemţişorul este ograda largă în care Eminescu şi-a plimbat, o toamnă şi o iarnă, geniul său în amurg. Peste dealul vecin este schitul Vovidenia; mai departe, după un drum înalt şi păduros, pe un plai, pe care pădurile îl strâng de toate părţile, este schitul Procovul. Iar într-o cămăruţă cu ferestre zăbrelite, lipită ca un cuib de altarul bisericei celei mari, e o comoară întreagă de sfinte odoare, de pergamente şi de cusături cu fir şi cu mătase, mărturii unui trecut de credinţă fierbinte şi absorbitoare...

Despre aceste lucruri vorbeam într-o seară, cu câţiva amici, tovarăşi de drum, străbătând pădurile şi livezile dintre Mânăstirea Secu şi Mânăstirea Agapia, pe acea potecă dezmierdată care şerpuieşte pe Arşita. Era seara târziu şi când am ieşit din umbrele pădurei, deasupra poienilor Agapiei Vechi, în cer se aprindeau primele stele şi în ierburile viguroase întâii licurici. Am coborât cu luare-aminte cărarea întortocheată şi prăvălatică, până am ajuns în spatele schitului din vremi uitate: Agapia Veche. Aici locul e larg şi scobit între codri ca o baie rotundă. La o dată pe care numai istoricii ar putea s-o precizeze, un sfânt anahoret şi ucenicii lui au întemeiat schitul acesta. E o poveste veche, în legătură cu o stâncă din apropiere, cum că între petrecătorii din acest locaş a fost şi Aron-Vodă, domnul Moldovei, în două rânduri, pe la sfârşitul veacului al XVI-lea.

Agapia Veche trece drept stupul primitiv din care a roit şi s-a întemeiat mai devale Agapia cea mare. Mai rămăsese din el două şiruri de chilii, un paraclis, o cişmea şi, multă vreme, zidurile şubrede şi ameninţătoare ale vechei biserici din mijloc. Vreo douăzeci de călugăriţe purtau necontenit, deşi cu mari greutăţi, firul rugăciunilor de ziua şi noaptea şi privegheau candelele sfinte aprinse cu câteva sute de ani în urmă. Impresiunea pe care ţi-o făcea acest schit era mult ziditoare. Cugetătorul, artistul, creştinul evlavios, fiecare găsea, după inima lui, în priveliştea vechiului locaş, un strop de rouă şi de emoţiune.

Auzisem de câtva timp că Agapia Veche va fi năpustită şi că monahiile aici petrecătoare vor fi strămutate în Agapia din vale. Dar nu prea dădusem crezământ acestui zvon, fiindcă mă gândeam că însemnătatea locului şi prestigiul trecutului vor cumpăni şi vor învinge orice preocupări utilitare şi administrative. M-am înşelat! În seara aceea, când coboram, alături de amicii mei, spre Agapia Mare, am văzut cu amărăciune că m-am înşelat.

Agapia Veche zace pe coastă. Parte din chiliile ei s-au dărâmat. Celelalte sunt pustii. Patru sute de ani de viaţă sufletească dorm astăzi în moloz şi în urzici! Colţişorul arhaic şi ascuns, mărgăritarul vechi pe care l-au admirat atâţia dintre noi, a fost smuls din alveola lui şi azvârlit în neant, pentru raţiuni practice administrative.

Am trecut prin pustiita vatră a schitului şi am mers înainte cu gânduri triste în suflet... Să fim şi filosofi, când e nevoie, şi să cugetăm că dacă Babilonul, Cartagina, Palmyra etc. au fost şi nu mai sunt, nu e nici o mirare că biata noastră Agapia Veche a ajuns şi ea la ceasul morţii. Dar aceasta e o consolaţie extremă şi nepotrivită cu împrejurarea! Suntem azi în plină şi crescândă însufleţire pentru trecutul nostru şi pentru lucrurile pe cari strămoşii noştri ni le-au lăsat moştenire. Cât de mult ne pare rău că atâtea castele, cetăţi şi mânăstiri, despre care aminteşte istoria, nu se mai dovedesc azi pe faţa pământului românesc! Adunăm icoanele vechilor noştri pictori bisericeşti, slăvim alesăturile şi ţesăturile româneşti arhaice, am readus în cinste arhitectura românească şi restabilim cu zel monumentele istorice. Atunci, ce însemnează osândirea Agapiei Vechi? Pentru ce a fost lăsat locul acesta dincolo de cercul solicitudinilor şi al sacrificiilor noastre?

O spun curat că e o excepţie nedreaptă. Un loc pe care strămoşii noştri au îngenuncheat patru sute de ani şi vremurile noi l-au privit cu admiraţie şi cu iubire, nu trebuie sacrificat intereselor microscopice şi nu poate să fie radiat din cartea pietăţii naţionale!

MÂNĂSTIREA CETĂŢUIA

După ce ai lăsat în urmă gările Bârnova şi Ciurea şi cobori spre Iaşi, şerpuind printre dealuri şi printre vlăstărişuri, mi se pare că primul monument pe lângă care treci, cu trenul – primul val împietrit şi ascuţit spre ceruri, din frumoasa revărsare a capitalei Moldovei – este Mânăstirea Cetăţuia. Am trecut de multe ori în sus şi în jos pe lângă Cetăţuia, fără să am timp prielnic ca să cercetez în ce adâncuri ale istoriei şi ale întâmplărilor Moldovei se înfig temeliile ei şi care domn este fericitul şi pururea pomenitul ei ctitor. Acum în urmă, într-o zi fără soare şi cu orizonul vânăt ca orizonul mării, am urcat din Iaşi până sus la mânăstire. Din ziua aceea, ctitoria lui Gheorghe Duca s-a desprins pentru mine, din imaginea complicată, tulbure şi fugară a Iaşilor istorici, din ce în ce mai limpede şi mi-a răsărit chemătoare, plină de interes pe înălţimea de miazănoapte a dealului Hlincea.

Am început să ştiu că multă vreme (până mai zilele trecute) această mânăstire era pustie. Numai o dată pe an şi anume în ziua de 29 iunie, hramul bisericii, venea un preot din oraş şi săvârşea aici, în biserică, Sf. Liturghie, în cinstea Sfinţilor Apostoli Petru şi Pavel. Încolo, sfântul locaş era închis. În mânăstirea pustie nu veneau, afară de copiii hoinari, decât rari vizitatori, care zgâriau cu briceagul ori scriau cu cărbune, pe ziduri, pe bârne şi pe clopote, numele lor, altfel ameninţate de uitare.

Mânăstirea Cetăţuia, cetate adevărată, are un zid înconjurător, care odinioară trebuie să fi fost neştirbit. Intrarea în cetate era cum este şi astăzi pe subt turnul clopotniţei. În mijloc, se înalţă biserica închinată Sfinţilor Apostoli, iar împrejurul bisericii se găsesc, afară de nişte chilii acum în lucru, două perechi de case şi o construcţie curioasă, pătrată, terminată cu o cupolă. Dintre cele două rânduri de case unele spre miazăzi, altele spre miazănoapte de biserică, cele dintâi servesc de stăreţie şi de casă oficială, cele din urmă – în rând cu chiliile neterminate – servesc de locuinţă provizorie celor vreo zece monahi aflători azi în mânăstire. Chiliile ce se zidesc vor adăposti pe aceşti cuvioşi părinţi care au redeşteptat din pace adâncă ctitoria lui Gheorghe Duca şi-au redat bisericii viaţa slujbei celei de obştie.

În anul 1842, luna mai, Mânăstirea Cetăţuia a fost cercetată de Alecu Russo, şi pe cât se pare chiar de aici din mânăstire el a scris asupră-i, prietinului său Vasile Alecsandri, o scrisoare descriptivă. Scrisoarea aceasta, sau cel puţin începutul ei, s-a publicat subt titlul *Palatul lui Duca-Vodă*, în *Columna lui Traian*, a. V., 1, 1874. Alecu Russo descrie cu exactitate casele dinspre Iaşi (unde stau azi monahii), dar trece foarte degrabă asupra casei celeilalte, aceea unde se găseşte minunata *sală gotică*. El zice: „În stânga porţii se înşiră nişte case mari cu două rânduri, ce par a fi mai moderne – şi care, adaog eu, sunt azi informe şi ruinate, deşi servesc drept trapeză şi bucătărie – iar de aceste se ţine un rând de case vechi care au o sală lungăreaţă de-o frumoasă arhitectură. Proporţiile sunt bine chibzuite, iar mai cu samă bolţile, de stil gotic, sunt demne de admirat. Subt ea se află pivniţe lungi, largi şi trainice."

Această sală lungăreaţă – lăsând la o parte biserica şi frumuseţile ei picturale, lăsând la o parte sculpturile ei în piatră – este podoaba cea de mare preţ a Mânăstirei Cetăţuia. Se crede că această sală era, cum am zice astăzi, sala tronului. Alecu Russo nu insistă asupra caselor cu sala gotică; el descrie casa a doua, după părerea lui, casa de locuit a lui Gheorghe Duca – o descrie aşa cum este: două odăi în stânga tindei, alte două în dreapta tindei. Dintre odăile din dreapta, cea din fund are vederea spre Iaşi. Aceasta ar fi fost odaia lui Duca-Vodă. Dedesubtul ei este o hrubă, slab luminată, prin metereze, despre care Alecu Russo crede că era iatacul doamnei. Din odaia de deasupra cobori în acest iatac printr-o scară foarte strâmtă, scobită în zid. Între odăile de deasupra şi pivniţele de dedesubt mai sunt în rând cu iatacul doamnei, nişte tainiţe, pe care eu unul le-am cercetat cu prilejul unei a doua treceri prin Mânăstirea Cetăţuia.

Casa oficială are mai întâi o odaie boltită, apoi vine o tindă şi din tindă dai în camera cea mare, unde stă în perete hrisovul amintitor reînnoirii acestei mânăstiri. Mai vine o cămăruţă dacă nu două şi la urmă minunata sală gotică. Boltitura acestei săli aminteşte florile de crin, iar columnele sălii par a fi lugerii acestor flori. Pe columne se răsfaţă iscăliturile şi datele – un alt soi de vegetaţie parazitară, care atacă şi îmbracă pietrele şi zidurile vechi, dar care, dacă a trecut multă vreme peste ea, ajunge din supărătoare, interesantă.

Aş fi dorit să găsesc asupra Mânăstirii Cetăţuia o monografie care să cuprindă descrierea ei, tâlcul arhitecturii ei, rostul şi viaţa ei la început, în sfârşit evenimentele petrecute ori legate de ea în decursul celor două sute patruzeci de ani, de când ghimpii ei de aramă înţeapă bolta cerului, aci spre miazăzi de Iaşi. Dar această monografie n-a fost scrisă până acum. Atunci am încercat să-mi caut, singur, drumul şi m-am apropiat cu sfială de altarul muzelor istoriei române. O, specialişti, iertaţi unui profan această cutezanţă! Şi dacă, din întâmplare, articolul de faţă va cădea subt ochii vreunuia din voi, să se ştie bine că l-am scris fără nici o

pretenţiune şi că sunt foarte bucuros să primesc mai bună învăţătură. Mai mult. Aş dori ca aceste pagini ale mele, superficiale şi pur repetitoare, să îndemne pe cineva din voi la o lucrare temeinică.

*

Mânăsirea Cetăţuia a fost zidită de Duca-Vodă cel bătrân, care a domnit în Moldova în trei rânduri şi într-un rând şi în Muntenia. În Moldova a domnit întâi de la 1665–1666, câteva luni de zile, a doua oară de la 1668 până în vara anului 1672, a treia oară din iarna anului 1678 până la 25 decembrie 1683. Iar în Muntenia a domnit de la 1674 până la 1678.

Care este leatul ctitoriei lui Duca-Vodă cel bătrân, cu numele său întreg Gheorghe Duca (iar „cel bătrân", spre deosebire de fiul său Constantin Duca, domn şi el, în Moldova, în două rânduri)? Nicolae Costin spune: 7180, iar de la Hristos 1672. Dar în pronaosul bisericii există un mormânt pe care stă săpat: „Aici zace Doamna Maria, fata lui Io Duca-Vodă, anul de la Hristos 1672, septembrie 17." Pe lângă aceasta, fericitul Melchisedec a găsit un orar care a fost dăruit Mânăstirii Cetăţuia de către Duca-Vodă şi doamna sa Nastasia la 7177 (1668-1669). D. N. Iorga (*Inscripţii din bisericile României*, vol. I, pag. 13, no. VII) explică lucrurile astfel: Duca se sui în scaun a doua oară în noiembrie 1668... Lucrarea se începu încă în 1669... Ea se lucră în 1670 şi fu gata în 1671 toamna. Aşa trebuie să fie. Anul 1672 este anul inaugurării. În acest an, trecu prin Moldova sultanul Mohamed al IV-lea, pornit cu război împotriva Poloniei, căreia aproape fără nici o luptă îi luă Cameniţa. Sultanul îşi aşezase tabăra la Ţuţora şi de acolo venind la Iaşi – a doua oară – cercetă şi Mânăstirea Cetăţuia. „Şi iar, după aceea, au mai venit împăratul în plimbare şi s-au suit în deal la mânăstire, la Cetăţuie, de au văzut-o, şi privind locul în toate părţile, şi iar s-au întors la urdie la Ţuţora" (Kogălniceanu, *Letopiseţe*, vol. II, pag. 199). Aşadar, putem să credem că toată clădirea era gata şi Mohamed al IV-lea a privit de pe zidurile Cetăţuiei frumoasa înfăţişare a împrejurimilor Iaşului şi a multor lui biserici. Cu acest prilej s-a întâmplat profanarea de care vorbeşte cronicarul: „Zic atunce să fie strigat şi hogea în clopotniţă la Sfântul Nicolai în Iaşi, şi au stătut biserica pecetluită până la venirea cu domnia lui Antonie-Vodă".

Acest sultan nu înţelegea toleranţa şi delicateţele inter- religioase, dar rămâne fapt preţios pentru privitorul istoric că Mehmet cuceritorul Candiei, stăpânul lui Kàra-Mustafa, şi protivnicul biruit al lui Sobieski – în oştirea lui, bătută subt zidurile Vienei – a urcat cu alai dealul Hlincea şi a binevoit să cerceteze Mânăstirea Cetăţuia, ctitoria lui Gheorghe Duca.

Mânăstirea Cetăţuia, prin poziţia ei şi prin zidurile care o încing, este în primul loc o cetate, o clădire militară şi strategică. Prin sfântul locaş ridicat în mijlocu-i ea este şi o mânăstire. Aşa sunt mai toate mânăstirile

noastre. Despre înfiinţarea şi menirea Mânăstirii Cetăţuia, Neculai Costin (*Letopiseţe*, vol. II, pag. 7) vorbeşte mai de aproape: „Iar când au fost cursul anului 7180, iară de la Hristos 1672, au zidit şi sfânta Mânăstire Cetăţuia, lângă Iaşi, în deal, despre amiazăzi, cu mare osârdie şi cheltuială, şi cu multe odoare şi veşminte scumpe şi cu moşii bune înzestrând-o, deciia au închinat-o Sfântului Mormânt al Domnului nostru Iisus Hristos, la Ierusalim, îndreptând pre acea vreme scaunul patriarşesc fericitul părinte Kir Dosithei, patriarhul de Ierusalim şi a toată Palestina, la care este hramul Sfinţilor Apostoli Petru şi Pavel iproci". Aşadar, Mânăstirea Cetăţuia a fost din capul locului o mânăstire închinată şi anume Sf. Mormânt. Aceasta înseamnează că Patriarhul Ierusalimului a trebuit, foarte curând, să-şi trimită aici în mânăstire egumenul şi călugării săi de încredere, ca să-i administreze moşiile ce-i fuseseră dăruite şi să-i trimită regulat veniturile lor. Însuşi Sanctitatea-Sa, care a umblat prin ţările noastre în mai multe rânduri, a venit în Iaşi în nul 1680 şi a înfiinţat în Mânăstirea Cetăţuia o tipografie grecească: „Iar în anul 1680, fiind la Iaşi şi văzând pe moldoveni că au tipografie, iar grecii nu, mureau de necaz. Iar Dumnezeu, conducătorul şi săvârşitorul celor bune ne aduce pe un român ieromonah, anume Mitrofan şi i-am dat şasezeci de lei şi ne-a construit o tipografie nouă..." (Loc. citat în *Bibliografia românească veche*, I. Bianu şi N. Hodoş, vol. I, pag. 257). În treacăt, acest prea fericit oaspete era şi el gelos de tipografia moldovenească, după cum, cu opt ani mai înainte, sultanul Mehmet al IV-lea fusese gelos de multele biserici din Iaşi şi pusese pe hoge să strige din turla bisericii Sf. Nicolae. Astfel s-a înfiinţat la noi o tipografie grecească, aşezându-se şi funcţionând în Mânăstirea Cetăţuia (N. Iorga, *Geschichte des Rumänischen Volkes*, vol. II, pag. 63).

În această tipografie grecească s-a tipărit: *Întâmpinarea... Patriarhului Nectarie... în contra argumentelor despre primatul Papei. Tipărită acum pentru întâia oară în respectabila patriarhicească şi domnească mânăstire a sfinţilor şi slăviţilor întâi corifei Apostoli numită Cetăţuia, în anul mântuirii 1682, luna lui iulie, în Iaşii Moldovei. (Bibliografia românească veche*, vol. I, pag. 252–254). În fruntea acestei cărţi, patriarhul Dosithei, prin mila lui Dumnezeu patriarh al sfântului oraş Ierusalim, scrie lui Duca-Vodă o ditirambică dedicaţie: „Tu... ca un alt Elizeu, primind de la Dumnezeu cărarea respectului de Dumnezeu, înfrumuseţându-te prin facerea de bine şi luptând cu înţelepciune după chipul zelului lui Ilie, te-ai încarcat de cinste prin înfiinţarea tipografiei greceşti..." Aceasta înseamnează că Sanctitatea-Sa dăduse ieromonahului Mitrofan şasezeci de lei, ca să-i facă tipografia, dar restul cine ştie cât, şi cheltuielile cu cărţile tipărite erau din punga lui Duca-Vodă, ori mai exact din visteria Moldovei. Confirmarea ne-o dă o altă carte, tipărită tot în Mânăstirea Cetăţuia: *În contra ereziilor* de Simion Arhiepiscopul Tesalonicului... tipărită cu cheltuiala lui Duca-Vodă, în Mânăstirea Cetăţuia, 1683, luna octombrie (*Bibliografia rom. veche*, p. 273).

Vedem, prin urmare, că Mânăstirea Cetăţuia nu numai că era închinată Sfântului Mormânt, dar era şi sediul unei tipografii greceşti. Cei ce oblăduiau în ea, fie ca servitori ai bisericii, fie ca meşteri tipografi, trebuie să fi fost mai toţi greci şi probabil călugări. Este o întrebare pe care eu unul nu pot s-o dezleg şi o las cu totul pe seama celor competenţi: dacă Mânăstirea Cetăţuia era închinată Sf. Mormânt şi veniturile moşiilor cu care era înzestrată intrau în tezaurul Patriarhului din Ierusalim, ba încă aici în mânăstire era şi o tipografie grecească, ale cui erau casele unde se zice că a locuit Duca-Vodă? Cu călugării greci socotesc că vodă se înţelegea foarte bine, fiindcă grec era şi el, dar proprietatea mânăstirii şi-o rezervase el, ori o împărţea cu Patriarhul?

*

Când te apropii de intrarea mânăstirii, vezi pe turnul clopotniţei, săpată în piatră, stema Moldovei. Împrejurul stemei este o inscripţie cu următoarea tâlcuire: „Herbul prea luminatului Domn Io Duca Voievod, cu mila lui Dumnezeu al ţării Moldovei, anul 7178 (1670) luna lui iunie în 10" (N. Iorga, *Inscripţii*, vol. II, no. LXXVI, pag. 337). În dreapta porţii, scrie Alecu Russo în scrisoarea arătată, lângă zidul cetăţii, despre Prut, este o zidire de formă rotundă, a cărei boltă este o adevărată minune de eleganţă şi de măiestrie. Lumina o primeşte pe deasupra ca domul Panteonului. Ce păcat că acel mic capdeoperă de arhitectură servea, precum se spune, de bucătărie!... Această zidire este şi azi la locul ei. Partea cea rotundă e deasupra, ridicată pe un pătrat de zidărie. Atât numai că Alecu Russo se pare că a fost rău informat asupra menirii ei, căci nu era bucătărie, ci baie domnească. Cuvioşii părinţi care se găsesc azi la Cetăţuia i-au pus o tăbliţă cu inscripţia: *Baia domnească*. De unde se ştie aceasta? Eu n-am găsit alte desluşiri şi informaţii decât o fotografie a zidirii admirate de Alecu Russo şi anume în cartea *Sate şi mânăstiri* a d-lui N. Iorga (pag. 135), cu menţiunea: „O baie domnească (Cetăţuia)". Astăzi această baie este pe dinăuntru neagră ca un cuptor şi atâta slavă i-am mai rămas, că adăposteşte vechiul rădvan al mitropoliţilor Moldovei, iar de la serbările înaugurării statuii lui Cuza-Vodă mai adăposteşte şi caleaşca marelui domnitor.

Clopotele din turnul clopotniţii sunt dăruite mânăstirii tot de domnul a toată Moldova şi ctitorul Duca-Vodă. Ele sunt turnate în Danzig, în anul 1669, de către turnătorul Gherhard Beningk (N. Iorga, *Inscripţii*, vol. I, pag. 13–14, no. VII).

Biserica din centru, închinată Sfinţilor Apostoli Petru şi Pavel, seamănă, observă Alecu Russo, cu biserica Goliei, probabil aşa cum le privea el la 1842. Biserica e spaţioasă: pictura se păstrează bine. O caracteristică a bisericii stă în nişte întreiţi şerpi de piatră care încing bolţile şi-i dau ocol şi pe dinafară. Dar atât pictura cât şi arhitectura rămân bun neatins pentru arheologul care le va studia...

Acum, în urmă, ducându-mă a doua oară la Mânăstirea Cetăţuia, am auzit de la monahi că subt altar s-a dovedit o ascunzătoare. Observând că o piatră din pardoseală se mişcă, au ridicat-o. Atunci au văzut că acea piatră stătea ca un capac pe gura unei pivniţe. Au coborât înăuntru şi s-au găsit într-o încăpere boltită. Într-un colţ se arăta, în pământ, locul în care odihnise un sipet. E foarte cu putinţă ca această tainiţă de subt altar să comunice cu vreuna din cele două case ctitoreşti, dar deocamdată nu s-a făcut nici o cercetare.

În pronaosul bisericii e îngropată „Doamna Maria, fata lui Io Duca-Voievod, anul de la Hristos 1672, septembrie 17." Inscripţia mormântului e în greceşte (N. Iorga, *Inscripţii*, vol. I, pag. 13). Un al doilea mormânt, tot cu inscripţie grecească, dar nu tocmai ceteaţă, pare a fi mormântul unui frate al lui Duca-Vodă. În Mânăstirea Cetăţuia, în biserică ori pe lângă zidurile ei, mai este îngropat şi un distins cărturar grec, doctor şi filosof (iatrofilosof) cu numele Nicolae Cherameos. El este autorul celui de al patrulea opuscul – *Cele împotrivitoare la primatul Papei Romei* – din cartea grecească *Tomul bucuriei*, tipărită la Râmnic, la 1705. În înştiinţarea pe care patriarhul Dosithei al Ierusalimului, acelaşi de mai sus, o pune la începutul cărţii, Sanctitatea-Sa arată că doctorul filosof Nicolae Cherameos a murit în Iaşi la 1672 şi că a fost îngropat în mânăstirea Sfinţilor Apostoli, zidită de Duca-Voievod, fiind această mânăstire închinată Sfântului Mormânt. (*Bibliografia rom. veche*, pag. 456).

Astăzi, împrejurul bisericii de la Cetăţuia se fac săpături şi lucrări de nivelare. Poate că, de subt stratul adânc de moluz şi de humă ce se va ridica, va ieşi la lumina zilei şi mormântul lui Nicolae Cherameos, afară doar dacă iatrofilosoful nu doarme liniştit în mormântul cu inscripţia neînţeleasă.

În biserică, deasupra uşii, se vede zugrăvit ctitorul cu familia lui. El îşi ţine biserica în mâna dreaptă. Soţia lui este doamna Anastasia, iar copii sunt: Constantin, care era să fie mai târziu Constantin Duca-Vodă, şi domniţele Ecaterina, Ileana, Ruxanda şi Maria. Ileana era să fie soţia cronicarului Nicolae Costin.

*

Fiindcă anul 1672, anul inaugurării Mânăstirii Cetăţuia, este, în acelaşi timp, şi anul mazilirii lui Gheorghe Duca din a doua lui domnie (1668–1672), trebuie să admitem că ctitorul voievod a locuit aici mai ales în a treia a lui domnie (1678–1683). Avea Duca-Vodă la Cetăţuia mai mult o reşedinţă de vară sau acesta a fost palatul lui statornic? Iată, din a treia domnie a lui Gheorghe Duca, o sângeroasă ispravă, povestită de Nicolae Costin: „... iară în ce zi au trimis pre sărdarul să prinză pre Lupul sulgerul, îndată au închis şi pre Gheuca visternicul şi pre Bogdan jignicerul; şi l-au pus în beci, subt casa cea mare; iară pre Gheuca

visternicul, în visterie; iar pre Lupul sulgerul l-au închis în beciul de subt casa cea mică... iară sâmbătă, octomvrie în două zile, i-au scos pre câte trei şi, după judecata Divanului, le-au tăiat capetele la fântână... ş-au şezut trupurile cele tăiate până în sară la fântână..." Două case, două beciuri sunt şi la Mânăstirea Cetăţuia. Era chiar şi o fântână care astăzi nu mai este. Dar visteria nu putea să fie decât jos, la curtea domnească, şi atunci şi casele şi beciurile sunt tot acolo. Îl găsim, aşadar, pe Duca-Vodă locuind, la 2 octombrie, la curtea domnească. Mânăstirea Cetăţuia era atunci numai un loc plăcut, pentru lunile de vară.

*

Aceste câteva desluşiri, pe care le-am găsit mai în apropiere, îmi lipseau cu totul în ziua primei mele cercetări la Mânăstirea Cetăţuia. Îmi mai aduceam aminte, doar, de izbitura dintre domnul Mihail Racoviţă şi căpitanul austriac Ferentz Ernau... Zidurile şi cuprinsul Mânăstirii Cetăţuia zăceau înaintea mea, subt cerul de noiembrie, cu farmecul opac al morţii pe care nici un epitaf n-o tulbură. Cine a fost Duca-Vodă, care au fost cărarea şi faptele lui subt soare, cum a trecut el prin zilele Moldovei – uitasem cu desăvârşire. Zidurile rămase încă în picioare, în lupta lor cu veacurile, sunt cu atât mai impunătoare cu cât taina lor e îngropată mai adânc. Un turn dărăpănat şi fără nume, ori zdrenţele unei biserici, în care se cânta Sf. Liturghie cine ştie când, demult, te înfioară ca gândul marilor necunoscute Destinul şi Moartea. Fără de istoria delatoare, operele omeneşti, gata de risipire ori demult risipite, iau ceva din măreţul anonimat al operelor naturii. Uitasem cine a fost Duca-Vodă. Ion Neculce a început să mă înveţe: „Era om nu prea înalt, şi gros, burduhos şi bătrân; numai îşi cernea barba; pe atâta se cunoştea că nu avea a cătare minte, sau frica lui Dumnezeu... Când ieşea afară în norod, tot posomorât căuta, ca să ieie oamenii de frică; că el apucase învăţătură de la Vasile-Vodă, fiind cămăraş mare la Vasile-Vodă..."

Nicolae Costin, ginerele lui Duca-Vodă, descrie astfel pe socrul său: „... de lăcomie mare ce avea ca să tot mai strângă bani mai mulţi, şi domn era, şi visternic mare, şi neguţător, şi vameş, că toată hrana tutulor luase el şi doamna, de precupea toate câte erau, şi da de la sine din casă unde ce trebuia ţării. Doamna sa, de altă parte, cârciumărea bucatele din casă, carnea ori pe unde avea, şi băutura şi pocloanele ce le veneau la beci; încă făcea boi de negoţ, şi mânca iarna fânaţele oamenilor, săracilor, cu boii lor, până se vindea aceea, şi apoi se apuca de alţii."

Iată un ginere care nu ştie să măgulească pe socrii săi: Ion Neculce nu spune mai bine: „... punea pe boieri dăjdi şi împrumute peste putinţa lor, cât nu se mai puteau plăti, că era boul doi galbeni şi vaca un galben, şi istoveau glotaşii tot; şi nici cu odoarele ce le zălogeau pre la neguţitori nu se puteau plăti, ce erau pline închisorile de boieri şi grosurile de cei săraci, de-i băteau şi-i căzneau, cu capetele prin garduri şi leşinaţi de

foame, şi bărbaţi şi femei, şi mureau prin grosuri; şi pre giupânese sărace încă le legau la pusce şi le închideau la siimeni pentru bani. Pentru acea vrăjmăşie şi groază ce îi umpluse inima diavolul, de lăcomie ce avea, urâtu-l-au toţi pe Duca-Vodă, şi se rugau toţi lui Dumnezeu să-i mântuiască din mânile lui; şi-l blestemau de la mic până la mare, de auzeau slugile lui cu urechile."

Cât de triste sunt destăinuirile istoriei! Câte voci sfâşietoare, câte blesteme, cât plânset nu înviază din aceste ziduri sfinte, când pui cu dinadins urechea să asculţi! Legenda Mânăstirei Argeşului, cu nevasta lui Meşteru Manole, zidită în temelie, este un simbol sângeros, pe care istoria îl aplică şi-l comentează pretutindeni unde credinţa sau trufia omenească au voit să se nemurească în argilă arsă şi în piatră.

În ziua primei cercetări la Mânăstirea Cetăţuia, când toate aceste fapte precise mi-erau încă departe, stăteam şi cugetam, subt cerul de noiembrie, la „prea fericiţii şi pururea pomeniţii ctitori", la bieţii oameni pătaţi de crime şi acoperiţi de blesteme care zidiseră acest locaş... Atunci, fără de veste, de pe zidurile moarte, un păun a bătut din aripi şi cu zboru-i înflorit încingând Baia domnească s-a lăsat în mânăstire. În cerul meu de visuri şi de gânduri cernite, această pasăre superbă a desfăşurat Calea Lactee a resignării... De prisos este visul. Zadarnic tristul extaz în faţa trecutului şi ironică măreţia omenească. Mai mult decât două sute cincizeci de ani de istorie şi de existenţă arhitectonică, iată de sute de mii de ori milenara frumuseţe a vieţii, nepăsătoare şi perfectă ca în ziua ei dintâi!

Cât e de searbădă vechimea operelor omeneşti! Cât de searbădă este vechimea Romei, când te gândeşti că, la întemeierea ei, vulturii zburau deasupra *Colinelor Eterne*, pline de iarbă şi de mărăcini, şi că, multă vreme, vor mai zbura peste sinistra ei pustietate!

DRUMUL LUI CREANGĂ

Satul marelui povestitor stătea devale, înfrigurat şi alb, sub omătul iernei timpurii. Era pe la vecernie. Din şcoala satului, copiii dădeau buzna în curte, micuţi, gros îmbrăcaţi şi rotofei, dar repezi ca nişte tărtăcuţe pe care le-ai arunca din casă afară. Biserica Sf. Nicolae, în care Creangă cânta odinioară *Îngerul a strigat*, profila în ziua limpede de iarnă făptura ei odinioară desigur distinsă, dar astăzi degenerată printr-o restaurare ieftină şi fără gust.

Gândul la acele zile, trăite de copilul Creangă, aici în biserica bătrână, dădea ca un afluent în albia altor gânduri legate de acelaşi sfânt locaş, dar în altă viaţă, cu alte împrejurări. Pe pieptul dealurilor mari cari au văzut născând şi pe Creangă şi satul Humuleştii, stă şi azi Cetatea Neamţului, tot atât de „acoperită cu fulgere şi îngrădită cu pustiu" ca şi acum şaptezeci de ani. Ozana curge printre sat şi Cetate, ducând devale, după vremuri, năboi de ape tulburi, reţele de argint sau sloiuri de gheaţă. De data aceasta, era aproape îngheţată, biruind cu greu podişul alb întins deasupră-i.

Am trecut pe aici de atâtea ori, şi în atât de multe dispoziţii sufleteşti, încât drumul meu de azi – exact drumul lui Creangă – mi se pare o poveste familiară, auzită de zecimi de ori de la bunica, ştiută în toate amănuntele, şi totuşi nespus de dragă şi de binevenită inimei. Am ascultat povestea aceasta şi vara şi iarna, şi pe soare şi pe vânt şi pe ploi cari răsturnau pământul. Am ascultat-o cu sufletul plin de nerăbdare şi de cântec, cu suflet egal şi visător, şi cu sufletul Ecleziastului. Am trecut pe aici în miezul zilei ca şi la miezul nopţii, în amurgul plin de umbre violete, ca şi în dimineaţa plină de trandafiri şi de glas de ciocârlie. Am văzut codrii dimprejurul Cetăţii Neamţului şi de pe Boiştea arămii şi goi ca astăzi, prăfuiţi de colbul verde al lui april, cu totul închegaţi şi verzi ca în timpul verei şi desfoindu-se, roşii-galbeni, în ceţurile toamnei.

Am trecut prin Tg.-Neamţ, notând – a câta oară? – plopii de la spital, turnul şi orologiul catedralei, cazărmile de pe deal şi cimitirul de la răsăritul târgului. Aproape toată lumea mi-e cunoscută aici. Nicăiri nu mă simt mai la mine acasă decât în acest orăşel unde mă ştiu şi moşnegii şi copiii, şi creştinii şi ovreii. M-am născut departe, pe malurile Vezii.

Îmi va fi oare scris să dorm somnul cel lung pe malul Ozanei, sau pe aici prin dealurile acestea?

Trecem pe lângă fosta fabrică a lui Alcaz. Când am văzut-o întâia oară mi s-a părut că are înfăţişarea unei mânăstiri. Şi mi-a rămas în minte cu acest profil de mânăstire. Azi au crescut în preajma ei, sau în locul ei, construcţii noi. Am căutat adesea icoana de altădată şi n-am mai regăsit-o. Dar eu o văd mereu ca întâia oară! Şi am văzut-o tot aşa şi ieri – în capul meu – căci de altă înfăţişare nu-mi aduc aminte. Drumul e tare şi lunecos ca sticla. Diligenţa merge cu greutate. Frigul se înteţeşte şi coastele dealurilor albe se fac, din viorii, albastre sure.

În urma noastră, întâia linie de munţi nemţeni se întipărea capricioasă în apusul trandafiriu. Desluşeam, în linia plină de zigzaguri şi de semilune ca un verset arab, pieptenele Horaiţei, proeminenţele Ceahlăului, pleşuviile Ciungilor şi defileul Agapiei. Dincolo şi dincoace de linia aceasta, am risipit atâtea gânduri, atâtea visuri, atâtea amintiri! că dacă le-aş putea preface azi în piatră sau în lavă, aş nivela cu ele această veşnic dragă perspectivă a munţilor nemţeni.

Luceafărul de seară se arată un moment în rumeneala asfinţitului, deasupra munţilor adunaţi în acelaşi profil înalt şi cenuşiu. Ne apropiem de Graşi şi de Coverca. Lângă Ozana, care ne însoţeşte nevăzută, e dealul Boiştea, cernit în mare parte de pădurile desfrunzite, şi alb pe ici pe colo, sub crepul sfâşiat. De sub streaşina pădurilor Agapiei, acest deal se vede îndeosebi frumos şi pe albia Ozanei vederea ajunge până dincolo de luncile Moldovei, în malurile roşii dimpotrivă.

Pădurea Coverca se răreşte azi pe zi ce trece şi va veni o zi când va muri – continuând, însă, să trăiască în amintirea miilor de călători din timpul verei, cari au primit aici, subt stejari şi între romăniţe, vestea codrilor mai depărtaţi.

La podul Moldovei e calea jumătate. Creangă nu spune, în legătură cu podul, nimic care să rămână în cartea veselei pomeniri. Acest gol l-a umplut amicul mei D. D. Pătrăşcanu. În *Timothei Mucenicul*, prestigiosul nostru umorist face din podul de la Timişeşti un pod istoric, egal cu cel de la Austerlitz. Trecem podul Moldovei, sub faldurii serei, largi şi cenuşii la răsărit, zdrenţuiţi şi roşii, spre apus pe când sub noi Moldova strecoară câteva şiroaie negre printr-un larg caldarâm de gheaţă. În faţă, palatul de la Cristeşti, numai cu două ferestre luminate şi căţărat pe coasta lui înaltă, pare că creşte nu din pământ, ci din poveşti.

Intrăm în satul Moţca şi printre căsuţele zgrebulite şi jalnice, suim anevoie spre codrul Paşcanilor. Valea Moldovei se încheagă într-un fumuriu de-abia străvăzător, până sus, sub scăpărarea stelelor şi până colo în fund, unde se sting pe munţi cele din urmă fosforescenţe. Cobor jos din trăsura greu târâtă la deal şi privesc cerul de noapte. Constelaţii cunoscute şi necunoscute ard deasupra pământului cărunt, cu focurile lor din nopţile geroase. Şi în noaptea aceasta, în care omătul scârţâie sub talpă şi stelele scapără de ger, mii de soldaţi de ai noştri şi de soldaţi

străini se aţin cu puşca strânsă la piept, în pasurile munţilor, la vadul apelor şi în şanţurile săpate astă-vară.

Gândul meu revine către Creangă. De aici, din vârful dealului, mai aruncau el şi tovarăşul lui câte o căutătură spre Munţii Neamţului. Dar într-un ceas ajungem la Paşcani şi de acolo până la Iaşi am pierdut urmele lui Creangă. El şi cu Zaharia fac drumul la Socola în căruţa trasă de zmeii lui moş Luca, bărbatul Olimbiadei. Azi, noi mergem de la Paşcani la Iaşi cu trenul venit din Occident! Şi se zice că s-a apropiat ziua când şi de la Humuleşti la Paşcani vom călători tot cu trenul! În ziua aceea, se vor prăvăli secoli între Creangă şi noi şi o jale nesfârşit de dulce va cădea ca un omăt, pe amintirile noastre. O lume întreagă de pitoresc şi de tradiţii va muri în ziua inaugurării liniei ferate Paşcani-Tg.-Neamţ şi mii de cugete, devotate amintirilor, vor suspina. Dar ce e de zis şi de făcut! Lumea nu poate să stea pe loc, de hatârul câtorva îndrăgostiţi de neschimbare şi de trecut, şi la carul progresului nimeni nu mai înhamă telegarii lui moş Luca!

AMINTIRI DE CRĂCIUN

Eram în Cernăuţi. Stăteam singur într-o odaie cu lumina spre miazănoapte şi ceteam câte zece-douăsprezece ore zilnic, în vederea unui examen riguros (*eine strenge Prüfung*) pe care trebuia să-l dau la Universitatea de acolo. Eram trist şi zilele erau triste. Nouri topiţi într-o fumărie generală învăluiau colinele oraşului şi văile de primprejur. Turnurile catedralelor piereau în neguri şi orologiile lor parcă băteau semnale de corăbii rătăcite. Se apropia Crăciunul şi câţi eram din alte părţi ne aduceam aminte, cu inima grea, de cei de-acasă. Ne găseam – la Facultatea de Teologie – studenţi de mai multe categorii şi neamuri: ordinari şi extraordinari, români din Bucovina, din Regat, din Ardeal şi din Banat, bulgari şi sârbi din ţările independente şi de subt sceptrele străine. Dar, după cum în unele din aceste zile învăluite străbătea câte-o trâmbă luminoasă rechemând la o viaţă palidă şi fugară suburbiile de pe văi, Prutul încovoiat, orăşelul Sadagura... tot aşa şi în cugetele noastre ale celor străini cădea câte-o rază de bucurie – şi una cădea acum în ziua de Crăciun.

Am stat în Cernăuţi câteva ierni. Cunosc într-o măsură oarecare oamenii şi viaţa de acolo şi cunosc şi mai bine pe câţiva profesori de la Facultatea de Teologie. Au fost profesorii mei, şi mi-i amintesc cu o plăcere senină şi cu totul dezinteresată. Poate că depărtarea, poate că însuşirea mea de oaspete din România, poate că despărţirea drumurilor noastre de atunci încoace au adus şi aduc ceva din duioşia şi frumosul amintirilor mele. Totuşi, sunt foarte sigur că aceşti profesori sunt printre oamenii cei mai înţelepţi şi cei mai vrednici de stimă din câţi cunosc. Nu e prea mult de atunci. Afară de unul, toţi ceilalţi sunt încă în viaţă şi mărturisesc că modestia, cumpătarea şi discreţiunea academică pe care le-am admirat în vorbele şi în conduita lor m-ar îndemna puternic să las deoparte aceste aprecieri cu aer de omagiu... Dar adevărul are drepturile lui! Amintirile ce vreau să scriu sunt – fără voia mea – tocmai un pios omagiu, iar cel care le scrie îşi iubeşte libertatea sufletească cu o iubire încercată în multe sacrificii.

Şi cu toate acestea, nu fără ezitare voi vorbi de profesorul meu de istoria bisericească, în casa căruia am făcut Crăciunul, în anul 1904! Era

lucru ştiut şi stabilit de ani de zile că, în ziua de Crăciun, toţi studenţii Facultăţii de Teologie, cu altă patrie decât Bucovina, erau chemaţi şi ospătaţi în casa acestui profesor. Măsurile pe care le lua dl. profesor în vederea ospăţului şi grija cu care îşi aduna elevii erau vrednice de admirare. Cu câteva zile mai înainte, făcea lista cea mai exactă a conmesenilor. Pe fiecare student îl invita personal, printr-o invitaţie scrisă – în limba română, dacă cetăţeanul academic era român, în limba germană dacă el era bulgar ori sârb. În ziua de Naşterea Domnului, după liturghia solemnă, săvârşită în catedrala mitropolitană de I. P. S. Mitropolit, dl. profesor mai întreba, pe ici pe colo, dacă invitările d-sale au fost primite. La ora 1 p. m. studenţii intrau, grupuri-grupuri, în casa ospitalieră şi cunoscută din strada Francisc. Dl. profesor îi primea la intrare şi pe fiecare dintre ei îl săruta cu sărutarea dragostei creştine. Era o notă de înaltă gingăşie! Era o îndeplinire atingătoare şi de puţini înţăleasă a celor omise de fariseul Simon, când primeşte în casa lui pe Domnul: „Am intrat în casa ta... Sărutare nu mi-ai dat..." (Luca VII, 44–45). Într-o cameră, care da în salonul transformat acum în largă sală de mâncare, stăteau, pe mese mici, tot felul de gustări şi de aperitive. Tot acolo, era aşezată la iveală o înfăţişare grafică a mesei celei mari, cu locul hotărât fiecărui conmesean şi cu lămuriri scrise româneşte şi nemţeşte. Aşezarea mosafirilor, unii lângă alţii, nu era lucru întâmplător ci foarte chibzuit. Când îţi ocupai locul şi vedeai pe cine ai vecini, aveai impresia unei clasificări dacă nu şcolare cel puţin psihologice. După ce fiecare îşi găsise tacâmul, căci numele fiecăruia era scris pe un bilet înfipt în câte-un buchet de flori, dl. profesor, alături de soţia d-tale, saluta pe oaspeţi colectiv, le ura – lor şi scumpelor fiinţe depărtate la care se gândea fiecare în această zi mare – toate cele bune pentru trup şi pentru suflet, şi poftea pe oaspeţi să încerce, aici în casa dascălului lor, să găsească voia bună, căldura sufletească şi iluziunea căminului iubit. Dl profesor îşi spunea salutarea întâia în limba română şi a doua oară în limba germană, repetând riguros ideile din prima versiune. Tot aşa făcea şi la acele cursuri pe care le ţinea, în aceeaşi oară în două limbi. Şi masa începea cu voie bună, cu veselie şi cu o poftă de studenţi teologi, care n-au mâncat de aseară, fiindcă azi de dimineaţă au luat anaforă.

Am avut cinstea să cunosc de aproape pe acest profesor şi în casa lui am intrat de multe ori. Numele lui e cunoscut şi venerat în toată lumea românească bisericească, ba şi mai departe, în mare parte din lumea bisericească ortodoxă orientală. Înţelepciunea, bunătatea şi cultura acestui patriarh al ştiinţei teologice ortodoxe de astăzi nu sunt întrecute, în sufletu-i, decât de modestia neţărmurită pe care o are. Şi scriind acestea mă simt vinovat şi-mi pare rău! Neuitatul meu profesor de istoria bisericească se va simţi jignit de indiscreţiunea sentimentelor mele! Dar în fiecare an, de zece ani încoace, în apropierea sărbătorii Naşterii Domnului, simt în suflet ceva suav, care se înalţă în mine – spre trecutul petrecut în Cernăuţi şi îndeosebi în casa acestui om – ca roua de pe flori

şi ca parfumul florilor. Şi dacă, în privinţa lui Eusebiu Popovici, admiraţia şi recunoştinţa mea vin în cumpănă cu teama ce am să nu-l jignesc, spunându-le aici, în privinţa aceleia care a fost Elena Eusebiu Popovici, sunt liber de această şovăire. Excelenta doamnă nu mai e în lumea noastră pământească şi condiţională.

Îşi aduc aminte cu pietate de această venerabilă matroană toţi aceia care şi-au făcut în Cernăuţi studiile teologice, îşi aduc aminte de ea, îndeosebi, românii din regat şi din Ardeal, şi ne aducem aminte, veşnic recunoscători, soţia mea şi eu. A fost tovarăşă devotată, energică, eroică, într-o căsnicie de peste patruzeci de ani. A crescut numeroşi copii şi a răbdat, alăturea cu soţul ei, încercările dreptului Iov. Era o gospodină admirabilă, un suflet plin de filantropie, o mână mângâietoare şi milostivă. Dincolo unde a chemat-o Domnul, urmeze-o, ca o muzică alinătoare, ca o mireasmă plăcută cerului, murmurul amintirii şi al binecuvântării!

Elena Eusebiu Popovici, în ziua de Crăciun, era mama noastră adoptivă, a tuturor câţi eram departe de mama adevărată. Alături de soţul ei, stă şi rămâne în sufletele noastre, până la cel din urmă Crăciun ce ne va fi dat să apucăm, icoană neuitată!

În timpul mesei, care ţinea până seara, veneau multe telegrame de călduroasă amintire de la cei ce, înaintea noastră, fuseseră elevii şi conmesenii de Crăciun ai generosului dascăl. Erau mulţi aceia care, de ziua aceasta, cu gândul, cu inima, reveneau spre Cernăuţi, reveneau spre anii lor de studiu. Şi sunt sigur că şi anul acesta şi cât vor mai trăi, inimile lor vor saluta cu duioşie pe nobilii lor amfitrioni din Cernăuţi.

Am cutezat să scriu acestea!... Mă simţeam dator să le scriu. Sunt atât de puţine ceasurile vieţii noastre de care ne putem aduce aminte cu intactă plăcere, cu sfântă emoţiune!... Afară de aceasta, de la o vreme încoace, am deprins obiceiul trist şi prejudiciabil să nu mai gândesc pentru mine singur. În sfârşit... mi se pare că dintre toţi aceia cu care împărtăşesc amintirile acestea de Crăciun, eu sunt cel mai răzleţit. Pentru respectabila familie teologală, eu mă aflu astăzi cam în ţara aceea depărtată în care ajunsese Fiul Risipitor... În depărtarea aceasta, Fiul Risipitor, chiar când nu se va mai întoarce acasă niciodată, păstrează în inimă-i – profesorilor săi de la Cernăuţi şi lui Eusebiu Popovici în primul loc – de-a pururi fragezi trandafirii boschetelor lui Academus!

DIN GALAŢI
(Ad uxorem)

Am găsit acest oraş înfrigurat şi umed ca şi acum cinsprezece ani. Am trecut pe lângă Brateşul imens, am trecut pe lângă Dunărea de smoală, dar nu le-am cunoscut vecinătatea decât din prelungirea, în ace frânte, a unor puncte roşii de pe ţărm. În aceşti cinsprezece ani de atunci încoace am mai venit pe aici de câteva ori, însă tot cu treburi, tot grăbit, şi n-am avut un ceas de singurătate şi de vis. Ce noian de viaţă şi de gânduri! Ce lung şirag de amintiri şi de columne frânte!

Era o zi de iarnă ca şi azi, dar o zi blajină şi căruntă ca o bunică. Ne plimbam pe malul lacului Tekir-Ghiol, pustiu, neînconjurat de locuinţe, măreţ în sălbătecia-i tătărească. Nici copaci, nici drumuri, nici instalaţii. Colinele erau sure şi stufoase ca nişte spinări de lup, fiindcă nimeni nu putea să prididească iarba de peste vară. De-abia spre Tuzla începe să crească o stafie roşie şi sanatoriul Eforiei era singura clădire isprăvită, albă şi neagră, sub cerul de leşie şi de iarnă. Era 2 decembrie şi în peretele de scânduri al celor câteva cabine primitive de lângă lac, am crestat cu cuţitul această dată. A doua zi am plecat amândoi. În urma noastră rămânea amica şi binefăcătoarea care ne găzduise, în dreapta noastră se frământa, etern neîmpăcată şi închisă ca oţelul, marea neînţeleasă, iar în faţa noastră, cu mult mai neînţeles şi ascuns după perdeaua ceasului de faţă, încremenea destinul.

Am lăsat în urmă Tekir-Ghiolul, am lăsat marea cu orizontul negru şi-am zburat peste câmpiile Dobrogei. Eram liberi şi unul şi altul (aşa credeam). Calea ta era de mult ştiută şi aleasă. A mea se hotăra şi se binecuvânta printre liturghiile solemne, visurile eroice şi lecturile din Augustin. Ne-am întâlnit cu Dunărea şi, în colivia podului de fier, ne-am adus aminte de alte zile, acelea de vară şi de toamnă cu soare mult, cu cer albastru, dar fără voie bună şi fără a doua zi.

A doua zi! De data aceasta, aveam *a doua zi!* De aceea, drumul până la Galaţi a trecut uşor, ferice, şi fără amintiri. Clipele fericite ard în întregime şi lasă prea puţin scrum în noi. Ceasurile amare ard cu greu şi umplu inima de fumul şi de scrumul amintirii.

Amintirea mea constantă din acele vremuri e că lumea, care înconjura clipa şi luminiţa noastră, ne era profund străină şi duşmană. Alăturea de tine şi alăturea de idealul meu magnific şi absurd, interesele, zbuciumul, vulgaritatea şi chipurile semenilor mei mi se păreau de-a dreptul jignitoare. Un hasid ovrei care trece spre sinagogă, în ziua sâmbetei, cu cujma în cap, cu talăsul în sân, printr-un iarmaroc de goi, nu se poate simţi sufleteşte mai rănit decât mă simţeam eu în acele zile de călătorii cu trenul, de goană după himera luminoasă şi zveltă.

Era fără îndoială un păcat. Mândria noastră, oricât de dureroasă şi de justificată, n-a plăcut lui Dumnezeu. Nu ştiam încă destul de bine cât adevăr dumnezeiesc şi omenesc cuprinde parabola *Vameşul şi Fariseul*. De atunci încoace, prin viaţa întovărăşită, nevoiaşă şi plină de necazuri, am învăţat mai bine înţelesul preferinţelor Mântuitorului.

Dar zilele cele grele erau încă înaintea noastră! Galaţii, în seara aceea, erau întunecoşi, umezi şi băgaţi în pământ ca şi deunăzi. Strada pe care am apucat era pustie, magazinele erau închise şi locul unde am găzduit – atunci nesigur, astăzi cu totul şters din tablele amintirii. N-am putut să mai găsesc nici urmele mele, nici direcţiunea, nici impresiunea acelor locuri. Sau că strada aceea nu mai este, sau că amintirea mea a strămutat-o într-o lume ireală.

Şi totuşi strada aceea venea pe lângă cheu. A doua zi am fost la Brăila. Revăd, în depărtare, o zi argintie, cu soare palid, printre nori mărunţei şi sidefaţi. Pe Dunăre jucau lungi brâie de lumină şi vântul aspru miorlăia din toate sârmele şi din toate funiile de pe covertă. Şi am ajuns la Brăila, ireală şi ea! Din vis şi din poveste, căci şi Brăila n-a mai fost niciodată aşa ca în ziua aceea! Mai ţin minte portul plin de gălăgie, de boabe de porumb şi de matrozi cu fes şi cu cealmà. Mai ţin minte că ai dormit o clipă în faţa soarelui, cu braţele mele căpătâi, în ceasul cât am aşteptat vaporul de Galaţi.

A doua zi, dis-de-dimineaţă, când oraşul dormea încă în întuneric, am plecat din Galaţi. Ai rămas în gara îngheţată şi am plecat cu moartea în inimă. Îmi voi aduce aminte de ziua aceea de Sf. Nicolae până la gândul meu cel de pe urmă. A fost una din zilele cele mai înfrigurate ale simţirii şi ale cugetării mele. Văd, ca azi, claritatea zărilor, crângurile fără frunze şi câmpiile din ce în ce mai albe, cu cât mă apropiam de Bucureşti. Îmi aduc aminte de durerea nesfârşită a despărţirii de tumultul vocilor care se rugau în mine şi de lumina nespus de mângâioasă care s-a coborât treptat în inimă-mi. Dumnezeu veghea deasupra noastră, deasupra înduioşării şi a lacrimilor noastre! Căci voinţa lui a fost să fie alta decât bănuiam noi. Cu doi ani mai târziu, am înţeles că luptele pentru care credeam că sunt menit vor fi îndrumate în altă parte şi că viitorul ce voiam să fie al meu rămâne fără mine.

Durerile comune ale vieţii, zbuciumul sub haina fără slavă a stării căsătorite, agoniseala pentru casă, soţie şi copii s-au aşternut umile şi ispăşitoare peste ambiţiile apostolatului glorios. Veşmintele imperiale

bizantine, mitra cu mărgăritare, amvonul, păstoria, predicele zguduitoare... s-au risipit ca un vis, neiertat pentru mine şi mi-au lăsat în loc soarta obişnuită, calea plină de praf şi largă a turmei cuvântătoare.

Iată ce n-aş fi putut să cred, ce n-aş fi putut să bănuiesc cu cincisprezece ani în urmă! Au venit de atunci, în viaţa noastră, întâmplări, prefaceri şi dureri cari înţelepţesc şi întristează. Cel căzut de la apostolatul lui Iisus Christos era, în fond, un poet şi un impulsiv. Decepţiunile tale mari şi mici au fost sporite cu dureri de multe feluri. Dar vezi, peste toată această viaţă, plesnită în mii de ţăndări, ca o oglindă despre care am auzit că ar fi fost de preţ, eu simt necontenit – şi tu o ştii prea bine - lumina neînserată a Vegherilor Eterne.

Împărţit, risipit, aruncat pe alte căi decât cele dorite în ziua despărţirii noastre de la Galaţi, tu dă-mi întâile iertări! Şi lasă lunga rămăşiţă a datoriei mele la ştiinţa Cerescului Vistiernic!

BULGARIA VICTRIX

Am înaintea mea portretul unui bun prietin pe care nu l-am mai văzut de şapte ani. E un coleg de studii teologice, de la Cernăuţi. E o figură franc orientală, o înfăţişare maură şi acvilină. Ceva profund şi reţinut, ceva timid şi sălbatic în acelaşi timp trăieşte în ochii lui. Poartă barbă şi costum ecleziastic fiindcă era diacon şi călugăr. Îl chema, din călugărie, Evloghie şi era bulgar din Macedonia. Era un student cuminte, care-şi căuta de învăţătură şi nu cheltuia niciodată în întregime banii trimişi de la Exarhat. Ne-am făcut prietini. Din atitudinea lui singuratică şi sfioasă a ieşit treptat, pe măsură ce se întărea în limba germană. În cele din urmă vorbea nemţeşte curent şi corect.

Ne întâlneam adeseori, când la el acasă, când la mine. Vara ne plimbam la braţ, prin grădina în care Eminescu iubi florile de tei întâia oară. Ca orice seminarist era şi cântăreţ. Avea o frumoasă voce de bariton. Odată, mi-a cântat câteva cântece din Macedonia şi la urmă şi imnul naţional bulgăresc... Credeam că-mi cunosc prietinul destul de bine şi acum vedeam, cu ascunsă mirare, că nu-l cunoscusem decât în parte. Din omul timid, surâzător şi molcom, se ivise, ca dintr-o cutie de ecleziastic lemn de chiparos, o colecţie de pumnale! Lame de oţel sclipeau şi se ciocneau în cântecul colegului bulgar! O convingere năprasnică, un sentiment sălbatic şi năvalnic, un patriotism mistuitor îl zguduiau din creştet până în tălpi şi, ca subt o alergare de fulgere, îmi dezvăluiau – în noaptea personală şi ereditară pe care fiecare o purtăm cu noi – învăţături şi lucruri inaccesibile vorbirii.

De atunci, am ajuns să-i simt bine sufleteşte pe bulgari. Eram coleg la Cernăuţi cu vreo zece. Numai trei erau tipuri întregi, – bulgari adevăraţi, adunând în persoana lor caracterele şi calităţile neamului din care făceau parte. Unii erau din Macedonia, ceilalţi din Bulgaria. Cei din Bulgaria erau mai puţin înzestraţi. Erau foarte muncitori şi de ispravă, dar erau ca inteligenţă mai prejos de fraţii lor macedoneni. Astfel am învăţat că forţele de frământare naţională, de iniţiativă şi de entuziasm izvorăsc şi ţâşnesc în Bulgaria, coborând din Balcani şi din Macedonia.

Când a început războiul dintre turci şi aliaţi mi-am adus aminte de prietinul meu Evloghie, mi-am adus aminte de imnul naţional bulgar, aşa

cum îl cânta el şi m-am uitat cu îndoită luare-aminte la micii noştri negustori de zarzavat, la aceşti oameni îmbrăcaţi în aba cafenie, cu căciuliţa pe vârful capului, cu poturi în picioare, la aceşti taciturni mosafiri pe care îi vedem în fiecare zi şi pe care nu-i cunoaştem mai deloc. Au plecat, unul câte unul, şi s-au dus în patria care-i chema. Foarte puţini au rămas surzi la glasul ei, şi-au călcat pe inimă şi au rămas la noi. Am auzit de unul care era însurat cu o română; avea copii şi o prăvălie cu marfă de câteva zeci de mii de lei. A lăsat pe un tovarăş să-i conducă negoţul şi el s-a dus în Bulgaria să învingă ori să moară pentru fraţi!

Dacă inferioritatea şi dezorganizarea turcilor m-au surprins, impetuozitatea şi vitejia bulgarilor nu m-au mirat nicidecum. Poporul bulgăresc, muncitor, tăcut, încovoiat pe sapa lui de grădinar, era făcut să culeagă într-o zi, din grădina lui, şi laurii marilor fapte militare. Victoriile bulgarilor au provocat în inimile noastre sentimente curioase. Mai întâi – o ştiam cu toţii – simpatia celor mai mulţi dintre noi se îndrepta către turci. Unii credeau cu fanatism în puterea acestora şi ironia şi râsul lor se desfătau de mai înainte la priveliştea bulgarilor, ajunşi iepuri de pârloage. Care nu le-a fost mirarea, care nu le-a fost necazul când au văzut, zi cu zi, pe vecinii noştri grădinari, înaintând şi zdrobind, ca o veche falangă macedoneană, falnica oştire musulmană!

Sentimentele mulţimii (majoritate sau unanimitate) nu pot fi niciodată absurde şi sentimentele noastre turcofile au avut şi au tâlcul lor. Este prea firesc ca un popor, de care ne desparte numai Dunărea şi pe care până aci îl ţineam în urma noastră, să înceapă să ne dea de gândit, din moment ce el, pe câmpul de onoare, s-a promovat egal cu noi. Se întâmplă între popoare ce se întâmplă şi între indivizi. Vecinătatea, liniştită până aci, dintre doi inşi se strică, atunci când unul dintre ei ajunge fără de veste puternic şi bogat, ori măcar egal cu celălalt. Acest al doilea trebuie ori să-l recunoască ori să-l tăgăduiască pe vecin şi atunci războiul începe. Nu e deci de mirare că toţi câţi se simt legaţi de această ţară şi de soarta ei au căzut pe gânduri, aflând despre izbânzile bulgarilor: „Aceşti vecini ai noştri o să ne dea de lucru într-o zi!"

Pe mine unul nu m-a întristat norocul bulgarilor, ci altceva. A fost foarte de laudă neutralitatea de până acum a României. E altă chestiune dacă vom putea s-o păstrăm până la urmă. Ar fi fost de tot ciudat să dăm sprijinul nostru militar urmaşilor lui Baiazid şi Mohamed. Ne-ar fi stat nu ştiu cum să sărim în spinarea bulgarilor, noi fraţii lor întru aceeaşi credinţă creştinească, când ei tocmai plăteau turcilor o arhiseculară poliţă de strivire, de înjosire şi în care şi noi românii stăm înscrişi cu litere mari de sânge. Mircea, Ştefan, Vlad, Mihai, Ioan... şi alţi viteji ai crucii şi ai neamului nostru şi sute de mii de martiri, căzuţi de sabie păgână, s-ar fi uitat din lumea prea fericiţilor şi n-ar fi ştiut ce să mai creadă, văzându-ne pe noi, strănepoţii lor, alăturea cu turcii, şi încăieraţi cu popoarele creştine

din Balcani. Orice ne va aduce viitorul şi oricare va fi de aci înainte purtarea bulgarilor faţă cu noi, atitudinea României a fost nobilă şi măreaţă. Trebui-va cândva, scoşi din răbdări, să ne încercăm puterile cu vecinii noştri?... Vom face-o cu un duşman care ne-a provocat şi are mâinile slobode, nu cu un popor încă prietin şi ale cărui mâini sunt prinse la Ceatalgea.

Ce m-a întristat pe mine au fost consternaţia şi laşitatea cu care unii dintre românii noştri au primit veştile biruinţelor bulgare. Faptul acesta a fost relevat, cu alte vorbe dar cam în aceeaşi ordine de idei, de directorul acestei reviste. E foarte cu înţeles că pierderile turcilor trebuia să ne impresioneze. Dar e absurd ca biruinţele unui popor de secoli schingiuit care cere azi, cu zeci de mii de victime, viaţă şi libertate pentru toţi câţi sunt copiii lui, să ne taie pofta de mâncare şi să ne alunge somnul! Oricare am zice că e izvorul acestor sentimente, socotesc că suntem mai prejos de noi, întristându-ne de norocul bulgarilor. Fiecare cu norocul lui! Îl avem şi noi pe al nostru, aibă-l şi bulgarii pe al lor. Înţeleg gelozia şi recunosc că poate fi uneori frumoasă, dar gelozia demnă, bărbătească, fără vorbe şi concentrată în ea ca forţa unui tigru ce-şi pregăteşte saltul! Spre via mea părere de rău, nu acest fel de gelozie l-am cetit în ochii şi în cugetele conaţionalilor mei. Cu atât m-au lovit pe mine izbânzile bulgare de la Kirkilisse şi de la Lule-Burgas. M-a durut nu gelozia, dar semnele că această gelozie ar putea să însemneze neputinţă.

Din fericire, trebuie să faci largi rezerve. Nu toţi românii s-au simţit abătuţi de succesele bulgarilor, ci un anume şi foarte subţire strat dintre români. După cum nu toţi bulgarii au dorit şi au chemat războiul, ci au fost printre ei şi unii care au tremurat pentru banul strâns în colţul batistei, pentru proiectata căsătorie a fetei lor, pentru prăvălie, pentru treburi, pentru pielea proprie... tot aşa şi printre noi. Îndeosebi în adevăratul popor român, adică în straturile lui adânci, norocul bulgarilor n-a stârnit nici o gelozie, nici o teamă. Şi e un gând de mângâiere şi e un gând de mândrie că armata noastră este expresiunea viguroasă a întregului popor român şi scut de fier pe trupul ţării noastre. În acest scut, veştile de pe câmpul de război sunt convins că lovesc şi răsună cu totul într-altfel decât în inimile de iască ale câtorva cămătari de printre noi, ale câtorva lefegii şi ale altor bolnavi de obezitate trupească şi sufletească.

Trăim o oră de încurcată psihologie diplomatică şi internaţională. Nu mai suntem siguri nici de prietini nici de duşmani. Tot ce se prevedea, din vechea configuraţie de interese şi de poziţiuni, ca printr-o apă care-şi arată fundul, astăzi s-a tulburat, ca după căderea unei pietre. A rămas sigur numai atât cât avem o armată vânjoasă, bine organizată şi o onoare de apărat. Şi mai este sigur încă un lucru – pentru mine unul un articol de dogmă! – că trebuie să urmăm orbeşte şi să credem ca în Dumnezeu în Primul Soldat al Patriei, în

omul cel mai cuminte dintre noi toţi, în cel mai mare diplomat pe care l-a avut vreodată neamul românesc – în regele nostru Carol I.

Orice altă părere, în privinţa aceasta, orice alte sentimente şi tendinţe, fie că le-ar avea tata, mama sau prietinii cei mai deaproape, sunt fum şi praf în bătaia vântului.

Drepţi, toţi! ca la comanda militară. Să facem zid de spijă împrejurul Drapelului, simbolul Patriei, şi împrejurul împărătescului nostru Rege!

ZILE PETRECUTE ÎN BUCOVINA

28 iunie 1904. Ieri am fost la catedrală. Oficia profesorul meu de limba ebraică. O impresiune cu totul nouă, – aceea dată de aceşti preoţi doctori. Un om pe care-l vezi pe catedră, zilnic, desluşindu-ţi, cu erudiţie, versete din Scriptură, să mai fie şi preot credinţii profesate de pe catedră şi să-l vezi liturghisind subt podoaba ieratică, e un ce nemaiîntâlnit de mine, până la venirea în Cernăuţi. O încredere deosebită şi un respect emoţionant te cuprind înaintea savantului care astăzi este preot şi binecuvântează. V. T. ca profesor îmi inspiră deosebită simpatie. Deşi pripit la vorbă, deşi nervos în gesturi, capul lui pleşuv e capul unui om inteligent şi al unui învăţat, nu mai puţin al unui om prietinos şi amabil.

După-amiază am cetit capitolele principale din *Istoria lui Ştefan* de Nicolae Iorga... Seara am fost la colegul ardelean care-mi împrumutase această carte, ca să i-o înapoiez şi să-i mulţumesc. Şi, trecând prin străzile înserate, jos în vale, între Cernăuţi şi Sadagura, priveam lama Prutului, rumpându-se între stuhuri. Acest Prut a cunoscut atât de bine pe Ştefan şi pe vitejii lui! Aceste dealuri ce unesc coamă de coamă, subt doma fumurie şi rozalbă a serii, aceste văi din care se înalţă noaptea, fuseră martore odinioară atâtora din bărbăteştile isprăvi, cetite azi de mine, cetite şi altădată. Şi azi pe aceste văi, pe „vadurile de lângă Cernăuţi", e altă stăpânire decât cea strămoşească. O, Dumnezeule, câte scări de revenire, de jurăminte, de rugăciune şi de speranţă, până la tine; călcând acest pământ atât de scump plătit cu sânge românesc şi cu toate astea zălogit şi astăzi la străini!

6 iulie. Sâmbătă, 3 iulie, am plecat, în zori de ziuă, din gara Cernăuţi, un tren lung de pelerini, spre Mânăstirea Putna. Toţi câţi sunt ori mai voiesc să treacă de români, pe aici şi primprejur, au ţinut să fie în Putna, de ziua parastasului măritului Ştefan. Ziua era blondă şi albastră, iar călătoria printre holdele lucrate şi bogate: farmec şi tristeţă. Acest pământ hrăpit moşiei noastre, adaogă frumuseţii lui moldoveneşti cultivarea, ordinea şi bogăţia unei stăpâniri destoinice şi înaintate. Şi cât te doare gândul că această grădină românească, de i-am fi fost tot noi grădinarul, şi nu austriacul, n-ar fi azi atât de desfătată! Zarea ei de brazi îţi spune de străvechea vitejie şi de biruinţele lui Ştefan; buna ei

gospodărie, de vrednicia stăpânului de azi. Şi între aceste două gânduri, pentru un cuget, în eternă cumpănă, cum e al meu, câte poteci duse şi întoarse, câtă stearpă reverie!

În ritmul trenului nemţesc, ce ne ducea la mormântul lui Ştefan, tovarăşii noştri din vagon, flăcăiandri de prin şcoli, au început să cânte. Erau cântece patriotice. Unul dintre ele anume: *Flamurei noastre în trei culori*. Sfârşitul lui era cam astfel:

Iar când, fraţilor, m-oi duce
de la voi, şi-o fi să mor,
pe mormânt atunci să-mi puneţi
mândrul nostru tricolor!

Ascultând acest sfârşit, ochii îţi căutau cu stăruinţă prin fereastră, ca să nu-şi trădeze turburarea.

Iar gările treceau pe rând, cu nume în trei limbi, dintre care cel nemţesc şi rutenesc erau o schilodire a celui românesc. Iar şirul coamelor cu brazi, crescând în zare, redeştepta în amintirea noastră şirul coamelor surori dintre Piatra şi Agapia. Ne mai rămânea gara Putna. Trenul, dintre două văi făcute de trei munţi, alege pe cea din stânga şi, în sfârşit, nerăbdătoarei noastre cercetări i se încheagă gara Putna. Însă, întru deziluzie! Mânăstirea nu se vede nicăieri, e departe, şi până acolo, o cale de pietre şi de colb, prin uliţe în care nu locuiesc români şi printre puterea codrului – ucisă! – făcută cherestea.

Intrăm în ograda mânăstirii, intrăm în mânăstire cu impresii difuze, căci intrăm ca un râu, de mulţi ce suntem, şi coprinsul mânăstirii e un heleşteu! Tovarăşa mea e slabă şi trebuie să găsim un loc de poposire... Îl căutăm zadarnic prin chiliile călugăreşti, căci multe din ele sunt goale, iar puţinele care au ceva dichis sunt luate de cei ce au venit mai nainte decât noi. Sfânta Liturghie urmează în biserică, predica, parastasul şi discursul istoric vor veni rând pe rând, dar mi-e cu neputinţă să pătrund înăuntru să le ascult.

După prânzul făcut la umbra fagului, cu merindele luate de acasă, m-am sculat şi m-am plimbat printre ţărani, fiindcă ei erau frumuseţea sărbătorii. Cu drag mă lăsam împresurat de zvonul limbii româneşti, atât de rărit la Cernăuţi de limbile străine. Cu ochii înduioşaţi, priveam pe strănepoţii vitejilor lui Ştefan. Şi erau, pentru mine, o plăcere şi o durere, în acelaşi timp, să văd şi să gândesc că portul lor este cel străbun, că în portul lor – al lor, mieii de azi – străbunii lor fuseseră leii de odinioară! E un secol şi un sfert de când cu sfâşierea Bucovinii din Moldova şi nu e prea mult de mirare că mai văd şi mai aud români. O, dar ce va fi peste un secol? Mai avea-vor brazi aceste coame şi români aceste văi? Şi de ce praznic, Ştefane Doamne, avea-vei parte peste o sută de ani?

Mai spre seară, am intrat în biserică să vedem mormântul sfânt şi să ne închinăm. La intrare, două morminte; în pronaos, în dreapta,

încă unul: aici doarme Ştefan de patru veacuri. Un baldachin de zidărie stă deasupra şi de el suspendă candele. Sfeşnice, cu stinse lumânări, se înşiră pe piatra învelită şi între ele o lădiţă în care se păstrează craniul şi câteva oscioare... Dar ce poţi să faci mai mult decât o cruce-două, un crâmpei de rugăciune în gându-ţi! – căci curentul închinătorilor te împinge spre iconostas. Mă opresc un minut lung în strană şi privesc pe cei ce se închină. Sunt toţi ţărani, sunt toţi ştiuţii lui Ştefan. Pentru rugăciunile tuturor acestora, dacă nu pentru ale noastre, celor împrăştiaţi şi rătăcitori cu sufletul, Dumnezeule, nu uita neamul românesc!

Am lăsat, în grădina mânăstirii, tinerimea studenţească spunând şi ascultând discursuri (fie să fi fost din toată inima şi să nu rămână flori neroditoare!) şi am înconjurat biserica încă o dată, hotărâţi să plecăm. Şi tocmai în această oră clopotele au început să sune de vecernie. Clopotele Mânăstirii Putna! Le mai auzisem şi altă dată, deşi călcasem astăzi în mânăstire întâia oară. Ah! le auzisem sunând toxinul, subt un cer de deznădejde, pe culmile geniului lui Eminescu, le mai auzisem vuind – din turnul gata de prăbuşire al acestui suflet mare şi nenorocit – suprema invocare:

Ştefane, Măria Ta,
Tu, la Putna, nu mai sta!
Las-arhimandritului
Toată grija schitului,
Lasă grija sfinţilor
În sama părinţilor,
Clopotele să le tragă
Ziua-ntreagă,
Noaptea-ntreagă,
Doar s-a-ndura Dumnezeu
Ca să-ţi mântui neamul tău.

10 iulie. N-am auzit nici predica, nici cuvântul istoric; le-am cetit, însă, în ziare. Predica mi s-a părut mijlocie. Predicatorul, ca să-şi cureţe calea de orice obstacol, şi-a ales un punct de vedere – prea adevărat, dar cu totul în nouri. Fireşte că Dumnezeu i-a dăruit lui Ştefan biruinţă şi orice, dar să spui numai aceasta, de la început până la sfârşit, pare că ar însemna că ai voit să-ţi îngrădeşti drumul, ca nu cumva să faci vreun pas neplăcut guvernatorului care te ascultă (deşi nu te pricepe). La încheiere, am observat o frază descumpănită ca sintaxă şi foarte stângace ca înţeles. A zis predicatorul: Pomeneşte, Doamne, pe mitropolitul nostru care a binevoit să vie încoace să slujească oasele lui Ştefan, marele ridicător de biserici şi înzestrător al lor cu moşii şi cu venituri, pe care un alt fericit bărbat, Iosif II, topindu-le laolaltă cu alte danii ctitoreşti, a făcut *Fondul Religionar*,

izvorul de lapte şi de miere al nostru preoţilor pravoslavnici din Bucovina... Vorbele n-au fost chiar acestea, dar înţelesul leit acesta.

Altfel a fost discursul istoric al lui Dimitrie Onciul, profesorul de istorie de la Universitatea noastră din Bucureşti (şi el, e drept, un bucovinean). Onciul a început cu un citat în versuri, făcând un prolog poetic şi a continuat cu o luminoasă expunere sintetică a istoriei lui Ştefan. Pe la intervale, câte o digresiune meşteră, un salt frumos de la Ştefan la Carol-Vodă şi un convenabil sfârşit de gală, tot în versuri. Un punct ce m-a impresionat cu deosebire a fost acela pe care l-a atins, făcând cunoscute auzitorilor apropierea şi votul lui Ştefan pentru Maximilian de Habsburg şi adăogând: – e o minunată taină a proniei divine că tocmai Habsburgii au fost aceia care aveau menirea să păstreze şi să apere mormântul lui Ştefan. Poate că în aceste vorbe este şi un compliment diplomatic; eu, însă, le-am înţeles – potrivit unui gând pe care-l am de câtva timp – în felul următor: A fost o taină a providenţei că ni s-au luat Bucovina şi mormântul lui Ştefan, ca să fie păstrate şi păzite, subt buna rânduială austriacă, până la ceasul cel ascuns în viitor, când vom ajunge vrednici de înapoierea lor. Părere sau adevăr, din cuvântul lui Onciul, din felul curios cum el se da a fi, în vorbă-i, când român bucovinean, când român din România liberă, mie unuia mi-a înflorit impresiunea că în inima lui el nutreşte credinţa cum că aci, subt streaşina Austriei, Istoria ne păstrează în taină, la umbră şi la bine, răpita Bucovină. Iar prietinia cu germanii, pe care Onciul a subliniat-o fin, e cheia misterului. Avem pe tronul României un Hohenzollern; suntem rudă şi prietini cu marea Germanie, germană şi austriacă. Monarhia Austro-Ungară se va sfărâma ca mâine. Germania va uni pe cei germani; ungurii vor rămânea numai cât se întinde ungurimea; ceilalţi vor face cum vor putea; iar argintul viu se va împreuna cu argintul viu! Bucovina, Timişoara, Transilvania... vor fi provinciile viitoarei Românii.

20 mai 1905. Iată luna mai ca şi trecută. Şi din atâtea flori care o împodobesc, de-abia dacă am putut să las o petală în acest jurnal... Vişinii s-au scuturat, liliacul de asemeni; lăcrămioarele au murit pe sânul primăverii; şi aproape nici un gând, nici un fior de duioşie n-au dus din partea mea cu ele! Şi cine poate să-şi spună cu siguranţă: le voi revedea în primăvara viitoare!

În ziua aceasta – o duminică – am fost la biserică. Este aici obiceiul (acum ca şi pe vremea lui Eminescu), după simţul meu, obicei excelent, ca elevii şcoalelor primare şi secundare, întrucât sunt români ori măcar ortodocşi, să vie duminică la biserică, în cete regulate, conduşi şi supravegheaţi de catiheţi. E un fapt banal care nu impresionează pe nimeni, afară de mine... Ori de câte ori îi văd pe aceşti şcolari, venind doi câte doi către catedrală, sau unul după altul, în naosul catedralei, gândul meu reurcă scara anilor cu câteva zecimi de ani şi caută, printre copiii de atunci, pe copilul ce era să fie Eminescu. Şi el venea aşa, între colegii lui, în catedrala aceasta. Şi am cetit, nu mai ştiu bine unde, că o

făcea cu mare neplăcere şi de mare nevoie. Casa Domnului meu nu-l atrăgea şi servitorii casei erau aceia care îl respingeau, în prima linie. Câteodată când cuget cu regret cum nu s-a prins de el absolut nimic din bunătatea şi din sănătatea credinţii creştineşti, aş fi pornit să dau vina pe aceşti preoţi bogaţi şi reci, care copleşesc catedrala cu importanţa lor şi cu seaca lor gravitate. Şi dacă controlul ar mai fi cu putinţă, aş pune un mare rămăşag că versurile cu care începe şi se termină, în acelaşi timp, poezia *Viaţa*, i-au fost inspirate lui Eminescu de aceşti părinţi pe care îi văzuse altădată în fiecare duminică, în catedrala din Cernăuţi:

Când aud vreodată un rotund egumen
Cu poalele-ncinse şi obrazul rumen,
Povestind că viaţa e calea durerii
Şi că pocăinţa urmează plăcerii,
Mă întreb: Acesta poate ca să ştie
Cum este viaţa, cum cată să fie?

Aş da uneori vina pe aceşti neosadukei, iviţi iar, conform nepătrunselor intenţiuni ale Tatălui, tocmai în casa Fiului iubit, pe care sadukeii cei de odinioară îl prigoniră şi îl răstigniră. Dar gândesc mai departe şi revin: călugării francezi, în şcoala cărora crescu Anatole France, de pildă, fură cu totul superiori acestor boieri ecleziastici din biserica greacă orientală a Bucovinei şi cu toate acestea, cine putu să împiedice pe micul Anatole Thibault ca să ajungă Anatole France? O pricină mult mai adâncă, un sorţ mult mai nepătruns voiră ca Eminescu să fie, pe cerul intelectualităţii româneşti, geniul de descumpănire şi de ruină, de văpăile căruia se resimt astăzi toată gândirea şi toată simţirea noastră. Deci, când văd intrând în catedrală pe aceşti şcolari de azi, ochii mei îi măsoară unul câte unul, gândul meu îi întreabă şi-i străbate: să mai fie printre voi încă unul ca acela pe care îl ascundeaţi acum patruzeci de ani? Să se ascundă, oare, încă o dată, în hainele voastre sărăcuţe, un geniu ca Eminescu? Poate; cine ştie! Şi care va fi felul lui şi care înrâurirea lui, şi care folosul neamului românesc, din cărările lui de flacără şi de gândire? Fi-vor, încă o dată, descleştare şi dezechilibru, ori de data aceasta, putere, credinţă şi zorile unui splendid răsărit de soare nou? peste oamenii noştri – alţii, cu mult mai buni! – şi peste moşia noastră întregită, mai fericit arată, una şi nedespărţită, în hotarele ei străbune! Răspunsul stă numai în taina ştiinţei şi voinţei tale, Doamne!

5 iunie. Trebuie să fac celor scrise mai sus asupra preoţimii din catedrala Cernăuţilor, câteva restricţiuni cerute de adevăr. Sunt între aceşti purtători de haină neagră câţiva oameni venerabili. Unul dintre ei este E. P. – Astăzi, Duminica Pogorârii Spiritului Sfânt, l-am văzut cu satisfacţie în fruntea soborului preoţesc, care ajută pe mitropolitul Bucovinei, la oficierea Sfintei Liturghii. Acest om îmi inspiră o încredere neţărmurită. Prezenţa lui la altar e binefăcătoare şi o frază sacramentală rostită de el e sfântă fără nici o îndoială. Sunt oameni cu care viaţa se

înnobilează, datoria nu mai pare grea şi Dumnezeu e mai aproape. E. P. îmi pare a fi unul dintre aceştia.

13 iunie. Un an, de când am reînviat „Jurnalul“ meu, un an care a trecut fără ca să simţi, fără ca să ştii – cum trec toţi anii... Răsfoiesc filele adunate zi cu zi şi nu le mai găsesc nici un interes: foi uscate, smulse de suflarea vremii şi nimic mai mult! Ce mă mai privesc (şi cu atât mai mult: ce te privesc!) cutare şi cutare împrejurare, cutare şir de gânduri pe care le-am mărturisit acestui caiet, dintr-o zi într-alta... Au fost atunci, au înspumat o clipă apa searbădă a cugetului meu şi au căzut la fund, pe multă vreme, dacă nu pe vecii vecilor. Pentru ce atunci, deşertăciunea aceasta de a ţine un „Jurnal“? Dacă întrebarea mi-o pui tu, amice pe care te ascunde viitorul, răspunsul meu e la mare strâmtoare; de mă laşi să mi-o spun eu, răspunsul este: ca să mă ţin de legământul de acum un an. Dacă e frumos să te ţii de vorbă faţă cu ceilalţi oameni, e şi mai frumos să te ţii faţă cu tine însuţi. Cinstea socială se întemeiază pe păstrarea făgăduinţei date, angajamentelor luate; cinstea intimă, între tine şi conştiinţa ta, se întemeiază pe acelaşi fundament.

E drept că acest an din viaţa mea fu mediocru; e drept că multe lucruri importante, întâmplate în lumea largă şi îndeosebi în lumea noastră românească, au rămas fără ecou, în cronica mea; e drept că ochii curioşi vor căuta – poate – zadarnic, impresiile mele asupra vreunui fapt de importanţă generală, întâmplat în calea mea... N-am putut face mai mult decât atât! Anul acesta, fără evenimente personale şi fără fală, n-a fost şi fără greutăţi. Vor fi în curând şase luni, de când argăţesc unei împrejurări – grele, ca niciodată, până acum.

Un copil de crescut... Şi un doctorat de cucerit – ar trebui să adaog, dacă, pe lângă obligaţia dintâi, n-aş fi părăsit-o cu totul pe a doua!

12 noiembrie. În ziua aceasta (exact o lună de când, cu ochii tulburi, lăsasem pe dulcea Magdalină, subt semnul şi paza sfintei cruci) am făcut o plimbare tristă şi înceată până dincolo de Prut. Era după-amiază, lumina era palidă, soarele de toamnă îmi proiecta înainte, la ora trei, o umbră lungă, ca altădată la ora şase. Sugestiunea şi ideea dezincarnării îţi prididеau gândirea din privitul perspectivei goale, dezincarnate. Într-o zi, privindu-ne pe noi înşine, vom avea această senzaţiune, înmulţită necunoscut de mult şi – speranţa noastră creştină chezăşuieşte – cu un ton fundamental cu totul altul decât clara melancolie a gândului şi a ceasului de faţă.

Făceam acelaşi drum pe care, cu luni de zile mai nainte şi anume în mai, îl făcusem împreună cu nevastă-mea, purtând căruciorul Magdalinei. Atunci îmi lipsea ceva fără îndoială, în ziua aceasta îmi lipsea şi mai mult. Când nu-mi va mai lipsi nimic?... O, Dumnezeule, încredinţează-ne, cu neclintire, că ne vei dărui, odată, pe veşnicul mai al sufletului nostru, întru care trandafirii îndeplinitelor promisiuni ale Mântuitorului, nici să mai îmbobocească, nici să se mai scuture, ca azi, ci să fie de-a pururi neveştejiţi şi întregi!

GRĂDINA DE LÂNGĂ LAC

Ne pourrons nous jamais
sur l'océan des âges jeter
l'ancre un seul jour?

Mi-a revenit în minte această supremă întrebare într-o zi de septembrie, pe când vântul frângea oglinda lacului în mii de lame şi de ţăndări. Mi-a revenit într-o grădină desfătată, clădită lângă lac. O zi întreagă m-am plimbat prin grădina aceea şi, descriind azi înfăţişarea ei, mulţi din cei care au văzut-o mă vor găsi părtaşul lor în aceleaşi gânduri şi aceeşi admiraţie.

Ca să ajungi pe malul apei, cată să străbaţi întâi o reţea complexă de alei, printre copaci şi printre flori. Lăsând la o parte cărările cele mari cari merg paralel cu zidurile parcului şi care sunt, de ambele laturi, pline cu trandafiri, de toate neamurile şi de toate lunile, te captivează cărările interioare scobite sinuos şi sădite cu arbuşti şi cu plante din toate climele.

Sub o boltă înaltă, închegată de castani comuni, era – în ziua reveriei mele – o seră întreagă adusă din geamurile ei şi aşezată aci, sub troianul adânc şi verde. Pe lângă trunchiurile de bronz, se ridicau în caturi fel şi soiuri de palmi, iar în vârful lor stăpânea câte-un filodendron. Sofore plângătoare alcătuiau o alee tăvănită scund şi din ramurile lor întortocheate şi înnodate cădeau până în pământ cortine pe care le bătea vântul şi soarele le străpungea cu aur.

Dincolo de poalele umbrite ale copacilor bătrâni, stăteau culcate în iarbă roate şi stele mari, cari începeau la margine cu scabioasă ori cu rozetă şi se ridicau în straturi până la talia florilor înalte sau până la genunchii vreunei Mussa uriaşe.

Dar ai ajuns în faţa unei clădiri bătrâne, pe zidurile căreia se caţără glicine şi nişte vrejuri de plantă necunoscută. Treci pe lângă casa aceasta şi mergi înainte, spre parcul pe care îl scaldă lacul. Pini de neamuri felurite, tuia şi alţi copaci şi copăcei sunt pretutindeni. Unii sunt originari din America, alţii din Australia. Între grădina de flori şi parcul spre care mergi e un zid despărţitor. Parcul are două caturi: este parcul de sus şi zăvoiul. Parcul de sus are locuri de odihnă cu vedere spre lac, capricios

acoperită de frunzişul risipit şi scuturat de vânt. Unii copaci cresc deasupra ta, alţii cresc la picioarele tale, fiindcă locul e puternic înclinat şi de sus din chioşc priveşti în semicerc jocul argintat al apelor, răzbătând printre boschete şi prin ramuri.

Pe lac, când mai departe, când mai aproape, sunt ostroave plutitoare, pline de trestii, în cari vântul suflă ca în nişte pânze de caic. În septembrie aceste ostroave aveau altă aşezare decât în august. În stufişuri e priponită o luntre, care, de multe ori pe zi, uneşte cele două maluri ale lacului, de multe ori pentru nevoile proprietăţii, uneori pentru pescuit şi vânătoare, mai rar pentru vis şi poezie.

M-am urcat şi eu în luntrea aceasta şi cu ochii plini de vis şi cu inima îmbătată, am legat între cele două ţărmuri un fir de nemuritoare amintire. În coasta luntrei vântul bătea cu tărie. Soarele cădea în jurul nostru în apa frământată, fluid şi orbitor. Deasupra parcului, ajuns acum o simplă draperie pe ultimul plan, se ridica stăpânitoare turla paraclisului vechilor proprietari. Înspre apus, se înclinau miriştile galbene, tăind cu o bară de aur vechi albastrul cel de două feluri, al lacului şi al cerului. Şi între ostroavele cu onduloasă spinare de felină şi crucea paraclisului creştin, putea să fie, sub valurile zbuciumate, moartea capricioasă şi uneori poetă.

Ne-am regăsit, la umbră, pe ţărmul sigur, după un ceas întreg de vâslire, de soare şi de primejdie visată. Şi atunci minutele au curs şi mai grăbit, pe măsură ce soarele lungea, spre răsărit, fantoma parcului. Şi ca totdeauna, după un ceas de superioară armonie sufletească, dorul după neschimbare şi după ancorarea definitivă ne-a cuprins, în parcul presimţitor de seară...

Ne pourrons nous jamais
sur l'océan des âges
Jeter l'ancre un seul jour?

Ne rămânea, în drumul de revenire, încă un popas de făcut. L-am făcut, în casa cea bătrână, de sub streaşina căreia atârnau glicine şi nişte flori la fel cu crinii de Florenţa. E o casă ciudată pe care nu poţi s-o mai uiţi, o dată ce-ai văzut-o. E zidită pe la mijlocul veacului trecut şi înfăţişează, în detaliu şi în total, vârsta ei venerabilă. Are câteva camere turceşti. Are coridoare tainice şi întunecoase şi întâlneşti firide adânci şi ascunzători mascate. Într-un perete, foarte gros, e o firidă unde era datina să arză necontenit o candelă. Se zice că sub candela aceea era un tezaur. Şi în timpuri imprecise un paznic legat cu jurământ păzea acolo, ziua şi noaptea. Dar moartea a venit într-o zi să dezlege pe paznic de jurământul lui. Se vede însă că acest om prefăcuse chemarea lui în patimă. Şi nici moartea, uneori, nu poate să mai smulgă de pe suflete această haină a lui Nessus! Paznicul de altădată vine şi azi, din când în când, din fundul mormântului, lângă comoara lui.

Pretutindeni, plafoanele sunt scunde, ferestrele sunt mici şi vin sub streaşină. Lacul însă e prezent şi aici. Căci, printre ciucurii ierburilor

agăţătoare şi printre vârfurile clătinate, lacul încins de soare reverberează în odaie. Este şi o încăpere cu nişte perdele grele, cusute cu balauri, care e uşor sinistră. În dreptul ei e coridorul unde se plimbă uneori paznicul răposat.

Şi cu toate acestea! Sunt ceasuri în viaţă când gândul morţii şi solii ei, oricare ar fi, sunt prietinoşi ca florile. Adineaori, în răspărul apelor, ori acum între aceste ziduri cu năluciri, perspectiva tainelor de dincolo nu mai are nici o contorsiune şi nici o spaimă! Ci dimpotrivă, împins înainte de o presimţire, pe care vom verifica-o fiecare la ceasul nostru, sufletul tainic ne încredinţează că, pe drumul acesta şi dincolo de bariera cea din urmă, grădinile nu vor mai însera niciodată iar oglinzile de sub ele vor fi inalterabile.

PE VALEA DÂMBOVIȚEI

14 august. Ne-am înțeles în ajun să fim gata în zorii zilei și să pornim, câți călări, câți în trăsură, spre Cetățuia din valea Dâmboviței. Caii ne vor veni de la Rucăr; o trăsură o luăm de aici din Nămăești. Rucărenii, de cuvânt, au venit dis-de-dimineață, cu doisprezece cai. Am dat și noi zor... și după vreun ceas de pregătiri, de schimbări, de fel de fel de incidente biruite, am plecat în convoi, doisprezece călăreți înainte și o trăsură în coadă.

Am ieșit din drumul Nămăeștilor și, tăind în cruce calea mare Câmpulung–Dragoslavele, am luat-o pe șosea, spre Suslănești. Dar am lăsat-o degrabă și am dat în șoseaua vicinală care merge la Stoenești. Am trecut Argeșelul și am început să urcăm muchea ce desparte valea lui de valea Dâmboviței. Masivul *Mateiașul*, cu *Sturu*, muntele lui pleșuv, stăpâneau zarea noastră și au stăpânit-o aproape toată ziua. Călătoria noastră începută de la poalele Mateiașului, a fost un arc ușor de cerc, tras pe departe, împrejurul acestui masiv. Așa încât, de unde dimineața îl priveam în coastă, auriu desfășurat în lumina soarelui, seara îl priveam în față, grămădit ca două ghebe violete, subt grădinile de lalele ale asfințitului. Alăturea de muntele Sturu, și ceva mai jos, apărea, ca o terasă prăbușită, *Piatra Dragoslavelor.*

Între călăreții noștri erau și câteva amazoane. Nu plouase de mai multe zile și pe drumuri era praf destul. Soarele se ridica din ce în ce mai sus, într-un cer cu nouri răzleți și deșirați... Dar cu tot praful, cu toată căldura, excursioniștii erau plini de voie bună și de veselie. Și îmi pare rău că acele ceasuri limpezi și voioase n-au găsit, nu pot găsi în mine pe cronicarul cuvenit. Sunt un suflet imperfect și trist, lipsit de darul ceresc al veseliei și, oricâtă veselie ar fi și ar fierbe în jurul meu, ea trece peste mine ca apa peste pietre. Astfel, această zi de 14 august se răsfrânge în amintirea mea ca într-un îngust ciob de oglindă și glumele tovarășilor mei, buna lor dispoziție, atitudinea lor față de mine, mult amabilă și atingătoare, petrecerea care a încheiat excursiunea... rămân, spre via mea părere de rău, fără cronică.

Am oprit în Stoenești, ca să aprovizionăm caravana și să punem la cale masa de seară și am plecat din nou, de data aceasta pe Dâmbovița

în jos. Când mai departe, când mai aproape de drumul nostru, apele ei repezi şi clare goneau şi fluierau într-o albie pietroasă şi cotită. Între Stoeneşti şi Coteneşti se taie printre dealuri *Valea Bădeanca* şi torentul cu acelaşi nume ne apare subţire ca un fir de argint. Dar primăvara acest torent trebuie să vie foarte mare, fiindcă la întâlnirea lui cu Dâmboviţa este un câmp întreg, nivelat, plin de pietriş şi de formă triunghiulară, un adevărat estuar de fluviu dispărut. În acest câmp licăresc azi de-abia câteva şuviţe de apă şi mai departe, în fund stau, povârniţi în toate părţile, taracii unei punţi dărăpănate.

Trecem pe lângă podul din dreptul Coteneştilor, trecem prin Enăceşti şi Dâmboviţa vine din ce în ce mai aproape de şosea. Din ce în ce mai aproape de şosea vin şi dealurile printre care călătorim şi ne pomenim între munţi neaoşi, între stânci abrupte şi fioroase. În Dâmboviţa încep să se scalde, ca nişte bivoli, stânci căzute în apă de când lumea, rotunzite de puhoaie şi de veacuri. Calea noastră trece îngustă şi sfioasă printre stâncăria în care se încleştează rădăcinile unor fagi piperniciţi, porniţi să cadă, şi Dâmboviţa umbrită de arini. Suntem în valea legendelor şi a unor falnice amintiri din trecutul voievozilor români. Suntem într-o strâmtoare de un mare preţ strategic. Mii de capete duşmane au plătit, în zilele înfiripării noastre politice, preţul acestei strâmtori dintre Coteneşti şi Cetăţeni.

Stânci bizare scot capul pretutindeni din pădurile de fag, crescute pe coaste foarte repezi. Blocuri uriaşe stau plecate peste apă, încununate sus cu copăcei şi cu flori pe care nu poate să le ajungă nimeni, şi scăldate jos de volbura neodihnită a undelor. La fiecare profil înalt şi sur, pe care pot să-l prind din calea noastră troienită de arini, întreb dacă nu e Cetăţuia. Ajungem la o podişcă şi oprim. Podişca aceasta e în dreptul Cetăţuiei şi e întinsă aici, peste spumele Dâmboviţei, anume pentru excursionişti. Dar nu se vede nici o cetăţuie şi n-am înţeles decât când m-am urcat pe vârful stâncilor că este vorba de un simplu nume, supravieţuitor unui trecut cu totul şters.

Pe când poposeam la umbra unor sălcii, auzim de la cineva din partea locului că se spune din bătrâni cum că în zilele Cetăţuiei un pod de piei de bivol trecea prin văzduh, de la cetăţuie până la stâncile de dincolo de Dâmboviţa. Podul se întindea şi se strângea după plac. Se mai spune că un voievod cu nume legendar, prinzând de veste că ungurii au intrat în ţară şi-au apucat pe râu devale, a ridicat grabnic un zid înalt aici, în stâmtoare, şi Dâmboviţa stăvilită a crescut năprasnică şi a înecat pe duşman. Ce ştie istoria pozitivă din trecutul acestui loc strategic şi ce ştie despre Cetăţuie, n-am avut vreme să întreb.

Cetăţuia nu mai este azi decât o ruină foarte vagă, nişte temelii risipite şi năpădite de buruieni. Dar ceva mai jos e o stâncă în sânul căreia strămoşii noştri au scobit şi au făcut un loc de închinăciune – o bisericuţă şi astăzi în fiinţă, zugrăvită cu culori vii, dar din păcate cu totul părăsită. După cum aiurea, în Cetatea Neamţului de pildă, vitejii care o apărau

aveau în zidurile ei un sfânt altar, tot astfel şi aici, fie chiar şi într-o stâncă, întemeietorii Cetăţuiei au semănat biserica şi floarea nemuritoare a credinţii. Drept vorbind, ceea ce este de văzut pe aceste stânci ascuţite şi anevoie de urcat este fostul locaş de închinăciune. Din toate celelalte amintiri de vitejie şi de strategie n-au mai rămas decât nişte gropniţe zidite. Dar şi bisericuţa aceasta te doare, când o vezi. N-o mai apără nimeni şi nimic; n-are nici măcar o uşă de nuiele, atât cât are un adăpost de vite. Şi zugrăveala ei, vie şi naivă, e zgâriată şi ocărâtă de toţi cei ce urcă până aici, plini de ambiţia nemuririi epigrafice şi goi de evlavia datorită operelor strămoşeşti!

Soarele ne înţeapă drept în creştet. Stâncile dogoresc şi văzduhul parcă furnică de atâta căldură. Valea Dâmboviţei se închide şi în sus şi în jos şi vederea nu mai atinge decât părţile de sus ale defileului. În preajma noastră e prăpastie fioroasă şi în fundul ei trăieşte ascuns monstrul nostru care a săpat-o odinioară, astăzi un pârâu nevinovat. Coborâm în tăcere, răzleţi unul de altul, visători şi dornici de singurătate. Ne împresoară trecutul, ne împresoară umbrele celor ce îngenuncheau în bisericuţă, privigheau din cetăţuie şi tăiau calea şi viaţa inimicului intrat în valea aceasta. Ne împresoară gândurile, nesiguranţele şi temerile ceasului de faţă...

Pe brânci lângă Dâmboviţa şi cu ochii pierduţi în năvala ei înspumată şi verzuie, te simţi una cu această apă străbunică, una cu aceşti munţi, cuibul vechilor viteji, una cu acest pământ iubit, plătit, răscumpărat de atâtea ori, cu sânge şi cu lacrimi. Şi o să vie iarăşi vremea ca să ne întrebe lumea dacă merităm ori nu să mâncăm o pâine, în tihnă, aici pe pământul nostru?... O, dacă viaţa aceasta n-ar fi nedreaptă, violentă şi rea, cum este, şi dacă scaunul dreptăţilor negreşite n-ar fi aşezat dincolo de hotarul ei, socotesc că nici un neam de pe pământ n-ar scoate mai uşor ca noi, de la un aşa scaun de dreptate şi în puterea atâtor suferinţe trecute, dreptul să trăim nesupăraţi, aici între munţii şi pâraiele noastre! Dar, trebuie să luăm viaţa aşa cum este; trebuie s-o primim cu răbdarea şi înţelepciunea strămoşilor noştri. Şi de va fi nevoie să dovedim cu probe noi că face să rămânem stăpâni în ţara noastră, o să le făurim la locul şi ziua poruncită.

... De un singur lucru nu-mi stă inima la loc. Noi românii din regat (mai ales aceşti câţiva care stricăm hârtia şi purtăm haine negre) am fost şi noi printre cei ce au crezut cu superioritate într-un noian de idealuri dovedite azi, pe şapte fronturi de bătălie, ca mincinoase şi absurde. Nu ne mai trebuiau nici puşti, nici soldaţi, nici dogme, nici biserici... Ne trebuiau pacea universală, grădina lui Epicur şi seninul ireligiunii! Şi azi ne frecăm la ochi, ca deşteptaţi din somn, şi ne plesneşte în cap ideea că nu era aşa de prost, cum ne părea altădată, cel ce recomanda popoarelor ca lozincă eternă: *Să-ţi fie frică de Dumnezeu şi să păstrezi uscat praful de puşcă!*

RĂZBOIUL

Vor fi în curând trei luni de când popoarele cele mai puternice ale Europei au început războiul. Ceea ce visătorii, poeţii, utopiştii, preoţii laboratoarelor şi ai bibliotecilor socoteau drept o monstruozitate, care nu se va mai naşte niciodată subt cerul Europei, s-a născut subt ochii noştri spăimântaţi, ca o fioroasă dihanie din Apocalips – având zece coarne şi şapte capete şi pe coarne zece diademe –, s-a născut între laboratoare, biblioteci, catedrale seculare, s-a născut între florile umanităţii noastre, cea cu douăzeci de veacuri de la Iisus Christos. Tot ce geniul paşnic a inventat şi a realizat până acum, pentru micşorarea durerii şi îmbunătăţirea vieţii omeneşti, a fost confiscat de geniul războinic şi prefăcut în agenţii morţii. Odinioară, bestia omenească mânjea cu măcelurile ei numai câmpiile şi pădurile. Mai târziu, când oamenii au născocit arta navigaţiei, ei s-au prigonit şi s-au bătut şi pe apă. Astăzi, iată-i despicând văzduhul, în aeroplane şi dirijabile.

Corolar imediat: nebunia lor fratricidă insultă azi seninătatea cerului! Cu puţină tristă fantezie, ţi-ai putea închipui că dacă unul din marile popoare beligerante de azi ar izbuti într-o zi să debarce cu aeroplanele în Lună şi să fondeze acolo o colonie, un popor protivnic, împins de diavolul ambiţiei şi al concurenţei, ar debarca şi el în Lună şi ar fonda o colonie vecină. Iar a doua zi, năvălitorii din Terra s-ar încăiera în argintosul satelit şi cu sângele lor impur ar profana imaculatele plaiuri selenare!

Profunde, imense trebuie să fie nedomirirea şi întristarea tuturor acelor suflete generoase şi visătoare care au crezut copilăreşte în basmul păcii universale şi, implicit, în arhanghelismul naturii omeneşti. E admisibil ca astăzi, în această civilizată şi venerabilă Europă, să auzim ce ne aud urechile şi să vedem ce ne văd ochii! Zecimi şi sutimi de mii de oameni, tineri, sănătoşi, folositori societăţii să cadă lanuri-lanuri, în câteva săptămâni, nu de ciumă, nu de înec, nici de cutremur, ci de gloanţe şi de sabie! Şi am fi putut oare să mai credem că acele pioase opere arhitectonice din apus vor fi într-o zi dărâmate cu tunul, peste pâlcuri de femei şi de copii, de bolnavi şi de bătrâni! Durerea şi indignarea noastră sunt cu atât mai mari, cu cât ignoranţa şi iluziunea noastră au fost mai

cumplite. Ei, da! toate aceste spaime şi dezastre trebuiau să vină, au venit şi vor veni, în fiorosul lor convoi, atât cât va fi lumea. E o groaznică înşelare de sine să cugeţi într-altfel şi trebuie să consumi fantastice cantităţi de opium utopist ca să ajungi să vezi, pe pânza viitorului, pe fiii lui Adam trăind între ei ca mieluşeii şi ca îngerii.

Ce este omenirea? Este suma tuturor oamenilor de pe pământ. Dacă fiecare dintre noi, în parte, e o creatură atât de slabă şi de imperfectă, cum o ştim fiecare, omenirea, în întregime, nu poate să fie o miliţie de îngeri. Când privim fiecare în noi înşine, convenim uşor că suntem supuşi ispitei, patimii, confuziunii... Atunci, cum poate ajunge omenirea excelentă, în totalul ei, când ea este suma noastră a tuturor? Aici intervine, însă, o altă iluziune: Noi, e adevărat, suntem plini de păcate, dar omenirea viitoare, strănepoţii noştri... vor fi nişte oameni ideali. Ei nu vor mai fi egoişti, nu vor mai fi stăpâniţi de necesităţile economice şi nu vor mai purta războaie.

Sunt oameni care spun şi cred aceasta! Şi pentru că de multe ori sunt plini de închipuire şi de inimă, sunt sinceri şi entuziaşti, poeţi şi oratori, ne subjugă şi pe noi! Cu atât mai jalnică este trezirea noastră, la lumina sinistră a realităţii, cu cât visurile lor ironice au fost mai încântătoare. Nu ne-ar surprinde atât de dureros epopeea roşie de azi, dacă n-am fi avut o educaţie atât de sentimentală şi de falşă. Nu! Omul nu se va preface niciodată în înger. Va rămânea de-a pururi o creatură egoistă şi rea, cu apucături despotice, cu pofte stricăcioase, veşnic nemulţumit, căci totdeauna doreşte câte ceva care e foarte depărtat, şi amar de plictisit, dacă, prin excepţie, a ajuns să-şi îndeplinească dorinţele. Şi cum e omul, aşa este, aşa va fi şi omenirea.

Războiul e una din tristele necesităţi ale condiţiunii noastre pământeşti. Popoarele îşi voiesc şi îşi croiesc istoria şi calea lor în lume tot atât de liber ca şi fluviile calea lor către mare. Inteligenţa, generozitatea, arta şi alte asemenea sporadice mărgăritare ale vieţii omeneşti n-au nici o înrâurire asupra năprasnicelor şuvoaie care se încrucişează şi se înnoadă în văile bătăliilor celebre. După ce au trecut un secol ori două şi privim înapoi, începem să ne dăm seama că ceea ce s-a părut contimporanilor ca nebunia unui împărat sau perversitatea unei regine, nu era decât îndemnul ascuns al destinului. Dar lucrurile acestea sunt greu de înţeles! Tot atât de greu de înţeles cum e, de pildă, că de atâtea mii de ani, de când omenirea priveşte cerul, constelaţiile rămân stereotipe, deşi suntem convinşi că stelele compunătoare aleargă în spaţiu cu iuţeli ameţitoare.

Fireşte că ne doare inima! S-au prefăcut în cenuşă atâtea bogăţii artistice! Au căzut în pulbere venerabile creştete de catedrale! Au ars oraşe vestite şi străvechi! Dar ce este aceasta dacă nu sumbra noastră datină istorică?... Au ars Babilonul, Templul Dianei, Biblioteca din Alexandria. S-au năruit Ninive, Cartagina, Palmira!... Într-o zi, arheologii vor face sondagii, în mare, ca să stabilească unde venea Londra şi vor măsura, din vârful movilelor de ruine, aria Berlinului!

CAROL-VODĂ A ÎNCHIS OCHII

A închis ochii ieri de dimineaţă, când Castelul Peleş era indistinct înfăşurat în noapte şi în brazi, când Sinaia dormea în neguri umede, când vegheau numai sentinelele şi apele eterne. Îngerul morţii a coborât între munţii negri, a intrat în castel, nezărit de sentinele şi a închis ochii neadormitului Vodă.

„... *la garde qui veille aux barrières du Louvre*
N'en défend point nos rois."

Ieri a fost 27 septembrie, iar după calendarul universal 10 octombrie 1914. Vom ţine minte ziua aceasta noi şi copiii noştri şi tot neamul românesc. În ziua aceasta Dumnezeu ne-a luat pe vodă Carol.

Am auzit vestea morţii lui cu urechi surde, cu înţelegere care nu voia să înţeleagă. Celui dintâi care mi-a spus această veste i-am răspuns atât de convins încât l-am convins şi pe el: „Cu neputinţă! Cine ştie ce vorbe de mahala!" Şi cu toate acestea a fost adevărat! Cel ce a fost pentru noi, timp de patruzeci şi opt de ani şi mai multe luni, Carol-Vodă – astăzi nu mai este printre noi. Acela subt domnia căruia ne-am născut, am copilărit, am învăţat carte, am ajuns bărbaţi, am trăit în tihnă, astăzi a trecut de pragul vieţii.

Nu l-am văzut niciodată ochi în ochi, nu i-am auzit glasul niciodată. Dar din obscuritatea noastră sălbatecă şi mândră, am iubit pe acest stăpân mult înţelept.

Când profilul lui de cezar pogonat trecea pe lângă noi în cadrul oblic şi sclipitor al trăsurii sale regale, o emoţiune respectuoasă şi caldă ridica în sus inima noastră: „Dumnezeu să-ţi deie zile multe cum ţi-a dat noroc şi ţi-a dat minte!" Şi acum profilul lui firesc regal nu-l vom mai vedea niciodată în zilele noastre. Ochii lui s-au închis ieri în zorii zilei şi luminile lor de oţel albastru nu vor mai căuta de acum înainte atât de neobosit, atât de sigur! tâlc şi cale, în cartea destinelor României! Sufletul lui a fost chemat de Domnul şi despovorat – în nişte împrejurări care dau fiorii prăpastiei – de grijile negrăit de mari şi de dureroase pe care le-a purtat mai ales în zilele din urmă.

Suntem mici, suntem neînsemnaţi, dar mai presus de primejdii şi de teamă, fiindcă nu avem decât pana aceasta şi nuda noastră sinceritate şi

fiindcă vorbim în pronaosul morţii. Vorbim deci din toată inima şi în tot adevărul: regele Carol a murit ca un ales al lui Dumnezeu! Moartea lui e măreaţă! Am auzit că ar fi zis cuiva, acum în urmă: „Am părerea de rău imensă că nu am murit mai înainte de începutul acestui război groaznic". Ar fi fost prea devreme. Dumnezeu i-a trimis o moarte biblică, fiindcă a ridicat-o până la înălţimea muntelui Nebo, unde Moisi moare – în priveliştea Pământului Făgăduinţii. Un rege a cărui viaţă şi a cărui lungă domnie peste noi au fost – pentru orice suflet care n-a ucis în el pe Dumnezeu – atât de vizibil providenţiale, trebuia să aibă şi o moarte corespunzătoare.

Să vorbim aşa precum gândim. A suferit mult sărmanul rege şi a murit mâhnit, dar a murit ca un semizeu, fără să greşească şi fără să întreprindă nimic împotriva convingerilor lui indestructibile. De trei luni de zile, mai toţi noi aceştia, care devorăm şi mai cu seamă fabricăm ziare, ne-am ridicat, când unul, când altul, când mulţi grămadă şi am judecat pe regele Carol şi politica lui externă. Toţi ne-am găsit mai diplomaţi, mai inimoşi şi mai patrioţi ca el. Toţi am găsit că o jumătate de secol de prietinie cu germanii, de reazăm în ei, de ocrotire din parte-le şi de propăşire cu banii lor, se poate şterge şi uita într-o singură zi. Toţi am strigat că vodă ne încurcă treburile şi că stă de-a curmezişul căii noastre, spre marele ideal naţional. Foarte puţini au fost aceia care, gândind într-altfel, au rămas sfioşi în colţul lor şi de-abia doi-trei aceia care au amestecat glasul lor contradictoriu în zarva generală, dar au fost huiduiţi şi ruşinaţi.

Şi acum iată un semn dumnezeiesc, înaintea căruia mă înfior din creştet până în tălpi: cârmaciul iscusit, Carol-Vodă, treaz până la ultimul moment, adoarme la Sinaia, cu mâinile încleştate pe cârma purtată cu atâta noroc patruzeci şi opt de ani.

Prudenţa lui, temporizarea lui, experienţa şi modul lui de a privi evenimentele de astăzi au ajuns pentru voi nesuferite?... Acela care v-a purtat cu bine patruzeci şi opt de ani credeaţi că vă este astăzi piedică şi povoară?... Adevăr zic vouă: de acum îl veţi căuta şi nu-l veţi mai găsi!

O, mormântul lui mi se pare adânc ca o prăpastie!... Ar trebui să ne târâm în genunchi, lângă catafalcul lui să plângem lacrimi de căinţă, să ne batem pieptul ca Ecuba:

Unde mai găsi-voi vreodată
duhul cel divin al lui Elenos
ori spiritul profetic al Casandrei!

Ne simţim atât de singuri, atât de părăsiţi, atât de orfani! Ştiam deasupra noastră, acolo sus, în sferele tainice ale Palatului, mintea lui superioară, veghind etern, arzând nestins, ca un foc sacru. Simţeam deasupra noastră, legăturile, influenţa şi prestigiul *celui mai înţelept monarh din Europa.*

*

Dar am văzut azi, pe când se înapoiau de la Camerile întrunite şi de la Mitropolie, pe noul nostru rege Ferdinand I, alături de mult graţioasa noastră regina Maria. „Să fii mai fericit decât August şi mai bun decât Traian". *Să fii fericit ca Unchiul Tău, marele Carol-Vodă, şi tot ca el de bun!*

Vederea noilor noştri suverani mi-a răcorit inima. Să plângem cu înţelepciune şi să facem din lacrimile noastre rouă pe florile nevestejitelor speranţe!

Peste câteva zile Carol-Vodă va dormi, până la învierea morţilor, în biserica străveche a lui Neagoe Basarab. Peste câteva zile fruntaşii ţării vor înconjura pe noul rege, vor deschide cartea treburilor ţării şi-i vor cere, unde trebuie, cum trebuie, învoire şi augusta lui iscălitură. Îngerul negreşitelor inspiraţii şi al desăvârşitei înţelegeri să umbrească neîncetat pe vodă şi pe toţi sfetnicii lui! Chibzuiască în pace, hotărască în puternică conglăsuire şi vestească neted ţării luminata lor hotărâre.

... ce e scris şi pentru noi,
Bucuros le-om duce toate,
de e pace, de-i război!

De e pace, vom merge la daurita catedrală Curtea de Argeş şi vom şopti pe lespedea cea nouă:

– Iartă-ne că te-am hulit şi te-am mâhnit ca nişte neînţelegători!

De e război, vom merge şi ne vom ruga fierbinte:

– Roagă-te lui Dumnezeu, suflet mare, pentru izbânda neamului românesc!

LA ŢĂRMUL MĂRII

Răzleaţă de celelalte vile, care alcătuiesc orăşelul-cartier Carmen Sylva, e căsuţa albă şi rău isprăvită, unde eu şi ai mei vom sta, în vara aceasta, câteva săptămâni. Împrejurul casei e câmp deschis, plin de ierburi sălbatice, răbdătoare la sete şi trainice la răsucelile vântului. Locul vine înclinat de la mare spre ghiol şi casa noastră, ca mai toate celelalte, are perspectiva lacului, dar nu şi pe a mării. Numai otelul şi câteva vile de pe ţărm le au pe amândouă. Pe alăturea de noi, printre mare şi lacul cu nume tătăresc şi cu nomol făcător de minuni, trece şoseaua Constanţa-Mangalia. Pe dealul care se umflă spre miazăzi ca un val, despărţindu-ne de satul Tuzla, stă înfiptă silueta vagă a unei biserici ce va să fie. Pe ţărm sunt două-trei vile, neîmprejmuite şi de-abia ieşite din mistrie. Arborii lipsesc în partea aceasta. Pe lângă casa noastră, de-a lungul ulucilor, sunt câţiva puiandri de salcâm. Alte vile n-au nici atât. Singur otelul Movilă – construcţia cea dintâi care a frânt conturul pleş al acestor ţărmuri – are în poale un parc tânăr de vreo cincisprezece ani, adică nişte alei uşoare, parte copăcei şi parte flori, pe cari le continuă în vecinătăţi câteva pete, câteva şiruri de plantaţie nouă. În anul 1900, aceste locuri erau linse şi nerănite ca o spinare de cal sălbatic. Primul semn îngrijitor pentru ochii mei, care priveau din depărtare, a fost fantoma roşie a otelului de azi, Movilă.

De la casa mea, prin iarba rară, duc spre mare mai multe cărărui. Această iarbă este un fel de fân zbârlit în care se amestecă destule flori – dar flori uscate la pipăit şi ţepoase, garofiţe de câmp, traista-ciobanului şi alte buruieni deprinse cu seceta. Cărăruia care duce spre Cazin e largă şi colbăită; celelalte sunt cărărui particulare, pentru vilele de pe ţărm. După două sute de paşi o bară albastră, ca de oţel, apare între acoperişul de olane al Cazinului şi micul promontoriu de alături. E marea. Bara de oţel se face mii de bare; barele se întind ca fulgerul şi deodată, între ţărmul dezvelit şi orizontul care era o simplă lamă albastră, sclipeşte imensitatea, palpită nesfârşirea! Cu ce ai putea să asemeni acel noian fluid, când verde, când albastru, când argintos, când plumburiu, când amestecat din toate aceste tonuri şi mereu fără tihnă, mereu încercat şi înfiorat de schimbările cerului, ale cărui faze luminoase le răsfrânge clipă

cu clipă, mereu strâns de stavila ţărmului, în ale cărui mii de băi murmură sau suspină, se vaietă sau bubuie! Cu ce măsură verbală convenită ai putea să redai impresia covârşitoare care îneacă sufletul, în faţa fluidităţii atâtui argint, atâtor peruzele şi smaralde! Uluit de zbuciumarea uriaşă pe care o ştii mai largă decât zarea şi alunecând departe pe subt zare, simţi nevoia să-ţi întorci privirea spre ţărmul mărginit şi nemişcat. Dinţătura lui capricioasă şi inegală, în contrast cu vasta uniformitate, odihneşte ochiul şi-l dezmiardă.

Neregulat, scobit şi prăbuşit, aici la opt-zece metri deasupra apei, jos unde valurile ajung şi se destramă, ţărmul are albii dulci, căptuşite cu puzderia stâncilor măcinate şi a scheletelor marine. Arar se găsesc în malul nalt pietre tari, încă nebiruite, de care valurile mării să-şi agăţe spumele şi algele. Între linia întortocheată unde pământul dobrogean se frânge ca să se facă ţărm şi linia onduloasă a nisipurilor veşnic vânturate de lopeţile mării se întinde, cu întreruperi, un brâu de pante mănoase, semănate mai încoace, cu trifoi, plantate, mai încolo, cu arbori şi cu viţă.

Din dreptul otelului Movilă şi până la Farul de la Tuzla, coasta Pontului Euxin mi-e familiară şi cunoscută în amănunte, fiindcă am măsurat-o cu pasul şi cu visul şi azi şi altă dată. Pe acele povârnişuri line şi înverzite cresc, cu o bogăţie nemaivăzută aiurea, sulfina albă şi maghiranul sălbatic. În după-amiezile încinse, de iulie, veneam şi şedeam ca pe o bancă, pe ţărmul înalt, în bătaia vântului de mare, amestecat cu miros de sulfină. Într-o parte era plaja albă, pe care oaspeţii sănătoşi şi suferinzi începeau s-o acopere, în partea cealaltă se ivea, din lanurile galbene întinse până în mal, vârful Farului de la Tuzla, iar în faţă, cuprinzând trei sferturi din spaţiu şi din gând, era marea scânteietoare şi neînţeleasă.

Am găsit în Carmen Sylva un vechi prieten – un om de treabă – îmbrăcat în haină preoţească şi l-am făcut tovarăş plimbărilor şi reveriei mele. Am mers cu el alături, printre marea când sură, când argintie, când albastră, şi lanurile totdeauna galbene. Câte o barcă de pescari trecea, cu pânza întinsă, departe în largul apei. Câte un şirag de călifari – acele păsări albe care se leagănă pe ţărmuri, ca o prelungire aeriană a spumelor oceanului – poposea pe nisip. Noi ridicam braţele în sus şi păsările vigilente zburau deodată, ca să se lase apoi pe mare, unde rămâneau tot atât de nemişcate ca şi pe ţărm. Ne aduceam aminte amândoi, dar fără să ne-o spunem, de Lacul cu nume şi cu forma de ghitară, de pescuirile minunate, de Furtuna de pe mare şi de celelalte divine episoade pe cari el le citeşte, în fiecare duminică, din uşile altarului şi pe cari eu le-am citit ani de-a rândul, în vremea entuziasmelor naive. Ne aduceam aminte de acea Călătorie, în ziua sâmbetei, printre lanurile coapte şi prindeam şi noi cu mâna câte un spic, ca să-l frecăm în palme şi să scoatem bobul rumeor. Şi ca bobul de grâu care iese din pleavă, aşa ieşeau din pleava inimii amintirile cele bune şi gândurile drepte. O, dacă viaţa ar fi atât de simplă şi de clară, dacă drumul ei ar fi să meargă totdeauna printr-o mare

lină, cu lăsări depărtate argintii şi un ţărm învestmântat în holde fericite! Dacă marea aceasta nu s-ar tulbura adeseori atât de greu şi turbarea ei nu s-ar vărsa peste cărarea noastră, iar ţărmul, azi armonios şi tare, nu s-ar face râpă şi mocirlă, cutreierată nu de amintiri evanghelice, ci de acele animale necurate, pomenite în Evanghelie, cari se aruncă de pe ţărm şi se îneacă în mare!

Aşa încât, în acele seri cristaline, încheiate într-o parte de geana apelor iar în cealaltă de ondularea malurilor verzi, şi amicul meu şi eu plimbam cugete triste, el pentru un cuvânt, eu pentru altul. El îmi povestea luptele lui de obscur soldat al Bisericii, visurile lui prădate, străduinţele lui prea puţin răsplătite şi puţin înţelese de cei din preajmă-i. Sărman prieten, suferea şi el, în fond, de aceeaşi suferinţă ca noi toţi. În inima lui, ca într-o albie prea largă, idealul lui curgea scăzut şi sărăcăcios, ca un torent învins de seceta lui iulie. Uneori, pe linia de ideală ametistă, care arată unde marea şi cerul se despart, se ivea câte-un mugur de-abia văzut sau se deşira în văzduh un norişor. Şi ne gândeam atunci la nenorocirea ceasului de faţă, la vastul măcel pornit între popoarele creştine şi la spionii mării cari puteau să se aţină dincolo de orizont. Şi ne întristam şi mai mult în faţa mării, atât de uriaşe şi de calme şi în faţa omului, atât de mic şi de robit de patimi.

Întorceam paşii către casă, trecând încet printre macii roşii, risipiţi în grâul galben, printre cicoarele albastre şi printre sipica albă gălbioară. Lacul Tekir-Ghiol strălucea ca o placă de aur, între cele două grămejui de case, de la noi şi din satul dimpotrivă, mai apropiate şi mai limpezi, ca oricând, acum subt încovoierea cerului de seară. Portul Constanţa ajungea – acolo departe unde sfârşeşte marea – din scânteietoare năzăreală, cum se arată în soare, clădărie trandafirie şi împietrită. Ne opream, amicul meu şi eu, el fantomă neagră şi eu fantomă sură, pe promontoriul vecin cu plaja. Oaspeţii locului stăteau culcaţi, subt lumina dulce ostenită, se scăldau în marea cu tresăriri uşoare sau se jucau în nisip, după poftă, după nevoie şi după vârstă. Amicul meu are patru copii; am şi eu tot atâţia. Îi căutam din ochi şi-i găseam mereu în acelaşi loc, în nisipul de pe plajă, tovarăşi laolaltă, la ridicat cetăţi şi la sădit grădini. Ceilalţi copii făceau la fel, sau înălţau zmee, la vântul serii. Părinţii lor, supraveghetorii lor citeau, visau, vorbeau sau se scăldau. Dar lumea aceasta, nouă celor doi care priveam de sus de pe promontoriu, ne era departe şi străină. De n-ar fi fost devale micii ziditori de cetăţi şi săditori de grădini, patru ai lui şi patru ai mei, noi n-am fi călcat pe aici şi n-am fi atins niciodată marea, pe această cale zgomotoasă a unei staţiuni de băi.

În câteva dimineţi, am plecat singur şi am coborât printre tufele de sulfină pe plaja goală, într-o altă latură, rar cercetată de musafiri. Noianul apelor desfăcea subt astrul zilei o plasă de argint licăritoare şi mobilă, întinsă de la ţărm şi până în zare. Tonalitatea depărtării era verzuie, bariera zărilor era albastră. Iar subt acest aspect în care norii cerului, clarităţile şi modificările văzduhului se regăseau ca într-o oglindă, marea îşi trăia eterna-i epopee, îşi resfira diamantele şi legăna şi mângâia

tristeţea inimii. Valuri după valuri veneau din larg şi în veci neobosite şi în veci la fel unul cu altul plesneau marginea băii, deznodându-se în nisip şi aruncând pe el o fugară ghirlandă albă. Şi viaţa acestei mări ţine de milioane de ani şi sute de mii de oameni s-au odihnit pe ţărmu-i de trudnica lor cale! Câteva civilizaţii au crescut şi au trăit împrejurul acestui străvechi Pont Euxin. Din adâncurile ei, care sunt în acelaşi timp cimitire şi muzee, marea scoate uneori monede eline şi romane şi le readuce, după două mii de ani, la lumina soarelui. Pe coasta aceasta, sunt numeroase rămăşiţe de cetăţi, de oraşe, de temple şi de biserici. Omul le-a ridicat, a trăit în ele şi a murit, cu fruntea încreţită, cu ochiul trist. Şi tristeţa atâtor generaţii n-a schimbat nici marea, nici cerul, nici înflexibila soartă omenească. Astăzi ca şi în ziua întâiei coborâri a corăbierilor greci, marea e nepăsătoare şi de aceeaşi vârstă. Cerul e tot atât de sus deasupra ei, tot atât de neajuns, iar inima omului e bântuită de acelaşi dor de necunoscut, de aceleaşi visuri covârşitoare şi ucigaşe.

Şi atunci îţi pare că această imensitate neadormită şi eternă te mângâie şi te povăţuieşte: *E dat ca marea să se zbuciume de-a pururi. E dat ca inima omului să nu fie niciodată împăcată.*

Om de muncă de eşti, munca ta nu vei sfârşi-o cât Aminul şi când te vei culca pe căpătâi în seara cea din urmă, vei fi cu mintea plină de câte ai mai avea să faci, a doua zi. Creştin de eşti, vei vedea, ca într-un răsărit, departe în veci, Grădinile cele veşnice şi cerescul Ierusalim, iar pe drumul prăpăstios şi aspru ce duce până acolo vei însera curând. Artist de eşti, vei umbla, viaţa întreagă, cu ochii aţintiţi la vedenia ta de frumuseţe, te vei împiedica de toate pietrele din drum, vei încurca şi amărî viaţa intimilor tăi şi vei muri pustiu, croncănit de corbii cei mai nemiloşi – ai gloriei deşarte.

PE LESPEDEA CEA NOUĂ DE LA CURTEA DE ARGEŞ

Suntem şi acum nedomiriţi, nelămuriţi, la atâtea zile după înmormântarea lui! Impresiunea unui gol imens stăpâneşte continuu în sufletele noastre. Un stejar care de veacuri străjuia pe o înălţime, ţinând dârz în vifore candelabrul braţelor lui, dăruind, în arşiţă, umbra lui secerătorilor şi pasărilor cerului, lasă, când îl doboară moartea, acelaşi gol în zare, acelaşi gol în inima celor rămaşi fără umbră şi fără cuiburi. Cronica este şi rămâne neputincioasă să spună vreun cuvânt coprinzător asupra marelui rege adormit. Vor trece ani, vor trece zeci de ani şi figura lui, obţinând perspectiva cuvenită, se va înălţa din ce în ce mai sus, în recunoştinţa poporului român şi în admiraţia istoriei. Noi, care trăim în opera lui, noi, care suntem opera lui, ne simţim aşezaţi rău ca să pricepem, în totalitatea ei, această operă şi să vorbim despre ea, cu justeţea de impresiune a celor ce vor face istorie peste o jumătate de veac. Noi, contimporanii vom admira pe omul care a trăit cu noi până ieri şi al cărui suflet, acum când a trecut de porţile timpului, ni se pare de o măreţie completă şi profund educativă.

Dacă ar fi să aşezăm pe marele nostru rege în amfiteatrul regilor şi împăraţilor încununaţi de istorie, l-am aşeza în secţiunea lui Marcu Aureliu, adică între filosofii conducători de oameni. Regele Carol a fost un înţelept, în primul loc. Toată viaţa lui – care a fost pentru noi mirare şi enigmă – apare ca dezvăluirea unei construcţii sufleteşti de o preciziune şi de o permanenţă de necrezut. Regele Carol a avut, faţă cu noi, un singur defect: a fost prea dintr-o bucată şi prea de caracter, adică prea unul şi acelaşi cu el însuşi. Această rară permanenţă sufletească pentru noi supuşii lui, care suntem nişte cugete atât de compozite şi de fluide, a pus la mijloc o barieră nevăzută dar invincibilă. Acest om extraordinar ni se părea prea departe de noi, fiindcă era prea cuminte şi prea socotit în tot ceea ce făcea. Atâta constanţă, atâta tradiţie în viaţa lui de toate zilele, atâta economie în vorbă, atâta măsură şi abilitate în actele lui politice şi mai presus de toate atâta virtute şi înfrânare personală în umbra camerilor palatului aiureau, întorceau mintea pe dos, dădeau fiorii grijii şi ai vinovăţiei în spinările noastre, devotate frivolităţii şi desfătării. Era un fel de aer rece, un fel de impresiune nimicitoare care

se lăsa peste noi, din înălţimile palatului, aşa cum cred că se lasă din munţii îmbrăcaţi în platoşa zăpezilor eterne, peste cei ce privesc în sus, de la poalele lor. Virtuţile acestui suveran reverberau, orbitoare şi glaciale, peste noi supuşii lui. Între el şi noi erau prea multe nepotriviri!... Ce face vodă?

Vodă nu vorbeşte decât foarte puţin şi totdeauna cu miez; vodă nu azvârle banii pe ferestre; vodă nu stă la masă mai mult decât o jumătate de oră; vodă nu bea; lui vodă nu-i plac lăutarii; vodă trăieşte în palat ca un megaloschimnic, în chilia lui.

Iată pentru ce acest om, care a fost unul dintre cei mai mari binefăcători ai neamului românesc, care a fost încă unul din marii ctitori ai catedralei românismului, a trăit, deasupra noastră, în acea atmosferă de izolare şi de răceală în care trăiesc idolii şi sihaştrii. El a fost iubit de noi mult mai puţin decât a meritat. Dar ce puteam să facem! Era prea înţelept, prea virtuos, prea fără vină, pentru noi!

Astăzi, când nu-l mai vedem, îl iubim mult mai mult. Astăzi înţelegem că acest rege călugăr a trebuit de multe ori să suspine, din adâncul inimii, când în nopţile lui de fecundă veghere, auzea, străbătând până la el, vedea, prin ferestrele palatului, chefurile noastre nocturne, automobilele noastre pline de curtezane, prodigalităţile noastre de minori viţioşi. Astăzi înţelegem că acest om era cuminte, sobru, treaz, prevăzător pentru un popor întreg – copil bolnav şi izinit, smuls din ghearele acestei mame vitrige care fu istoria noastră, până acum şaizeci de ani.

El doarme azi somnul cel de lungă vreme, între alţi adormiţi ai neamului nostru. În pământul românesc, plin de florile amintirii, mai toate dureroase, odihneşte astăzi Carol-Vodă! Şi dacă mai poate fi şi în moarte o mângâiere, ne mângâie ideea că cenuşa lui Carol-Vodă s-a înfrăţit, până la Amin, cu pământul în care dorm voievozii şi părinţii noştri şi în care, cu voia Domnului, vom dormi, cu cinste şi netulburaţi, şi noi şi multe generaţii de strănepoţi. Atâta numai să deie Dumnezeu ca vodă Carol să simtă, într-o zi, în somnul lui, că hotarul ţării nu-i mai strânge căpătâiul atât de aproape, ci s-a mutat departe, acolo unde vin fireştile hotare ale aşezărilor străbune.

BISERICA CU PLOPI

Nu ştiu pentru ce, pe lângă biserica aceasta şi pe lângă curtea ei nu trecusem decât în anotimpul mort, când cerul e posomorât şi leşios, când iarna se apropie ori e în toi, şi când podoaba firii e numai amintire. De fiecare dată biserica cu plopi îmi lăsase o impresie întunecoasă şi în gândul meu eram pornit împotriva celor ce chiverniseau rău acest locaş al Domnului.

Între plopii care cresc în jurul ei mai înalţi ca turlele, biserica, văpsită galben, arăta, subt cenuşiul zilei, năpustită şi osândită. Oarecare monumente funerare de lângă temelie se ascundeau jalnic, nu atât printre tulpinile florilor de astă-vară, cât prin vălmăşagul uscat al buruienilor necosite la vreme. Împrejmuirea bisericii, altădată trainică şi făcută de ctitori cu dare de mână, acum mărturisea că nimeni nu se mai gândeşte s-o îndrepteze, ci e lăsată să amenințe cu căderea ei când pe trecătorii de pe drum, când pe răposaţii dinăuntru. În curtea largă şi adâncă a vechii biserici ctitoreşti, înfăţişarea lucrurilor era şi mai de plâns. Cele câteva perechi de case din dreapta şi din stânga, umede de ploaie sau zgâlţâite de vântul aspru, te dureau ca nişte cerşetori zdrenţuroşi, sprijiniţi la colţurile unei răspântii şi despre care ai fi ştiut că în alte vremuri au fost oameni cu stare înfloritoare.

În rând cu biserica se vedeau în profil nişte chilii, care azi nu puteau să mai fie decât, cel mult, coteţe sau magazii de lemne. În fundul curţii se ţinea în picioare o bojdeucă fioroasă subt perdeaua lapoviţei, în care ferestrele de altădată ajunseseră uşi, iar fostele uşi crescuseră până subt tavan, ca nişte paravane funebre. O scufundătură de teren te făcea să crezi că în bătătura acestei cocioabe e un smârc nelipsit, plin vara cu „râia broaştei" şi iarna cu gunoaiele vecinilor.

Nişte copăcei, ciumpăviţi şi degeneraţi, stăteau la întâmplare, pe lângă gardurile dărâmate. Dar nota cea mai ascuţită a tristeţei din această paragină se părea că se ridică şi se coboară în făptura încovoiată, despletită şi cu adevărat dureroasă a unei sălcii plângătoare, pe care vântul, amestecat cu ploaie sau cu spic de zăpadă, o răsucea şi o tortura în curtea vechii şi slăvitei biserici.

Mai locuia cineva în acest coprins, în aceste case? Teoretic, ştiam că biserica are avere proprie, are administraţie deosebită, şi o situaţie privilegiată, mai presus decât alte biserici. În faptă, însă, totul părea pustiu şi lăsat la mila cerului.

Dar în lucrurile omeneşti domneşte totdeauna o imensă relativitate şi e treabă de om imprudent să judeci prea curând şi să tragi concluzii definitive, pe temeiul primelor informaţii, ori primelor impresii, pe care ai ajuns să le obţii. Împrejurările îmi păstrau în privinţa bisericii cu plopi o învăţătură – mărturisesc, plăcută – menită să mă facă să pricep şi mai mult admirabila iconomie a lumii lui Dumnezeu şi utilitatea (s-ar părea paradoxală) a tot ceea ce, deocamdată, ne supără, ne dăunează, ori ne revoltă.

Într-o zi de vară, cu nori mulţi şi albi, dar călători şi fără ploaie şi fugăriţi de un vânt puternic care răcorea văzduhul, am ajuns la biserica cu plopi, cu o anumită poruncă de la stăpânire. Din nefericire, înştiinţarea pe care o trimesesem epitropilor bisericii zăbovise pe drum şi la biserică nu mă aştepta nimeni! Dar fiindcă venisem, trebuia, cel puţin, să stau să mă odihnesc...

M-am uitat, cu mirare, la vechea şi trista mea cunoştinţă şi mi-a venit să cred că am nimerit în altă parte. Plopii de lângă biserică – atât de trişti, pe când ploua, pe când ningea – erau acum cu lungul lor fuior de crengi subţiri şi de frunze licăritoare, nişte harpe eoliane, cântând un cântec viguros, plin de note grave şi pătimaşe, într-un acompaniament susurat, subţire şi duios. Din turlele cu obloanele căzute, răspundea, ca ecou, un cutremur sonor – adânc şi sfânt. Freamătul, încovoierea şi jocul argintat al frunzişului acestor plopi, subt stăruinţa şi năpustirile vântului erau pentru ochi o înaltă desfătare. Cum se despleteau frunzele într-o parte şi alta lăsând pe plopul încovoiat o cărare curbă şi fugară, ai fi zis că din apele verzui ale unui sân de mare se ridică spre suprafaţă nişte capete pletoase de naiade, iar valurile mării pieptănându-le în două părţi, cărarea mediană aci se face, aci se strică.

Gardurile vechii curţi erau înecate în snopi de liliac, de stevie şi de măturică. Acele câteva simulacre de marmoră – îngeri arhaici, urne funebre dislocate şi plesnite – odihneau cu farmec în faldurii de verdeaţă pe care vântul neastâmpărat îl amesteca în fel şi chipuri. Curtea întreagă era de necunoscut, acoperită toată de pirul năvalnic, care înfrăţindu-se cu troscotul, cu urzica şi cu nalba sălbatecă, acoperea cu cel mai frumos covor goliciunea şi tristeţea din alte vremuri. Lângă una din ferestrele altarului creştea un corcoduş. Dincolo de zaplazul care desparte curtea bisericii de casa parohială, creşteau vişini, pruni şi trandafiri. Ruina celor câteva perechi de case din cuprinsul bisericesc se învestmântase într-o graţie irezistibilă. Acele coteţe sau magazii de lemne, pornite să cadă unul înspre altul, păreau acum însufleţite de o extremă veselie şi pare că se sprijineau reciproc tocmai să nu cadă de atâta râs şi atâta voie bună.

Bojdeuca din fund avea pe acoperiş nişte răsaduri de un verde fraged desfătător, iar pe negrele-i paravane, înalte până subt acoperiş, fojgăirea argintie a crengilor salciei lăsa, clipă cu clipă, iluzia graţioasă şi veşnic variată a unor broderii vrednice de Ţara Soarelui şi a broderiilor. În sfârşit, pustietatea nu mai era pustietate, căci o fetiţă cu tichie roşie gonea prin buruieni un trib de raţe albe.

Am privit cu nesaţiu amestecul felurit şi minunat al atâtor colori şi nuanţe, al atâtor draperii vegetale, ondulând şi dansând subt melodia vântului, şi mi-a mărturisit că înfăţişarea din afară a acestei lumi, orice-ai crede despre ea, este totdeauna prima poemă, cu care putem să mângâiem şi să adormim durerile noastre. Am ascultat, în dulce uitare de timp, simfonia uriaşă pe care vântul o scotea din plopi, din turlele bisericii, din vechile acoperişuri şi din ierburi, şi m-am gândit la uitaţii şi cucernicii ctitori, care dorm subt urmele răsturnate, la somnul lor ferice şi la multe lucruri, pe care nu le mai prinzi nici cu vorba nici cu gândul, când visul s-a întrerupt şi viaţa a început să curgă iarăşi în albia ei sărăcăcioasă.

Şi-am plecat cu totul împăcat, în inima mea. Nu mai am nici o supărare pe cei ce chivernisesc biserica cu plopi. Un singur scrupul pare că mai pluteşte, vag, la suprafaţa conştiinţei mele: eu m-am împăcat, dar bieţii ctitori de la temeliile bisericii, ce vor zice la iarnă, când ctitoria lor se va vădi din nou ruinată şi jalnică?... Dar am găsit şi aici răspunsul! Dacă eu, cel ce mă aflu încă în lumea aceasta, plină de păcate şi de rele, – rău şi păcătos – am ajuns să mă împac, darmite ei, fericiţii ctitori, cei ce astăzi locuiesc într-o lume cu mult mai bună decât a noastră!

PE BISTRIŢA

În ajunul Sfântului Gheorghe, din anul 19... am coborât la schela Bistriţei, în comuna Broştenii, judeţul Suceava, ca să luăm pluta şi să mergem devale spre Piatra-Neamţ. Era atât de luminoasă dimineaţa încât ai fi zis că prin crestăturile dintre munţi se varsă în vale tot atâtea izvoare de lumină. Bistriţa era limpede şi licăritoare ca o vergea de aur pusă în vibraţie, dar, în urma ploilor din ultimele zile, apele ei erau destul de mari. De aceea aveam temei să credem că nu vom da de ruşine şi că nu ne vom agăţa nicăieri în drumul nostru. Spre obârşia lui, acest râu românesc se numeşte *Bistriţa aurie*. Frumos nume şi bine dat! În albia lui, nisip de aur n-o mai fi, dar auriu şi cristalin rămâne-va cât timp vor dura izvoarele, soarele şi codrii.

Pluta pe care sărim e o podină lungă de brazi despuiaţi, puşi în două serii, înainte şi înapoi şi legaţi puternic cu funii de tei. Suntem numai trei inşi: un tovarăş pe care mi-l aduce întâmplarea (un om de afaceri, cuminte şi experient, de fel de prin văile acestea), eu şi cârmaciul. *Dălcăuş*, adică plutaşul-cârmaci care să ţină lopata din urmă, nu avem. Tovarăşul meu de călătorie mă încredinţează că dălcăuş nici nu ne trebuie. Doar cel care merge cu noi este plutaşul Nicolae Ungureanu, cel mai dibaci cârmaci de pe valea Bistriţei.

Merg întâia oară cu pluta, şi primesc cu bună încredinţare tot ceea ce-mi spun aceşti cunoscători într-ale plutăriei. E adevărat că n-am avut nici o deziluzie: Nicolae Ungureanu – dacă l-o mai ţine Dumnezeu – ne-a dus pe Bistriţa, nu ca printre stânci şi printre prăvălişuri, dar ca prin văzduh şi printre norii cerului!

Plutaşul dezleagă pluta de la *pociumb*, adică de la ţăruşul bătut în schelă, spunem toţi „Doamne ajută!" şi ne închinăm şi Bistriţa ne ia în curentul ei ca pe o pană. Era între ceasurile 8 şi 9 dimineaţa. Nădăjduiam să fim în Piatra-Neamţ către căderea nopţii. Câteva fâlfâiri de batistă celor ce ne-au petrecut până la schelă şi ne-au strecurat câte un pachet cu merinde pentru călătorie, şi rămânem numai cu Bistriţa şi cu noi înşine, cei prididiţi până la fericire de priveliştea fermecătoare care ne înconjoară de pretutindeni.

Nicolae a avut grijă să improvizeze pe plută o bancă de scânduri, pe care să ne odihnim şi să ne ridicăm atunci când năboiul apelor va trece peste grinzi, iar la capetele băncii a înţepenit doi puieţi de brad. Agăţăm de spătarul băncii genţile de călătorie şi ne aşezăm în faţa soarelui, a norilor răzleţi, zburătuţi în cerul albastru şi în faţa defileului minut cu minut altul, prin care Bistriţa îşi mână, doinind, bogăţia-i de cristal şi de aur.

Tovarăşul de drum îmi numeşte localităţile prin care trecem şi îmi desinează cu mâna contorsiunile geografice ale frumoasei şi primejdioasei ape. Până la hotarul judeţului Neamţ trecem numai prin trei comune (fără să numărăm Broştenii de unde am plecat, cu Haleaşa şi Cotârgaşii care ţin tot de Broşteni), trecem prin Mădeiu, Borca (cu Sabasa din faţă-i) şi Fărcaşa. Dar aceste comune se risipesc în sate şi cătune, satele şi cătunele au case şi biserici, şi aceste case şi biserici pe lângă pâraiele Bistriţei, pe subt pădurile în amfiteatru şi printre curmăturile munţilor, sunt o salbă pe care ochiul uimit o deşiră încet-încet, de pe coarda de argint a Bistriţei.

Alunecăm mereu devale, fără nici o zguduitură şi fără nici o cumpănă. Cârmaciul nostru are o siguranţă în mână, iar în ochi o expresie de linişte surâzătoare care ne insuflă o fericită încredere şi ne lasă cu totul frumuseţii celor ce vedem şi visurilor noastre. Alţi plutaşi îşi dau drumul la vale, din schelele celor două maluri, sau abat şi opresc în schele şi pe grinduri îmbarcaţiile lor uşoare.

Soarele urcă din ce în ce mai sus în cerul necontenit senin, albia Bistriţei face zecimi de cotituri şi oglinzile ei mişcătoare iau ochii şi-i acoperă de vis. Când mai îngustă, când mai resfirată Bistriţa ajunge uneori o arenă largă, străbătută de şuviţe capricioase de pietriş, iar apele ei se domolesc şi se revarsă. În aceste arene, unde apa curge mai încet şi mai întins, pluta e în primejdie să se înfigă în nisip şi să rămână locului. În coborâşul nostru întâlnim câteva plute oprite în prundiş. Pluta noastră trece pe lângă ele, meşter şi norocos purtată de Ungureanu.

Într-un loc în vale largă, vedem de departe un pod peste Bistriţa, între două sate al căror nume l-am uitat. Trecem pe dedesupt cu repeziciunea unei rândunele, pe linia cea mai nimerită şi printre stâlpii de care Bistriţa se spintecă, spumegând şi fluierând.

Am intrat de mult în judeţul Neamţ şi tovarăşul meu mi-arată succesiv, în licăreala soarelui, satele din dreapta şi din stânga râului, aşezate la picioarele munţilor sau prin văile torenţilor tributari. Ele sunt: Dreptu, Galu, Săvineştii, Topolicenii, Poiana Teiului... şi multe altele cu nume sonore ca Valea Bistriţei.

Dar albia pe care coborâm începe să se îngusteze. Munţii proaspăt îmbrăcaţi în podoaba primăverii se apropie de noi. Soarele rămâne agăţat în vârful brazilor, iar în valea strânsă între pereţii drepţi şi verzi se lasă pologul umbrelor. Copăceii încă albi de floarea lui aprilie stau în văzduh deasupra noastră; fagi bătrâni întind deasupra apei întunecoase rădăcinile

lor dezgrădinate şi locul e adânc umbrit şi răcoros ca un sân de catedrală. Rămân cu pălăria în mână şi cu sufletul plin de dor!

Nicolae Ungureanu odihnindu-şi mâinile pe lopată, îmi răspunde la întrebarea pe care i-o fac din ochi:

– Aici e la Cotu Boului.

Ne aştepta însă o privelişte cu mult mai largă şi mai măreaţă. Ne apropiem de Ceahlău!

De la Călugăreni până la Bicaz, trecând pe lângă Hangu şi Buhalniţa cu tot şirul lor de sate şi cătune, Bistriţa se înfăşoară pe picioarele Ceahlăului strângându-l când mai de aproape, când mai de departe şi jucându-se în fel de fel de salturi, de sânuri şi de capricii.

Am privit cu toată puterea ochilor şi cu toată robia inimii! Ca o coroană împărătească, Ceahlăul se desface ramuri-ramuri pe care albastrul cerului şi hausul văilor le arată albastre-cenuşii ca de oţel. Pe muchile acestei coroane uriaşe, împrejurul căreia Bistriţa ne plimbă în semicerc, omătul încă netopit grămădeşte mărgăritare. Iar soarele frângându-se în colţurile cele mai de sus încununează fantastica tiară cu o cruce în care diamantele se schimbă cu rubinele şi cu safirele.

... Dar când trecusem de Bicaz şi pluteam spre Vaduri, prin aceeaşi catenă muntoasă geamănă, plină de păduri, vedem sus pe o coastă o tăietură: copacii doborâţi, pământul răscolit şi nu ştiu ce garduri făcute pe delături.

– Ce e acolo sus? întreb eu. Oare se dărâmă dealul şi vor să-l întărească?

– Ba nu; sunt şanţuri... *Tranşee*, cum se zice...

– Tranşee prin locurile acestea!?

Cu durere mi-am adus aminte că sunt în anul 19...!

Presimţiri obscure mi-au strânş inima. Un zăbranic cernit s-a lăsat pe sărbătoarea sufletului meu şi pe coroana înecată în slavă a Ceahlăului!

A TREIA ZI
(Dimitrie Anghel)

În cimitirul Eternitatea de lângă Iaşi doarme azi Dimitrie Anghel. Cu toate că e timp de iarnă, - frig, omăt şi plesnete de vânt - cu toate că pământul e îngheţat, amicul nostru îşi doarme somnul nestingherit şi lin. Îţi aduc aminte de cuvintele pe care cioclul din *L'Assommoir*, Bibi-la-Gaieté, *„le consolateur des dames"*, le spune deasupra coşciugului sărmanei Gervaise, sărmanei lucrătoare moarte de ticăloşie şi absint...

„Tu sais... écoute bien... c'est moi, Bibi-la-Gaieté, dit le consolateur des dames... Va, t'es heureuse. Fais dodo, ma belle!"

I se potrivesc şi lui. Soarta lui chinuită şi tragică îl pune alăturea şi-l amestecă între acele umbre negre, pe care viaţa, pe care marea literatură le agită pe cerul de sânge al fatalităţii. Anghel a trăit şi a murit ca unul din acei străluciţi nebuni care ne fac să plângem când îi citim. A trăit ca un poet şi a murit ca un erou dintr-un roman de geniu. Se cuvine să ne înclinăm înaintea acestei vieţi atât de dureroase şi de nenorocite şi să temperăm cu gânduri calme arşiţa judecăţilor pripite.

Viaţa lui Verlaine, a lui Eminescu, a lui Anghel... oricât ar fi de bizare şi de jignitoare, pentru simţul comun, pentru cugetarea superioară sunt privelişti de mare preţ. E totdeauna interesant să găseşti în noianul semenilor tăi, atât de egoişti, atât de josnic închinaţi câştigului şi intereselor, atât de aprigi în lupta pentru existenţă, câte o ciudăţenie de om care să fie naiv ca un copil, care să nu râvnească nici parvenire, nici glorie politică şi care să-şi pună idealul în lucruri absolut dezinteresate şi sufleteşti. De unde vin aceşti oameni rari? Care legi capricioase şi intermitente îi fac să răsară printre noi şi ce fel sunt croiţi ei sufleteşte că nu au deloc comuna impulsivitate egoistă, uricioasă şi hrăpăreaţă? Anghel n-a vrut să fie nici om politic, nici bancher, nici profesor universitar. S-a mulţumit să miroasă florile, să scrie versuri şi să iubească. E odihnitor să întâlneşti, din când în când, printre oameni, pe aceşti scăpaţi din frâul legilor care îi guvernează pe toţi ceilalţi! Îţi vine mai uşor să crezi că poate în alte lumi nu ne vom mai pândi, urî şi sugruma pentru locuinţă, vestmânt şi de mâncare. Îţi vine mai uşor să crezi că poate aceste

excepţiuni sunt undeva, într-alte lumi, regula generală şi că trista noastră robie pământească se schimbă acolo în libertate şi în poezie.

Dar viaţa unui poet nu e viaţa unui filosof şi dacă şi unul şi altul sunt copii şi dezarmaţi în faţa vieţii, poetul adeseori plăteşte biruri grele multor patimi. Anghel, din punctul de vedere al psihologiei comune, a fost un rătăcit şi un pierde-vară. Fecior de oameni cumsecade, având oarecare stare, având o educaţie îngrijită, el ar fi putut să-şi facă un drum invidiat în societatea noastră care nu respectă decât bogăţia. Venise însă, în lumea aceasta, într-un ceas rău. Fusese ursit să nu înţeleagă şi să nu iubească din viaţă decât înfăţişarea lucrurilor şi floarea poeziei. Din călătoriile lui prin Apus, din cei vreo zece ani petrecuţi pe la Paris şi pe aiurea, Anghel n-a fost în stare să aducă în ţară nici măcar o diplomă de licenţiat în Drept. A adus o ladă cu hârtie înnegrită în ceasuri de veghere; şi din această ladă cam jumătate a ars în podul magazinului Luvru.

S-a întâlnit în ţară cu alt dezrădăcinat, cu alt visător fără de leac, cu tristul Iosif. Şi amândoi au scris cu mâini gemene stihuri uimitoare care vor lumina multă vreme în amintirea literaturii româneşti. Dar Iosif nu era singur... El se întâlnise mai înainte cu o fiinţă prin care destinul îi trimitea cununile supreme ale fericirii şi ale deznădejdei. Fericirea pe pământ se plăteşte amar de scump! S-au iubit, au fost fericiţi şi prin aceasta chiar au chemat nenorocirea, au făcut-o să se plece, curioasă, peste capetele lor. Nu e iertat pe lumea aceasta să-ţi slăveşti iubita în atâtea poezii şi nu e semn bun să-ţi fie atât de dragă. Ca în *Afinităţile elective* ale lui Goethe, legătura dintre cei doi amici trebuia să aibă urmări distrugătoare pentru căsnicia celui căsătorit. E o problemă atât de tristă şi de intimă încât nu pot s-o privească în faţă şi s-o discute decât duhovnicul şi romancierul. Eu unul – după pilda Mântuitorului – pe cel pe care îl lasă conştiinţa îl poftesc să ridice întâia piatră şi să lapideze pe presupusul vinovat. Nu mă sfiesc însă să spun că aprecierele, incriminările, strigătele şi blestemele cu care unii confraţi au tulburat agonia lui Anghel şi apoi dulcea lui odihnă m-au întristat. Să scoţi vinovată numai pe femeie în nenorociri de acest fel e lucru uşor şi obişnuit. Cam fiecare facem aşa, în primul moment de surprindere. Cam aşa o judecăm şi pe Elena, cea răpită din casa lui Menelaos, când privim nenorocirile urmate, când auzim blestemele femeilor troiene şi eline. Dar, când citeşti *Iliada* întreagă, ai cu totul altă impresiune! Pricepi atunci că biata fiinţă omenească e jucăria unor puteri monstruoase şi fatale şi că faptele noastre se împletesc ca un lanţ de fier pe care nu poate să-l facă să plesnească decât moartea. Pricepi că inima aceasta omenească este mai totdeauna urna sorţilor sinistre şi că mult-puţina siguranţă pe care o ai, pe care ai avut-o până acum, trebuie s-o atribui nu puterilor proprii, ci nu ştiu cui, de dincolo de hotarele tale conştiente.

Anghel se odihneşte dulce. Să-l lăsăm să se odihnească. Şi-a agonisit scump odihna aceasta. A plătit-o cu prietenia lui Iosif, a plătit-o cu stingerea talentului său de poet. Dar i-am învenina somnul dacă ne-am

gândi o clipă să scoatem la margina cetăţii pe femeia pe care a iubit-o şi s-o gonim în pustiu, punându-i pe suflet tot greul şi tot păcatul consumatei nenorociri. Anghel, care n-a suferit niciodată nici cea mai mică ofensă adusă Nataliei, Anghel, care s-a bătut pentru ea cu toată lumea, ne-ar blestema din mormânt.

LA LUCEAFĂRUL DE SEARĂ

Când se aprinde în slăvile senine tainicul Hyperion, cugetul meu ridică înspre el braţele diafane ale amintirii.

Era o vreme când aşteptam, pe drumurile mele, cu o dulce nerăbdare, ivirea acestui crainic al stelelor. Priveam soarele cum atinge linia dealurilor, priveam risipirea norilor printre miile de coarde ale amurgului şi aşteptam palorile subite care simplifică cerul după stingerea soarelui. Când dealurile sumbre se ridicau în cer, ca nişte pumni plini de draperii funebre, deasupra acestui semn de moarte scăpăra deodată luceafărul de seară. Această luminiţă nesigură şi înfiorată părea simbolul speranţei şi al nemuririi. În străvechea biserică monahală pe care o admiram în anii copilăriei mele, Sufletul cules de pe pământ de îngerul Morţii apărea în zugrăveală, pâlpâitor şi mic, ca acest premergător al stelelor. Dar potrivirea aceasta am găsit-o târziu, atunci când Hyperion îngheţase pentru mine.

Într-o zi, pe care desigur ai uitat-o, mi-ai spus ca să nu uit niciodată: Mi-e dragă întâia luminiţă a serii! Mi-e dragă prima stea care se naşte, când vălurile zilei se lasă încet în zare şi noaptea stă să înceapă. Din aceste cuvinte eu am făcut un *Carmen Saeculare*!

Zilele treceau din ce în ce mai multe, peste ziua aceea, stinsă între pădurile de brad. Viaţa desfăşura din nou, înaintea mea, împrejurările mici, înstrăinările mari, pripoarele supărărilor, văile melancoliei şi mai ales bărăganul prozei de toate zilele. Drumeţ împovărat, duceam zi cu zi povara mea, biruit adesea de nerăbdare şi nemulţumit de mine însumi. Dar o înţelepciune adâncă a împletit viaţa aceasta din noapte şi din zi. După zbuciumul şi stridenţele zilei, vine noaptea, cu ochii ei închişi, cu gura ei cea mută. Şi la porţile de ametistă ale cernitei noastre binefăcătoare, găseam în fiecare seară fără nouri, pe întâiul paznic, steaua serii, cea scumpă d-tale.

Acel punct de argint, tremurător în haos, atingea ochii mei, atingea simţirea mea ca un deget de arhanghel. Subt zaua grea a nelibertăţii noastre pământeşti, mă simţeam deodată liber. Liber să-mi închipuiesc că sunt un altul. Liber să torn într-altfel, în apa ursitelor, plumbul bietei

mele existențe! Liber să întreb luceafărul și seara dacă înduioșarea d-tale așteaptă, în grădinile amurgului, înduioșarea mea.

Și multe seri de-a rândul mi s-a părut într-adevăr că pe lacurile sângerânde, pe câmpiile pacificate în negru, alăturea de gândul meu mai zboară spre luceafăr și gândul d-tale. Mi se părea că depărtatul astru revarsă argintoasa lui beteală peste cel mai spiritual hymen, iertat unor suflete de pe pământ. Niciodată însă nu am știut temeinic dacă gândurile d-tale au căutat vreodată pe ale mele, în calea spre luceafăr. Și poate că de la marele Don Quichotte de la Mancha nimeni altul n-a purtat armura și tradiția ingeniosului hidalgo cu mai multă solemnitate decât mine.

Pe vremea aceea întrebarea și îndoiala nu existau în lume. Fiindcă era pe vremea dulcilor înșelări de sine! Pe când în mâinile noastre înfrigurate se lasă prinse mâinile subțiri și dragi ale iluziunii! Pe când luceferii se clatină de dor și de durere–

Pe când eram în lume tu singură și eu!...

Răsare și azi și în fiecare seară steaua serii. Și când nourii nu împânzesc amurgul și când nourii vieții cu atât de puțin cer senin, îmi îngăduie să rămân locului și să privesc, – adăst să se zămislească, din infinitul în care se desfoiază crizanteme, tainicul Hyperion. Dar calea până la el știu bine că e goală! Dealurile cu frunți de ametistă, codrii de cărbune, apele zbuciumate ori împietrite, care se prelungesc până la el, sunt astăzi niște soli prădați de scrisorile soliei lor! În cerul de seară azi nu te mai găsesc. Din tristețea dulce a zilelor ce mor nu știu să mai aleg ce flori ți se cuvin. Iar brațele diafane ale amintirii se zbuciumă zadarnic–

Din valurile vremii nu pot să te cuprind...

LA SINAIA

Am urcat până subt brazii ei, deunăzi, într-o dimineaţă limpede şi rece. Nu mai era în valea Prahovei nici verdeaţă, nici flori. Pădurile de fag, încovoiate pe înălţimi, păreau nişte arici enormi, zgrebuliţi de vremea rea. Prahova trecea pe lângă noi, palidă, grăbită, fără spume şi fără adâncurile viorii de subt cerurile verii. Din teancul înalt al straturilor calcaroase, ca din nişte ziduri stăvilare, musteau apele închise şi îngheţau în ţurţuri de argint. Siluetele pe care, în vremea bună, le învestmântau coroanele arinilor, iarba cu spicul înflorit şi sălbile clopoţeilor violeţi erau acum numai nişte schelete aspre şi afumate. În uniformitatea ruginie a coamelor păduroase, apărea uneori câte un brad, ca o surprinzătoare pălălaie verde. Lumina soarelui cădea pe culmile din dreapta, brutală şi roşie, pe când în fundul defileului, unde gâfâia locomotiva, era seară şi era frig.

Am trecut de două ori prin două nopţi scurte de câteva minute şi am ieşit la larg, în valea Sinaiei. Nu mai venisem pe aici de doi ani, adică de când bătrânul şi înţeleptul nostru vodă Carol petrecea subt brazi, la Peleş, vara lui cea din urmă. Am găsit Sinaia aşa cum o doream: gara pustie, cărările deşarte şi pe vârfurile munţilor hermina iernei. Am urcat, în tristă şi dulce singurătate, cărările cu trepte care duc la mânăstire şi de acolo am rătăcit în sus şi în jos, fără să întâlnesc pe nimeni.

Vilele trufaşe de altădată, vilele care răsunau de veselie aristocrată, de jocuri exotice, de franţuzeşte şi de englezeşte, stăteau acum mai triste şi mai pustii ca văduva din Sarepta Sidonului! Unde sunt cuconiţele în toalete limpezi, domnişorii cu păr buclat (şi subt bucle: ticăloşi şi purulenţi), căţeii cu panglicuţe şi copiii rău crescuţi şi fanfaroni! Unde sunt automobilele insolente, jucătorii de la masa verde şi politica externă, care a speriat, vara asta, vulturii de pe Piatra Arsă şi i-a împins să-şi năpustească cuiburile şi să se stârpească! Deşertăciunea deşertăciunilor! Toate sunt deşertăciune!

M-am plimbat de-a lungul acelor grile închise a acelor vile moarte, şi m-am întrebat, aşa într-o doară, că ce s-au ales poezia, literatura ori măcar sufletul aşa-zişilor noştri intelectuali români, de pe urma acelor câteva decenii, de când Sinaia e căutată şi admirată? Alecsandri a trecut pe aici şi mi se pare că a lăsat patru versuri pe un perete de la Castelul Peleş.

Carmen Sylva a coborât din castel, la pârâul care-i curge în poale, şi a ascultat, şi a scris cu duioşie *Poveştile Peleşului*. Coşbuc a zis şi el odată, frumos şi dornic, cum numai el poate să zică (în poezia *Prahova*):

Dar de ce-ţi astâmperi pasul,
Prahova, de ce te miri?...
Tu te-nchini pe dinaintea
Învechitei mânăstiri.

Vezi castelul în lumină;
Brazi trăsniţi pe dânsul cad
Şi subt codru, visătoare,
Trece-n gânduri o regină
Palidă – e Carmen Sylva!
Al ei nume pomeni-l-va
Codru-n veci, c-a fost subt soare
Doamna codrilor de brad.

Vlahuţă a scris în romanul *Dan*, asupra Sinaiei, câteva pagini de intensă rechemare. A mai scris şi d. N. Pătraşcu, în romanul *Marin Gelea*, un episod care se întâmplă la Sinaia. Şi atât. Eu unul nu-mi aduc aminte pe care dintre scriitorii noştri i-a mai robit această dezmierdată localitate din munţii româneşti. Caragiale şi alţii, care au scris despre Sinaia, în felul lui, au altă socoteală.

De ce o fată atât de frumoasă a fost atât de rar şi de puţin peţită de scriitorii noştri? Răspunsul e trist, dar trebuie să-l spunem. Sinaia era locul unde se odihneau boierii, vara, şi despre boierii noştri şi ale lor nu puteau să scrie nimerit decât Caragiale, doctorul Ureche şi alţi strănepoţi ai lui Juvenal. Ce idilă fragedă, nevinovată, sau chiar ce pasiune strălucită era să aşezi în Sinaia, când, toată vara, Sinaia mişuna de cuconiţe în toalete străvezii, de domnişori cu Sodoma şi Gomora subt pălărie, de căţei cu panglicuţe şi de copii obraznici!

Păcat de parcul Peleş, păcat de Castelul Peleş, păcat de diadema acestor munţi, insultaţi în fiecare vară.

Am intrat în parc, nerăbdător, să mă încredinţez că şi el e pustiu şi că visul cel rău din timpul verii a încetat.

Era pustiu, într-adevăr. Pe poteci era un giulgiu subţire de omăt. Brazii se atingeau în aer, deşi şi seculari şi, printre trunchiurile lor, soarele privea în adânc, ca printre pilaştrii unei catedrale. Nu se mişca nimic, nu se auzea nimic. Am căutat să mă apropii de castel, dar pătrunsesem prea sus în pădure şi a trebuit să mă cobor. Am trecut pe lângă câteva castele mai mici, despre care aveam vagă idee, şi am ieşit devale, în poalele castelului, unde a închis ochii vodă Carol.

Era adormit şi el, în soarele de iarnă, care îl scălda de sus şi până jos. Trona între brazi şi bolta pur albastră, surprinzător ca o poveste arabă.

Nu-l văzusem niciodată din apropierea aceasta. În faţa şi în dreapta lui, creşteau albiţi de nea, din volbura pădurilor de brad, *Vârful cu Dor, Furnica, Piatra Arsă* şi ceilalţi bătrâni amici ai Carmen Sylvei. O impresie de statornicie şi de forţă, de măreţie şi de scări puternic înălţate spre viitor îmi dădea acest castel regal. Cel ce a voit şi a zidit Castelul Peleş, l-a zidit şi l-a voit din inima lui plină de tradiţie imperială, de imagina unei lumi superior orânduite şi trufia vechilor castele de pe Rin. Iar din ferestrele Peleşului, peste codri, peste munţi, peste plaiul şi peste viitorul României, privea un ochi de vultur!

Astăzi Peleşul e închis şi rece. Vârful cu Dor şi Piatra Arsă dorm, în capişonul lor de iarnă, iar străjerul nostru Carol-Vodă doarme şi el – somnul cel de lungă vreme – în zidurile sfinte de la Curtea de Argeş.

Şi toate se vor sfârşi aici? Tradiţia pe care marele rege mort a căutat s-o răsădească pretutindeni – pe culmea aceasta, ca şi în sângele poporului, în trebile statului ca şi în zbuciumatele noastre suflete – a fost să fie o încercare uriaşă, dar fără de noroc?

O, români, români! deschideţi cronicele neamului, învăţaţi ce au fost jalnicele domnii române, timp de sute de ani, daţi-vă seamă din ce haos îngrozitor am ieşit noi azi în faţa lumii şi pricepeţi că norocul popoarelor nu e niciodată un câştig de loterie, ci o lentă şi avară şi dureroasă consolidare seculară!

„FLORILE DALBE DE MĂR“

Am auzit cântecul acesta de Anul Nou şi am văzut, ca aievea, *florile dalbe de măr*, la ferestrele noastre de la ţară, prin care răzbătea vocea colindătorilor. Aceste flori dalbe străluceau în înţelegerea mea şi la para lumânărilor într-un chip pe care nu pot să-l lămuresc. Seara de Anul Nou era pentru mine seara acestor flori albe, mari (mai mari decât primăvara pe crengile merilor) şi venite nu ştiu din ce lume tainică. Adormeam gândind la ele şi a doua zi, în prima indeciziune a ochilor deschişi, când vedeam prin geamuri zaplazurile ninse şi acoperişurile albe, găseam între florile din ajun şi omătul de afară acea legătură vagă care prieşte visului şi-l duce mai departe.

Câţiva ani – o, nu prea mulţi – aceste flori au tot venit la geamurile noastre, cu aceiaşi colindători nevăzuţi, cu aceleaşi lumânări aprinse, şi cu aceeaşi fragedă şi minunată încarnare, pentru copilul menit să trăiască, mai târziu, din icoane şi din basme. Dar într-un an, când mai erau câteva săptămâni până la seara florilor dalbe, un zăbranic negru a căzut pe inimile noastre, lumânările s-au aprins împrejurul unei mese mortuare şi florile de Anul Nou au pogorât în mormânt, o dată cu acela a cărui dărnicie şi voie bună sunt şi azi de pomenire în satul copilăriei mele.

Mi-a rămas dorul acestei imagini din anii depărtaţi, şi nu pot auzi niciodată fără intimă şovăire colinda de Anul Nou. Şuvoiul vremii a curs în preajma mea ca în preajma fiecărui, când umflat de gânduri triste şi de griji, când mai domol şi fără izbituri, foarte rar cristalin şi cu susur de eglogă. În nopţile de Anul Nou, am adormit întotdeauna de cu vreme, încredinţat că fantoma florală din copilărie nu poate să se mai ivească şi că Anul Nou sosit, oricare va fi el, nu poate schimba cu o iotă catehismul unui cuget creştin. Şi au curs mulţi ani aşa.

O schimbare de care nu sunt tocmai bucuros a intrat acum în urmă în viaţa şi în deprinderile mele. Prin împrejurări ciudate, pe care nu le prevedeam şi nu le doream, am ieşit din lunga mea rezervă literară şi am lăsat vederii tuturor închipuiri, credinţe, gânduri, adunate în sufletul ori în caietele mele, de ani de zile. A fost o greşeală. Cred că Schopenhauer afirmă undeva că marea înţelepciune în viaţă este să nu crezi nimic şi să

nu vorbeşti nimic. S-ar putea adăoga: iar dacă crezi ceva, să n-o spui la nimeni, fiindcă aproapele e mai totdeauna un nerod.

Florile dalbe de măr, cu magica lor lumină, cu stăruinţa lor, să se aplece pe fruntea copilului neadormit, în noaptea de Anul Nou, erau un semn de prevestire. Această înclinare către vis şi către imaginea precisă şi gingaşă trăda pe un artist. Prevestirea s-a îndeplinit. Mai e o înţelepciune – mai prejos decât a lui Schopenhauer – care mă îndreptăţeşte şi mă mângâie. Viaţa e largă, amestecată, şi cu atât mai strălucită şi mai interesantă cu cât e mai vijelioasă şi mai neprevăzută. Ea trebuie trăită deplin, cu convingere, cu patimă. Să nu iei parte nicidecum la ea, poate fi înaltă operă de înţelepciune, dar poate şi de sterilitate.

Stă scris în Sfânta Scriptură că în vremurile rele cel cuminte va tăcea, înţelegându-se, prin urmare, că în astfel de vremuri vor vorbi, mai cu seamă, cei uşuratici, cei ticăloşi, cei nerozi şi cei netrebnici. E o înţelepciune care e mai presus de puterile noastre slăbănoage. E greu să vezi – şi să rămâi deoparte – prostia, neghiobia, interesele josnice, ajunse mironosiţe şi pseudotalentul, psudoprofetismul, pseudomoralitatea, bălăcărind războiul sfânt, în numele virtuţilor teologale.

Dar atât n-ar fi poate prea mult. În lumea aceasta, concurenţa şi lupta încep de la stelele cerului şi pogoară până în câmpiile microscopului, trecând prin toate regiunile fizice şi sufleteşti. Şi în aceste regiuni din urmă lucrurile se complică. În lumea ştiinţelor, a poeziei şi a tuturor artelor, e o luptă specială între falş şi contrafăcut, între pretins şi veritabil, între fanfaronadă şi talent, între nulitatea diafană şi volatilă şi valoarea care zboară anevoie, dar foarte sus. Ne-a fost dat, însă, să ajungem zile care întrec în răutate, în nesiguranţă şi în grijă, pe toate celelalte câte le-am trăit până acum. Suntem contimporanii unuia dintre cele mai splendide dezastre cu care se poate măguli trufia omenească. Muţi de am fi fost, şi ne-ar fi venit grai! Jurământ de tăcere dacă am fi făcut, şi ar fi trebuit să trecem peste el!

Acum un an, când colindătorii au venit pe la casele noastre şi au încercat să ne mângâie cu urarea lor plină de dalbe flori, i-am ascultat cu neîncredere. Ştiam prea bine că din atâtea mlaştine de sânge, câte erau gata până atunci, nu puteau să mai crească, în pragul Anului Nou sosit, decât flori roşii şi flori negre. Astăzi, după un an, cântarea colindătorilor se lasă pe gândurile noastre şi mai străină şi mai amară.

Au căzut şi cad în jurul nostru snopi fără de număr de vieţi omeneşti. Îţi vine să crezi că undeva, pe un munte înalt, în pustiu, în cuibul norilor, poposeşte o putere uriaşă, malefică, duşmană neamului omenesc, şi duşmana aceasta, învârtind mecanismul josnic al sufletelor noastre, de-abia decorticate din bestia străbună, se distrează cu furioasă voluptate.

E o ameţeală de neînvins care ne cucereşte cu încetul. Cine poate să se împotrivească fatalităţilor înfricoşate care stau în întuneric de jurîmprejurul nostru, fără să le simţim măcar, cum se apropie? Zece

milioane de oameni – floarea tinereţei şi a bravurii europene – s-au spulberat într-un an şi jumătate. Au murit cei mai buni, cei mai vrednici, cei mai nobili dintre noi! Câte parale mai face rămăşiţa?! Eu nu mai pot să-mi explic decât aşa ameţeala războinică pe care o constatăm la o parte din concetăţenii noştri. Au murit atâtea milioane – să murim şi noi. Unde s-a dus mia, ducă-se şi suta! E fascinaţia abisului, e beţia morţii, e viziunea splendorilor dezastrului. Şi sunt oameni care mai adaogă această consideraţie zdrobitoare: „Mai deşertăm cafenelele! Mai stârpim lichelismul, prostituţia, demagogia, favoritismul, laşitatea... şi alţi bacili specific româneşti!..."

Îmi sângerează inima şi fruntea îmi cade, ca de plumb, pe pragul anului ajuns 1916! Să ne înţelegem şi să nu ne mai sfâşiem zadarnic. E vorba să ne spălăm de multele noastre păcate şi să ne aruncăm, cu orice preţ, în baia de sânge? Ori e vorba să pândim treji, cu nervii reci, ca un căpitan la cârmă, în mijlocul furtunii, şi să facem tot ce este cu putinţă, mai întâi ca să nu pierim? Politica deznădejdii şi a ispăşirii mi se pare, la urma-urmei, cel puţin psihologică. În prăpastie cu toţii! ca să iasă alţii, în urma noastră, mai curaţi decât noi!

Dar pot conducătorii politici ai popoarelor să se ia după viziuni, după porunci misterioase, după instincte şi după revelaţii? Din nefericire, nici marii profeţi din Israel n-au găsit la principii poporului ales crezământul pe care îl cereau.

Anul 1916 e mosafirul cel mai întunecos şi mai temut pe care l-am apucat până acum. Îi vor ieşi înainte cetele copiilor nevinovaţi, îl vor sărbători şi-l vor încununa. O, biete cete neştiutoare, o, bieţi copii colindători, urările voastre, veselia voastră, florile voastre dalbe, pe care le ridicaţi spre fruntea acestui necunoscut, mă înfioară ca Isac, copilul biblic, când îl văd lângă părintele său Abraam, ducând în spinare lemnele şi florile jertfei cerute de Iehova!

Biblia ne spune de o minune. O, Doamne, Doamne, merităm noi minunea aceasta!?

CEASURI GRELE

M-am despărţit de d. Iacob Negruzzi, de familia şi de rudele d- sale pe la orele 11, noaptea. Venisem în comuna Hermeziu, pe malul Prutului, cu prilejul unor treburi oficiale şi proprietarii locului îmi făcuseră cinstea neuitată să mă invite la masa de seară. Altă dată, în zilele viitoare, voi vorbi de seara aceea, petrecută în grădina şi în casa bătrânească a lui Costache Negruzzi.

Era în noaptea de 14 (27) spre 15 (28) August1916. Am fost însoţit până la o casă vecină unde era să mă odihnesc şi m-am culcat fără speranţă că voi dormi, apăsat cum eram de neliniştea generală şi de aşteptarea tainelor pe care miezul nopţii era să le dea pe faţă.

N-am aşteptat mult! La orele 12, clopotul din turnul bisericii de alături a prăvălit peste noi, ordinul de mobilizare. De felul meu, nu mă las doborât nici de veştile bune, nici de veştile rele. Vestea clopotului de la Hermeziu, însă, mi-a strâns inima într-un chip dureros şi sinistru. În afară de orice raţionamente, independent de orice teorii şi principii, acest clopot, care vuia deasupra capului meu, mi s-a părut – nici eu nu ştiu să spun de ce – mai grozav decât un glas de moarte, fiindcă moartea mi-e o veche cunoştinţă, pe când în alarma din noaptea aceea erau numai spaimă oarbă şi fioros necunoscut.

Primul gând care mi-a venit în minte, după amuţirea cucuvăii, a fost să plec cât mai curând spre casa depărtată, până mai este timp, până când drumurile nu se închid cu totul şi ceea ce a fost poate să mai ţie o zi-două. D-na Ella Negruzzi mi-a fost, în privinţa aceasta, de un ajutor nepreţuit şi neuitat. Mulţumită d-sale, la orele 2 noaptea, am pornit înapoi de la Hermeziu la Iaşi.

Am lăsat în urmă înfăţişarea îngrozită şi sfâşiată a bietei mele gazde de un ceas – o învăţătoare al cărei soţ, învăţător, era subt steag – am lăsat în urmă bocetele satului, am lăsat femeile de la primărie, venite în puterea nopţii, cu copii mici la sân... şi am ajuns în câmpia întunecoasă şi încremenită.

Făceam înapoi, cu acelaşi cărăuş, cu aceiaşi cai, drumul destul de lung pe care-l făcusem peste zi. Dar peste zi avusesem un tovarăş şi nu luasem seama cărăuşului. Noaptea cu mângâierile ei răcoroase şi tainice s-a

strecurat uşor în cugetele noastre. Grija mea, nesiguranţa, atâtea întrebări chinuitoare la care căutam zadarnic un răspuns... iar pe de altă parte, întunericul ierburilor înalte, stelele singuratice şi duhul Prutului nevăzut creau pentru mine un contrast din cumpănirea căruia scoteam şi reconfortare şi durere. Porumbiştele, livezile cu copăcei, culmile de pădure, care străjuiau şoseaua, erau apariţii cu totul schimbate şi cu totul altfel turnate, pentru ochi şi pentru înţelegere, decât la lumina zilei.

Am uitat cum îl chema pe cărăuş, dar nu voi uita niciodată convorbirea cu el. Printr-o potrivire minunată, acest om umil, care mă ducea înapoi spre Iaşi, era un adevărat creştin şi un mare înţelept. Mi-a spus cu simplitate cine e şi de unde vine, sufleteşte.

– Aţi luat seama, cucoane, la femeia ceea cu părul alb, cu care am vorbit aseară, când am intrat în sat... Aceea-i femeia mea...

– Bine, dar tu să tot ai patruzeci de ani!...

– Măcar... aceea-i femeia mea... Şi am plecat de acasă, cucoane, şi m-am dus la Mânăstirea Neamţu... Şi am stat între părinţi, la Mânăstirea Neamţu, mai la doi ani de zile şi nu le-am spus ce păcat e cu mine... Şi mi-era drag de sfânta biserică şi mă duceam ziua şi noaptea... Şi nu lipseam niciodată de pe piatra sfintei biserici... Da' ce folos, că după doi ani, femeia tot întrebând pe unul şi pe altul a aflat de petrecerea mea în Mânăstirea Neamţu şi a venit şi m-a vădit şi m-a luat de-acolo... Şi iaca aşa, cucoane!

M-am gândit atunci la vremile eroice ale creştinismului, când biata omenire aiurită, nemaiputând răbda chinurile veacului, năpustea casă, avere, soţ, soţie şi copii şi venea valuri-valuri spre marile mânăstiri din Orient şi din Occident... Ce vină poţi să găseşti, ce dojană poţi să faci acestui nebun pentru Christos, mai ales în această noapte nenorocită, când nebunia lui apare atât de plină de înţeles şi atât de vrednică de iubire!

L-am simţit, în ora aceea, dascălul meu şi l-am îmbiat să vorbească. Mi-a vorbit de pacea lui de la Mânăstirea Neamţu, de pildele înţelepte pe care le găsea într-o carte dată de un părinte şi de dorul lui nestins să facă ce o face şi să se ducă iar la mânăstire.

Pe încetul, arătările fără nume ale nopţii au început să semene iarăşi a copaci, a dumbrăvi şi a căpiţi de fân. Între răsărit şi miazăzi s-a zămislit, scânteietoare, constelaţia Orionului. Dinspre Prutul tăinuit subt perdea grea de neguri a început să se simtă vioiciunea aerului dimineţii.

Am urmat înainte drumul nostru încovoiaţi de presimţirea întâmplărilor pe care ziua apropiată şi zilele viitoare erau să le aducă peste noi, dar apropiaţi sufleteşte şi mângâiaţi de gândul tainic că în Iisus Christos ne simţim dezlegaţi de solidaritatea cu această lume şi că împărăţia lui începe pentru noi de-abia după ce lumea ne va fi gonit din sânul ei. Alături de acest tovarăş, alături de fericita lui temeinicie creştină, şi în imensitatea acestei nopţi, plină de milioane de suspine, amintirea mă fura, cu zeci de veacuri înapoi, spre acele zile de la început,

când, în catacombe şi în Transtever, începea să se ivească aurora primelor biruinţe şi a întâilor martiri creştini...

De la o vreme singurătatea căii noastre încetă. Pâlcuri-pâlcuri de soldaţi, descinşi şi fără arme, ne încrucişau pe drum. Porniseră din cazarmă şi din tabere, cât învoiţi, cât neînvoiţi, spre biata căsuţă părăsită, ca să mai vadă încă o dată, înainte de plecarea de istov, pe cei rămaşi acasă, Dumnezeu ştie cât de goi şi de flămânzi!

Între 7 şi 8 ore dimineaţa, am ajuns în Iaşi. N-am mai recunoscut nimic. La gară trenurile mergeau cu totul altfel. Străzile erau înecate de o mulţime răguşită şi străină. Iaşii mei cei visători şi pitoreşti muriseră într-o noapte.

M-am refugiat la Metropolie. Era 15 august – Adormirea Maicii Domnului – sărbătoare mare şi luminată! M-am urcat în logia corului care lipsea şi am stat până la ultimul Amin. Şi învăluit şi ridicat de pe pământ de sfintele cântări, şi reclădit de sfintele cetiri, am văzut topindu-se ca un fum întâmplările care mă apăsau, am gândit că harabagiul meu e un om fericit şi am murmurat cu psalmistul: *Fericit este bărbatul care cugetă în legea Domnului ziua şi noaptea!*

Sâmbătă, 31 VIII 1918

LA CURTEA DE ARGEŞ

Pare că ieri plecai din gara aceasta. Şi totuşi de atunci şi până azi au trecut atâtea zile, atâtea evenimente, atâta soartă tristă! Gara stă în claritatea zilei, singuratecă şi ascuţită. Dealurile înalte şi capricioase, printre care Argeşul îşi mână devale eterna-i neodihnă, sunt acoperite cu verdeaţă, cu grădini şi cu tufari. Veşnicia vieţii e în fragedă şi aurită sărbătoare. Din miazănoaptea plină de frunţi de munţi, se izvodesc ca şi altădată, năvala norilor şi lungile perdele alburii, prevestitoare de belşug şi de ploaie. Soarele se revarsă viguros peste coastele arate, peste copacii înfloriţi şi peste apele vii şi moarte din stufăria văilor. Nu s-a schimbat nimic. Nu a pierit o iotă din cartea marelor misterii care ne stăpânesc şi subt tăria cărora purtăm zilele şi gândurile noastre.

Pe cărările pietruite ale vechiului târg domnesc, urcăm încet, urcăm încovoiaţi. Sân-Nicoara este la locul ei, – străbunică invalidă, fără ochi, fără de grai, dar mărturie stăruitoare, deşi indescifrabilă, unui trecut despre care ştim că este al nostru. Şi Biserica Domnească e intactă – încinsă în brâiele-i de piatră şi de cărămidă, păstrând înăuntru-i comori de pictură şi mari taine istorice. Ca nişte prieteni pe care îi revezi cu drag, apar, în două şiruri nesfârşite, plopii proaspăt înverziţi care ne călăuzesc spre mânăstire.

Va ploua peste o oră, două, şi în tot văzduhul e claritatea fierbinte şi lăptoasă care premerge ploilor binecuvântate. Dar ne e destul un ceas pentru gândul evlavios care ne aduce în acest loc scump şi sfânt. Mânăstirea lui Neagoe-Voievod se iveşte zveltă şi înflorită, din volbura dumbrăvilor din preajmă. Pe poalele rochiei ei de aur, ca o bandă lungă de hermină, ocoleşte un zid de marmoră.

Intrăm în locaşul sfânt, răzleţiţi şi tăcuţi. Sf. Liturghie tocmai se isprăveşte. În pronaos, la dreapta ni se arată o grădiniţă vie, în făptura a nenumărate flori, strânse aici, pe pieptul celor două morminte la care am venit să îngenunchem.

Surprinşi de răcoarea din năuntru, de mireasma florilor, de undele cântării bisericeşti, rămânem locului. Între pilaştri, lumina e discretă şi colorată. În adâncul catedralei, clipesc făcliile aprinse. Pe zidurile sfinte,

deşi în pictură premenită, stau voievozi şi doamne, ctitori şi ctitoriţe, pagini de evalvie şi de istorie românească.

Subt policandrul din naos se adună preoţii care vor tălmăci Domnului durerea şi rugăciunile noastre pentru odihna sufletul adormitei Elisabeta Doamna. Nu există înţelepciune mai înaltă decât aceea pe care Biserica Creştină a pus-o în stihurile cântate cu acest prilej. Nu există serviciu mai zguduitor ca acest serviciu pe care Biserica îl face pentru odihna şi iertarea celor trecuţi de pragul vieţii.

Purtăm fiecare câte-o lumină în mână şi, adânc izbiţi de înţelepciunea cântărilor eterne, pare că la luminiţa aceasta am găsit adevăratul fir, zadarnic căutat până aici; pare că am găsit adevăratul înţeles al atâtor şi atâtor gânduri şi furtuni crescute şi trecute peste noi.

În convoi încet, urmăm ceata liturghisitorilor până la căpătâiul celor ce dorm subt flori. E un moment sufletesc suprem. Ne găsim în marginea veşnicului ocean pe care unul câte unul, plecăm în nesfârşită călătorie.

„Regele Carol, regina Elisabeta, domniţa Maria, principele Mircea..." au trecut dincolo de hotarul vremii, acolo unde numai puterea darurilor bisericei, numai căldura şi intensitatea credinţei mai pot ajunge. Şi cu toate că ştim aşa de bine – atât de dureros de bine! – că nu mai sunt cu noi, totuşi, privind acest colţişor clădit cu flori, nu putem să înţelegem, cum au putut să încapă şi să adoarmă, în acest ungher de câţiva paşi, o viaţă lungă, rodnică şi înţeleaptă, o domnie de o jumătate de veac şi, cu ea, norocul unei ţări întregi.

„Vecinica pomenire!..." În veci numele lor să fie rostit cu buze evlavioase de cei mai depărtaţi urmaşi ai noştri! În depărtatul vremilor, să se spună şi să se scrie că aceşti doi stăpânitori au fost cei mai mari făcători de bine ai neamului românesc. Iar biserica aceasta să ocrotească cenuşa lor şi să ridice pomenirea lor, la ceruri, în vecii vecilor.

O datorie împlinită – chiar şi cea mai tristă – uşurează şi mângâie inima. Oficiul sfânt e consumat; lumânările se sting; noi întârziem lângă straturile proaspete şi parfumate care acoperă atâtea amintiri şi atâtea păreri de rău. Scumpii noştri patriarhi! au tot dreptul să se odihnească subt troianul uşor şi plăcut Domnului al binecuvântărilor noastre. Viaţa lor a fost plină ca un fagure de miere. Ei şi-au făcut toată datoria. Ei au dat, poporului lor, nu numai puterea tinereţii, destoinicia şi vlaga maturităţii, munca fără preget a chemării lor grele şi chinuite, dar şi ultimele lor dureri, cele din urmă gânduri amânate şi cele din urmă deznădăjduite prevederi.

Odihnească-se molcom! Şi ţărâna lor înfrăţească-se cu ţărâna acestor ctitori şi viteji ai domniilor române şi ai legii strămoşeşti!

Afară din catedrală, pe boschetele din nou împodobite, pe liniile largi şi onduloase de tânără vegetaţie, soarele din ce în ce mai arzător se închide în pologul norilor gata de ploaie. Palatul uşor şi roşu, care ascunde parcul, cheamă pe cei mai mulţi dintre pelerini. Câţiva îl ocolim şi căutăm, printre dumbrăvi, cărările ce duc la reşedinţa episcopală. Cât

ţine faţada palatului, se întinde un răzor lung de trandafiri. Peste o lună de zile acest răzor va fi un poem. În aripa dinspre miazănoapte, multă vreme lăsată episcopiei, am poposit de câteva ori. În odaia de lângă portal, am început să scriu, într-o dimineaţă de mai, schiţa mea *Trandafirii.*

Lângă zidul parcului, observăm un mormânt, îndreptat de la nord spre sud, şi la căpătâiul lui o cruce de fier. E un mormânt nou. Un medic, un copil al Balticei sau al Rinului, a rămas aici, pe plaiul nostru, căzând jertfă datoriei împlinite.

Până a nu începe să ploaie, un cuptor de pâine şi un teanc de hârtie-monedă trec în mânuţele copiilor de şcoală, adunaţi la porţile palatului. Am auzit că adormita doamnă, în timpul scurt cât a stat în această reşedinţă, avea obiceiul să iasă pe aleea plopilor, urmată de un cărucior plin cu pâine. Şi copiilor şi nevoiaşilor întâlniţi le împărţea pâine din cărucior.

Mulţumească-o dincolo, de unde ne priveşte, această milostenie, făcută întru pomenirea ei şi după pilda ei!

Şi ploaia începe. Un *intermezzo* de un ceas şi jumătate în care, pe valea Argeşului, pogoară în şiruri dărnicia norilor şi nădejdea belşugului grădinilor. Plouă! Pomii înfloriţi strălucesc subt diamantele fluide. Răsadurile de pe straturi cresc văzând. Păsărica ploilor se scaldă în fântânile văzduhului. Şi privind cum cade mana cerului, facem, cu dorul şi cu gândul, din această ploaie de primăvară, un simbol vast. O înmulţim şi o purtăm peste ogoarele răvăşite ale inimilor noastre, o transformăm în mângâiere şi în speranţă, o punem început şi semn de reînflorire norocului nostru uscat deodată, viitorului nostru pârjolit într-o zi!

NINGE

Am văzut de atâtea ori întâii fulgi de nea şi totuşi solia lor rămâne, în fiecare an, proaspătă şi rechemătoare. Ca dintr-un furnicar lăptos, înalt până la cer, se scutură dalbele furnici şi cu sârguinţă înveşmântă lumea sură şi tristă. E întâia zi de iarnă. Ai văzut şi ai gândit „e întâia zi de iarnă" de atâtea ori, în urmă, şi versul învăţat odinioară a nins şi el cu primii fulgi de nea:

Fulgi de zăpadă încetişor
Ca vise albe se cobor
Şi frunza căzută, veştejită
De ei cu drag e învelită...

E linişte în văzduh şi vestea iernei se cerne, de data aceasta, avar şi măruntel. E ostenit văzduhul; norii, în anul care moare, au fost săraci şi iată-i acum solind cu greu că iarna ne-a sosit. Pe plaiul nostru – unde vara ar putea să ouă struţul, iar uneori, iarna, să petreacă ursul polar – începutul iernei e mai sărbătoresc şi mai grav decât aiurea. În unele ţări, zăpada e uşoară şi copilăroasă ca o urare de Crăciun. În altele e familiară, grea şi nelipsită, ca o bunică bună şi sănătoasă. La noi, însă, iarna vine ca o încercare aspră, ca o luptă sau ca o pasiune. Şi dacă problema formării noastre sufleteşti, cu factorii ei mereu puşi la cântar, mediul şi ereditatea, este mereu nedezlegată – putem totuşi să cugetăm: curioşi oameni trebuie să fie aceia care, în decursul peregrinării anuale a planetei, trec regulat prin călduri de patruzeci de grade şi prin geruri de minus douăzeci.

Ninge mărunt, ca prin sită. Formele şi liniile aşternute pe pământ sau crescute de la pământ în sus se dedublează greu, în mulajul alb şi neîndestul. În arborii scuturaţi cu totul de toamna isprăvită se înfiripează arbori noi, exact după modelul sur sau negru, dar albi şi paradoxali ca nişte suflete de arbori. Ninge liniştit şi legănat. Şi iată al doilea crainic al iernelor. Prin puzderia cerului răzbate şi se deşiră, larg, convoiul ciorilor. De unde au pornit, ce vor, unde se duc – e fără de răspuns. Ele se amestecă întotdeauna în cea dintâi năvală pe care iarna o face peste noi. Deşi n-au fost plecate nicăieri, ele vin anume în prima zi de iarnă, însoţind, gălăgioase, imaculatul car al iernei, ca nişte stranii nuntaşi, în haine negre.

O, de data aceasta, ciorile vin mai multe şi mai negre decât orişicând! Anul încheiat a fost pentru ele un an fără pereche. Pe câmpiile noastre largi şi însetate, ciorile s-au zbătut toată vara, în pâlcuri negre şi nesfârşite, au vânturat zările, au ţinut sfaturi lungi, pe miile de muşuroaie cu cruci şi fără cruci, şi au gârâit pe mii de case în care nu mai plângea nici un copil.

Mai multe şi mai negre ca altădată, ciorile vin cu această primă zi de iarnă, trâmbiţând, pe acoperişurile albe, pe bisericile sure şi peste grădinile despodobite, solia lor cea instinctivă. Au lăsat în câmpie muşuroaiele nenumărate, cumpenele fântânilor fără ciutură şi casele pustii... Dar mângâierea albă a iernei coboară peste toate, ştergând conturul trist, acoperind personalitatea şi cufundând în neantul prea alb şi fără amintiri.

Iată ceea ce tristei inimi omeneşti această dalbă magie a iernei nu poate să-i aducă. Nu poate să-i aducă acoperirea amintirilor sau măcar schimbarea lor la faţă. Fiindcă transfigurarea amintirii este tocmai sporirea dorului, e încredinţarea noastră că aceea ce am trăit şi am iubit e fără de pereche şi nu se va mai întoarce niciodată. Figurile şi zilele trecutului rămân ca într-un iconostas de-a pururi fericit şi neajuns.

Unde sunt iernile lui Vasile Alecsandri! Unde e vestmântul dalb şi cântat în zeci de poezii al luncii de la Mirceşti! Unde este visul îndeplinit al scumpului poet!

> Soarele rotund şi palid se sprevede printre nori,
> Ca un vis de tinereţe printre anii trecători.

De data aceasta, soarele nu se mai sprevede. Ninge opac, ninge mocnit. Ca nişte sălbi funebre se lasă din văzduh şirurile negrilor vestitori. Cu un doliu alb îmbracă lumea omătul alb şi uniform.

În poveştile care spun întâmplări din munţii cu gheţari şi cu zăpezi eterne, ninge-ninge pe câte-o colibă, agăţată pe coasta munţilor, până la căpriori, până la coş şi câţiva stânjeni de la coş în sus. Şi cei din colibă rămân zidiţi în uriaşul mausoleu.

Târziu, peste luni de zile, se întoarce primăvara. Muchiile munţilor biruiesc, omătul scade şi coliba se vădeşte iarăşi din sânul zăpezilor scăzute. Ce-au făcut cei închişi în colibă?

Povestea e optimistă. Au trăit până la primăvară. Şi pe fruntea îngheţată a masivului alpestru a coborât din nou diadema soarelui, atunci pâraiele au înviat, pajiştile au tresărit şi colibele pierdute în Alpi şi-au redeschis obloanele la soare şi la viaţă.

Iarnă, nori care ascundeţi soarele şi voi vifore cu duh de gheaţă, treceţi-treceţi peste noi şi aduceţi-ne primăvara sfântă, poienele şi veselia lui Alecsandri:

> Un gândăcel, un flutur, un clopoţel în floare,
> După o iarnă lungă şi-un dor nemărginit,
> Aprind un dulce soare în sufletul uimit.

DE LA BUZĂU, LA PETRIŞORU RACOVIŢENI

Am deschis ochii dimineaţa, într-o odaie simpatică şi luminoasă. Prin perdelele subţiri soarele de decembrie strecura raza-i roşiatică şi oblică. Împotriva semnelor din ajun se părea că ziua va fi senină. Era bine stabilit decuseară că, la ora 9 dimineaţa, vom fi toţi adunaţi înaintea palatului Comandaturii şi vom porni în automobile.

Autorităţile militare germane inaugurau în această zi de 26 decembrie 1917 un cimitir de onoare, pe locul unor lupte crâncene, terminate anul trecut, în aceeaşi zi. Acest loc – erau înălţimile pleşuve de la Petrişoru Racoviţeni, din judeţul Râmnicu Sărat. Afară de numeroase personalităţi militare, erau invitaţi să ia parte la această gravă sărbare girantul Ministerului Cultelor, cu câţiva funcţionari superiori, şi Biserica ţării reprezentată prin vicarul Mitropoliei Ungro-Vlahiei.

Sosisem din Bucureşti noptea târziu şi subt lumina rară a felinarelor, cunoştinţa mea de altădată – Buzăul popasurilor în casa unor neuitaţi amici – îmi reapăruse imperfect. Acum, subt soarele biruitor, revedeam şi recunoşteam clădirile din centru, bulevardul crângului, Episcopia şi multe străzi care îmi spuneau de zilele şi de drumurile din trecut.

Era un frig uscat; nici ploaie, nici zăpadă n-adusese până atunci luna lui decembrie. Din cerul plin de o vastă fumărie nouroasă, deasă şi neagră spre orizont, aurie şi lăptoasă în dreptul soarelui, cădea o lumină schimbătoare, care promitea când o înseninare deplină, când o posomorâre definitivă.

La ora nouă, cei mai mulţi dintre noi eram la locul de întâlnire. Câteva automobile s-au repezit să culeagă pe întârziaţi şi peste un sfert de oră maşinile cenuşii au început să plece sistematic, cu interspaţii egale, pe şoseaua Buzău – R.Sărat.

M-am suit într-una din maşinile destinate invitaţilor civili şi am luat locul cel mai modest, dar cel mai sănătos, anume lângă şofer, cu picioarele la cuptorul motorului şi în dosul geamului ocrotitor.

Am pornit ca în zbor. Maşina era excelentă şi conducătorul – om cu experienţă. În câteva minute, am lăsat în urmă mahalalele Buzăului şi am zburat pe şoseaua largă, fără praf, fără noroi şi drept tăiată în câmpia ondulată şi goală. Nu călătorisem niciodată pe şoseaua aceasta şi greu aş

fi putut să spun ce sate stau ascunse după dealurile prăvălite sau prin văile pe care automobilul le desina în goană.

Iluzia cu care plecasem din Buzău, că pâcla va fi biruită de soare, se schimbă în siguranţa că ziua va rămânea mohorâtă şi rece. Sentimente amestecate şi contradictorii stăpâneau cugetul meu, învăluit de repeziciunea cursei şi de mobilitatea orizonului. Plăcerea călătoriei în aerul curat, despicat fulgerător de maşina sigură, era acoperită de gândul trist al ţintei acestei călătorii şi de înfăţişarea jalnică a locurilor străbătute.

De ambele părţi ale şoselei ne întâmpinau case pustii, fără uşi, fără ferestre, unele fără acoperiş şi cu zidurile gata să se dărâme. Cantoanele de pe margine aveau acum aerul unor cerşetori în zdrenţe cerând milă trecătorului. În schimb, o podoabă nouă ne apărea adesea: mormintele, florile negre ale războiului!

Morminte multe, când singuratice, când pereche, când aşezate în linii paralele, când înşirate lung pe linia unei foste tranşee, prefăcută în mormânt obştesc. Cimitirul al cărui punct central era Petrişoru Racoviţeni începea de departe, începea de la zece şi peste zece kilometri!

Văi şi iar văi, dealuri ale căror înălţimi începeau să se piardă în zăbranicul ceţei evoluau continuu subt zborul nostru. Spre răsăritul către care înaintam, zarea era nepătrunsă şi neagră. Vântul se simţea din ce în ce mai rece şi depărtările ajungeau nesigure ca subt un cer gata să se scuture de omăt. Nici o viaţă împrejurul nostru. Lumea era pustie. Nici o făptură omenească nu ne ieşea în cale. Departe în urma noastră şi departe înaintea noastră goneau automobilele între care venea, la rând, automobilul nostru.

Într-o vale largă, la răscruce de drumuri, apare în şosea un soldat în mare ţinută şi arătând cu dreapta un drum secundar spre miazănoapte. Pe aici duce drumul la Petrişoru Racoviţeni. Părăsim şoseaua şi apucăm pe drumul arătat. E un drum sucit, când sus, când jos, printre albiile repezi ale torentelor de primăvară şi printre arături. E un drum de căruţe, pe care în vreme de noroi şi de ploaie n-am fi putut să-l facem cu automobilul.

În general, drumul urcă din ce în ce mai sus. Trecem printr-o dumbravă de stejari ale căror frunze uscate, dar încă persistente, se zbat în vântul rece. După cinci minute, oprim într-o poiană înclinată, încă fără de contu re vizibile, fiindcă o ceaţă deasă domneşte peste tot. Un parc întreg de automobile poposeşte în poiană şi pricep că aici e locul de întâlnire a participanţilor la serbare, plecaţi din Buzău, din Râmnicu Sărat şi din Focşani.

La înălţimea la care ne găsim, e un frig puternic şi brazdele, ierburile uscate, caii câtorva vehicule stau cărunţi de promoroacă. Vag, într-o parte a poienei se ridică în ceaţă o înălţime care nu ştim încă ce însemnătate are. Am ajuns înainte de ora solemnităţii. Ne mişcăm, zgribuliţi în paltoane, ca să gonim frigul ce ne cuprinde de la tălpi în sus. Am adus cu noi câteva coroane pentru mormintele din cimitirul de onoare şi ne întrebăm încotro e cimitirul.

Trebuie să sosească cineva mai mare decât toţi cei sosiţi până acum. Coifurile se agită, automobilele se dau în lături, ordine militare răsună în aer. Feldmareşalul!

Serbarea începe. Pornim cu toţii spre înălţimea indistinctă din coasta poienii. E o măgură uriaşă naturală, pe creştetul căreia se profilează o piramidă trunchiată. Cu cât urcăm mai sus cu atât poziţia locului ni se face mai clară. Cimitirul de onoare e un pătrat larg, aşezat în pantă, închis cu şanţuri ca de cetate şi dominat sus de piramida comemorativă. În poalele piramidei dorm subt răzoare negre eroii acestei zile de pomenire, iar pe laturile piramidei stă pomelnicul adormiţilor viteji. Sunt câteva sute de germani, câteva zecimi de ruşi şi într-un colţ câţiva români. Pe linia de faţadă a cimitirului sunt improvizate trei altare, unul pentru catolici, al doilea pentru evanghelici şi ultimul pentru ortodocşi. În faţa cimitirului se întinde un loc larg şi orizontal – ridicat cu cazmaua, bătut cu maiul – şi pe care la această oră stă, ca un triplu zid cu două unghiuri drepte, o numeroasă unitate militară. În fruntea comandanţilor, se ţine feldmareşalul von Mackensen, cărunt ca această zi de iarnă, sever ca această severă solemnitate.

Lângă fiecare altar aşteaptă preotul confesiunii respective. Întâi, muzica militară intonează rugăciunea pentru repausaţi. După aceea, preoţii îşi fac datoria rând pe rând. Preotul catolic vorbeşte cel dintâi, urmează pastorul protestant. Preotul orotdox e ajutat de un diacon, amândoi îmbrăcaţi în vestmintele sacerdotale. Fiecare, după regula bisericii lui, imploră de la Dumnezeul armatelor odihna cuvenită vitejilor, pentru cei ce odihnesc subt piramidă şi mai departe de jur-împrejur, prin văile de-abia întrezărite din acest punct central.

Biserica şi-a spus cuvântul. Zecile de mii de adormiţi au auzit prin visul lor eroic pe mijlocitorii bisericeşti, cerând la porţile veşniciei, pentru ei cei ce vitejeşte au căzut, iertarea cea de veci.

Acum e rândul istoriei şi al elocinţei militare. Un ofiţer superior (un comandant în drept) prezintă feldmareşalului, care ascultă nemişcat, subt gemetele vântului, un lung raport, cu descripţii amănunţite, asupra luptelor încordate, pline de peripeţii şi de şanse variabile, care s-au perindat într-o rază imensă, împrejurul acestui punct, Petrişoru Racoviţeni. Muncă uriaşă! eforturi eroice dintr-o parte şi alta! probleme militare, dezlegate cu preţul a zeci de mii de morţi şi a râuri mari de sânge! e plin pământul până dincolo de orizon, de mulţimea celor ce au murit pentru lozincă, pentru drapel şi pentru patrie! Comandantul care prezintă raportul vorbeşte tare, cu o voce aspră de soldat scandată şi neobosită, mai puternică decât vântul pe care îl biruieşte... „Acest monument să fie generaţiilor viitoare o trainică mărturie că poporul german ştie să preţuiască şi să cinstească pe duşmanul viteaz!..."

Urmează un scurt discurs din partea comandantului etapei care ia în primire monumentul, spre bună păstrare; urmează câteva acorduri ale muzicii militare şi porţile cimitirului se deschid. Într-un colţ al lui e o

cruce veche de piatră (în vremuri aici a mai fost un cimitir). Subt această cruce sunt îngropaţi câţiva soldaţi români, ale căror nume nu le ştim, ai căror părinţi nu vor şti niciodată unde să vie să se roage pentru ei. Lângă bătrâna cruce, pe pieptul celor ce dorm necunoscuţi, lăsăm coroanele noastre şi ceva din inimile noastre, din gândurile şi din durerea multiplă care ne stăpâneşte!

Piramida stă de strajă în vârful cimitirului. Solemnitatea se sfârşeşte. Feldmareşalul pleacă.

Plecăm şi noi. Petrişoru Racoviţeni rămâne în negurile reci, rămâne în vălul amintirii îndurerate, rămâne în văzul anilor ce vor veni şi în văzul Istoriei, care ne împresoară, larg şi sigur, cu amfiteatrul ei.

IAŞII, PRECUM ERAU

Poetul şi amicul meu Adrian Verea, aducându-şi aminte de Iaşii copilăriei, îi recheamă într-o poezie care începe cu această graţioasă strofă:

Iaşii poartă brâu de dealuri
Azi ca-n vremile senine,
Dar în preajmă pe coline
Lumea, lumea nu mai vine
Valuri-valuri...

Amintirile poetului îi spun de un oraş însufleţit, plin de voie bună şi sonor, care îşi revarsă norodul prin împrejurimile-i încântătoare:

Prin conacuri totu-i gata
Pentru joc şi veselie;
După-un vin, după-o chindie
Treceţi frumuşel prin vie
Spre Galata.

Cu totul altfel revăd eu Iaşii astăzi când mă aplec deasupra acestei oglinzi-abis care este amintirea celor ce au fost.

Călător şi trecător, cum eram întotdeauna, Iaşii sunt pentru mine un popas tihnit, pe care-l ajungeam uneori în dimineţi trandafiriu revărsate, încă de pe la Bârnova, alteori în seri aurii, din ce în ce mai cufundate în umbre violete, cu cât intram în valea Bahluiului. Veselia lui îmi apare in fel cu totul intelectual, subt icoana amicilor mei literari, adunaţi la discuţiuni şi lectură.

Regăsesc însă ceva din intimitatea impresiilor mele asupra Iaşilor în sonetul înaripat al lui Codreanu:

Pieri legenda strălucirii sale!
...Şi-nmormântată-n scumpele ruine,
Povestea vremilor celor senine
Surâde-n somn cu zâmbete de jale...

Dar nici geniul poetului, nici nimeni dintre noi nu putea să ghicească ce surprize ne păstrează viitorul şi ce neaşteptată Curte de Casaţie era să desfiinţeze sentinţa lui Saturn:

> Iar noaptea drept în două când se taie
> Saturn, cu nemiloasa lui bătaie,
> Sentinţa morţii zvârle-n tot oraşul.

O zi petrecută în Iaşi era pentru mine o sărbătoare discretă şi ales nuanţată. Mă simţeam în Iaşi mai aproape de locul ideal, unde fiecare ar vrea să-şi petreacă viaţa ca nicăieri aiurea. Era, în acest oraş domnesc, coprins de melancolia amintirilor prea mari, purtate de un prezent prea micşorat, mai mult suflet, mai multă inteligenţă şi mai mult cult pentru cele intelectuale, decât în oricare alt centru românesc. Înţelegeai din ochii celor cu care te întâlneai, în uliţile lui întortocheate (dacă erau altceva decât bieţi muncitori cu palmele), că în odăiţa de unde se coboară, au lăsat, pe masă, cu foile deschise, un poet, un filosof, un sociolog, *Biblia* sau *Talmudul*... Seara, când mă rezemam în fereastra mea şi priveam, din deal în vale, miile de luminiţe care se aprindeau în Iaşi, mă întrebam – cum nu-mi venea niciodată să mă întreb în Bucureşti: la câte din aceste luminiţe, studiul celor sfinte sau al celor profane, încovoaie trupul şi înalţă sufletul?...

Firea molcomă a moldovenilor, idiomul lor bemolizat şi muzical, sporeau impresiile mele de spiritualitate şi mângâiau văzul şi auzul meu, celui sosit din Bucureşti. În acelaşi fel şi mai mult încă se întipăreau cugetului cele patruzeci şi cinci de biserici – risipite pretutindeni în pitoreasca veche capitală, din vârful dealurilor şi până jos în şes – care, ori de unde ar fi privit, schiţează Iaşilor un profil venerabil şi auster.

Mitropolia, Trei Ierarhii şi Galata, subt ochii celui ce le vede în scăpărarea soarelui, leagă un triunghi sacrosant, cu unghiurile de aur. Iar în depărtare Mânăstirea Cetăţuia pare o sentinelă şi un simbol al liniştii şi al îndeletnicirii cu cele sufleteşti, cărora se închină oraşul pitoresc.

În Palatul administrativ, mereu în construcţie, de când l-am pomenit, nu puteam să mai găsesc nimic din urmele *Curţilor domneşti* de altădată şi nimic din povestea lor lungă şi zbuciumată, cum ne-o arată cronica Moldovei. Câţi mosafiri – mai mult decât domni ai Moldovei – n-au găzduit în aceste curţi domneşti de la Alexandru Lăpuşneanu încoace! De câte ori n-a ars conacul domnesc, de câte ori n-a fost jefuit şi dărâmat!

Regăseam însă în palatele sturzeşti pe martorii unui trecut mai nou şi umbra lui Cuza-Vodă în geamurile unei case mari, pe lângă care totdeauna treceam cu un freamăt în inimă. Acest trecut mai nou îmbia visul şi dorul după câte au fost odată şi nu mai pot să fie. Auzeam din gura celor ce ascultaseră, mici copii, pe contimporanii albi de zile, despre seratele de la curte, despre şiragul trăsurilor care intrau şi ieşeau cu boierii moldoveni, despre bogăţia, petrecerile şi alianţele acestor subţiri boieri...

Mai mult decât capitala Munteniei, capitala Moldovei oferi, într-o vreme, icoana unei vieţi sociale nu numai bogate şi răsfăţate, dar şlefuite şi distinse.

*

N-am cunoscut Iaşii din 1890-1895, ci Iaşii din 1910-1915. Pare că văd, într-o cameră lungă, pe care fragilitatea lucrurilor omeneşti a strămutat-o azi cu totul în lumea amintirilor, înşiraţi în jurul mesei de redacţie, pe commilitonii mei de la *Viaţa românească*. Câţiva dintre ei sunt acum dincolo de pragul vremii. Era un cerc ales, original şi bine închis, fiindcă se deschidea foarte greu înaintea celor nou sosiţi. Cunosc scriitori care au bătut îndelung şi zadarnic cu degetul, cu pumnul, ba şi cu toroipanul la porţile neîndurate ale *Vieţii româneşti*. Grupul scriitorilor de la revista aceasta – deşi de multe ori contestată, luată la vale, şarjată cu furie – inspira o teamă tainică şi o dulce gelozie confraţilor ostenitori pe la alte reviste şi ziare.

Când apa acestor vremuri turburi va intra la loc, în matcă, şi când despre oamenii de condei de astăzi şi de ieri vom putea să vorbim mai tihnit şi mai din depărtare, revista *Viaţa românească* şi falanga ei de scriitori vor apărea în adevărata lor însemnătate.

Vorbesc de *Viaţa românească* dintre anii 1906-1916. Doresc din toată inima ca *Viaţa românească* într-o apropiată a doua apariţie, adunându-şi şi complectându-şi rândurile, să pornească viguros spre lupte noi şi spre îndeplinirea şi mai largă a principiilor ei literare şi sociale.

Dar acestea mă duc, fără să vreau, spre Iaşii de mâine!... Reveria mea şi salutul meu se îndreptează înspre Iaşii, precum erau. Dealurilor lui cu streajă de biserici, tihnei lui de altădată, cărturarilor lui săraci şi entuziaşti şi iubiţilor mei tovarăşi de la *Viaţa românească*, înclin cu dor, fruntea gândurilor mele.

COŞBUC DOARME

Când l-am însoţit la locuinţa cea de lungă vreme era o zi de mai ploioasă şi înserată. Nu plouase de luni de zile. A început să ploaie tocmai când, din odaia îmbrăcată în negru şi dintre florile strivite, Coşbuc purtat pe braţe a plecat să nu se mai întoarcă. Subt ploaia mult dorită şi binefăcătoare, subt şiroaiele şi clăbucii ei calzi, alaiul mortuar a înaintat domol, la fel cu toate de acelaşi fel, anonim, din ce în ce mai destrămat şi mai rărit... A plouat până la cimitir, a plouat până la punerea în mormânt şi dincolo de ea – pe bulgării umezi care se închegau la loc deasupra marelui nostru cântăreţ.

Într-o stare sufletească risipită şi dureros fugară, am trecut pe străzi, prin aleile înecate, prin ierburile nestoarse şi am ajuns cu toţii ceilalţi la groapa cea mai nouă din cimitir. Actul din urmă al acestei încete şi triste evoluţii m-a smuls, din dizolvarea mea amară, cu un fior fără nume: Din

Bubuitul frânt
Al bulgărilor de pământ

am înţeles, cum pare că până aici tot nu înţelesesem, că între noi şi iubitul maestru au căzut obloanele veşniciei.

*

A doua zi, a treia zi... amicii, ziarele, gura lumii au povestit peripeţiile înmormântării, au spus încă două-trei cuvinte de părere de rău şi – ca de când lumea – deasupra mormântului marelui poet vremea s-a culcat să doarmă.

Să fii cât munţii de voinic,
Ori cât un pumn să fii de mic,
Cărarea mea şi-a tuturor
E tot nimic!

*

Într-un fel, aşa e! Sorţile deosebite, nedreptăţile vieţii, inegalităţile înfricoşate, pe care le vedem şi le blestemăm în traiul nostru aspru, le împacă şi le stinge mormântul suprem, egalitar. Şi împăraţii şi robii, şi geniile şi nerozii, şi bunii şi răii, şi sfinţii şi criminalii – toţi cu toţii sunt primiţi în acelaşi universal xenodohiu al morţii democrate. Este însă şi o uşoară deosebire! O! prea puţin: ceva la fel cu vibraţia subtilă, aproape imaterială, care opreşte locului pe cel ce călătoreşte printr-o dumbravă şi-l face să exclame: – Pe aici primprejur, trebuie să fie un pâlc de lăcrămioare! Mai cu seamă, când e vorba de poeţi, cam atâta e tot ce lasă printre noi geniul lor, nepotrivit planetei noastre.

Am revăzut mormântul lui Coşbuc mai deunăzi, într-o zi de iulie fierbinte şi strălucitoare. E aşezat tocmai asupra *Văii plângerii*, lângă aleea care trage un cordon de pietriş între cartierul bogaţilor şi al săracilor. E adevărat că azi această demarcaţie nu mai există fiindcă, de nevoie, bogaţii au venit peste săraci şi săracii s-au furişat şi se furişează mereu dincolo la bogaţi.

E un mormânt ca oricare altul. Coşbuc odihneşte lângă copilul scump a cărui moarte tragică şi timpurie a sfâşiat inima părintelui şi i-a scurtat din viaţă ani de zile. O bancă, o candelă, flori roşii pe mormânt, udate la vreme şi un mănunchi de flori albe aduse şi lăsate lângă cruce în ziua aceea... Nu e nici un copac mai măricel, care să umbrească mormântul lui Coşbuc. Un pui de stejar ar trebui sădit alăturea, care din an în an, să ajungă stejar şi să umbrească larg odihna celui ce, în grădina literaturii româneşti, a avut mai mult şi mai deplin trăinicia, portul mândru şi freamătul sfânt al stejarului.

Subt unda aurie şi toridă, stau mirat, fără gânduri, ca şi acum zece săptămâni, subt zuruitul caldei ploi de mai... Aici este Coşbuc?

*

De la mormântul lui devale, se îneacă în fân, care drepte, care plecate, sutimi de cruci de lemn, de piatră şi de fier. Dincolo de uluca cimitirului, într-un semicerc larg, larg până subt dealurile cu arături, se coc în soare măciuliile trestiei şi gunoaiele capitalei. Din apele, puţine-multe, adunate aici în vale, trăieşte, de când ştiu eu, o băltoacă stăruitoare, rezistentă verilor celor mai călduroase.

Împotriva aşteptării, în acest an secetos, e atâta apă, jos subt sălcii, încât pacea cimitirului, cât va ţinea căldura, e compromisă de veselia celor ce vin să se scalde. Toţi copiii, din această margine a Bucureştilor, se scaldă ori îşi aşteaptă rândul pe marginea băltoacei. Goi-goluţi, răscolesc papura, frământă mocirla şi plesnesc apa cu mâinile, ridicând peste locaşul sfânt şi trist o gălăgie ca de iarmaroc.

La căpătâiul celui ce doarme, adun din lumea aceasta, a cărei iluziune el azi a biruit-o şi a înţeles-o, zgomotele, înfăţişarea, caracterele ceasului,

şi, fără voia mea, le trec prin acei piepteni de aur, aşezaţi măiestru de Coşbuc poeziei şi literaturii noastre, spre veşnică podoabă:

De la gârlă-n pâlcuri dese
Zgomotoşi copiii vin...

şi în acelaşi timp:

Ce-i pasă unei lumi întregi
De moartea mea!

Deasupra orizontului plin cu siluete de biserici, de arbori şi de case, se arată câte un nor turtit şi alb...

Un nor
Plutea-ntr-acest imens senin
Şi n-avea aripi să mai zboare.
Şi tot văzduhul era plin
De cântece ciripitoare.

Ai alcătui icoana acestei după-amiezi de vară, culegând-o toată, din stanţele lui nemuritoare!

Un cuptor e roşul soare
Şi cărbune subt picioare
E nisipul.

Şi împotriva convingerii că viaţa-i fum, iar slava deşertăciune, şi bine ştiind că arta şi poezia sunt biete flori rătăcite, te miri cum, în lumea aceasta rea şi blestemată, ai vrea fără de stingere, ai vrea în chip absurd, ca semenii tăi – lăsând lupta pentru existenţă, uitând de foame şi de frig – să rămână o clipă în extaz înaintea poeziei şi a frumosului!

În clipa aceea, Coşbuc ar avea statuia lui. Această statuă ar fi o compoziţie largă şi viguroasă, ar fi un poem şi un torent de viaţă ca operele pasionate ale lui Auguste Rodin.

Căci dacă se va găsi vreodată în neamul românesc vreun sculptor care să înţeleagă pe Coşbuc, sculptura lui va fi dramatică în felul lui *Laokoon* sau *Burghezilor din Calais*!

CONSTANTIN STERE

Trebuie să mărturisesc că fac parte dintr-o generaţie de admiratori şi de amici, adunată împrejurul lui Stere, în zile searbăde şi târzii. L-am cunoscut pe Stere după ce-şi depusese barba! Aşadar, o generaţie înserată şi fără glorie. Nu l-am apucat pe Stere pogonatul, pe Stere de la *Evenimentul literar*, pe Stere din 1907! Revista *Viaţa românească*, la care ne vom gândi cu încăpăţânare, până ce vom revedea-o apărând, m-a chemat între colaboratorii ei prin 1911 sau 1912.

Mi-aduc aminte că am intrat, în grupul *Vieţii româneşti*, într-o seară festivă, într-o seară când revista îşi serba aniversarea. Atunci l-am văzut pe Stere întâia oară. Era în Iaşi, undeva într-o sală liniştită, prielnică întâlnirilor amicale şi discuţiilor literare. Numai în Iaşi am întâlnit aceste localuri cu tihnă de Academie şi cu excelent vin de Odobeşti. Desigur că Eminescu, Creangă, Caragiale, Gane... trecuseră pe acolo înaintea noastră... Presupunerea aceasta dădea acelui loc intim un farmec mai mult analog unui parfum defunct. Aveam la mine o nuvelă scrisă pentru intrarea mea la *Viaţa românească* şi am fost poftit s-o citesc. Era un cerc de aproape douăzeci de ascultători, toţi oameni subţiri, dascăli şi scriitori, prozatori şi poeţi. Cred că bunii mei amici Ibrăileanu şi Sadoveanu, M. Carp şi Topîrceanu erau de faţă. Eram destul de înrădăcinat în buna convingere a acestor oameni, dar nu tipărisem încă nici un rând în revista lor! Ceasul era pentru mine hotărâtor. Cu emoţiune aspră şi încruntată le-am cetit *Mi-e dragă Nonora*! Nu era în genul *Vieţii româneşti* şi nuvela mea a făcut bizară impresiune; dar prin grilajul subţire al obiecţiunilor şi al discuţiunii s-au întins spre mine toate mâinile. Pe Stere l-au cucerit mai greu ca pe ceilalţi. Şi atunci şi mai târziu, stăteam unul în faţa celuilalt şi ne miram unul de altul. Odată mi-a făcut cinstea să-mi spună, faţă cu matori, că sunt pentru el, ca scriitor, o enigmă, un fel de „surâs al Giocondei". Altă dată, într-o seară pe veci neuitată, petrecută între prieteni, într-o chilie din Mânăstirea Neamţului, mi-a spus, după ce citisem *De la noi, la Cladova*: „Eu, unul, pe aceşti supranaturalişti de talent i-aşi spânzura ca pe nişte pervertitori de suflete!" Am râs cu toţii, a râs şi scumpul nostru „Coconu Costache", iar auditorul s-a simţit uşurat şi răzbunat de emoţiunea încercată.

Nici eu nu-l înţelegeam prea mult pe Stere. Tot ce auzisem despre el mi-l arăta iremediabil temperament de idealist şi de poet. Tot ce scria mi se părea temeinic şi cu miez, lung gândit şi bine documentat. Eram eu o enigmă pentru el, dar şi el pentru mine. Prin Iaşi, îl întâlneam rar de tot. La redacţia *Vieţii româneşti*, când se întâmpla să vin eu, nu se întâmpla să vie el. Mai adesea îl vedeam în Bucureşti, la restaurantul lui Andrei Dumitrescu, în camerele de sus, sau la Otel Regal, unde Stere avea o odaie luată cu anul şi adunase o bibliotecă întreagă. Ah, unde sunt zilele când Oracolul de la Delphi se mutase la Otel Regal şi când scările otelului gemeau de consultanţi şi de secrete diplomatice!

Pare că mă văd într-o după-amiază de vară, după un prânz luat la Andrei Dumitrescu, urcând spre camera celebră. Dar ce eram eu ca să intru înăuntru!... Oricâtă înclinare avea Stere pentru poeţi şi pentru poezie, îl întindeau oamenii politici şi-l prigoneau interesele partidului. Primul document pe care l-am prins asupra acestui om, atât de deosebit de toată lumea noastră de acum cinci-şase ani, a fost un fragment autobiografic publicat ca un episod din viaţa altcuiva. *În voia valurilor*, mi-a destăinuit întâmplări, peripeţii şi suferinţe care cadrau într-adevăr cu capul lui Stere.

Consider dispariţia bărbii lui Stere drept o simţitoare pierdere personală. L-am văzut numai ras şi nu pot să-l văd mişcându-se în valurile bărbii lui siberiene. Dar priviţi această frunte lobată şi fermă, straniu de armonios continuată de linia părului mereu tânăr, rebel cu graţie. Priviţi acest profil de om încruntat care merge parcă împotriva Crivăţului şi care totuşi poartă în suflet una din cele mai frumoase clime sufleteşti din câte mi-a fost dat să cunosc. Priviţi, mai ales, aceşti ochi uşor strabici, în care se zvârcolesc uneori şerpi de energie şi de revoltă, dar care de obicei ard de nu ştiu ce dulce ironie.

Bizară este şi vorba lui Stere. Deocamdată, el vorbeşte dibuind. Găseşte cuvintele anevoie şi poate că, spre a nimeri cuvântul românesc, trebuie să gonească din potecă vocabula rusească, familiară o tinereţă întreagă. Dar, încet-încet, Stere se încălzeşte, fraza şovăitoare ajunge sigură şi luminoasă, dintr-un gângav creşte un orator. Cât despre cunoştinţele, puterea de concepţie şi înălţimea de vederi a acestui om, mi se pare că ani de-a rândul au constituit tezaurul unic al unui întreg partid, nu atât ca folos practic, cât ca avere particulară şi ca mândrie.

Au venit peste noi zile rele şi fără soare. Acest om singuratic şi neînţeles, hulit şi blestemat, mi s-a revelat acela ce nu-l ştiam destul – un suflet de Zenon şi de Socrate. Într-o zi, a pierit din Bucureşti. Patria sângerândă îl chema la miazănoapte, dincolo de bariera de doliu şi de foc, trasă pe brâul ei. Şi am primit vestea binecuvântată că Stere, într-o strălucită desfăşurare de forţă şi de ardoare patriotică, a readus la sânul Moldovei pe fiica înstrăinată, Basarabia, întâi menită şi întâi proorocită să se întoarcă la sânul mamei.

Târziu, după alipirea Basarabiei, am căutat la el acasă pe cel ce fusese un moment încununatul conştiinţii naţionale. I-am spus în vorbe simple: „Cocoane Costache, de când ţi-ai izbândit visul, n-am putut să te mai văd. Îmi zici totdeauna «părinte» şi mă ţii cam drept faţă bisericească... Dar te rog lasă-mă să-ţi sărut mâna, mâna asta în care ne-ai adus inima şi votul de unire al Basarabiei..."

Stere şi-a tras mâna înapoi şi mi-a prezintat fruntea lui aspră şi nepătată.

Astăzi nu-mi pasă că este unde este!... Sărutarea unui nebun îl consacră şi-l ocroteşte, ca odinioară pe regii biblici ungerea din mâna proorocilor!

OCTOMVRIE

Tainica mişcare a vremii ne aduce încă o dată deasupra perspectivelor adâncite şi bogate ale toamnei. Copacii familiari pe care îi văd în fiecare zi în drumul meu pălesc şi se răresc. Unii au schimbat verdele lor de un singur ton pe o gamă întreagă de nuanţe. Alţii sunt roşcaţi ca nişte copaci de fier atinşi la extremităţi de o rugină nimicitoare. Pe zidurile câtorva vecini, draperiile viţei sălbatice s-au prefăcut în fuioare şi în cortine de purpură.

Am ajuns încă o dată toamna! Numărăm fiecare în gând câte toamne am apucat în calea noastră de până acum şi înalta melancolie a *vremii care trece* îmbracă sufletul nostru, cel veşnic nedestoinic să înţeleagă de ce oare vremea trece şi cum trece.

Nici unul din celelalte anotimpuri nu este atât de meşter pictor cum e toamna şi, în acelaşi timp, nici unul nu e atât de dătător de gânduri şi de chemător de amintiri. Nici vara, nici primăvara nu urcă, în amintire, atât de mult spre dorul nostru ca toamnele din anii prea scurtei şi de sine miratei noastre vieţi. De nimic nu ne aducem aminte atât de clar ca de tristeţea întâiei toamne pe care am înţeles-o; nimic nu ne-a impresionat mai mult, odinioară în copilărie, ca grădina găsită, într-o zi, goală şi descununată. Şi, an cu an, bucuriile şi durerile sămănate de-a lungul anilor ne-au rămas parcă mai adânc întipărite, de au venit cu primele frunze ce ruginesc şi subt lumina galeşă a soarelui pe jumătate detronat.

Unele din aceste zile depărtate ţi-au rămas – cu data lor din calendar – neşterse şi mai presus de alterare. E astăzi tocmai 5 (18) octomvrie. Revăd această zi cu douăzeci şi patru de toamne mai în urmă. Era într-o dimineaţă învăluită în ceaţă aurie. Era zi de şcoală, oră de matematică, disciplină de internat... Subt tunica mea de elev intern, ascundeam un tezaur, agonisit cu multă răbdare şi primejdie. Ascundeam romanul *Jack* al lui Alphonse Daudet. Mă simţeam atât de fericit, arborii din grădina internatului şi din Cişmigiul alăturat se pierdeau atât de fin în draperiile aeriane şi toamna se arăta atât de vie, prin fereastra mansardei de unde o priveam – încât nu puteam să mă mai duc la şcoală, mai cu seamă la o lecţie de matematică!

Am deschis romanul lui Daudet acolo sus, deasupra Cişmigiului transfigurat, pe când soarele preciza din ce în ce mai mult siluetele ruginii

şi palide din parc, pe când lacul molcom se deştepta din învăluirea ceţii şi din visul lui de dimineaţă. Începe sau nu începe romanul lui Daudet, cu o zi de toamnă? Aduce Ida pe micul Jack, la şcoala Părinţilor Oratoriani (sau Jesuiţi), într-o dimineaţă înceţată?... Nu mai ştiu! Eu văd, însă, tot mereu pe micul Jack, trecând în cupeu, cu maică-sa, prin aleile Cişmigiului, urcând apoi strada Câmpineanu şi oprindu-se – în dimineaţa de 5 octomvrie! – la poarta internatului Sf. Sava.

Şi mai târziu – de obicei tot la începutul toamnei, după vacanţa mare, când maldărul cărţilor aduse de colegi se risipea între noi, – câte alte romane şi nuvele n-au trecut din zilele şi anotimpurile voite de autori, în zilele aurii sau închise, de ceaţă ori de ploaie ale toamnelor noastre! Aşa au fost, rând pe rând, *Sapho, L'Oeuvre, Notre Coeur, Madame Bovary, Manette Salomon* şi câte altele.

Toamnele au trecut după toamne. Bucuriile platonice ale romanului citit în cadru calm de toamnă s-au scuturat adesea în faţa durerilor romanului trăit, când toamna începe dornic, când toamna moare tragic.

După toamne şi zile de toamnă, vrednice de lungă neuitare, iată o zi de 14 octomvrie – sărbătoarea Cuvioasei Paraschiva – petrecută la picioarele munţilor şi în preajma unei foste mânăstiri. Era o după-amiază cu totul muiată în aur, de la soarele numai de aur (şi fără flacără) care ilumina văile şi colnicele, până la mesteacănul cu frunze de rubiele, până la plopii galbeni, cu aerul unor uriaşe tufe de sulfină. Totul spunea un dulce şi suprem adio. Zidul negru al codrilor de brad, dincolo de turnurile mânăstirii, tăia cu severitate perspectiva, căci putea să însemneze – cum a şi însemnat – nepătrunsul şi durerile viitorului. Mai ţineţi minte, oare, această zi de octomvrie, voi care, alături cu mine, slujeaţi în taină slujba despărţirilor de veci?

Şi alte toamne vin la rând şi viaţa curge înşelată de sine însăşi, şi alte ceruri, tremurătoare de aur şi de dor, se risipesc şi mor peste aceeaşi inimă absurdă!

Dar urmărind, din toamnă în toamnă, frunza cum se scutură, cocorii cum se adună şi despică lumea în triunghi, crizantemele cum înfloresc şi se trec – iată-ne şi pe noi, scuturându-ne, iluzie cu iluzie, şi despicând, din ce în ce mai aproape de porţile din urmă, văzduhul sorţilor.

Ştim noi mai multe decât cocorii, limanurile către care zburăm necontenit, pe aripile nevăzute ale morţii? Însemnează omul, în viaţa aceasta, mai mult decât o frunză, pe care o smulge vântul toamnei? Şi gândurile noastre cele mai alese, fiorii noştri, durerile noastre cele mai frumoase şi mai fermecător înfăţişate în aceea ce numim Artă – au ele, oare, mai mult har şi mai multă menire decât un mănunchi de crizanteme?

Gânduri, gânduri, fără ţărm, întoarceţi-mă către Pământul Sfânt! Şi toamna aceasta, cu frumuseţile ei de aur şi de sânge, şi atâtea amintiri din alte toamne vor trece cum au trecut, săpând în inimă galerii splendide şi pustii... Singură cărarea resemnării creştine rămâne credincioasă subt paşii noştri din ce în ce mai siguri de ultimul popas!

TOAMNE DE ODINIOARĂ

CU PRILEJUL ACESTEI CĂRŢI

Prietenii mei – editorii acestui firav volum – nu mă lasă să mă bucur în tihnă de concediul fără termen pe care mi l-am luat de la literatura militantă. Iată azi, laolaltă, câteva însemnări, câteva închipuiri, scrise la depărtări mari una de alta, şi risipite prin publicaţii şi mai depărtate. Este, oare, ceva care să le armonizeze şi să îndreptăţească adunarea lor subt acelaş acoperiş?... Vadă singur cetitorul dacă aceste pagini au vreo continuitate şi vreo progresiune.

M-am lăsat înduplecat de cei ce mi-au cerut cartea de faţă, dar adevărata convingere a fost streină de mine. E drept că nici altă dată, când au apărut alte cărţi ale mele, n-am fost eu primul vinovat în editarea lor, dar de data aceasta, mai puţin decât oricând... Nu mai cred în folosul şi în seriozitatea acestor biete bâiguieli literare!

*

Am văzut, deunăzi, în cabinetul directorului unui aşezământ cultural, pe un frate mai tânăr de literatură – un poet original şi viguros. Îl ştiam prin Ardeal, redactor la un ziar politic. Mediocră soartă, neapărat, dar omul îşi câştiga existenţa. Poetul mi se înfăţişa, de data aceasta, liber şi independent. *Locul lui, la ziar, îl luase altcineva: „...un individ înalt, chipeş, cu largă barbă neagră, foarte cutezător, foarte pretenţios şi nu numai fără pic de literatură, dar şi fără pic de gramatică..."*

E interesant ce zicea poetul către directorul aşezământului cultural:

– Vreau să lucrez... E ceva în căpăţâna asta de nebun... Dar cum să lucrezi, fără acoperiş, fără prânz, fără cină şi acum, iarna, fără foc în sobă?... Ce visez şi ce scriu eu este pentru generaţia viitoare, dar până acolo mă omoară nepăsarea, barbaria, analfabetismul generaţiei de faţă. Dacă puteţi, daţi-mi şi mie un colţişor, unde să-mi adun visurile, rimele şi trenţele!...

*

Aşadar, orice-am face, orice-am scrie, orice-am strânge, într-un volum sau într-o sută, dacă n-ar fi un director milostiv, un post la primărie, ori la Casa pădurilor, dacă n-ar fi bacşişurile de Anul Nou (bugetar), sărmanii scriitori români nu şi-ar mai primeni garderoba şi n-ar mai şti ce e cozonacul, la zile mari.

Cine e de vină? Pentru ce scriitorul român e atât de suplimentar, în toată viaţa noastră sufletească? De ce darul poeziei e atât de necăutat şi atât de oropsit la noi?... Fiindcă mai tot ce facem, credem, gândim şi scriem noi, cărturarii români, este peste capul poporului nostru, adică dincolo de popor şi fără de el.

A rămas, oare, poporul nostru în urmă şi noi suntem grozav de înaintaţi faţă cu el? Nu prea. Dar el este într-un fel şi noi suntem într-altfel.

Noi ne-am rupt prea mult de tradiţiile lui sufleteşti, de credinţele lui, de biserica şi de mângâierile lui. E adevărat că de vreun sfert de veac încoace intelectualii şi artiştii noştri au început să simtă falsitatea poziţiei lor şi au căutat să se apropie de ţăran. S-au străduit să-l înţeleagă şi să-l descrie. L-au văzut şi l-au zugrăvit: cioban, plugar, haiduc, chefliu, ostaş... Totuşi, ţăranul nostru este mult mai mult decât ni-l arată aceste fotografii „à-la-minut".

Ţăranul crede în Dumnezeu, se duce la biserică, ţine soroacele răposaţilor, face troiţe şi fântâni pentru sufletele lor, se spovedeşte şi se împărtăşeşte, vede noaptea pe câmp, când stă cu caii la păscut, lucruri imperceptibile pentru ochii unui cărturar, păstrează cu sfinţenie agheasma de la Bobotează şi se vindecă, de multe ori, cu rugăciunile preoţilor sau cu leacuri tainice, pregătite de doftori deconcertanţi...

Câţi dintre cărturarii noştri au vreun dram de înţelegere, au vreo portiţă de comunicare, cu această viguroasă şi bogată psihologie populară?

Ceea ce ştim şi scriem noi despre ţăran e searbăd şi superficial. Numai pentru atâta, ştiutorii de carte din popor, nu se vor grăbi să ne citească.

*

Mi se pare că doi confraţi de literatură, d. d. Sadoveanu şi Pătrăşcanu, au ajuns la aceleaşi convingeri ca şi mine. Aceşti scriitori fruntaşi s-au hotărât să dea poporului nostru un şir de cărţi, cu Vieţile sfinţilor. *Sunt pe calea cea bună.*

Ca să ne întâlnim cu poporul nostru, trebuie să mergem noi către el şi locul de întâlnire să ne fie tapşanul larg al convingerilor lui creştine.

Până când nu vom da poporului nostru Biblia *întreagă,* Vieţile sfinţilor Urmarea lui Iisus... *şi o bibliotecă bogată cu învăţături şi cu istorisiri cinstite şi clăditoare – între el şi între noi nu poate să existe prieteşug şi nici bază sigură, pentru o adevărată literatură.*

Iată de ce volumaşul meu de azi – scris pe apucate, în răspărul necazurilor şi al luptelor pentru pâinea cea de toate zilele – apare fără să-l însoţesc cu prea multă bucurie părintească.

Mă voi bucura când voi vedea tipărit şi răspândit Noul Testament.

Voi fi fericit când voi ajunge – dacă voi ajunge vreodată – să traduc şi să împart poporului românesc toată Sfânta Scriptură.

G. GALACTION

TOAMNE DE ODINIOARĂ

Mă încredinţezi că revista voastră, în numărul pe care-l pregătiţi, a suspendat războiul şi a ridicat piramida zilelor de armistiţiu. Veţi face să apară un număr consacrat în întregime toamnei, culesului viilor şi rândunelelor gata de plecare. Laud ideea voastră. Ea îmi îngăduie să mai stau un ceas alăturea cu voi şi să resimt în mine farmecul vechei prietenii care ne leagă. Căci am fost şi am rămas prieteni, cu toate deosebirile de convingere şi de activitate ce există între noi, cu toată via mea durere că nu gândiţi ori nu mai gândiţi la fel cu mine şi – probabil – cu tot regretul vostru că evoluţia mea a fost alta decât a voastră. Pe de altă parte, zilele de armistiţiu sunt mult mai nobile şi mai înalte decât cele de luptă. În aceste zile, la umbra armelor adunate în piramidă, se înfiripează judecăţile mai drepte şi coboară înţelegerea, mai omenească şi mai calmă, a vecinicelor păcate legate firei noastre.

Mergeţi, dragii mei, cu gândul, în toamnele de altădată, culegeţi şi stoarceţi strugurii amintirei şi uitaţi de agurida ceasului de faţă. Eu unul n-am prea multe amintiri de acest fel. Împrejurul vechiului schit, unde m-am pomenit jucându-mă şi răsturnând bălăriile, murise via sădită de călugări. Dealul unde fusese era acum totuna cu izlazul. Din bucuriile copilăriei mele au lipsit dusul la vii, carul cu coviltir, culesul, cântecul prin podgorii şi jgheaburile scumpe lui Dionisos. Toamna îmi aduce aminte de mirişti nesfârşite, prin care vitele păşteau răzleţe, sub ceruri încremenite în plumb şi în ploi mărunte. Îmi aduce aminte de grămezi de drugi galbene, de nămeţi de foi, de ogoare negre, dar de vii nu-mi spune mai nimic. Să nu credeţi, însă, că la culesul porumbului e mai puţină voie bună, mai puţină frumuseţe, decât la culesul viilor. Cât de mult aş fi voit să dorm şi eu o noapte, în foile de porumb, de-a valma cu culegătorii! Nu mai pun la socoteală celelalte roade ale toamnei, care, la noi, ca şi prin alte părţi, acopereau şi despăgubeau de lipsa viilor. Mustul, vinul veneau gata, căci de ele într-adevăr s-ar fi simţit multă lipsă.

Gospodarii din satul meu, acum douăzeci şi cinci de ani, trăiau fără suspine. Cel mai nevoiaş ţăran intra în iarnă cu pătulul plin de porumb, cu boşca plină de dovleci, cu o vacă cu lapte ori măcar cu un grăsun pentru Ignat. Nimeni nu plângea de foame, nimeni nu tremura de frig,

nici chiar ţiganii din ţigănie, foştii robi mânăstireşti. În împrejurările cele mai grele, de boală, de moarte, de sărăcie, de asuprire administrativă, alerga omul la curte. Aici găsea, fără multă rugăminte, şi bani şi mălai şi ocrotire. La noi în sat, zapciul, pomojnicul, perceptorul şi alte feţe ale stăpânirei veneau foarte rar şi nu necăjeau pe nimeni.

Era pe atunci viaţa mult mai uşoară. Mi-am trăit copilăria între cei ce ţin coarnele plugului, dar vă jur că în vremea aceea toamna venea în sat, la noi, cu sânul plin, ca o bunică drăgăstoasă, şi fiecare creştin avea partea şi bucuria lui. Amintirile mele sunt senine şi patriarhale. Nu plângeau copiii la poarta nimănui, gospodinele mestecau pe pirostrii mămăligi sănătoase şi ce mai trebuie pe lângă mămăligă nu lipsea.

Să viu la strugurii voştri. În judeţul meu erau podgorii nu celebre, dar destul de bune. Mai târziu le-am apucat şi eu; astăzi mi se pare că sunt în decadenţă. Primii struguri pe care i-am văzut creşteau grămadă, din panere de richită cumpăraţi de tata de departe. Erau de două feluri, unii din cutare sau cutare loc de la noi din judeţ, iar ceilalţi – mătănii de chihlibar! – erau struguri de Ţarigrad. Ce era Ţarigradul şi cine îi vindea tatei aceşti struguri minunaţi – era pentru mine o taină dulce şi mângâioasă, ca soarele pe ochii unui orb. Am aflat întâi ce era Ţarigradul... Ţarigradul era un oraş mare, plin de turci; ca să ajungi acolo mergeai pe apă, cu vaporul, şi tata văzuse Ţarigradul în tinereţea lui. De la cine cumpăra el strugurii? Aceasta am aflat-o târziu, atunci când nu mai aveam tată. Era într-o zi strălucită de toamnă, cu porumbişti de aur, cu văzduh de cristal, cu ţărmul Bulgariei albastru şi crestat, proeminând deasupra Dunărei. Mă aflam în capitala judeţului, un oraş altădată fericit, însufleţit şi zgomotos. Nişte coşuri cu struguri de chihlibar, sub tifon roşu, stăteau în uşa unei prăvălii. Am tresărit şi am intrat înăuntru. Un turc bătrân, cu cialma în cap, cu barba aproape albă, molcom şi impunător m-a primit cu demnitate. Am cumpărat struguri şi am intrat cu el în vorbă. L-am întrebat dacă a cunoscut pe tata. Bătrânul a făcut cu mâna câteva semicercuri în aer şi a oprit-o la piept:

– O, prieten vechi, muşteriu vechi!

Găsisem pe cel care vindea tatei struguri de Ţarigrad. Dar când l-am căutat peste câţiva ani nu l-am mai găsit şi vă mărturisesc că mi-a părut rău.

Astăzi, când vine toamna, când faţa grădinilor se taie şi din verdele uniform ies nenumăratele nuanţe de galben şi de roşu, când strugurii sunt copţi şi boloboacele se dreg, amintirile mele sunt măguri de dovleci, movile de porumb, gratii cu prune la uscat... şi un sat tihnit, în care fiecare curte îşi are clădăria de coceni, de paie şi de fân, fiecare bătătură viaţa ei domestică, fiecare casă, strânsură până la primăvară. Dar după cum ştiu prea bine că bătrânul turc cu struguri de Ţarigrad nu mai este şi zadarnic m-aş duce să-l mai caut, tot aşa îmi spune inima că belşugul, pacea şi voia bună, au zburat din câmpiile copilăriei mele şi că aş căuta zadarnic, în sat la noi, toamnele de altădată.

ON TROUVE TOUJOURS UN PLUS MALHEUREUX QUE SOI

Am ieşit din casa Piersicenilor cu moartea în inimă. Nu mi-au mai trebuit, nici ceai, nici joc de cărţi. Am spus gazdelor că-mi este rău, aşa pe neaşteptate, şi am plecat de acolo. Când îmi alegeam paltonul, mi-a ajuns încă o dată în auz râsul ei cristalin şi alintat. Aşadar, şi ea era ca toate celelalte!...

Afară ploua mărunt şi un vânt străbătător răsucea stropii de ploaie şi-i azvârlea în obraz, înţepători şi reci. În faţa mea, vuia şi scârţâia, din mii de crengi bătrâne, zăvoiul. Namila lui neagră şi zbuciumată avea în poale câteva luminiţe, câteva felinare pierdute pe alee. Încotro să apuc? Am intrat în zăvoi. Mă chema singurătatea lui sinistră şi mă chemau şi mai mult amintirile de astă-vară... Aici în zăvoi am cunoscut-o. Era la o masă, colea lângă bufet, cu soţul ei, cu mai mulţi prieteni şi prietene. Ciceronele meu m-a prezintat: „– Noul nostru administrator de plasă..." M-am încovoiat ca un prost şi am sărutat mâinile, în dreapta şi în stânga, arătând tuturor, fără rezervă, o nesfârşită şi imbecilă sinceritate. Veneam cu capul plin de convingeri adunate de prin cărţi, plin de hotărâri frumoase şi, cum se zice, de ideal. Ce soartă ironică! Cu această zestre sufletească intram, nou administrator de plasă, în acest colţ de provincie, bântuit de intrigi politice, de jocul de cărţi şi de frigurile adulterului!

Am stat locului, acolo unde era masa de astă-vară. Lumina felinarului îmi arăta alături, încremenit şi negru, bufetul, astă-vară răsunător de viaţă şi de cântece. Departe, în întuneric, era o singură stea gălbuie – al doilea felinar de pe alee. Aveam, prin urmare, între cele două felinare, aleea goală şi împietrită. Am început să mă plimb. La picioarele copacilor izbea ploaia mai puţin. Am coborât umbrela până în creştetul capului şi m-am cufundat în durerea mea neroadă. Vuietul de deasupra, trosnetul crengilor şi toanele vântului mă învăluiau cu un nu ştiu ce farmec prietenesc şi trist, cu nu ştiu ce mângâieri, din zbuciumul cuiva care ar fi suferit alăturea de mine.

O vedeam limpede în ochii mei, albă şi trandafirie, provocătoare şi perfidă, aşa cum sta de vorbă cu rivalul meu, o vedeam cu aceeaşi claritate, ca în salonul Piersicenilor. Credinţa ei, cuvântul ei, devotamen-

tul ei... acelaşi cântec fals de gramofon provincial, ca la toate celelalte cocoane de pe aici! Singurul vinovat sunt numai eu, naivul, care am socotit-o serioasă, superioară prietenelor ei de pocher şi de infidelitate conjugală. Mi-a jurat, înşelătoarea, de atâtea ori, că eram întâia şi cea din urmă a ei iubire, întâiul, unicul ei păcat! Am crezut-o pe cuvânt şi am primit-o, în braţele mele, în visurile mele, în sufletul meu înfrigurat şi credincios, ca într-un naos împodobit pentru misterii. Şi iată, azi, definitiva întărire a bănuielilor mele! Maria mea se desface de mine pe nesimţite, s-a desfăcut! şi se înfăşură, ca o iederă, în jurul acestui atlet vulgar care este căpitanul Vladimir. Să-i fie de bine! Seara aceasta m-a lămurit deplin şi cred că şi pe alţii mai proşti decât mine, dacă în salonul Piersicenilor o fi fost vreunul care să mă întreacă. Vorba ei cu căpitanul, ochii ei şi mai cu seamă râsul ei... îmi sunt de ajuns.

Cântă, vântule, sunaţi, crengilor, vuiţi, brazilor, vecinica pomenire, chiar aici în locul ăsta, unde am cunoscut-o astă-vară!... Dar ideea aceasta m-a sugrumat şi ploaia, pe obrajii mei, s-a făcut fierbinte, deodată. Femeie fără inimă! Femeie care trădezi atâtea amintiri şi atâtea jurăminte, mi-e greu, în seara asta, şi plâng afară în ploaie, pe când tu rămâi colo, în lumină, şi în dogoarea privirilor noului tău amant!

De ce mai zăbovesc! Haidem acasă. Şi cu acelaşi tumult deasupra mea, de ramuri plesnite între ele, de foi uscate şi necăzute, de brazi sonori, am făcut drumul înapoi. Eram liniştit, dar eram şi mai sfărâmat şi mai trist. Ce voi face acasă? Ce voi face la birt? Saluturi stupide, întrebări nepoftite, vecinătăţi de masă cari te enervează!... Mai bine mă duc de vale într-o cârciumă dimprejurul pieţei. Mă voi înfunda într-un colţ şi îmi voi bea amarul într-un pahar cu vin.

Am orbecăit prin străzile murdare şi am ajuns în piaţă, între cârciume. Într-una din ele cântau lăutarii; am intrat acolo şi m-am aşezat la o masă goală, mai în fund. Nu m-am uitat de aproape la nimeni şi am cerut o sticlă de vin şi ceva de mâncare. Au venit şi una şi alta, dar de-abia le-am atins. Eram mai dornic de cântecul lăutarilor. Mă simţeam furat domol de patima mea din copilărie, de dorul meu nepotolit după cântecul vioarei. Am ascultat odinioară, nopţi şi zile, toate horele, toate legendele, toate baladele, pe cari le ştiau ţiganii lăutari din două sate. Cu inima rănită cum eram, m-am lăsat purtat de unda melodiei şi am trecut din amintire în amintire, ca din floare în floare, ca din nenufăr în nenufăr... M-am întors spre cântăreţi să-i văd mai bine. Stăteau lângă tejghea, în colţul dimpotrivă, într-un cerc de ardeleni şi se luptau să biruiască fumul şi gălăgia din cârciumă. Dar muşterii au început să plece şi au rămas la mese mai mult oameni tăcuţi şi cu dureri ascunse.

Erau doi lăutari, cel cu vioara şi cel cu cobza. Cobzarul era un ţigan tânăr, ca mulţi de felul lui. Cel cu vioara, însă, mi s-a părut fără pereche. Era mult mai negru ca de obicei. Avea nasul turtit, fruntea turtită, vocea puternică şi pătimaşă şi în ochii lui, mai mult de câine, decât de om, o privire de o dureroasă inteligenţă. M-am uitat la mâinile ţiganului: erau

vii, subţiri, nervoase şi se multiplicau în jurul vioarei ca un roi de libelule. Era destul de bătrân, căci din astrahanul, pe care-l purta pe tigvă, ieşea, pe ici pe colo, câte un cârlionţ alb.

Mai erau în cârciumă doi-trei întârziaţi. Lăutarii, în semn că de aci înainte au adunat asupră-mi toată nădejdea şi tot respectul lor, se ridicară în picioare şi aşteptară parcă să poruncesc. Observai atunci că ţiganul cu vioara era şchiop de un picior şi era mai scurt şi mai pipernicit decât cobzarul. Se uită lung la mine, se uită la jupânul de la tejghea şi, după ce şopti ceva cobzarului, începu acest cântec neaşteptat:

Trist iaste boiarul nostru!
Să venim, să-l ogoim,
Şi tu, măre cârciumare,
Toarnă-i vin, toarnă-i pelin!
Şi de-o zice: basta vinul! –
Măi ţigani, măi ceteraşi,
Noi atunci, cu dibla-n mână
Să-nbunăm pe boieraş!

Am privit, profund mirat, pe cârciumar. Jupânul avea un zâmbet subţire şi familiar. Voia să-mi spună: „– E pentru d-ta! Al naibii lăutar, te-a mirosit. Te-a înşelat ibovnica, domnule! Ei, ce să-i faci, aşa e lumea. Bea vinul meu, ascultă cântecul ţiganului, plăteşte ca un boier şi du-te sănătos!“

Stăteam la îndoială: mă cunoaşte ori nu cârciumarul? Despre lăutari eram încredinţat că nu mă cunosc. Eu cel puţin nu văzusem niciodată, până acum, pe cel cu vioara. Îmi dădeam seama că ciudatul ţigan venea din Ardeal, ori că se născuse acolo; era ţigan unguresc. Dar nu prea înţelegeam cum nu-şi dădea el seama că nu sunt grof, ca să nu mă ia aşa de sus cu cântecele lui. Trebuie, însă, să fac faţă împrejurării. Am zâmbit, am aprins o ţigară şi am chemat mai lângă mine pe lăutari. Când mi s-a părut că se isprăveşte cântecul, i-am oprit cu mâna şi i-am lăudat:

– Frumos cântec! nu l-am mai auzit. De unde îl ştiţi voi?

Lăutarul cel şchiop a aruncat peste capul meu o privire nu prea măgulitoare, dar pe urmă a tuşit modest şi a dat să-mi răspundă. Cârciumarul a intervenit cu diplomaţie:

– E ghiavolul de Ije Cloancă, d-le administrator. Ăsta îţi face cântecul din ochi, cum îţi face ăla, în bâlci la Râureni, poza la minut!

Să fi răspuns: d-apoi dacă n-am auzit până acum de Ije Cloancă! – mi-aş fi prăpădit orice autoritate. Am răspuns, iluminat deodată:

– Aa... Ije Cloancă... bravo! acum înţeleg... Dă-i şi lui şi cobzarului câte-un pahar cu vin!

– Să trăieşti, boiarule, şi să-ţi fie inima uşoară ca vioara în mâna lui Ije Cloancă!

Cei doi lăutari goliră paharele şi potriviră – unul vioara, altul cobza, gata la poruncile mele.

Îmi turnai şi eu un pahar cu vin şi-l băui pe nerăsuflate, ca să arăt că biruiesc tristeţea, că râd de ea (deşi ştiam bine că mă înşel) şi că sunt şi eu dintre vitejii vechi care îneacă în vin durerile iubirii şi ale vieţii.

– Ije, să-mi cânţi un cântec vechi, un cântec tânguios, auzi tu? Să-mi cânţi *Bulgăraş de gheaţă rece.*

Lăutarii se închinară şi începură. Cine a meşteşugit aceste stihuri populare, cine a îngânat întâi sfâşietoarea lor melodie – nu ştiu şi poate că nu ştie nimeni. E un cântec care colindă pe la ţară şi prin târguri, un cântec necunoscut de lumea nouă şi subţire, un cântec pe care trebuie să-l ceri lăutarilor bătrâni, întârziaţi pe plaiurile Olteniei. Îl auzisem de mai multe ori, dar în seara aceea, fără seamăn cu alta, l-am ascultat cu un dor şi cu o încordare sufletească înalte până la cer. Peste inima mea fierbinte şi sângerată, jalea vioarei lui Ije Cloancă venea răcoroasă, venea mângâioasă şi multă, ca spumele Oltului la vâltorile mari. O duioşie atotbiruitoare mă ridica într-o lume nespus de tristă şi nespus de dulce, fiindcă toţi plângeau în ea şi toţi erau duios încredinţaţi că dincolo de *Bulgăraş de gheaţă rece* viaţa nu mai are nici o putinţă şi nici un înţeles...

Bulgăraş de gheaţă rece,
Iarna vine, vara-mi trece
Şi n-am cu cine petrece,
Căci cu cine-am petrecut
S-a dus şi n-a mai venit
S-a făcut negru pământ
La biserică-n mormânt...

Acesta care „s-a făcut negru pământ" era Maria, ah, inima pe care necredinţa mi-o ucisese!... Dar o generozitate caldă îmi tulbura privirea. Nu! eu sunt cel ce s-a făcut negru pământ... Pe ea, las-o să trăiască, las-o să se încredinţeze că nimeni pe lume n-a iubit-o mai mult, mai drăgălaş şi mai sfânt ca mine! Deci, eu „m-am dus şi n-am mai venit". – Şi vioara lui Ije Cloancă vărsa asupră-mi o încredinţare uriaşă, nebunească, mă clătina ca un vifor dezlănţuit în miezul iernei, iar vocea lui aspră şi scormonitoare era tristă până la moarte.

Îmi dădeam seama, dar vag, ca un puţin cunoscător, că scula pe care o purta în braţe acest ţigan urât e o sculă tot atât de rară ca şi proprietarul. Vaierul care creştea şi scădea – cu câte legănări, cu ce fiori adânci! – din cutia ei uscată şi înnegrită spunea vechime multă şi mână de meşter fabricant. O clipă, mi-a trecut prin cap să întreb pe Ije de unde are el aşa vioară, dar cântecul ajunsese până la:

Bucură-te mânăstire
Că frumoasă floare-ţi vine,
Nu vine să-mbobocească
Ci vine să putrezească...

Şi atunci gândurile mi s-au înnegrit ca norii cerului, când un potop de ploaie stă gata să se frângă pe pământ şi am pus mâna în dreptul ochilor. Am văzut-o pe Maria, cernită, înceată şi albă ca o chiparoasă, mergând spre mânăstire! Mario, Mario, spune că totul a fost o părere de nebun, că inima ta este tot a mea, că jurămintele tale sunt tot întregi şi sfinte şi că eu mă chinuiesc fără cuvânt!...

Dar în aceeaşi clipă, cântecul se rupse ca un fir de borangic şi când ridicai capul văzui lângă lăutari pe dorobanţul meu de la cancelarie.

– Să trăiţi, domnule administrator, v-am căutat pretutindeni cu scrisoarea asta de la d. prefect...

Am luat scrisoarea fără grabă, am deschis-o şi am cetit-o. Prefectul mă chema la el, să vorbim de suplinirea unui coleg al meu, bolnav de câtva timp, şi care-şi cerea acum un concediu formal.

– Mergem numaidecât.

Am plătit ce era de plată şi am dat lăutarilor un bacşiş mai presus de aşteptarea lor. Îmi părea rău că-i las şi îmi părea rău că nu aflasem încă tot ce-aş fi voit să ştiu asupra acestui mare meşteşugar care mi se părea că este Ije Cloancă. L-am întrebat unde-i este sălaşul. Credeam că în oraş. Nu; şedea departe, în preajma unei mânăstiri, tocmai în plasa colegului bolnav care cerea concediu.

M-am dus la prefect acasă. Mi-a spus că sunt ales să ţin locul celui ce pleacă şi că trebuie să pornesc, chiar a doua zi, la administraţie. Schimbarea aceasta venea bine. A doua zi, pe un timp de ceaţă şi de ploaie cernută ca prin sită, am fost gata de drum. De-abia închisesem ochii despre ziuă şi-mi ardea capul ca în toiul unui acces de friguri. Umezeala, cerul sur, pădurile fără frunză, convoiurile lungi de ciori... răcoreau, încetineau şi statorniceau gândurile mele, cu puterea totdeauna nouă a naturii înţelepte. Mă lăsam încredinţat şi legănat, ca un copil în braţele părinteşti, după o greşeală obositoare şi plătită cu multe lacrimi. Tot ce vedeam în ochii mei mă mustra şi mă înţelepţea. Căsuţele risipite sunt stâlpii lor de fum, vitele cari coborau devale spre pâraie, ţarinele încremenite subt straturi de îngrăşăminte mi se păreau, toate laolaltă, o lecţie intuitivă şi larg binefăcătoare. E atâta tihnă, atâta linişte în firea cumpănită şi imensă, încât toată nebunia sufletelor noastre, toată flacăra insomniilor noastre se clatină şi se întunecă, după o călătorie bună, de cinci ore umede şi reci. M-am gândit la Maria, m-am gândit la lăutarul din ajun, care îmi cântase cu atâta foc durerea iubirilor văduve şi mi-am zis că acest sfârşit, într-un noian de cântec şi de flori de îngropăciune, era frumos şi putea să fie şi definitiv.

M-am luat cu treburile îndoitei mele slujbe, am alergat, călare, cu trăsura şi cu sania, pe drumurile, când mai bune când mai rele, ale celor două plăşi ce administram şi n-am mai văzut-o pe Maria. M-am ferit cu luare-aminte să mai dau ochi cu ea şi am ridicat între noi amândoi catapiteasma sfintei indiferenţe. Mângâietorul meu din seara despărţirii mi-a ajuns, însă, un favorit aparte.

Într-o luminoasă zi de martie, pe când mă duceam în trăsură spre reşedinţa a doua, am ajuns din urmă pe un omuleţ şchiop, pierdut într-un cojoc numai plotoage şi nalt de la ceafă în sus o jumătate de metru numai din pricina unei înfricoşate căciuli cu moţ. Omuleţul şi-a retezat deodată muşuroiul de pe cap şi cu el la subţioară mi-a strigat cu glas zguduitor:

– Sărut mâna, boiarule!

Era Ije Cloancă. M-am bucurat că-l întâlnesc şi i-am zis să se urce în trăsură, pe scăunelul din faţa mea. Era fără vioară. Fusese departe, peste două sate, să tocmească nişte porumb – „c-am isprăvit măcinişul, boiarule!" – şi acum se înapoia acasă. I-am dat vânt să vorbească. Aveam nainte două ore de drum. Cu vocea lui scandată, puternic ţigănească, dar amintind graiul din Ardeal, Ije Cloancă mi-a spus o poveste amară şi lungă, povestea unui artist nenorocit, sfărâmat încet şi sigur între pietrele de moară ale vieţii.

Îl chema Gheorghe. Ije îi ziseseră ciobanii din munte. Se trezise între oi şi crescuse lângă ele din copilăria lui cea mai depărtată. Nu văzuse niciodată nici pe maică-sa, nici pe tată-său. Un baci bătrân ştia ceva despre părinţii lui, dar baciul murise când Ije era de câţiva ani. A crescut din pomana ciobanilor, dar nu putea să alerge şi să muncească la fel cu ei, fiindcă era pipernicit, din fire. Înclinarea lui cea mare era spre cântec, spre caval şi spre vioară. Cânta cu orice instrument. Dar vioara era patima şi puterea lui. Din vioară i s-au tras toate necazurile. Dragostea de vioară l-a împins la prima lui greşeală. Când a coborât odată în târg şi a întâlnit nişte lăutari, a furat vioara unuia şi-a fugit cu ea. L-au prins jandarmii, l-au dus la scaunul de judecată şi judecata l-a băgat, o toamnă, la puşcărie.

De ruşine, de necaz, Ije Cloancă a trecut peste munţi, dincoace la noi, şi s-a acioat pe lângă nişte ţărani moşneni cari tăiau nişte dramuri de pădure. Făcea şi el treabă pe lângă ei şi câştiga un trist codru de pâine, dar şi aici a fost fără noroc. Într-o zi nu s-a ferit şi-a căzut un copac peste el; i-a apucat un picior şi l-a strivit. Aproape un an a stat cu piciorul între speteze, în argeaua unui creştin. Veneau babele satului şi-i dădeau câte un colac, sâmbăta, când făceau pomană... A ieşit numai os şi piele, şchiop, şi mai bicisnic ca mai nainte. Mângâierea lui, cât a zăcut în argea, a fost o gioarsă de vioară pe care i-a dat-o un lăutar bătrân.

Când a putut să se târască pe pământ, l-a luat ţiganul cel bătrân şi a stat ucenic, lângă bătrân, zece ani. Bătrânul ştia toate cântecele de pe valea Oltului şi era vajnic lăutar. Ije i-a învăţat tot meşteşugul şi toate cântecele. Moşul care trecuse de şaptezeci de ani, avusese patru femei, dar numai cu cea din urmă făcuse o fată. Fata şi vioara erau averea lui întreagă. Când i s-a părut bătrânului că se apropie funia de steajăr, l-a chemat pe Ije.

– Uite vioara asta... o ştii... Nu se dovedeşte vioară ca ea, nici la munte, nici pe plai... Mă duc şi vă las... Vioara ţi-o dau ţie... Da' am şi treanţa asta de fată... pe Luxiţa... Bună o fi, rea o fi, Dumnezeu ştie... Ţi-o

dau tot ţie... Ţi-o dau cu jurământ să n-o goneşti, ci s-o hrăneşti... Să aduni mălai cu vioara şi să ţii pe Luxiţa...

Aşa a fost testamentul bătrânului lăutar; peste câteva zile a închis ochii. Ije Cloancă, credincios bătrânului, a luat şi vioara şi pe Luxiţa. Vioara era o sculă de mare preţ, dar Luxiţa s-a arătat curând femeie fără minte şi fără ruşine. Căsnicia le-a fost rea de la început. Ije care văzuse pe Luxiţa crescând lângă tatăl ei şi era mai mare decât ea, ar fi trecut multe cu vederea şi ar mai fi răbdat. Luxiţa, însă, era şi leneşă şi rea de gură şi cu năravuri proaste. L-a înşelat pe Ije cu cine i-a ieşit în cale şi mai pe urmă s-a înhăitat cu cobzarul lui.

– Mă uitam la ea: o vedeam trupeşă, frumoasă. Mă uitam la cobzar: îl vedeam flăcău înalt ca bradul... Mă uitam şi la mine şi mă vedeam slut şi izinit! Puneam mâna pe vioară şi plângea şi suspina vioara de sta Oltul să mă asculte... Şi răbdam şi aşteptam. O certam pe Luxiţa ca un tată, îi arătam lumea cum râde de noi şi-i arătam uneori şi jordia. Dar într-o zi mi-a dat un brânci pe cât colo şi am văzut bine că de i-oi sta înainte mai mănânc şi bătaie... A făcut un copil, a mai făcut încă unul... Se chema că sunt ai mei şi trebuia să car acasă şi mai mult mălai.

M-am desfăcut de cobzarul ăl frumos, ibovnicul neveste-mii şi-am luat altul, mai pe potriva mea. Da nevastă-mea nu s-a desfăcut de el. Într-o zi, m-a dus Dumnezeu la o curte boierească. Le-am cântat boierilor până la miezul nopţei şi mi-au dat să mănânc şi să beau cât am putut. M-am îmbătat, să trăieşti boiarule, şi m-am întors acasă cu mult curaj. Era vara, pe la Sfântă-Mărie... Venisem în căruţa unui creştin până la podul Oltului şi-am luat-o pe trei poteci, spre bordei. Era lumină ca ziua; luna era târzie şi Oltul dormea ca un copil, în scutece albe. Ce mi-a venit mie – zic să mă duc devale, în ceair să dorm într-o căpiţă. Şi vrăjmaşul m-a îndreptat tocmai la căpiţa unde dormeau, îmbrăţişaţi, nevastă-mea şi cu ibovnicul!

Eram beat, domnişorule, şi-mi fugiseră minţile din cap... Am atârnat vioara într-un mărăcine şi am pus mâna pe un par de stejărică. Nu m-au simţit deloc, că şi ei făcuseră chef în seara aia. Ţiu minte că m-am gândit: pe cine să omor întâi, pe ea s-o omor, ori pe el? Pe el, că e mai tare şi de-o scăpa mă curăţă... Dormea pe spate, cu ochii în lună şi cu mâna petrecută pe după gâtul Luxiţei. I-am potrivit parul drept pe frunte şi-am izbit cu o putere de nebun... L-am gătit! A început să zvâcnească şi să se zbată ca un bou la zalhana. Luxiţa a sărit în sus şi a rupt-o de fugă. Ţipa de se clătinau văile... Am rămas, acolo, bătut de Dumnezeu.

Au venit primarul, streaja, tot satul... M-au legat cot la cot şi m-au băgat la închisoare. Am stat în prevenţă o jumătate de an şi am făcut trei ani la ocnă. Când mi-am auzit osânda, am spus atâta: „Să trăiţi, măriile voastre, da să nu-mi luaţi vioara, ci să mă lăsaţi să mă duc cu ea la ocnă!"

Am trăit bine la ocnă, la ce să zic... Le era tuturor milă de mine şi nu mă prea puneau în rând cu ceilalţi osândiţi... Cântam cu vioara până nu mai vedeam bine, nici eu nici ăi de mă ascultau. Da' stam uneori, singur,

afară la soare şi mă judecam, în obida şi în ticăloşia mea; nu mi-era destulă sărăcia, nu mi-era destulă sluţenia şi şchiopenia, nu mi-era destulă musca neveste-mii şi ocara de pe capul meu!... Ajunsei şi în ocnă şi luai în cârcă sufletul lui Simion (că aşa îl chema pe cobzar...) – Mă simţeam blestemat, spurcat, gunoiul gunoiului, başca de toată lumea; şi-mi venea uneori un fel de nebunie să fac vioara ţăndări, căci mi se părea că de n-aş fi fost cântăreţ, mi-ar fi mers mai bine printre oameni şi n-ar fi dat peste mine atâta nenoroc şi atâta jale!

Au trecut şi ăi trei ani de zile... M-am întors acasă, cu mustăţile rase şi cu vioara la subţioară... Ce să-ţi mai spui, trăi-te-ar Dumnezeu!... Acasă am găsit în loc de doi copii (câţi lăsasem) trei copii, şi pe Luxiţa cu burta la gură!

ÎN GRĂDINA VÂRNAV DIN BOTOŞANI

Aşa se numeşte grădina publică din acest oraş. Cândva, demult, trecusem pe lângă ea, într-un amurg de toamnă. Dar amintirea se risipise, lăsându-mi numai un chioşc şovăitor şi împrejur câteva pete galbene. De data aceasta, am ajuns în Botoşani în luna mai. M-am găsit într-o lume liniştită, fără de răcnetele vânzătorilor bucureşteni, fără de automobile şi fără de îmbulzeala de la răspântii.

Cine intră în acest oraş, aducând cu sine oricât de puţină istorie literară românească şi amintirea câtorva poezii iubite în tinereţe, se simte tainic învăluit de umbra poeziei lui Eminescu. Iluziune sau adevăr, ţi se pare că între înfăţişarea tihnită, uşor pustie şi patriarhală a acestui colţ de lume şi mirajul rechemării eminesciane există o netăgăduită legătură. Câte o casă veche boierească, pierdută printre arbori vechi şi bălării virgine, câte-o potecă ascunsă, mai încolo, într-o dumbravă de liliac, câte-un zaplaz îmbătrânit şi prididit de crengi... răscolesc amintirea – o tinereţe întreagă roabă lui Eminescu – şi visul te îmbie...

Visându-te-ntr-o clipă, cu anii, înapoi.

Un gând elementar, aci la prag, pentru oricine (oricât de larg, oricât de strâmt i-ar fi pasul gândului), naşte iar şi iar şi obsedează: – Eminescu a străbătut aceste uliţi. A gândit, a suferit, a prins întâile icoane din comoara poeziei româneşti, aici printre aceste cărări cu lilieci. A fost copil zburdalnic, a fost tânăr cu slujbă la tribunal, a fost învinsul trist din zilele din urmă, aici în cuprinsul Botoşanilor...

Un prieten îmi spune că, în apropiere, pe locul unde se ridică azi nu ştiu ce local oficial, stătea căsuţa în care Eminescu, prin anul 1887, cu capul pustiu şi detunat, încremenea lângă soră-sa, paralitică, Enrieta. Şi desigur că acesta e drumul pe care-l bătea şi el, urcând, câteodată, la grădina Vârnav.

În grădina aceasta, iluziunea e şi mai puternică şi armoniile fără de moarte ale poeziei lui Eminescu se materializează în fiecare creangă legănată şi se revarsă, în jgheabul ceasului de faţă, din fiecare boschet, cu granguri şi cu mierle. Grădina e singuratică şi cu sânuri înflorite,

năpădite de soare. Departe, pe subt carpeni, jumătate în umbră, jumătate incandescentă, se iveşte câte o rochie albă. Câţiva cosaşi, cu pălării largi de plăieşi, răstoarnă, nepăsători, otava înspicată.

Desigur că erau tot aci, în acele zile de mai, grele inimii, când cel mai nefericit copil al Botoşanilor, rău cârpitul, bolnavul şi poate flămândul Eminescu odihnea, pe banca aceasta, ruina vieţii şi a geniului său.

A trecut de atunci atât de mult!... Timp de aproape patruzeci de ani, cei mai pricepuţi şi cei mai simţitori cărturari din societatea noastră au jelit atâta soartă tristă şi s-au prosternat înaintea frumuseţii eminesciane. Dacă, însă, această frumuseţe face astăzi parte din substanţa noastră, atât de mult că nu mai simţim mirosul florilor de tei, decât „prin" Eminescu şi nu putem să mai privim cerul cu lună, decât „prin" linţile genialei lui puteri de descifrare, tristeţea, jalea şi revolta nu se vor stinge şi nu-şi vor găsi ispaşă niciodată.

În fundul grădinii, dincolo de perdelele copacilor bătrâni şi dincolo de aleile pline de arabescurile luminii şi ale umbrei, este o ridicătură de pământ, altădată încununată cu un chiosc. Dar vijelii năprasnice au suflat peste oraş, în cei din urmă câţiva ani, şi chioscul s-a spulberat dimpreună cu alte case şi cu alte întruchipări din Botoşani. A mai rămas din chiosc o podină stricată şi o scară cu trepte dislocate. Dar de sus de pe podină, grădina descreşte şi iese din impreciziune, iar lumea de dincolo apare desfăşurată larg, până în zarea, de jur-împrejur culcată pe păduri. Botoşanii sunt ocoliţi în zare de dealuri invariabil păduroase.

Aci pe podină, zvonul grădinii, tors de vânt, şi piculinele vii de prin dumbrăvi ajung cu farmec subţirel şi cristalin. Biruiţi, amicul care mă însoţea şi eu aşternem mantalele pe podină şi ne culcăm cu faţa către ceruri. Nori stingheri, nori capricioşi, nori de puf de păpădie alunecă prin oglinzile albastre. Privim prin painjinişul genelor frumuseţea nestatorniciei aeriene şi ne lăsăm mângâiaţi de foşnetul atâtor frunze vii, de iubirea atâtor păsărele nevăzute.

Podina creşte cu noi spre cer. Un armistiţiu larg în noi şi împrejurul nostru se înfiripează dulce şi ne scoate din realitate. Pentru ce ne găsim acolo, de unde am venit, cari sunt nevoile cu cari ne luptam ieri pe vremea aceasta, cari sunt durerile cu cari va trebui să dăm piept mâine, la aceeaşi oră?... toate aceste gânduri şi vedenii se topesc în unda albastră de deasupra, se topesc în pacea încropită a acestei după-amiezi de mai.

Dar suntem în grădina unde tristeţea şi obsesiunea lui Eminescu, zdrenţăros şi bolnav, nu vor fi ispăşite niciodată! Peste aceste comori de soare, de nori albi şi de mai înflorit, va flutura de-a pururi zăbranicul cernit:

Pierdut e totu-n zarea tinereţii
Şi mută-i gura dulce-a altor vremuri,
Iar timpul creşte-n urma mea... mă-ntunec!

Şi această amintire literară covârşeşte inima şi învăluie clipa călătoare, până la substituire. Totul în noi se pare oglindă şi sosie acestor versuri nemuritoare. Tinereţea e departe! Povestea zilelor ce-au fost e isprăvită. Ploapele cad pe ochi, grele şi roşii, de soarele filtrat, ca nişte petale de bujor...

Iar în spirala molcomă şi coborâtoare, către heleştaiele nesimţite ale somnului (care ar fi binevenit, dar nu poate veni) prind, desfoindu-se, cuvânt cu cuvânt, suprema rugăminte:

Din teiul sfânt şi dulce o ramură să frângi,
La capul meu cu grijă tu ramura s-o-ngropi...
Simţi-o-voi odată umbrind mormântul meu...
Mereu va creşte umbra-i, eu voi dormi mereu!...

SPRE PORTOFOLIU

Directorul „Muzeului de monştri vegetali", d-nul Valeriu Pop-Poenari, se trezi dis-de-dimineaţă, după o noapte zbuciumată şi plină de vedenii. Discutase în ajun, la o agapă de amici politici, situaţiunea guvernului şi fusese de părerea tuturor că o remaniere ministerială este nu numai grabnic cerută de împrejurări, ci şi mântuitoare pentru partid. Discuţia urmase mai departe, însă directorul „Muzeului de monştri vegetali" ieşise cu discreţiune din spiralele ei şi făcându-se că vorbeşte într-o cameră de alături, cu un coleg de la universitate, lăsase pe trei amici călduroşi să susţină că o remaniere ministerială fără Valeriu Pop-Poenari ar fi o cârpeală înşelătoare. Cei trei amici vorbiseră cu elocinţă şi cercul politic se pare că rămăsese încredinţat că Valeriu Pop-Poenari trebuie să ajungă ministru. De aceea ilustrul om de ştiinţă, director de muzeu şi profesor universitar, dormise rău.

Cu toate că era foarte obişnuit cu succesele şi cu onorurile, cu toate că era norocos fiu al ţărei sale, directorul „Muzeului de monştri vegetali" aştepta cam de mult această ultimă onoare pe care putea să i-o mai acorde patria recunoscătoare. (Membru al Academiei nu era până acum, dar nemurirea academică îl ispitea puţin.) Ministru! ministru voia să fie şi de zece ani tot aştepta. Niciodată, până acum, nu aşteptase atât de mult. Toate dorinţile, ambiţiile şi aspiraţiile vieţei sale îi fuseseră încununate la vreme şi deplin: bursa în liceu, bursa la facultate, bursa în străinătate, catedra universitară, „Muzeul de monştri vegetali" şi – numai aici a fost o mică încurcătură – căsătoria cu aproape milionul ei.

Valeriu Pop-Poenari se smulge din pânzele patului şi de lângă soţia-i încă adormită şi aprinde o lampă electrică. A doua pricină care i-a năucit noaptea şi i-a tivit-o ca horbote de flacără vine dintr-o împrejurare veche, specială vieţei, acestui important bărbat... Ministeriatul lui, oricât ar fi de puternic susţinut, poate să se ducă peste cap! Aşa era să i se întâmple şi cu căsătoria... Ce să facă el cu femeia asta, care a fost zâna-i cea bună, atâta vreme, la început, şi care de când s-a căsătorit cu nepoata a ajuns tiranul lui?...

Nimic altceva decât să rabde, s-o curtenească şi să i se supuie. Cu Esmeralda nimeni n-a cutezat să se războiască. Tot ce a vrut a făcut şi

nimeni nu i-a stat vreodată împotrivă. În casa ei se țin tainice consilii de miniştri. În casa ei se pun la cale împrumuturile țărei şi afacerile de milioane. Prin casa ei trece drumul spre putere şi spre mărire. Nu cresc, în sera ei, atâția eucaliptuşi, ficuşi, cactuşi, lămâi... câți oameni mari au crescut, din casa ei, în țara românească!... El însuşi Valeriu Pop-Poenari, dacă n-ar fi avut norocul s-o cunoască pe cucoana Esmeralda, şi acum ar fi ros catedra vreunui liceu din provincie. Păcat numai că Esmeralda, cu toată inteligența ei superioară, nu poate să admită unele tranzacțiuni şi – când vine vremea – unele încheieri de bilanț. Dacă Esmeralda se împotriveşte, nu va izbuti nici de data aceasta să fie ministru! Şi ea se va împotrivi, fiindcă este mânioasă asupră-i, de astă toamnă.

Valeriu Pop-Poenari suceşte unul după altul robinetele de la baie – cald, rece – şi-şi pregăteşte singur în grabă baia pe care o face în fiecare dimineață. În casă e tăcere. Caloriferul răspândeşte o căldură uscată în care aburii din baia de marmoră se resfiră bine veniți. Valeriu Pop-Poenari aruncă de pe el vestmântul de noapte plin de broderii, de ciucuri şi de îmbrățişări delicate şi intră în apă. Anii de studii aşa-zise grele, îndeletnicirea intensă intelectuală şi multa învățătură pe care trebuie să o aibă un om ca directorul „Muzeului de monştri vegetali" nu l-au izinit nicidecum. Valeriu Pop-Poenari are un trup de luptător. Adânc convins de adevărul adagiului latin: *mens sana*... savantul nostru a ajuns savant, dar cu măsură şi cu respectul tuturor drepturilor trupului şi ale sănătății. În mângâierea caldă şi completă a băii, Valeriu Pop-Poenari se simte puternic, mlădios şi plin de viață. Nu suferă de nimic până acum şi în primul loc cauză lăudabilă întru aceasta este cumpătarea lui.

Esmeralda poate să se supere uneori. Un bărbat serios, echilibrat şi căsătorit trebuie să aibă altă morală şi igienă decât cucoana Esmeralda. Duşul este izvor de sănătate şi epilogul băii. Valeriu Pop-Poenari se duşează, se înfăşoară bine şi cade un minut pe canapea...

Amintiri surâzătoare îi trec pe subt ploapele închise. Esmeralda! frumoasă femeie – a fost şi este încă. Dar degenerarea a început şi e prost că pretențiile şi despotismul Esmeraldei cresc în raport direct proporțional cu amurgul frumuseților ei... O pendulă sună surd opt ore. Servitorii încep să mişune prin casa uriaşă, dar zidurile puternice, draperiile de la uşi şi depărtarea odăilor de serviciu nu lasă să răzbată decât ecouri vagi. O cetate de linişte, de viață satisfăcută şi de confort elegant are aci Valeriu Pop-Poenari, sub acoperişul „Muzeului de monştri vegetali". Cu averea lui ar fi putut să şi-o facă şi fără să fie director de muzeu. Directorul simte, însă, un farmec cu totul aparte şi nespus când stă şi socoteşte că locuința, lumina, căldura, serviciul şi alte avantaje pe care le are el şi familia lui sunt darurile națiunei recunoscătoare. A muncit, a luptat şi a biruit! Popoarele şi guvernele nu pot să fie ingrate cu marii cetățeni. Ingrat... acest cuvânt nu-i place. I l-a spus odată Esmeralda, într-o împrejurare intimă şi dramatică. În acest moment se aude în dormitorul copiilor ciripitul deşteptărei. Valeriu

Pop-Poenari are trei copii, pe care îi cresc şi-i instruiesc trei pedagoage streine. Directorul se grăbeşte. Trece la oglinda în care se resfrânge dimineaţa sură de afară şi începe să se îmbrace. O idee, cu care s-a sculat din pat, cu care s-a muiat în baie şi s-a odihnit pe canapea, s-a făcut acum, în el, hotărâre. Se caută în oglindă, îşi piaptănă părul încă negru şi îşi umflă pieptul. Dar oglinda nu e destul de clară. Ridică storul cât se poate de sus şi priveşte o clipă, din etaj, piaţa din faţa Muzeului.

Fulgi de zăpadă cad domol din văzduhul de ianuarie. Oamenii dimineţii, adică muncitorii de tot felul, trec grăbiţi şi încovoiaţi.

La răspântie, treieră pe caldarâm un paznic de stradă, un vânzător de salip, o femeie zdrenţăroasă. Trebuie să fie foarte frig, fiindcă respiraţia celor de afară e vizibilă ca fumul. Directorul se grăbeşte cu luare-aminte. Ideea lui pune în juru-i un vag orizont de biruinţă şi de încântare. Va fi ministru, cu siguranţă! Valeriu Pop-Poenari e încântat, mai întâi fiindcă se vede în oglindă robust şi impunător, e încântat apoi de această casă caldă şi luxoasă – care e un monument de fiece minut, ridicat meritelor lui – e încântat, în urmă, de contrastul dintre fericirea lui şi soarta celorlalţi şi mulţi, înfăţişată aci, în această piaţă de oameni fără noroc şi zgrebuliţi.

Directorul, aproape gata, intră în dormitor să-şi îmbrăţişeze copiii. Cele trei guvernante aleargă după ei, îi spală, îi îmbracă. Sunt frumoşi, rumeni şi răsfăţaţi, copii fericiţi, născuţi la părinţi bogaţi şi în palatele patriei. Nevasta directorului e tot în pat. Peste patul conjugal, Valeriu Pop-Poenari aruncă o privire de departe, şi suspină uşor... La urma urmei, şi nevastă-sa, şi el, şi copiii lui datoresc Esmeraldei foarte mult din fericirea lor de azi. Şi catedra universitară, şi mandatul de deputat în câteva rânduri, şi „Muzeul de monştri vegetali" au fost ca nişte cununi pe cari Esmeralda şi nu altcineva le-a pus pe capul merituos al lui Valeriu Pop-Poenari. Esmeralda nu putea să aleagă mai bine, – este evident. Dar fără Esmeralda, fără această femeie superioară, care i-a înţeles şi sprijinit geniul ştiinţific, Valeriu Pop-Poenari era şi azi în ghete de unsprezece lei perechea. „Muzeul de monştri vegetali" în special este cu totul opera Esmeraldei, de felul ei o excentrică botanistă. Ea a convins universităţile, pe miniştri şi pe mandatarii naţiunei că un „Muzeu de monştri vegetali" este indispensabil pentru onoarea ştiinţifică a României. Muzeul s-a ridicat măreţ, în cel mai sănătos cartier al capitalei şi directorul s-a instalat în jumătate din încăperile lui. Monştrii vegetali, cam puţini, fiindcă nu s-au găsit atâţi câţi trebuiau, au ocupat câteva săli de jos... Biata Esmeralda!

Desigur că merită mai multă recunoştinţă.

Valeriu Pop-Poenari cere, la telefon, casa doamnei Esmeralda Aristo.

– Alo... Doamna s-a sculat?

– Da, vă rog, chiar acum a chemat pe cameristă...

– Spuneţi-i că d-l Pop-Poenari vine s-o vadă peste o jumătate de oră.

Directorul mai cere la telefon un garaj din apropiere şi porunceşte să-i vie automobilul. În acest timp, copiii s-au îmbrăcat. Valeriu Pop-Poenari, grăbit, îşi ia ciocolata la masa copiilor. Copiii ciripesc englezeşte. Valeriu Pop-Poenari îşi aduce aminte de copilăria lui, atât de umilă, în casa lui tată-său, bietul popa Mujdeiu, şi un orgoliu generos ca şampania îi umple măruntaiele. Copiii lui cresc ca nişte principi!... Un vâjâit cunoscut a ocolit pe dinaintea Muzeului şi s-a oprit la scară.

Femeia zdrenţăroasă care treiera din picioare la răspântie, o cerşetoare cu cinci copii, dintre care doi, mai mari, cerşetori pe uliţe ca şi maică-sa – şi-a luat inima în dinţi şi s-a apropiat de poarta Muzeului. Vrea să ceară de pomană, dar în acelaşi timp ar vrea, în chip surd, să se arunce subt automobil. La spital e atât de bine!

Valeriu Pop-Poenari, cu mişcări auguste, se urcă în auto. Maşina pleacă. Până la poartă îşi ia vânt. Directorul se ridică în sus ca să se înfăşure mai bine. Atunci un glas sinistru face explozie înaintea maşinei:

– Pomană, morţilor şi copiilor, coconaşule!

Mecanicul opreşte brusc şi Valeriu Pop-Poenari cade peste scaunul din faţă. Instinctiv, şi-a ferit faţa cu braţul stâng.

– Era să te fac praf, beţivo! zbiară mecanicul, înecându-şi mânia în cele sfinte. Directorul, om bine crescut, se stăpâneşte. Gardistul a sărit ars şi din trei paşi a fost alături.

– Am cinci copii, coconaşule! Mi-e foame! Mi-e frig!

– Gardist, du-o la secţie să se încălzească!

– Am înţeles. Trăiţi!

Şi automobilul pleacă, zboară. Directorul se pipăie şi îşi drege mustaţa.

Nu i s-a întâmplat nimic. „Haz ar fi avut! Să ajung la Esmeralda schilodit şi să rămân fără dinţi tocmai acum când intru în minister!“

VOTUL UNUI CETĂŢEAN

Într-o zi la amiază, când se înapoia de la serviciu, vecinul meu moş Gheorghiţă a prins de veste că pe strada lui s-a arătat din nou parul electoral, cu enigmaticul 500 metri... „Iar vine peste noi beleaua aia", s-a gândit indiferentul cetăţean. Fiindcă moş Gheorghiţă, om cu casă grea, cu slujbă multă şi foarte prost plătită, n-a avut până astăzi vreme să-şi facă o concepţie politică... Până mai deunăzi, când nu exista votul universal şi deci nu te obliga nimeni să votezi, vecinul meu nu văzuse niciodată un local de vot.

A intrat în casă uşor preocupat. Va trebui să întrebe pe prieteni, să caute prin gazete când naiba este ziua votului, ca să nu păţească vreun bocluc. Nu e glumă! Absenţii de la vot plătesc amendă grea. Şi ce fel de alegere o fi? Parţială trebuie să fie. Pe cât ştie el, tot generalul e la cârmă şi Camerele sunt în fierbinte activitate.

Nesiguranţa lui moş Gheorghiţă n-a ţinut mult pentru că de-abia isprăvise de prânzit şi un sergent de stradă s-a ivit la poartă. Om sfios, fără orientări de nici un fel, şi pacinic cu prisosinţă, vecinul meu simte totdeauna o tainică neplăcere când vede la casa lui pe reprezentanţii ordinei şi ai puterei statului.

A ieşit în vestă, cu mânecile sumese şi cu ochelarii pe vârful nasului, adică tocmai aşa cum stătea – în această zi de arşiţă - şi căuta, prin ziar, vreo explicaţie asupra parului electoral.

– Aici locuieşte d. Gheorghe Brebenici?

– Da, logofete.

– Sunteţi alegător la Senat. V-am adus certificatul. Detaşaţi-l şi certificaţi-mi de primire.

– A, da, da... numaidecât!

Vasăzică, am înţeles despre ce este vorba... Să văd acum când este ziua votului şi să pun sărăcia asta la oglindă, ca să ţin socoteala şi eu, şi copiii, şi nevasta...

S-a uitat în certificat şi a văzut că mai are două zile. Bun! A vârât certificatul într-un colţ al oglinzii din vestibul şi-a chemat pe toţi din casă, să le dea în grijă ce au de făcut.

După aceea, moş Gheorghiţă şi-a isprăvit cafeaua, a dormit un ceas, a mărunţit nişte lemne, pentru bucătărie... şi s-a pomenit a

doua zi, la serviciu, faţă în faţă, cu amintirea din ajun – alegerea la Senat.

S-a gândit să se ducă într-un birou de la etaj, unde avea un amic, cu mari aptitudini politice, dar, din nenorocire, înţelenit în birocraţie. S-a dus la el, ca să-l întrebe: „Cam cine candidează la aceste alegeri parţiale? Cari partide vin să ceară sufragiile alegătorilor şi pe cine să voteze el, cetăţeanul Gheorghiţă Brebenici?" (Această din urmă întrebare nu era s-o formuleze în faţa prietenului, ci rămânea interioară.)

Dar sus în birou, vecinul meu a nimerit rău. Colegul lui, marele diplomat rătăcit la serviciul vămilor, susţinea o discuţie aprinsă cu alţi câţiva funcţionari, tot aşa nedreptăţiţi de soartă, şi tema discuţiunei era tocmai situaţia politică. Unii pretindeau încredere şi entuziasm pentru guvernul în fiinţă şi pentru generalul salvator; ceilalţi susţineau pe noul luceafăr popular, pe învăţătorul erou, Mihalache de la Topoloveni.

Moş Gheorghiţă a ascultat vreo jumătate de ceas controversa dezbătută de aceşti luminaţi colegi şi s-a coborât la pupitrul lui de lucru, cu desăvârşire buimăcit.

Inima lui, în fond, îi vorbea bine de tata Averescu. Ăsta e un om! Când l-au chemat la treabă, apoi s-a simţit că a venit cineva... Militar, nu fleac! Acum l-au băgat în politică... De, nu e meseria lui... Lui să-i daţi soldaţi, tunuri, drăcii de-ale care plouă gloanţe şi inamicul în poziţie... În politică o fi răcan... Uite, acum să mă cheme pe mine şi să-mi dea ţara pe mână... Stai, nene, cu binişorul, că învăţăm şi noi ce ştiţi dv...

Venind spre domiciliul său, foarte depărtat de minister, moş Gheorghiţă auzea mereu, persistente şi supărătoare, afirmările din discuţiune... Mihalache, un învăţătoraş! un biet normalist, care n-avea altă cădere şi altă perspectivă decât şcoala rurală şi cele patru operaţiuni din aritmetică... Ce ştie el de viaţa complicată şi superioară în care se dezvoltă şi pe care o poartă în sine omul politic, chemat să conducă o ţară şi să se ciocnească cu alţi oameni politici, din alte ţări, rivale cu noi...

Cu toate acestea, moş Gheorghiţă, printr-o întâmplare familiară, avea precise informaţii asupra omului de la Topoloveni... Ce băiat de ispravă! Muncitor, serios, bun la inimă, îndatoritor cu toată lumea... Foarte bine că e fiu de ţăran şi se poartă şi azi ca la ei, în Muscel... Să tot fie ministru şi să scuturăm odată ciocoismul ăsta, cu monoclu şi cu ţilindru!...

Un singur lucru îl cam îngrijea pe moş Gheorghiţă: Bine, bine; să fie miniştrii numai de-ai noştri, fără izmeneli boiereşti!... Dar ce dracu te faci că nu vorbesc nici o limbă streină!... Mihalache, te miri de-o înţelege vreo boacă franţuzească... Şi acum când am căzut cu drag francezilor, englezilor, americanilor, şi toată ziua, bună ziua, se duc şi vin cu Simplonul, nu e lucru pocit să aduni un minister de muţi şi de gângavi? Ne facem de ocară! Vine americanu, vine francezu: tu, ioc!

Grea problemă! Moş Gheorghiţă n-a putut să-i dea de rost, până seara şi nici a doua zi, fiindcă a găsit pe masă un teanc de hârtii şi a trebuit, omul, să muncească mai încordat ca de obicei, ca să le dea de rost.

Şi iată-l în dimineaţa zilei de vot. A lucrat la minister vreo două ceasuri, şi apoi, cu un pic de importanţă, s-a dus la şef şi i-a pus pe masă certificatul de alegător.

– D-le Popescu, datoria de cetăţean... Vă rog să ştiţi că plec întins la localul de vot.

– Du-te, nenişorule, şi lasă-mă în pace!

„Mojic te ştiu de douăzeci şi cinci de ani, mojic ai rămas şi azi, când avem votul universal!" a răspuns moş Gheorghiţă în gândul lui şi s-a înapoiat, supărat, la pupitru.

A aruncat în cutie hârtiile, condeiul, creioanele şi – din greşeală – şi ochelarii; a închis cu cheia şi a plecat.

Târziu de tot, când se apropia de şcoala unde era să exprime luminoasa-i hotărâre cetăţenească, vede, lipite pe zid, nişte placarde electorale. Caută ochelarii... Ochelarii i-a închis în cutia pupitrului!

– Poftim procopseală! Ce fac eu fără ochelari!... Era bine să citesc pologhiile astea, căci mai cântăream cât de cât, pe candidaţi... Al cui este afişul? Cine e aici, Averescu, ori Mihalache?

Cu mare greutate, moş Gheorghiţă sloveni pe afiş, nişte rânduri scrise cu caractere mai groase... „Este deci de mare trebuinţă ca să se constate de urgenţă... aceste averi... cari bat la ochi... şi să fie impuse spre a da satisfacţiune moralei publice şi trebuinţelor neapărate ale statului."

– Bravo! Aşa îmi place şi mie! Bravo, Mihalache!

Intră în localul de vot, prezintă certificatul şi se pomeni într-o gheretă, cu o foaie de hârtie într-o mână, cu un creion şi cu o ştampilă, în cealaltă.

Vai! blestemaţii de ochelari, rămăseseră la minister... Dobitocu de Popescu îl supărase, cu aerele lui, şi alegătorul, mânios, aruncase ochelarii în cutie.

Moş Gheorghiţă desface buletinul. Surpriză! Sunt trei feluri de candidaţi. Sunt trei partide, cari cer votul şi încrederea cetăţenilor. Care o fi cel de al treilea partid?...

Moş Gheorghiţă nu poate să distingă nimic. În gheretă e cam întuneric şi pe buletin joacă nelămurit, trei zone cenuşii.

– La urma urmei, tot aia este!...

Şi moş Gheorghiţă aplică ştampila, la întâmplare, pe una din cele trei zone.

CASA EGOISTULUI

O văd şi azi, cu aceiaşi ochi, cu aceleaşi gânduri, cu cari am văzut-o altă dată, când – prima oară şi cea din urmă – am intrat înăuntru. Egoistul, stăpânul de atunci, meditează astăzi, în suprem repaos, asupra vieţii lui petrecute în desfătări. Cei ce locuiesc azi în casa aceea sunt poate oameni cari n-au moştenit decât imobilul, nu şi egoismul fostului stăpân. Pentru mine unul, însă, în dosul uşilor ei totdeauna zăvorâte, pluteşte acelaşi duh al despărţirii de oameni şi al zeificării personale.

Casa fu clădită odinioară de egoist. N-a avut, în vremea aceea, prea mult loc, ori a căutat anume colţul acesta, fiindcă s-a mulţumit să-şi ridice casa la încrucişarea a două străzi şi de-a dreptul în trotuar. A căutat, însă, să se despăgubească de lipsa curţii şi a grădinii, clădind în coasta casei o terasă. Aci, în timpul verii, creşte din glastre şi din ghiveciuri o întreagă oază de flori şi de arbuşti. Iar pe o cherestea uşoară de beţe se caţără nişte curpeni de viţă sălbatecă. Ferestrele odăilor de sus se deschid deasupra acestei grădini improvizate.

Această casă are aceeaşi înfăţişare neprimitoare şi rece ca toate casele mari, de-a dreptul clădite în stradă şi cu spatele acoperit şi tăinuit de alte case. Uşile de la intrare sunt duble, masive şi ferecate. Încuietoarea este sistem „Yale" – admirabil sistem care pe mine mă umileşte şi mă înfricoşează, totdeauna. Admirabil sistem, menit să dea curaj nevoiaşilor, săracilor, cerşetorilor, cari vin să solicite umanitatea noastră!

M-am încercat să-mi închipuiesc uşile Casei egoistului sărind din încuietoarea lor „Yale" şi dând drumul cuiva, care iese afară, cu mâinile pline de milostenii, pentru câţiva săraci de pe trotuar... Grea încercare! Ferestrele cari dau în stradă sunt prea oblonite, ca să crezi că acei ce locuiesc în dosul lor pot să mai aibă grija nevoilor şi a mizeriei de pe stradă.

Ctitorul acestei case a dus cu el în mormânt renumele şi zgomotul unei deosebite destrăbălări, unei anumite destrăbălări. Era om care nu îngăduia nopţilor nici somn, nici reculegere, nici castitate. Trecuse prin câteva căsătorii, şi când l-am cunoscut eu avea obrajii de pergament, iar în barbişonul rar începeau să se arate fire albe-galbene. Avusese o inteligenţă strălucită. Patriarhul partidului în care se înscrisese imediat după bacalaureat îl iubea ca pe un fecior

al lui şi-l trimisese la Paris să-şi ia diplomele necesare unui viitor ministru.

N-a pierdut vremea. A uimit pe francezi cu isteţimea lui şi s-a înapoiat în scumpa-i ţară românească, unde l-au copleşit şi l-au înecat favorurile, ministerele, vinurile şi femeile – indigene şi străine.

Subt zidul care sprijină terasa casei lui, privesc şi azi o portiţă de fier. Portiţa aceasta fusese croită şi pusă acolo cu scopuri speciale. Cunoştinţele egoistului trebuiau primite, după împrejurări, prin această portiţă lăturalnică şi discretă.

Într-o zi, peste care au trecut de atunci foarte multe zile, am intrat în această casă şi am stat la masă cu stăpânul. Era ministru. Cei doi mosafiri cari mai erau cu noi îşi aşteptau ministeriatul. Fireşte, era o întâmplare absurdă. Ce puteau să scoaţă din mine – chiar cu bunăvoinţă – aceşti oameni devotaţi realităţii şi doctrinelor pozitive?

Amfitrionul, sagace cunoscător de oameni, după câteva minute de convorbire cu mine, privea curios pe cel ce mă adusese, voind parcă să-l întrebe: – Ce vrei să fac cu acest vizionar? Totuşi acest egoist avea oarecare curtenie pe care uneori voia s-o risipească şi gratuit. Oricât de inutil şi de inofensiv, un poet este totuşi o oglindă în care imaginea ta – amabilă ad-hoc – poate să învieze într-o zi.

Am stat în jurul mesei deosebit de albe, în mijlocul unei sofragerii îmbrăcate până sus în lemnărie mată şi severă. Lucruri multe şi scumpe umpleau toată casa, dar fără ostentaţie şi fără cacofonie. Pe masa albă şi rotundă, ca tăiată într-un nămete, ardeau cristalele, argintăria şi inima pasionată a unui vin ruginiu, mai bătrân decât mine. Uşile se deschideau şi se închideau încet şi zgomotul, aerul şi servitorii cari pătrundeau se învăluiau deocamdată în faldurii unor perdele grele ca apoi să ne sosească aproape nisimţiţi.

Stridenţa, patima, convingerile tari (căci încolo amfitrionul era un sceptic) le păstra pentru nopţile sale de sardanapal burghez.

Şi-a dus-o, astfel, destule nopţi. Dar toată deşteptăciunea lui şi toate darurile cu cari era într-adevăr înzestrat s-au risipit şi s-au ticăloşit în această viaţă josnic materialistă, pe care o duce plutocraţia românească.

Ori de câte ori trec pe lângă casa lui nu pot să nu mă întreb: Cine pomeneşte, cu recunoştinţă, numele acestui egoist? Care sărac, care orfan, care bătrân îşi mângâie azi amarul vieţii, binecuvântând amintirea acestui atotputernic din ţara românească? Unde este azilul, unde şcoala, unde este bursa care poartă numele acestui fost ministru, înghiţitor de milioane?

Portiţa de fier, ascunsă în zid, îmi pare azi tragică, în felul unei uşi de criptă şi mai mult decât atâta. Ei! dacă am putea se deschidem această portiţă (nu ca să ajungem ca odinioară în sera, în alcova şi pe blănile de urs alb ale epicureului, plecat în eterna călătorie), ci ca să întrebăm despre peripeţiile acestei călătorii, am afla multe lucruri interesante, pentru urmaşii şi emulii egoistului.

Nu pentru urmaşii lui propriu-zişi, fiindcă n-a avut nici unul. Casa aceasta şi bogăţiile din ea, pivniţa plină de vinuri, cămările înţesate cu conserve delicate, lada de fier, cu teancuri de diplome şi de bani erau numai pentru sufletul singuraticului egoist.

Şi într-o toamnă, moşia lui de câteva mii de pogoane s-a întrecut în fertilitate. Lasă grâul şi porumbul cari s-au făcut berechet, tocmai când samsari străini veneau şi dădeau preţuri îndoite. Lasă grădinile de zarzavat şi de pomi... Dar, via, stupii, vacile de Şviţera, heleşteul cu peşti uriaşi!... Cum o să care el atât belşug în această casă din Bucureşti, înadins îngustă şi dosită, ca pentru un becher cu insomnie?

Şi atunci egoistul s-a găsit în greaua împrejurare în care s-a găsit acel bogat din Evanghelie, norocos stăpân de moşie:

„Unui om bogat i-a rodit moşia cu belşug. Ci el cugeta în sine şi zicea: Ce voi face că n-am unde să adun roadele mele? Dar şi-a zis: Aceasta voi face: Dărâma-voi jitniţele mele şi mai mari le voi zidi şi voi strânge acolo toate rodurile mele şi bunătăţile mele. Şi voi spune sufletului meu: Suflete ai multe bunătăţi, puse spre mulţi ani; odihneşte-te, mănâncă, bea, veseleşte-te!“ (Luca 12, 16-19.)

Şi acest egoist începea poate să regrete, ca şi cel de demult, că e neîncăpătoare casa şi să proiecteze alta, cu grădină, cu pivniţe mai mari, cu celare şi cu şopron de automobil...

Dar, întocmai ca în Evanghelie, grija lui i-a fost ridicată, deodată cu sufletul, legat pământului şi idolatriei personale.

„Nebune! în această noapte, cere-vor de la tine sufletul tău. Şi cele ce ai pregătit ale cui vor mai fi?“

Când trec, deci, pe lângă Casa egoistului şi a urmaşilor lui şi a emulilor lui, o pornire neînvinsă şi ironică mă face să răzbat cu gândul dincolo de bariera celor văzute, dincolo de portiţa de fier – şi întreb: „Şi cele ce-ai pregătit ale cui vor mai fi?“

VÂNZĂTORUL DE CHIBRITURI

Îşi ţinea „prăvălia" în aer liber, undeva, pe o stradă pe unde eu treceam târziu, după apusul soarelui. Mi-am oprit ochii asupra lui, mai cu luare-aminte decât asupra altora, fiindcă l-am găsit, de câteva ori în şir, tocmai la gustarea lui de seară. Pesemne că locuinţa îi era prea departe şi atunci soţia lui pornea de acasă şi-i aducea de-ale mâncărei. Aşa se face că îl vedeam şezând alăturea, pe un scaun, şi mâncând – pe la ora 9 seara – pe când nevastă-sa supraveghea „prăvălia" şi servea pe muşterii.

Luam cu mine icoana acestui om necăjit şi o purtam şi o amestecam în fel de fel de gânduri şi de ipoteze. Din capul locului mi se părea evident că n-a ieşit la drumuri, cu marfa lui de ţigări şi de chibrituri, ca să facă experienţe sociale. O sărăcie binecuvântată era pricina viguroasă pe care se întemeia viaţa şi negoţul acestui vânzător.

Mă gândeam: poate are copii... Care este câştigul zilnic al unui om cu atare îndeletnicire? Câte pachete cu ţigări ar trebui să vândă, de dimineaţa până seara, ca să intre, spre miezul nopţii, în vizuina lui, mulţumit că ziua i-a mers bine? Şi apoi chiar când sunt unele zile cu câştig potrivit, câte altele nu sunt zile searbede şi păgubaşe!

Îl vedeam şezând lângă masa care rezuma tot negoţul lui, şi cinând în faţa trecătorilor, şi îmi ziceam că în inima acestui om trebuie să se adune sau comori de umilinţă şi de bunătate, sau furtuni de răzvrătire şi de mizantropie. Nu-mi venea să presupun că omul stă între aceste două extremităţi şi că priveşte la gustarea lui sărăcăcioasă cu placiditate şi fără preocupări remarcabile...

Am trecut astfel pe lângă el de mai multe ori şi am clădit asupra umilei lui existenţe fantastice construcţii umanitare. Mă înduioşa îndeosebi această cină, de om fără rostul mesei, nevoit să mănânce subt nasul trecătorilor, din sufertaşul adus de nevastă-sa. Iată, ziceam eu, frumoasele dantele pauperiste pe cari le poartă, falnic, doamna noastră Civilizaţie! Odinioară, când mâncam toţi în păduri, ori toţi în bordeie, ori toţi în bărăgane, era de o mie de ori mai bine decât astăzi, când unii *dejunează*, cinează, *supează*, la mese strălucitoare de cristale şi de flori, iar alţii – cei mai mulţi şi cei mai buni – în bordeie mucede ori la răspântie de drumuri!

Aşa mă făcea să gândesc supărarea şi se ştie că supărarea nu e niciodată sfetnic bun. De aceea, am căutat să mă apropii de omul care îmi oprise luarea-aminte şi să învăţ mai bine ce se cade să cuget despre el.

Nu era prea uşor. Asupra tutunului şi asupra speciilor sau virtuţilor lui nu mă pricep deloc, iar despre chibrituri nu am decât o nedumirire: dacă trebuie să le zic: *chibrituri* sau *chibrite*. Totuşi, puteam să cumpăr o cutie. Am cumpărat-o. Şi pe când căutam în buzunar hârtioara pentru plată, bag de seamă că pe masa vânzătorului sta, chitit, un ziar la care scriu şi eu. Prilejul era binevenit. Am intrat în vorbă cu vânzătorul.

Nu semăna cu nici una din schiţele pe cari i le improviza închipuirea mea, când treceam pe lângă el. Fiecare dintre noi poartă în inima lui o lume întreagă şi dacă ne înţelegem, uneori, unul cu altul, ne înţelegem ca două state vecine cari n-au gâlceavă pe hotare. Omul meu nu se plângea de soarta lui. Nu era nici umilit, nici răzvrătit. Vorbea despre oamenii şi despre împrejurările de astăzi ca despre elemente cunoscute, cântărite şi iremediabile. Dar, atunci, când priveşti în preajma ta cu asemenea convingeri, trebuie să ai puternice rezerve sufleteşti – un sistem de cugetare, un reazim moral, o speranţă cardinală – din prisosul cărora să deduci cumpătul tău în viaţă şi liniştea ta în faţa nedreptăţilor ei...

Această socoteală a mea n-a fost greşită. Peste câteva zile, m-am oprit iar la masa lui şi am legat mai bună cunoştinţă. De data aceasta, era lângă el şi un băieţaş. L-am întrebat dacă este al lui. Mi-a răspuns:

– E al cincelea pe care îl am, după trei, mai mari, şi o fată...

I-am spus, cu precauţiune, câteva cuvinte de simpatie şi de îmbărbătare:

– Copiii sunt, în bună parte, îndreptăţirea existenţii noastre... Prin ei arătăm că vrem să ajungem acele zile viitoare, pe cari ni le închipuim mai drepte şi mai odihnite... E greu să ai copii, dar e pustie viaţa fără ei.

Omul meu mi-a răspuns rar şi cu treptată însufleţire:

– Da, e greu să ai copii, când vinzi tutun pe stradă şi te înapoiezi acasă la miezul nopţii... Dar eu aş fi şi mai amărât decât sunt, uneori, dacă nu i-aş avea... D-ta poate că mă vei înţelege... Viaţa pentru noi evreii e, de foarte multe ori, altfel decât pentru cealaltă lume... Ne luptăm de mii de ani ca să isprăvim cu starea noastră excepţională şi să intrăm în regula comună. Dar pentru aceasta, daţi-ne şi nouă temelia comună, daţi-ne pământul care să ne primească şi să ne încapă!... Nu te mira... N-am vândut totdeauna tutun, pe stradă... Azi, după Declaraţia Balfour, adică după atâtea veacuri de aşteptare, începe să se facă ziuă... Eu unul sunt prea bătrân... Nevastă-mea e spetită, de trai rău şi de muncă... Oasele noastre vor rămânea aici, în pământul găzduirii... Şi atunci, dacă n-aş avea copii, cum aş putea să mai rabd starea mea? Când ajung noaptea acasă şi intru înăuntru, dacă găsesc lampa stinsă, n-o mai aprind... Intru pe dibuite, las povara lângă uşă şi-mi caut culcuşul, în tăcere... Copiii dorm. A doua zi, se duc la şcoală, cel mai mare: la stăpân... Să nu le stric odihna!... Şi mă ghemuiesc în colţul meu, gândind: Ce noroc că am copii!

Măcar unul dintre ei, într-o zi fericită, va porni spre Sion! Se va urca în tren, se va urca în vapor şi va coborî la Iafa... Eu n-am fost pe acolo niciodată, dar copilul meu va ajunge! Nu suntem orbiţi de aşteptările şi de speranţele noastre. Nu credem, copilăreşte, că, în vremea noastră, mai cresc în Palestina strugurii din zilele lui Moise, să legi un ciorchine de o prăjină şi doi inşi să-l ducă la spinare...

Avem mult de lucru, mult de îndurat şi biruinţele vor zăbovi... Dar vom lucra şi vom suferi pentru noi, şi pe pământul nostru. Nu vom mai supăra pe nimeni, nici cu nenorocirile, nici cu fericirile noastre...

Iată la ce mă gândesc când rup astăzi pâinea mea greu câştigată. Prin copii mei, Dumnezeu va uşura suspinul meu! Zeilig al meu, copilul meu cel mai bun, mă va mângâia într-o zi, de necazurile mele. Poate că într-o zi voi afla despre el, cum a aflat Iacob despre Iosif, cel binecuvântat de Domnul în Egipt:

„Lui Zeilig îi merge bine, lângă Iordan!"

BISERICA SĂRDĂREASA

„În biserica asta, odată, demult, când au venit turcii, târgoveţii noştri s-au întărit zdravăn şi au ţinut piept păgânilor multe zile...“ Aşa am auzit în copilărie. Când treceam, deci, pe lângă această biserică, închisă de jur-împrejur, cu zid, o priveam cu acelaşi sentiment deosebit cu care priveam, în cartea de citire, pe Tudor Vladimirescu sau pe Mihai Viteazul. Biserica Sărdăreasa apucase vremuri triste şi mărețe, despre cari vorbeau meterezele din ziduri, clopotniţa, clopotele şi turla... Niciodată nu m-am gândit să cercetez şi să verific dacă într-adevăr, în această mică fortăreaţă, se petrecuse zisul fapt militar şi dacă zidurile vechi mai arătau cumva urmele gloanţelor turceşti. Lucrurile despre cari am avut anume convingeri, în copilărie, sunt adesea jalnice dacă le descimentăm din convingerea de odinioară.

Târziu, după ani şi ani de zile, când veneam să mai văd mormintele iubite, Biserica Sărdăreasa mă înduioşa ca o străbunică a noastră a tuturor, câţi suntem de prin partea locului, şi mă bucuram că străbunica se ţine încă bine. Nu ştiam decât vag cari sunt începuturile ei, cine au fost fericiţii ctitori, pomeniţi la liturghie, şi cine îngrijeşte de întreţinerea cultului.

Pe la sfârşitul verei din anul ce trecu, am ajuns încă o dată în oraşul primelor amintiri şi pentru că aveam vreme mai multă am pornit spre Biserica Sărdăreasa. Am găsit-o tot înconjurată cu zidurile glorioase, tot rechemătoare, dar am aflat asupră-i o poveste nouă, care m-a întristat. Biserica a fost în vremuri biserică boierească. O familie de boieri pământeni, cinstiţi şi cunoscuţi, a ridicat aci, pe pământ strămoşesc, biserica de azi. Ani de-a rândul această ctitorie a fost – cum cere pravila creştină – cu totul în sarcina celor ce râvniseră să înalţe lui Dumnezeu un locaş de închinăciune. Boierii întemeietori au purtat de grija casei Domnului, i-au asigurat venituri, au plătit pe preoţii slujitori şi s-au învrednicit de pomenirile şi de rugăciunile altarului.

Dar iată că în treizeci de ani lumea se poate schimba să n-o mai cunoşti! Averile s-au măcinat, sufletele şi credinţa s-au măcinat de asemeni şi de unde, altădată, nu era fericire mai mare decât să întreţii o biserică, azi nu ştii cum ai face să te scapi de această sarcină.

Am intrat în vechiul sfânt locaş, după treizeci de ani, şi cu inima grea am privit portretele întristaţilor ctitori. Biserica e şi azi în bună stare, e coprinzătoare şi luminoasă, dar e cu totul uitată şi de credincioşi şi de feţele dregătoreşti. Noutatea pe care n-o bănuiam era că Biserica Sărdăreasa nu mai este biserică boierească. Ctitorii ei s-au lipsit de ea. Municipalitatea oraşului, vrând sau nevrând, a primit-o din mâinile celor ce nu mai aveau nevoie de o biserică a familiei lor.

Şi astfel, falnica mea biserică din copilărie, cu turla, cu clopotniţa şi cu meterezele ei, a ajuns biserică filială, adică a doua sau a treia, după prima biserică dintr-o parohie. Parohia, după câte am aflat, are aici un singur preot, aşa încât puţine sunt zilele de peste an când se mai slujeşte Sfânta Liturghie în Biserica Sărdăreasa.

Povestea aceasta aleargă prin toată ţara românească, prin toate colţurile adăpostite şi tainice, prin vâlcelele şi pe subt brâiele de munte, pe unde pravoslavnicii noştri strămoşi au întemeiat ctitoriile lor. Am văzut destule biserici vechi, pornite să se năruiască, peste lespezile cari înveleau pe fericiţii ctitori, fiindcă strănepoţii nu pot să mai înţeleagă frumosul şi sfântul vis ctitoricesc.

Manducemus et bibamus, cras enim moriemur!

Iată o generaţie în sufletul căreia vijeleşte furtuna pasiunilor vulgare! Şi din nenorocire nu suntem nici măcar atât de bine crescuţi, din punct de vedere cultural, ca să înţelegem toată înduioşătoarea naivitate, tot farmecul arhaic al acestor monumente pioase. Un simţ estetic superior ar înlocui uneori, de bine de rău, ruinata credinţă strămoşească.

Nepăsarea şi nerespectul generaţiei de azi faţă cu aceste podoabe ale trecutului şi ale pământului românesc întristează nu numai pe cei puţini dintre noi cari înţeleg păcatul săvârşit, dar mai cu seamă pe străinii veniţi din ţări culturale, unde o clădire de câteva sute de ani este o comoară adevărată.

Toată schimbarea sufletească pe care au încercat s-o determine, în timpul din urmă, câţiva intelectuali bine gânditori şi câteva instituţii, vremelnic bine însufleţite, a rămas să se întâmple de aici înainte. E greu de tot să faci dintr-o societate frivolă, dezmăţată şi fără nici un dor de învăţătură, o societate pătrunsă de evlavia subtilă către martorii şi către mărturiile trecutului.

Iar în ce priveşte, cu deosebire, mânăstirile şi bisericile lăsate de strămoşi, am pierdut cu totul cheia înţelegerii lor.

Aşa se face că Biserica Sărdăreasa, de care ar fi să ne lege şi mândria naţională şi pietatea, stă deoparte, într-o margine de oraş, dezlegată de preocupările noastre, – dezlegată de inima unor urmaşi infideli tradiţiunilor – şi goală şi pustie, subt valurile vremii.

ACHIM LĂPTARUL
(La Mangalia)

Mergând, într-o zi, pe ţărmul mării, spre satul Două Mai, am întâlnit lângă limba de nisip, care desparte ghiolul de mare, un ţăran bătrân, dar cu barba încă roşie, îmbrăcat cu bluză lipovenească şi am intrat cu el în vorbă. De la el am învăţat întâi cine sunt locuitorii din Două Mai: ruşi, români, nemţi, bulgari şi acum în urmă şi un „hrec“ care a cumpărat moara de vânt.

Nu mă gândeam cu dinadinsul să mă duc în satul Două Mai, dar lăptarul, care ne aduce lapte în fiecare dimineaţă, mi-a înfăţişat un prilej hotărâtor.

Achim Lăptarul este una din creaturile cele mai originale pe cari le poţi întâlni în calea vieţii. Eu unul, cel puţin, mă găseam faţă în faţă cu cineva ca el – şi anume în legătură zilnică – întâia oară de când sunt.

Achim e lung ca de vreo doi metri. E slab ca un ogar şi are nişte mâini late ca nişte frunze de lipan, dar deosebit de agere şi de sigure. Poartă şapcă rusească, bluza rusească şi e rus veritabil. Dar e galben la faţă ca un chinez, nu are nici barbă, nici mustăţi şi are o voce cu totul stranie.

Mi-aduce nu numai lapte dar, din când în când, şi alte produse ale gospodăriei şi ale grădinii lui. Nu ne tocmim prea mult la preţuri – căci scumpetea şi geamătul de peste tot pământul trebuia să străbată şi la Mangalia – şi am ajuns să ne împrietenim. Într-o dimineaţă de duminică, Achim mă întrebă dacă îmi place să beau ceai. Îi spusei cum este: nu am pentru ceai patima muscalilor, dar beau cu plăcere o năstrapă de ceai. Atunci Achim mă pofteşte, cu toată familia, să viu, după-amiază, la el acasă, căci va pune să fiarbă samovarul, în cinstea noastră.

După-amiază am pornit cu toţii spre Două Mai. Tot drumul este ceva mai mult decât un kilometru, printre ghiol şi printre mare, printre morile de vânt şi papura de pe ghiol. Dar n-a mai plouat de aproape o lună. Cu totată vecinătatea acestor vaste suprafeţe de apă şi cu toată roua nopţii, islazul începe să se prăbuşească, pământul crapă şi şoseaua se preface într-o dâră de făină.

În Două Mai sunt peste tot vreo treizeci de familii împărţite aproape egal între români, ruşi, bulgari şi nemţi. După cum îmi pare, satul e creat

de curând şi celelalte neamuri dobrogene, grecii, turcii, tătarii, găgăuţii (nişte creştini cari vorbesc turceşte) – nu s-au grăbit să se aşeze şi aici. Satul, tot, însemnează o şosea largă prin mijlocul câtorva gospodării, puse la linie.

În Dobrogea nu numai casele, dar şi coşările şi gardurile sunt făcute din piatră, chituită când cu var, când cu pământ. Casele şi gardurile din Două Mai vestesc dintr-o dată pe nişte vrednici gospodari. Ne apropiem de casa lui Achim. Ne-a văzut de departe şi ne aşteaptă la poartă.

De la primul pas, înţelegem că am intrat în coprinsul unui om cu rost. Achim nu are pământ mult; să tot aibă un pogon, de jur-împrejurul casei.

Dar nu este nici un locşor, rămas uitat şi netrebnic. Mai întâi, casa e albă, cu steaşina retezată scurt ca o chică muscălească, şi cu o centură de scoici de mare. În bătătură e umbră de copăcei, iar uşa casei se deschide între nişte culise înalte de tuia. Aci între culisele feritoare de soare, Achim ne aduce scaune şi taburete şi stăm jos cu toţii.

Bătătura nu e pustie. Coteţe, hambare, o pivniţă sistematică o cuprind în bună parte, iar restul se preface într-o grădină cu arbori fructiferi şi cu flori. Un gard uşurel de trestie desparte corect grădiniţa de bătătură.

Mai în fund, un gard adevărat desparte bătătura de grădina cea mare, unde cresc zarzavaturile.

Aci pe lângă gard, e o claie de fân, clădită cu simetrie şi ferită de toanele vântului cu un fel de hamuri de sfoară, de capetele cărora atârnă pietre grele. Tot lângă gard, stă, aşezat, codri-codri, tizicul pentru iarnă – combustibilul dobrogenilor, nu numai săraci dar şi mai bogaţi. Pe o pânză întinsă, se usucă la soare câteva kilograme de sămânţă de mac.

În grădină cresc pătlăgele roşii, vinete, sfecle, dovlecei, lubeniţe, ceapă, ardei şi altele. Toate sunt împărţite cu chibzuială şi peste tot se vede că mâna grădinarului este neobosită.

Stând la umbra culiselor de tuia, Achim ne spune pe scurt odiseea lui şi a familiei lui, în timpul războiului vrăjmaş. A rămas numai bătrâna, neputincioasă şi căzută la pat, de multă vreme. Dar nici ea n-a fost cruţată. Asasinii îmbrăcaţi în uniformă au gâtuit-o, într-o noapte, după ce i-au jăfuit toată casa. Achim şi fraţii lui au pribegit cu caii, pe la Galaţi, prin Iaşi, prin Basarabia. Când a dat Dumnezeu iarăşi pace, au venit înapoi pe la căminuri şi au găsit numai pereţii.

Şi au început din nou să clădească, să sădească, să prăşească şi să facă la loc toate cele pierdute.

Achim povesteşte toate acestea cu vocea lui stranie şi egală, ca pe o poveste rusească, citită în marii povestitori ai neamului său moscovit. Aşa a fost atunci... Acum Dumnezeu voieşte într-altfel.

Împreună cu noi stă pe scaun, la umbră, şi o femeie tânără, cu un obraz trandafiriu şi sănătos, extrem de curată la înfăţişare şi de o străvezie

candoare sufletească. Dar pleacă de lângă noi şi aleargă să pregătească samovarul.

Când samovarul a fost gata, Achim ne-a poftit să intrăm în casă, fiindcă aici afară „ne supără muştele". Adevărat este că aici, între Dunăre şi mare, aceste bestiole sunt nespus de multe şi de supărătoare. Dar nu scapi de ele nicăieri, deci – nici în casa lui Achim – am gândit eu.

Mare mi-a fost mirarea, când am văzut că în odaia unde ne-a condus Achim nu era absolut nici o muscă! Această odaie era curată ca un caliciu de floare! Paturile erau albe, caste; pare că nimeni nu dormea în ele, fiindcă pernele de deasupra erau proaspete, neatinse şi bucălate ca obrajii îngerilor lui Rafael. Pe jos era spoit cu lut, dar pare că nu era faţă de lut, ci faţă de azimă ţărănească scoasă atunci din cuptor.

În ungherul dinspre răsărit era un mic iconostas, plin cu icoane. Pe pereţi, diferite fotografii şi reproduceri (nici una de bâlci!) printre cari chipul lui Leon Tolstoi şi chipul ţarului Rusiei Petru I. Măsuţa în jurul căreia ne-am aşezat, ca să bem ceaiul, era acoperită cu o pânză ireproşabilă. Le ferestre erau nişte perdele albe, ca penele pescăruşilor, de pe marea vecină.

A venit şi samovarul, scânteietor de curat, înconjurat de ceşti, de pesmeţi, de cornuri, de prăjituri – totul servit cu voie bună, cu dragoste de oameni şi cu dalbă simplitate.

Dacă ordinea şi gospodăria de afară erau opera lui Achim, curăţia, inocenţa şi frumuseţea din casă oglindeau calităţile şi sufletul acestei femei de lângă Achim.

Cine e femeia aceasta? Achim mi-a explicat, cu placiditate, în limba lui românească, specială:

– E sora mea.

– Adică fata bătrânilor, părinţii tăi?

– Nu; e sora mea după legea noastră. La noi dacă este dragă o soră, ne prindem tovarăşi, facem gospodărie şi trăim ca frate şi soră.

Am tăcut ca pământul! Dar mai târziu i-am răspuns lui Achim, în gândul meu:

„Achime, seminţia ta rusească ori că ridică omenirea cu câţiva stânjeni spre cer, ori că o prăbuşeşte cu totul!"

CALIGRAFUL TERŢIU

CALIGRAFUL TERŢIU

Terţiu observase, de la pupitrul lui de scrib, că doi călători (poate din cei sosiţi astăzi în Chenchrea) stăteau nehotărâţi la picioarele lampadarului. Păreau greoi, păreau sfioşi, şi ai fi zis că aşteaptă să le deschidă cineva cuvânt şi cale.

Terţiu era gata să sfârşească. Atâtea piei de tigru – atâtea valuri de *byssus* egiptean – atâtea burdufuri cu vin – atâtea medimne de grâu – atâtea şi atâtea chisele şi cutiuţe cu dresuri şi cu mirodenii... Le scrisese pe toate, pe sulul de papirus, şi în dreptul fiecărei mărfi pusese numele neguţătorului unde marfa trebuia trimisă şi preţul ei – aşa cum îi striga cu glas tare socotitorul Ampelion. Scrisese aceste toate lucruri pieritoare (şi unele aducătoare de pieire) cu sufletul cel liber şi compătimitor pe care ni-l dădea credinţa lui de azi. Armatorul Parmenisc, de pildă – stăpânul lui –, putea să se bucure ca un nepriceput... Corabia lui iernase cu bine şi-i sosise acum în primăvară, de pe ţărmuri depărtate, încărcată cu mărfuri şi cu călători. Ce ştiau stăpânii şi bogaţii de taina cea mare şi de veacuri ascunsă, care pornise acum, în toată lumea, pe aripile Evangheliei!

Casandru, starostele robilor lui Parmenisc, se opreşte în mijlocul magaziei, între mărfurile pe care le aşează şi robii pe care îi îndeamnă cu toiagul, şi rosteşte către Terţiu:

– Tahigrafule, nu uita ce poruncă mi-a lăsat stăpânul! Să nu pui în gură, astă-seară, nici apă nici pâine, până nu vei alerga la Nikodamos să-i dai de ştire că peste trei zile, numărând de astăzi, pleacă prima corabie. Pe urmă eşti liber să te duci să scrii la Erast, la Gaius, şi unde vrei. Numai mâine de dimineaţă să fii acasă. Aşa mi-a spus Parmenisc.

Terţiu răspunse cu o voce caldă şi pătrunzătoare:

– N-ai nici o grijă, arhipimene! Porunca lui Parmenisc a încăput în urechi bune.

Apoi scrise ce mai avea de scris, se duse cu sulul de papirus la Casandru şi i-l dădu:

– Am terminat, Casandre. Ţine aici, în palma ta, tot ce-a ţinut corabia în pântecele ei, fără să socotim pe călători. Eu mă duc. Ziua de mâine să ne găsească tot pe aici!

– Ba bine că nu! Unde vrei să ne găsească? În nefelocochigiile de care îmi tot spui tu de câtva timp?

Caligraful trecu peste legăturile şi mormanele de funii, care încurcau drumul şi ieşi în dreptul lampadarului. Cei doi călători şedeau jos pe sacii lor de drum şi se uitau aiuriţi la tot ce-i înconjura. Terţiu se apropie şi le spuse aşa ca să auză numai ei:

– Pace vouă, oameni cu inimă bună!

Cel mai în vârstă dintre ei răspunse cu întârziere şi într-un grai vădit dialectal:

– Zeii să miroasă cu plăcere fumul jertfelor tale!

Terţiu se gândi: „Nu sunt fraţi; dar de voieşte Domnul, pot să fie!"

– Aţi venit azi cu corabia?

– Azi, cu corabia.

– Sunteţi de departe?

– Din Capadocia, de pe lângă Mazaca. Am coborât pe albia Sarosului până la Tarsus.

– Până la Tarsus?... Am auzit de acest oraş! Este aici în Corint, în gazdă la mult binefăcătorul Gaius, un om sfânt, un înger al lui Dumnezeu şi de felul lui este din Tarsus. Dar ce căutaţi voi în Corintul cel de lângă două mări?

– De lucru... Suntem meşteri fierari. Acasă e viaţa grea... Pământul e burduşit de cuptoare de foc. Lumea umblă în bărăgane, după vite. Avem neveste şi copii...

– Sunteţi fraţi?

– Suntem cumnaţi, dar trăim mai bine ca fraţii. Am auzit că aici meşterii corintiari câştigă mulţi bani. E adevărat că ştim numai fierăria, dar ne-am da osteneala să învăţăm şi noi această meserie.

– Oameni buni, fiecare boală are leacul ei. Cum te cheamă pe tine?

– Antidor.

– Dar pe tine?

– Lisandru.

– Bine. Din mila lui Dumnezeu, pot să vă dau povaţă, ba chiar să vă ajut. Ridicaţi-vă sacii şi veniţi cu mine în oraş.

Cei doi străini se simţiră încălziţi de cuvântul lui Terţiu şi-l ascultară.

– Pe mine mă cheamă Terţiu şi, cum vedeţi, sunt rob. Şi eu sunt tot din Asia, de pe valea Meandrului. M-au adus încoace când eram de zece ani şi m-au vândut în agora... Sunt tahigraf în casa şi la magaziile lui Parmenisc. Stăpânul meu e putred de bogat. E gras şi lumeţ, dar nu e rău la suflet.

Porniră de lângă cheiul unde Poseidon, turnat în aramă, ţinea sus, deasupra volburilor mării, sceptrul lui cu trei dinţi şi se amestecară în vălmăşagul portului. O seară trandafirie de primăvară creştea din mare şi din insula Egina şi învăluia subţire templul Afroditei şi statua ei de marmură. Soarele grăbea spre apus, prefăcând în năluciri însângerate înălţimile peloponezului şi săpând dincolo de ele o genune de aur.

Antidor şi Lisandru se ţineau după Terţiu, străbătând cu greutate gloata marinarilor şi a muncitorilor care ieşeau de pe la treburi şi veneau să mănânce şi să petreacă. O privelişte pestriţă şi mereu zbuciumată înfăţişau aci, în portul răsăritean al Corintului, zecile de neamuri pe care le adunase încă o dată geniul lui Iulius Caesar şi aşezarea prielnică a locului.

După ce ieşiră din mulţimea care mişuia în străzile din mijloc, caligraful se întoarse către cei doi străini şi le zise:

– Veniţi şi întârziaţi cu mine câteva clipe, căci am de spus o vorbă aici aproape.

Terţiu apucă spre o lature a portului, ocoli nişte vechi altare, unul al zeiţei Isis, altul al lui Esculap, şi se îndreptă spre şoproanele corăbiilor. În faţă erau atelierele unde arhitecţii şi lucrătorii lor ciopleau aceste suveici ale mării. Mai în dos, era un şopron care adăpostea triremele bătrâne. În acel şopron intră Terţiu cu însoţitorii lui. Străbătură un loc larg şi lung, unde stăteau, pe podvale, câteva zecimi de trireme, mai toate dărăpănate, şi trecură într-o despărţitură mai mică. Aici înfăţişarea era cu totul alta. Era un loc de adunare în felul pridvoarelor de pe lângă temple, unde închinătorii ţin ospeţe, după aducerea sacrificiilor. În mijloc erau aşezate, cu mare rânduială, o mulţime de mese şi pe mese era tot ce se cuvine unei cine apropiate. În faţa meselor era o catedră înaltă şi de jur-împrejur: lămpi atârnate de stâlpii şopronului. O curăţie izbitoare se vedea peste tot şi un miros uşor de mirodenii arăpeşti stăruia în aerul cotropit de seară. Deşi mai în fund, printre stâlpi, se vedeau câteva femei, ele se mişcau fără vorbă şi fără zgomot. Una din ele veni înaintea celor trei bărbaţi. Terţiu i se închină smerit şi grăi:

– Pace ţie, maică iubită!

Femeia răspunse, punând mâna streaşină deasupra ochilor:

– Pace ţie, fiule Terţiu! (Apoi întrebă, într-un grai care părea colan de mărgăritare:) Ce poruncă îmi trimite, prin gura ta, Domnul şi Mântuitorul nostru?

– Mărit fie numele lui în vecii vecilor!... Poruncă de călătorie negreşită. Corabia lui Parmenisc pleacă peste trei zile... Chiar astă-seară mă duc la Nikodamos să-i spun din partea lui Parmenisc să fie gata. Aşadar, ziua e hotărâtă: mâine e Sabatul, poimâine e ziua Domnului – a doua zi e plecarea.

– Dar epistola Învăţătorului e gata? N-am avut când să te întreb...

Terţiu avu o mişcare de preot, în faţa unui altar, şi răspunse cucernic:

– E gata. Mai lipsesc salutările.

O femeie se ivi cu o torţă aprinsă şi o înfipse în brăţara unui stâlp. Lumina căzu pe obrazul celei care vorbea cu Terţiu. Era o femeie în vârstă îmbrăcată de sus şi până jos în haine mohorâte, afară doar de o fâşie lată de pânză albă, care i se încrucişa pe spate şi pe piept. Ea arăta la chip ca o matroană şi ca o sfântă. În ochii ei erau numai cuviinţă şi bunătate. În obrazul ei luminau curăţia văduviei şi stăruinţa rugăciunilor.

– Cine sunt, Terţiu, aceşti oameni care te însoţesc?
– Sunt oameni de treabă. Vin din Capadocia şi vor să înveţe meseria corintiarilor. Între fraţii care se adună astă-seară la Gaius, avem câţiva corintiari; drept aceea mergem acolo să-i întâlnim.
– Au venit azi cu corabia?
– Da, astăzi.
– Le-a dat lor cineva vreo oală cu apă, vreo bucată de pâine?
– Auzi, Antidor, ce întreabă maica Phoebe. Aţi băut ceva? Aţi mâncat ceva?
Antidor răspunse după multă cugetare:
– Am avut merindele noastre şi n-am dus lipsă.
Terţiu se întoarse către Phoebe:
– Cine vine astă-seară să frângă pâinea şi să zidească pe fraţi?
– Fratele Timoteiu.
– Socotesc că astă-seară sfârşim epistola. Învăţătorul a îndemnat pe Erast să mă ceară, încă o dată, lui Parmenisc.
– Mâine-seară viu şi eu la Învăţătorul.
– Binecuvintează, maică iubită!
– Binecuvântarea Domnului, cu noi, cu toţi!
Afară se înserase. Din marginea întortocheată şi neagră a istmului, zecimi de focuri se răsfrângeau, tremurătoare şi prelungi, în marea liliachie. Îndeosebi, o linie de lumini, înfipte de-a curmezişul istmului, arăta de departe că acolo este minunatul Diolcos, adică acel jgheab făcut cu iscusinţă, prin care, cu otgoane şi cu rotile, corăbiile erau trase şi trecute dintr-un golf în celălalt.
Cei trei oameni se întoarseră cu spatele spre istm şi apucară calea lungă care ducea în cetate. Pe drum, umbre numeroase mergeau în aceeaşi parte ca şi ei. Altele se încrucişau cu ei şi coborau în Chenchrea. Antidor şi Lisandru călcau apăsat, sub povara sacilor lor de păr de capră şi veneau după tahigraf. Vedenia de adineaori plutea pe sufletele lor ca un undelemn de preţ necunoscut, deasupra apei dintr-o cisternă părăsită. Erau nedumeriţi de ce văzuseră, dar sfioşi să ceară desluşiri. Lisandru, cel mai tânăr, îşi făcu curaj şi întrebă:
– Tovarăşe, să nu-ţi fie cu supărare, ce este casa în care ne-ai dus şi ce-ţi este bătrâna cu care ai vorbit?
Terţiu intră la mijloc, între Lisandru şi Antidor, şi le spuse cu taină:
– Oameni din Capadocia, acolo e casa unde se întâlnesc fraţii noştri. Maica Phoebe este rostitoarea casei şi slujitoarea agapelor. Cum aţi văzut, e un şopron pentru vechile trireme, dar mulţumită lui Erast, vistiernicul oraşului, am adăpostit în el biserica noastră... Ci spuneţi-mi voi, care este Dumnezeul care v-a călăuzit din Capadocia până aici, pe uscat şi pe mare?...
După câtva timp, Lisandru răspunse, ca şi cum şi-ar fi dibuit cuvintele prin întunerec:

– La noi, în Capadocia, sunt mulţi zei... Dar sunt răi şi stau ascunşi... Le aducem multe jertfe şi se înduplecă anevoie. Zeiţa noastră cea mare stă în templul din Komana, cu şase mii de preoţi şi de preotese...

Terţiu îl zgudui de braţ:

– O, Lisandre, tu care eşti meşteşugar şi vorbeşti elineşte, cum poţi să crezi că în templul vostru din Komana sălăşluieşte vreo zeiţă!

– De, aşa ne-au spus bătrânii şi aşa zicem şi noi...

– Oameni din Capadocia, zeii voştri de acasă şi de pretutindeni sunt numai nişte demoni răutăcioşi. Adevăratul Dumnezeu, singurul Dumnezeu, locuieşte deasupra noastră, în ceruri!

Din loc în loc, pe drum, se iveau, sub cele din urmă pulberi ale serii, chenotafe şi morminte. Amurgul târa încet, în zarea colţuroasă, o lungă fâşie de purpură. Zidul Corintului – bătrân de când lumea, în temelii, răsturnat şi refăcut deasupra, de multe ori, în curgerea veacurilor – se ridica, alburiu şi presărat cu scântei, deasupra capetelor celor trei drumeţi.

Intrară în cetate prin poarta lui Diogene şi pătrunseră în furnicarul de lumini şi de oameni. Nu departe de poartă, dădură de o casă din care răzbătea un cântec tărăgănat şi pătrunzător. Terţiu care căuta mereu, în mintea lui, ce cheie să găsească pe potriva acestor inimi primitive, se opri locului şi arătă cu mâna înspre casă:

– Ştiţi voi ce este aici?

– Ba, răspunseră cei doi capadocieni.

– Aci este o sinagogă a iudeilor. Ştiţi voi ce sunt iudeii?

Lisandru îi luă înainte lui Antidor:

– Iudeii?... Da, da... Erau, în corabie, vreo zece inşi care stăteau răzleţi de ceilalţi şi tăinuiau toată ziua între ei... Aceia erau iudei... Am mai văzut noi iudei şi altă dată. La noi, lângă Mazaca, veneau prin sat, cu scule de vânzare, doi iudei, unul bătrân şi altul tânăr, amândoi cu barbă lungă... Odată, am stat cu ei de vorbă şi ne-au spus multe lucruri tainice despre Dumnezeul lor.

Terţiu prinse cuvântul cu bucurie:

– Ei vezi, vasăzică ştiţi ce sunt iudeii! Ei sunt poporul adevăratului Dumnezeu, singurului Dumnezeu. În vremurile de demult, strămoşii lor au primit de la Dumnezeu porunci şi învăţături hotărâte, pe care le-au scris întâi pe piatră, apoi pe piele de viţel şi astăzi le cetesc – tălmăcite în elineşte – în toate casele de rugăciune, din toată lumea. Aici e o casă de rugăciune, unde iudeii se închină veşnicului şi nevăzutului Dumnezeu. Acum să mergem mai departe.

Plecară de lângă sinagogă şi se afundară în Corintul cel asemenea unui fagure de miere. Terţiu mergea între Antidor şi Lisandru.

– Frate Antidor şi frate Lisandru, pentru cei ce iubesc pe Dumnezeu toate laolaltă lucrează înspre bine. De aceea m-a scos pe mine Dumnezeu în calea voastră!... Toate vă vor ieşi cu bine. Veţi îndeplini dorinţa voastră şi veţi învăţa să lucraţi arama de Corint. Dar mai presus de aceasta, veţi

învăţa să lucraţi mântuirea sufletelor voastre. Fraţilor, e numai un Dumnezeu, care a făcut cerul şi pământul, toate cele văzute şi cele nevăzute. Toţi ceilalţi Dumnezei, oricum le-ar fi numele, la care se închină lumea amăgită, sunt duhuri mincinoase, sunt demoni vicleni şi împărăţia lor s-a dărâmat!

Un munte de întunerec crescu, în linii geometrice, în faţa celor trei. Era un templu care stăpânea de veacuri peste acest oraş al bogăţiei şi al plăcerilor vinovate. Puţina lumină care îl izbea dădea columnelor lui grele, dorice, o înfăţişare strivitoare şi fioroasă. De jur-împrejurul templului, Corintul se revărsa ca o spuză de licurici şi-şi bâzâia înăduşit viaţa lui de oraş fără de somn. Terţiu, Antidor şi Lisandru, cu capetele date pe spate, priveau la această neagră zămislire care stingea stelele până la jumătatea cerului.

Caligraful îşi făcu pe piept un semn tainic şi smulse din loc pe cei doi tovarăşi:

– E casa demonilor! Ei scheaonă înăuntru şi se sfâşie de deznădăjde! Împărăţia lor s-a dărâmat. Aici, sub bălegarul acestui oraş plin de păcate, arde – nevăzut şi neştiut – focul care a îngrozit pe demoni!

Terţiu rosti aceste cuvinte cu un freamăt molipsitor.

– Auziţi voi, fraţi capadocieni?... Dumnezeu a trimis din ceruri pe Fiul său, unul născut. El s-a pogorât pe pământ – şi s-a întrupat – şi s-a făcut om. În Iudeia, a adunat doisprezece ucenici, a binevestit săracilor, a vindecat pe bolnavi, a înviat pe morţi, dar a fost prins şi răstignit de stăpânii acestei lumi. Ci a treia zi s-a sculat din mormânt şi s-a arătat viu ucenicilor săi: lui Kefa, lui Ioan, lui Iacov, lui Toma!... şi la urma tuturor, Învăţătorului nostru, pe care îl veţi vedea astă-seară!

Glasul lui Terţiu suna ca un chimbal. Ridică braţele către stele şi le lăsă să cadă solemn pe umerii celor doi capadocieni.

– Numele lui care e mai presus de orice nume, şi la care se pleacă orice genunchi şi din cer, şi de pe pământ, şi de sub pământ, este: Iisus Christos!

Terţiu căzu în genunchi şi cu el căzură, uluiţi şi vrăjiţi de puterea convingerii, şi Antidor şi Lisandru.

– El este Domnul şi Mântuitorul nostru! El este biruitorul morţii! El va veni curând să judece viii şi morţii. Cei morţi vor învia întâi. Cei vii vor fi răpiţi în nori, întru întâmpinarea lui.

Apoi Terţiu împinse mai departe, în străzile întortocheate, pe cei doi însoţitori, din ce în ce mai încurcaţi şi mai fără împotrivire. Caligraful se întoarse iar spre ei, constrângător şi tainic:

– Fraţi capadocieni, învăţaţi neîntârziat învăţătura cea mântuitoare şi alergaţi lângă copiii voştri, lângă neamul vostru, ca să-l pregătiţi de ziua cea mare!

Dar în calea propovăduitorului, pe care-l smulgea cu putere gândul parusiei Domnului, se arătă un grătar, împletit mărunt, şi prin el, lumină ca de lună. Se găseau în faţa bazarului unui neguţător care adunase mari

averi din comerţul cu vasele de Corint. Terţiu se gândi la scopul pentru care Antidor şi Lisandru veniseră din depărtata Capadocie.

– Iată vasele după care suspină şi aleargă atâta lume. Meşteşugul acestor vase voiţi voi să-l învăţaţi.

Prin grătarul de fier se arătau privirii trecătorilor – şi mai mari şi mai mici, şi pântecoase şi mai zvelte, şi nude şi împodobite cu cununi sau cu chipuri – câteva sălbi de vase corintiene. Părea fiecare un cuib de jeratic, turnat şi împietrit în forma lui deosebită. Peste ele, venea de sus o lumină lină, pogorând din nişte amfore de cleştar, plină cu apă, şi prididite de razele unor lămpi nevăzute.

Frumuseţea acestor lucruri trecătoare, atât de mult dorite, şi prilej de păcat şi de poticneală pentru atâţia oameni, rechemă în cugetul caligrafului ceea ce îi dictase Învăţătorul, acum câteva zile: „Şi ce este dacă Dumnezeu, voind să-şi arate mânia şi cunoscută să facă puterea sa, a suferit cu multă răbdare vasele mâniei sale, gătite spre pieire?“... Porniră din faţa bazarului. Terţiu urmă înainte cu destăinuirile şi cu catecheza lui:

– Prietenii mei, veţi învăţa degrabă cum se fabrică aceste lucruri pieritoare. Dar numai atât e prea puţin. Acum vremea s-a scurtat. Cei ce plâng să fie ca şi cum n-ar plânge. Şi cei ce se bucură ca şi cum nu s-ar bucura. Şi cei ce cumpără ca şi cum n-ar stăpâni. Şi cei ce se folosesc de lumea aceasta ca şi cum nu s-ar folosi de ea! Căci faţa acestei lumi se trece! Noaptea e pe sfârşite, ziua e aproape. Domnul vine!

Niciodată, până în seara aceea, Antidor şi Lisandru nu auziseră atâtea cuvinte zguduitoare, nu întâlniseră atâta căldură sufletească. Oameni simpli şi fără multe gânduri cum erau, ei nu mai puneau predicei lui Terţiu altă vamă decât mintea lor zăbavnică şi cu anevoie străvezie.

Începură să urce coasta înaltă care suia spre Acrocorint. Palatul şi grădinile lui Nikodamos erau sus, în scara amfiteatrului clădit spre miazănoapte de casele oraşului. Luminile Corintului şi năluca lui cea plutitoare în noaptea viorie rămâneau din ce în ce mai jos. Caligraful se opri ca să răsufle. Cei doi capadocieni, supuşi şi molcomi, făcură la fel. Atunci, în văzduhul limpede, din cetatea de deasupra, de unde veghea peste oraş – ca şi peste toată lumea – cohorta latină, răsună tuba militară. Un fior de sfânt cutremur zgudui pe Terţiu din cap până în picioare. El gândi: „aşa va fi în ziua aceea! la glasul arhanghelului şi la trâmbiţa lui Dumnezeu...“ – şi întoarse privirile asupra celor doi însoţitori:

– Ştiţi voi cum va fi venirea Domnului?... Ştiţi voi cine va rămânea neatins în ziua aceea?... Mintea mea proastă stă în loc îngrozită! Şi nu e de mirare... Dar însuşi Învăţătorul se cutremură şi şovăieşte, când caută să ne-o zugrăvească. Ziua Domnului se descoperă prin foc şi ce fel este lucrul fiecăruia focul însuşi va cerca-o. Vai nouă, păcătoşilor! Cine va rămânea neatins de focul Domnului! O, fraţilor, acum două sute şi mai bine de ani, Dumnezeu neputând să mai îngăduiască fărădelegile corintenilor, a trimis asupra lor, ca altă dată asupra Şomronului şi a Ierusalimului, urgia sabiei duşmane. Consulul Lucius a sfărâmat pe

acheeni, aici pe istm, la Levcopetra, a intrat în acest oraş, a jefuit din el cât a putut, şi apoi i-a dat foc.

Şi cât e de lat Corintul, de la zidul răsăritean până la zidul apusean, atât s-a întins focul! Şi statuiele de aramă şi tipsiile de argint şi odoarele de aur s-au topit laolaltă şi au pornit pâraie, pe sub mormanele de cenuşă... Când s-a potolit urgia şi s-a răcit cenuşa, când a început s-o sufle vântul şi s-o ridice lopeţile, iată că de sub cenuşă s-a ivit arama corintiană! – Aşa va fi în ziua Judecăţii! Din focul atotmistuitor, din prăpădul şi din ţărâna lumii, vor ieşi, cu cinste şi cu strălucire, numai aleşii Domnului, numai cei ce au crezut în cuvântul apostolilor, numai cei ce s-au supus Evangheliei!

Mai urcară câtva şi ajunseră la curţile lui Nikodamos. Terţiu bătu la poartă. Ostiarul întrebă din fundul căsuţei lui de pază:

– Cine e acolo!

Terţiu răspunse cu o voce coborâtă şi şuierătoare:

– Marana-ta!

Omul din căsuţă fu într-o clipă la gratie.

– Tu eşti, tahigrafule?

– Eu sunt, Sosipe. Domnul cu tine!

– Domnul cu noi cu toţi! Cu ce vii să mă bucuri?

– Sosipe, este numai o ştire pe care stăpânul meu Parmensic o trimite stăpânului tău Nikodamos. Ştii că Nikodamos se găteşte de călătorie. Corabia noastră pleacă peste trei zile (a doua zi după ziua Domnului). Aceasta e ştirea care îi trebuie lui Nikodamos.

– Bine, tahigrafule. Chiar astă-seară îi trimit ştirea prin iconom. Cu cine eşti?

– De va fi voia Domnului, cu nişte viitori fraţi, cu nişte capadocieni, sosiţi azi în Corint.

– Au poveri. De ce nu i-ai lăsat de vale, în Chenchrea, la maica Pheobe?

– Îi duc la Gaius.

– Dacă pot să mă schimb mai devreme cu Marmax, vin şi eu.

– Bine. Pace ţie!

– Domnul cu tine!

Cuvintele credinţei lui Terţiu nu clinteau prea mult din loc inima celor doi străini, fiindcă nu le pricepeau. Pricepeau, însă, că Terţiu nu era singur cu această credinţă. Tovarăşii din Chenchrea, femeia cu chipul bun, iudeii cu sinagoga lor, acest ostiar de la porţile unui palat, apoi acel Gaius unde mergeau, în sfârşit tainicul Învăţător care se ridica deasupra tuturor – era atâta lume cu un singur glas, erau atâtea mărturii, era atâta putere adunată! Aceasta se prindea, pe neştiute, de sufletul lui Antidor şi al lui Lisandru.

De la zidurile lui Nikodamos, Terţiu, Antidor şi Lisandru o luară înapoi, dar pe altă cale. Într-un loc, casele se depărtară şi, sub stelele Carului Mare, acropola Corintului năluci pe vârful ei de stânci. Dar deasupra acestui profil larg şi vag, stăpânitor spre miazănoapte, se arătă

ochilor celor trei o vatră de lumină. Caligraful ridică braţul peste capul tovarăşilor săi:

– Vedeţi voi, acele focuri de pe vârful muntelui?... Acolo se slujeşte acum liturghia lui Satan! Acolo e templul ruşinii şi al pieirii! Acolo preotesele Melenidei petrec cu demonii şi cu toţi corăbierii, care au intrat astăzi, pe corăbiile lor, în Chenchrea şi Lecheon!

Aprins de mânie, Terţiu apucă de mână pe capadocieni şi-i întoarse cu spatele către nevăzutul templu ai cărui închinători, rituri şi divinitate se dezvăluiau, în seara aceea, prin cunună de foc, pe cerul Corintului molatic. Apoi, cu grai adânc:

– Fericiţi voi, Antidor şi Lisandru, că punând piciorul pe pământul Corintului, din nouă sute nouăzeci şi nouă de poteci, care duc spre vizuinile demonilor şi ale liturghiei lor, aţi nimerit pe singura – a miia! – care duce spre Evanghelie şi spre Iisus Christos!

Străzile prin care se înapoiau erau ceva mai goale. Merseră mult fără vorbă. În sfârşit, ajunseră din nou în preajma locurilor străbătute mai nainte. Intrară în agora. Casa lui Gaius era în apropiere. În noaptea străvezie, se iviră, înfipte încoace şi încolo, negre ori albe ca nişte stafii, statui, temple şi columne. Terţiu se îndreptă spre o fântână din mijlocul pieţii.

– Fraţi capadocieni, aceasta e cişmeaua Pirene. Să poposim şi să ne răcorim. Casa lui Gaius este la câţiva paşi, în stânga.

Lăsară jos sacii şi toiegele şi băură din apa acestei fântâni vestite în toată lumea. Apoi se odihniră pe jgheaburile ei.

Fântâna era făcută dintr-o bucată de marmură şi era scobită de jur-împrejur, arătând vederii nişte celule care închipuiau tot atâtea peşteri. Din ele, năvăleau izvoarele care gâlgâiau şi jucau în piscina descoperită. Alături de fântână era o statuă a lui Apollo şi un paravan de zid, pe care – când era ziuă – se vedea zugrăvită şi răzbunarea lui Odysseu asupra peţitorilor Penelopei. Terţiu ascultă, câtva timp, egloga fântânii Pirene şi apoi, pătrunzător şi inspirat, vorbi capadocienilor:

– Apa acestei fântâni vine de sus din Acrocorint, din cişmeaua numită tot Pirene. Şi tot de acolo vine apa fântânii Lerne, a fântânii Glauke şi a tuturor celorlalte izvoare din oraş. În Acrocorint, chiar, sunt o mulţime de şipote care, pe ţevi necunoscute, îşi primesc bogăţia de la aceeaşi vână nesecată, aflătoare sub zidul acropolei.

Oraşul şi cetatea Corintului sunt îmbrăţişate, în chip nevăzut, şi adăpate de unul şi acelaşi râu misterios. Aşa este şi cu viaţa şi cu întâmplările celor temători de Dumnezeu şi primiţi înaintea milostivirii lui. Voinţa lui Dumnezeu, îndemnurile lui şi grija lui pentru noi izvorăsc, la tot pasul, împrejurul nostru. El ne poartă, el ne adapă, el ne miluieşte pretutindeni! Iubirea lui ne cuprinde neîncetat, măcar că n-o vedem, şi toate bunătăţile de care ne bucurăm vin din izvoarele lui. O, dar până să ajung să înţeleg aceasta, câte lacrimi n-am plâns, câte bătăi nefolositoare n-am primit şi de câte ori nu mi-am blestemat, ca un smintit, umbra mea

pe pământ!... Vino, Antidor! Vino, Lisandre! Veniţi de vedeţi cum izvorăsc, în casa Domnului şi a Mântuitorului meu Iisus Christos, izvoarele adevărului, ale dragostei de oameni şi ale mulţumirii care nu mai trece!

La poarta lui Gaius, sus într-o firidă, era o lampă care lumina în faţă pe cei ce se apropiau. Poarta se deschise înaintea lui Terţiu.

– Tahigrafule, te aşteaptă Învăţătorul. A întrebat adineaori de tine.

Era stăpânul casei, binefăcătorul Gaius. Terţiu îi răspunse:

– O, Gaius, cel ce găzduieşti pe sfinţi (deci, pe însuşi Domnul nostru!), am întârziat fiindcă m-a trimis Parmenisc la Nikodamos, să-l vestesc să fie gata de călătorie. Aceeaşi veste am împărtăşit-o şi sorei Phoebe şi mă duc să i-o spun Învăţătorului. Gaius, iată doi străini care vin tocmai din Capadocia, ca să înveţe meşteşugul corintiarilor. Acesta e Antidor; acesta e Lisandru. Între ei sunt cumnaţi; cu noi – dacă aşa va fi voinţa lui Dumnezeu – vor fi fraţi... Îi voi aduce mai târziu înaintea învăţătorului. Acum vor să se înţeleagă cu fraţii noştri corintiari. I-am purtat de mână prin Corint şi nu i-am lăsat să se rătăcească pe căile demonilor. Ţi-i încredinţez ţie, Gaius! Primeşte-i în inima ta şi fă-le loc la masa ta, o, urmaşule al lui Zacheu!

Antidor şi Lisandru priveau cu ochi mari în jurul lor. Curtea, grădina din fund, casa luminată erau pline de o mulţime de oameni, care stăteau pâlcuri-pâlcuri şi şopteau. Gaius luă prieteneşte pe capadocieni şi intră cu ei în adunare. Terţiu alergă în casă. În atriu, în mijlocul câtorva bărbaţi, plini de luare-aminte, vorbea un om între două vârste. Şedea în jeţ şi ţinea, desfăşurat pe genunchi, un sul din *Septuaginta*. Acesta era Învăţătorul. El strânse sulul, încheie vorba cu cei din juru-i şi chemă pe Terţiu.

– Te aştept. Ai vreo noutate?

– Corabia pleacă peste trei zile. Parmenisc mi-a poruncit să înştiinţez pe Nikodamos. Când am pornit din Chenchrea, am trecut pe la biserică şi am înştiinţat pe sora Phoebe... Vine, mâine-seară, aici.

– Bine. Treci la pupitrul tău, ca să sfârşim scrisoarea. După aceea, să mergem în mijlocul fraţilor.

Şi omul din jeţ, lăsând în piept barba lui lungă, neagră, în care începeau să se strecoare fire albe, şi stâmpărând sub sprâncenile-i îmbinate strălucirea ochilor lui de şoim, dictă lui Terţiu:

„Vă dau în grijă pe Phoebe, sora noastră, care este diaconiţă la biserica din Chenchrea, ca s-o primiţi în Domnul, cu vrednicia cuvenită sfinţilor, şi să-i fiţi de ajutor la orice ar avea nevoie de ajutorul vostru. Căci şi ea a ajutat pe mulţi şi chiar pe mine." Apoi Învăţătorul salută, pe rând, douăzeci şi şase de fraţi şi de surori, cum şi cinci biserici, în legătură ori nu cu cei douăzeci şi şase, rechemând – ca pe o vastă arenă – împrejurări, fapte şi luptători din anii luptelor de la început. Dar o grijă stăruitoare îl făcu să dea acestui sfârşit de epistolă o albie neaşteptată:

„Îndemnu-vă, fraţilor, să fiţi cu luare-aminte asupra celor ce fac dezbinări şi sminteli împotriva învăţăturii pe care aţi învăţat-o. Despărţiţi-vă de ei! Pentru că unii ca aceştia nu slujesc Domnului nostru Iisus Christos, ci pântecelui lor, şi prin vorbele lor blânde, şi prin blagosloveniile lor înşală inimile celor fără de răutate. Ci ascultarea voastră a ajuns la auzul tuturor. De aceea, mă bucur de voi. Dar voiesc să fiţi înţelepţi faţă cu binele şi nevinovaţi faţă cu răul. Iar Dumnezeul păcii va zdrobi repede sub picioarele voastre pe Satana! Darul Domnului nostru Iisus cu voi!"

Aci, se înapoie la salutări: „Vă îmbrăţişează Timoteiu, tovarăşul meu de lucru şi Luciu şi Iason şi Sosipatru, cei de un neam cu mine..."

Terţiu se ridică în sus, cu vioiciune. Îmbujorat la faţă şi cu ochii plini de rugăminte, vorbi Învăţătorului:

– Didascale iubite, dă-mi voie să-i salut şi eu în numele meu!

Un surâs de negrăită şi iertătoare gingăşie schimbă la faţă pe apostolul Pavel:

– Salută-i şi tu, Terţiu!

Şi sub ochii îngerilor, aplecaţi pe sulul *Epistolei către romani*, şi înaintea veacurilor creştine înduioşate, Terţiu scrise din toată inima lui plină:

„Vă îmbrăţişez, în Domnul, eu Terţiu, cel ce am scris epistola aceasta!"

GRĂDINA LUI IOSIF DIN ARIMATEIA

„Iar în amurgul zilei, veni un om bogat, de fel din Arimateia, cu numele Iosif, care era şi el ucenic al lui Iisus. Acesta, ducându-se la Pilat, a cerut trupul lui Iisus. Atunci Pilat a poruncit să i se dea. Iar Iosif, luând trupul, l-a înfăşurat în giulgiu curat de in şi l-a pus într-un mormânt nou, al lui, pe care-l săpase în stâncă. Apoi a prăvălit o piatră mare la uşa gropniţii şi s-a dus“ (*Matei* 27, 57-60).

„După aceea, Iosif din Arimateia, ucenic fiind al lui Iisus... l-a rugat pe Pilat să-i dea voie ca să ridice trupul lui Iisus. Şi Pilat i-a dat voie. A venit, deci, şi a luat trupul lui Iisus. Şi a venit şi Nicodim... şi a adus, amestecate laolaltă, smirnă şi aloe, ca la o sută de litre. Au luat, deci, trupul lui Iisus şi l-au înfăşurat o dată cu miresmele, în pânze de in, precum este obiceiul să înmormânteze la iudei. Iar în locul unde a fost răstignit era grădină şi în grădină mormânt nou, în care nu mai fusese nimeni îngropat. Astfel, din pricina vinerei iudeilor, l-au pus pe Iisus acolo, căci mormântul era aproape“ (*Ioan* 19, 38-42).

F. Godet, un renumit comentator al Sfintelor Evanghelii, vorbind de aceste două locuri paralele, observă următoarele: „După Matei, mormântul era proprietatea lui Iosif şi pentru aceea a fost folosit la înmormântarea Domnului. După Ioan, au ales acest mormânt, din pricina vecinătăţii lui cu Golgota şi fiindcă începea Sabatul. Cele două explicări nu stau una împotriva celeilalte, ci se întregesc. La ce-ar fi folosit faptul că mormântul era aproape, dacă n-ar fi aparţinut unuia din prietenii lui Iisus? Şi desigur, tocmai împrejurarea că mormântul era vecin cu locul răstignirii, i-a insuflat lui Iosif gândul să ceară trupul lui Iisus.“

Din Evanghelia Sf. Matei mai aflăm că acest loc de execuţie era afară din Ierusalim (*Matei* 27, 32), şi era, probabil, o colină care semăna cu o căpăţână. Numele ei, în limba aramaică, idiomul popular de atunci, era Gulgolta. Această împrejurare, că Iisus Chirstos a fost răstignit la porţile cetăţii, a fost mai târziu privită ca providenţială şi adusă în legătură cu jertfele pentru păcat, al căror sânge era turnat la jertfelnic, dar ale căror trupuri trebuiau să fie arse afară din tabără. „De aceea şi Iisus ca să sfinţească norodul, cu însuşi sângele său, a pătimit afară, dincolo de poartă“ (*Epistola către evrei* 13, 12).

În zilele dumnezeieştei drame, zidul întâi şi zidul al doilea al Ierusalimului nu ajunseseră să cuprindă colina Golgotei şi grădinile ei de pe coaste. Zidul al treilea se iveşte mai târziu. Dar pe unde ocoleau aceste ziduri şi ce putem să mai dovedim astăzi, din temeliile lor, este pricină nedezlegată. Grădina lui Iosif din Arimateia a fost sorbită de cetatea sfântă, o dată cu colina pe care pietatea omenirii era s-o prefacă în culmea cea mai înaltă din lumea noastră sufletească.

Totuşi, odinioară, în grădina aceasta, unde Iosif din Arimateia, cumpărând-o, a săpat primul mormânt, crescuseră, pe pământul aspru şi văros, chiparoşi, oleandri, terebinţi şi tot neamul acelor mărăcini cenuşii şi scunzi, familiari Ţării Sfinte, pe cari îi găsim în coroana Mântuitorului. Din ţărâna – pe care erau s-o răscolească Iosif din Arimateia, credinţa şi entuziasmul ucenicilor şi atâtea veacuri de istorie pătimaşă – se ridicau, odinioară, lalele, anemone şi graminee. Din aceeaşi ţărână, se ridică răsăritul atotmântuitor al celei mai fericite taine pe care a cuprins-o vreodată fragila inimă omenească. Din cripta săpată sub terebinţi şi sub graminee, de Iosif din Arimateia, a crescut axa noastră sufletească, a tuturor celor ce ne închinăm Învierii lui Iisus Christos.

Cât de întinsă, cât de largă, cât de universală a ajuns în două mii de ani grădina lui Iosif din Arimateia! Câte mii şi sute de mii de suflete au sădit, cu gândul, au îngrijit şi au păstrat, viaţa întreagă, aci în grădină, crinii şi trandafirii lui Iisus! Şi de jur-împrejurul grădinii s-au înălţat ziduri, turnuri, parapete, de apologie şi de discuţie. Veacuri de-a rândul, grădina aceasta a fost loc întărit, – apărat şi atacat de iscusinţa legiunii de onoare a cugetării omeneşti.

Azi, după două mii de ani, suntem într-un timp de relativ armistiţiu. Vitejii înverşunaţi de altădată s-au rărit, şi într-o tabără şi în cealaltă. Cei ce nu cred în dumnezeirea, deci în învierea lui Iisus Christos, au o necredinţă conciliantă, plină de păreri de rău şi de suspine, subtilă şi ironică, în felul lui Ernest Renan. Cei ce primesc şi mărturisesc dumnezeirea Fiului Omului, o fac dintr-un suflet simplificat, umil şi cald, ca un sonet din *Sagesse.*

Ceasul e deosebit de prielnic reveriei. Azi, în grădina lui Iosif cresc peste patruzeci de coperişuri, de capele şi de turnuleţe, peste care stăpâneşte măreaţa cupolă, cu cruce de aur, a Bisericii Sfântului Mormânt: *Keniset-et-Kiyame.* Din stâncile de odinioară, proeminente sau îngropate, au ieşit zecile de altare ale confesiunilor creştine. Din steluţele şi din anemonele grădinii primare, au înflorit sutele de mii de făclii, care ard, ziua şi noaptea, în preajma Sfintei Grote. Iar din mărăcinii balsamici, care erau să crească până la fruntea Mântuitorului, era dat să genereze geloziile confesionale – ghimpi simbolici! – care nu lipsesc şi nu vor lipsi, cât lumea, nici din Biserica Sfântului Mormânt, nici din cununa lui Iisus Christos!

Privind peste oleandrii de odinioară, privind peste candelabrele de azi, cugetul dedat la gânduri e cuprins de evlavie şi de sărbătoare, fie el şi

din altă familie decât cea creştină. În acest locşor, lângă Ierusalim, Iisus din Nazaret a sigilat, cu sângele lui, învăţătura iubirii şi a jertfei pentru omenire. Milioane de oameni au primit, în genunchi, vestea cea bună a dezrobirii din păcat şi din spaimele vechilor religii. Mângâierea şi clădirea sufletească în numele suferinţii de pe Golgota, au ocolit veacurile şi pământul. Cu toată împotrivirea, îndoiala şi discuţiunea, care au început o dată cu Evanghelia, calea propovăduirii şi a convingerii a crescut, din ce în ce mai largă, în hăţişul conştiinţii omeneşti.

Fenomen admirabil! De unde ai fi crezut că această cale se afundă şi aparţine mai cu seamă trecutului, iată că ea se deschide şi cucereşte viitorul. Dacă printre noi, cele dintâi popoare care au primit şi sărbătorit pe Răstignitul din Iudeea, s-ar părea că viaţa creştină începe să obosească şi să adoarmă, la popoarele care au auzit Evanghelia, târziu, după noi, creştinismul dovedeşte o prosperitate şi o tinereţe uimitoare.

Dacă azi lumea greco-latină, cea dintâi care a ridicat la ceruri imnul biruinţei lui Christos, este ostenită de luptele şi de emoţiunile ei religioase, dacă lumea germană poposeşte, o clipă, între movilele de cărţi consacrate istoriei şi criticei biblice, lumea anglo-saxonă, metodică şi cucernică, desăvârşeşte evanghelizarea planetei.

Înaintea cugetului celor mai buni şi celor mai dăruiţi din neamul acestor oameni puternici, curăţia atotdivină a lui Iisus Christos şi nevinovăţia lui cea cristalină ajung, încă o dată, să picure diamante, ca în zilele lui Efrem Syrul şi ale lui Augustin.

*

În grădina lui Iosif din Arimateia, veac după veac, de douăzeci de veacuri au crescut şi au strălucit florile sufleteşti a milioane de conştiinţe omeneşti. Azi, grădina înalţă, caturi-caturi, până la cer, gândurile cele mai curate, florile cele mai albe şi rugăciunile celor cinci rase de pe pământ.

Grădina aceasta este parcul de întâlnire al pietăţii universale. Şi azi când scriem aceste rânduri, – flori noi, răzoare noi, şi noi puneri la cale ale Dumnezeiescului Grădinar prefac şi desăvârşesc siliştea pe care bunul Iosif o dărui neamului omenesc!

MUSTAFA EFENDI AJUNGE MACARIE MONAHUL

I

Era vara, între Sf. Ilie şi Schimbarea la faţă. Vremea era senină şi fierbinte. De o lună, părintele Rafail, clopotarul, nu mai văzuse nori pe cer, când se urca în clopotniţă ca să vestească sfintele soroace. De jur-împrejurul schitului pădurea încremenea fără margini şi fără drumuri, până departe-departe, sub poalele cerului. Numai drept soare-răsare, se iveau, la vecernie, nişte dealuri pleşuve, care arătau malul înalt al unei ape.

Fericiţii şi pururea pomeniţii ctitori ai sfântului locaş – trei călugări de la Sfânta Agora – tăiaseră cu o sută de ani în urmă aici, în mijlocul codrului sălbatic, atâta stejăret cât trebuia ca să facă loc bisericii şi chiliilor dimprejur. Turnurile bisericii covârşeau cu puţin zarea pădurii, iar chiliile părinţilor nu se bucurau de toată lumina soarelui decât iarna, printre crengile noduroase şi desfrunzite. În schit era egumen părintele Pahomie, cel din urmă ucenic al celor trei întemeietori. Era un bătrân cucernic, tare în cunoştinţa dreptei credinţe şi puternic în rugăciune şi în faptă. Lângă el, avea patru călugări, copiii lui duhovniceşti, adunaţi şi păstraţi cu multă greutate, dar şi ei porniţi acum spre bătrâneţe, fiindcă cel mai tânăr, părintele Rafail, trecuse de patruzeci de ani.

Părinţii Atanasie, Gherman şi Iustin nu erau aşa de bătrâni cât erau de puţintei de vlagă şi slăbănogi. Atanasie şi Gherman erau preoţi. Iustin era diacon. Braţe de muncă schitul nu avea. Părintele egumen şi Rafail clopotarul – ei singuri – erau muncitori de pământ, lemnari, zidari, salahori şi pândari.

Cu cât înainta în zile, cu atât Pahomie era mai neliniştit în cugetul lui şi mai plin de grijă pentru schitul pe care îl stăreţea. Care sunt hotărârile Domnului cu privire la sfântul lui jertfelnic, ascuns în aceşti codri fără cărări? Alţi călugări nu mai vin. E locul prea sălbatic şi prea depărtat de aşezările omeneşti. Numai Rafail e om de muncă şi meşter la treburile

casei. El, Pahomie, se vede zi cu zi mai slab şi mai încovoiat. Curând, Domnul îi va ridica din mâini cârja de stareţ şi-l va chema să-şi dea seama de searbăda şi nevrednica lui iconomie. Pe cine lasă el, aici în schit, mână tare şi inimă neînfrântă? Dar până acolo, câte lucruri n-ar fi de făcut în schitul învechit şi stricat de vânturi şi de ploi! Prin şindrila paraclisului a început să pice. Într-o dimineaţă, Maica Domnului avea lacrimi pe obraz, din picătura care răzbise sus în tavan, deasupra catapetesmei. Grădiniţa schitului, într-un luminiş din apropiere, e năpădită de tufarii care se tot ridică din buturugile rămase în pământ. Vatra mânăstirii ar trebui lărgită, fiindcă ramurile copacilor au ajuns să scarpine acoperişul chiliilor. Coşarea caprelor ar trebui înnoită, gardul ridicat mai sus şi lipit, ca să nu-şi mai frece lupii nasul de el, privind prin gard la capre. Ar trebui multe lucruri îndreptate şi altele făcute pe de-a-ntregul. Dar cu cine! Dumnezeu îşi ţine gândurile în taină şi schitul se dărapănă şi bătrânul Pahomie se simte gârbov şi aproape de veşnica odihnă.

Puţină lume ajunge până la schitul lui Pahomie. Cel mult douăzeci-treizeci de oameni în tot anul şi unii dintre ei, călători rătăciţi, pe care i-au înşelat pâraiele, intrate în pădure, şi reţeaua lor nedescurcată. La câteva poşte depărtare, încep satele şi târgurile şi trece drumul mare care leagă balta cu muntele şi deschide spre inima ţării cale străinilor de alte neamuri şi de altă lege. La Paşti şi la Crăciun, venea de la domnie un vătăjel domnesc cu câteva valuri de şiac, cu un burduf de untdelemn, cu un fedeleş de vin şi cu câţiva saci de făină lămurită, pentru sfintele artose, aşa cum statorniceşte un hrisov ctitoresc, întărit cu pecetea lui vodă.

Dar Paştile trecuseră, Crăciunul era departe, creştinii din câmpie erau prinşi cu munca verii şi părinţii din schit nu mai văzuseră faţă mirenească de multă vreme. În pădure, umezeala şi pâraiele scăzuseră, ierburile se coceau în luminişuri; bureţii pe copaci se scorojeau şi crăpau; ghionoaiele făceau toacă din trunchiurile bătrâne. Pe crengile cele mai înalte, ereţii poposeau, gâfâind de căldură.

Într-o asemenea zi de vară, către amiază, părinţii auziră în pădure un nechezat de cal şi vorbă omenească.

– Oricine ar fi, sunt oaspeţii lui Dumnezeu! Aşa se rosti egumenul Pahomie şi trimise pe Iustin şi pe Rafail înaintea neaşteptaţilor oaspeţi.

– Ieşiţi-le înainte şi arătaţi-le calea către schit. Dacă veneau la noi, sunt bineveniţi; dacă s-au rătăcit şi până aci nu ştiau de ştirea noastră, vor şti de aci înainte şi vor preamări pe Domnul nostru Iisus Christos, care are pretutindeni robi de ascultare şi case de găzduit.

Iustin şi Rafail se afundară în pădure şi se arătară în curând însoţiţi de cinci călători cu caii lor. Erau nişte negustori turci, cu mărfuri din răsărit, grămădite în disagii de pe cai. Trecuseră Dunărea la Giurgiu şi înaintau încet spre Piteşti, dar greşiseră drumul şi se rătăciseră în pădure. În fruntea lor era un om cărunt, cu faţa oţelită şi cu turban în cap. Ceilalţi erau servitorii lui şi purtau numai fesuri roşii. Străinii pricepeau şi vorbeau limba ţării.

La asemenea oaspeţi Pahomie nu se gândise, dar întâmplările vieţii sunt toate de la Dumnezeu, chiar şi atunci când nu le înţelegem, ori nu ni sunt pe plac. Egumenul primi pe mosafirii păgâni în chilia stăriţească şi se uită adânc la turcul cu turban. Era un chip pe care îl mai văzuse cândva. Îşi aduse aminte când şi cum:

– Efendi Mustafa, lăudat fie numele Domnului că ne-a ajutat să ne mai vedem, o dată, după atâţia ani de la întâia noastră întâlnire!

– Derviş al lui Christos, tu ai dreptate!... Mi-aduc aminte de ochii tăi, de glasul tău, de credinţa ta pentru proorocul vostru... Eşti Pahomie, dervişul cu suflet de văpaie!... Da, da! Ne-am întâlnit acum douăzeci de ani la Hanul Zlătarilor, în Bucureşti, şi am petrecut o zi şi o noapte împreună, pricindu-ne asupra credinţii părinţilor noştri.

– Fii bine venit, efendi Mustafa, în schitul meu şi slavă lui Dumnezeu, cel mai presus de fire şi de omeneasca pricepere, că am ajuns amândoi cu sănătate la această vârstă înaintată.

– Mă bucur cu bucurie mare, efendi Pahomie, că ne-am întâlnit încă o dată, în amurgul vieţii! Slavă lui Dumnezeu, singurul Dumnezeu, veşnicul Dumnezeu!

– Efendi Mustafa, e ziua jumătate şi socotesc că tu şi oamenii tăi n-aţi mâncat. Te rog să primeşti găzduire şi de mâncare de la noi. Dar să-mi spui ce hrană pot să vă dau, aşa încât nici legea voastră să nu fie jignită, nici casa mea să nu fie ruşinată.

– Ave Pahomie, îţi mulţumesc pentru purtarea ta de grijă. Dacă poţi să ne dai un ulcior de lapte, suntem foarte mulţumiţi. Dacă n-ai lapte, dă-ne apă. Încolo, avem tot ce ne trebuie, ba putem să vă dăm şi vouă – ceva măsline, ceva stafide, ceva halva.

Egumenul vorbi cu Rafail, care se coborî în pivniţă şi aduse un ciubăr cu lapte de capră, muls în dimineaţa aceea. Turcii adăpară caii şi-i priponiră sub copaci. După ce se spălară pe mâini şi se închinară în legea lor turcească, scoaseră merinde din disagi şi şezură jos lângă Mustafa, care stătea pe o laviţă, mai sus ca ei. Rafail umplu cinci oale cu lapte şi dădu fiecărui turc câte una, dând pe cea dintâi lui Mustafa. Pahomie şi Rafail cuprinseră şi ei o laviţă din faţă, gata să servească pe mosafiri şi întrebându-i unele şi altele din călătoriile lor de negustori. Mustafa era un om purtat prin multe ţări, făcuse mai înainte negoţ pe mare şi de felul lui era din Adrianopol. După-masă, turcii pregătiră cafeaua, o turnară în ceşti de ale lor şi din cuviinţă dădură câte o ceaşcă şi celor doi călugări.

Mustafa avea inima voioasă şi mare poftă de vorbă. Îşi aduse aminte de pricirea lor de la Hanul Zlătarilor şi râvna lui de credincios al lui Mahomed îl făcu să calce peste bunele hotare ale vorbirii într-o casă de gazdă. Stareţul Pahomie, cel de peste o jumătate de veac slujitor altarului şi credinţii în Iisus Christos, primi pe păgân cu destulă fereală în alegerea cuvintelor, dar fără cruţare şi vârtos în mărturisirea adevărului.

II

Mustafa. – Ava Pahomie, eu am călătorit mult, am văzut multe cetăţi şi multe biserici, cu crucea voastră, dar între bisericile voastre e multă dezbinare. Unii din voi ţin cu patriarhul din Stambul, alţii cu patriarhul din Râm; iar alţii, cum sunt armenii, au patriarhul lor ştiut de ei. Bre, voi sunteţi împărţiţi. De aceea, Proorocul spune: O parte din norodul Scripturii ar putea să vă rătăcească, dar se rătăcesc numai ei pe ei şi nu ştiu că sunt rătăciţi. Şi iarăşi spune: O, norod al Scripturii, de ce îmbrăcaţi adevărul în minciună şi ascundeţi adevărul împotriva ştiinţei voastre?

Pahomie. – Efendi Mustafa, Proorocul vostru are dreptate. O parte din norodul Scripturii s-a rătăcit, dar o parte a rămas credincioasă adevărului şi anume Biserica – Una, Sfântă Sobornicească şi Apostolească, adică Biserica drept măritoare a Răsăritului.

Mustafa. – Dar de vorbesc cu un catolnic, îmi spune tot aşa ca tine că biserica râmlenească a rămas credincioasă adevărului! Şi atunci pe cine să cred? Noi moslemii suntem în tot pământul aceiaşi moslemi şi credem la fel pretutindeni, în Stambul, în Mecca şi prin toate cetăţile unde padişahul a ridicat slăvita semilună.

Pahomie. – Mustafa, tu călător prin toată lumea, ştii şi ai auzit că Domnul şi Mântuitorul meu Iisus Christos este preamărit de Biserica drept credincioasă, din Moldova şi până la Ierusalim, din inima Rosiei şi până la S-ta Agora şi mai departe.

Mustafa. – Bre, să lăsăm pe închinători; mulţi, puţini, mărturia lor este ca finicul: se apleacă după cum bate vântul de tare. Tu trebuie să ştii, Pahomie, că Proorocul nostru vorbeşte cu multă cinste de Iisus, Proorocul vostru, şi de toată casa lui Imran, dar mai presus de Iisus şi de casa lui Imran, el pune pe Avraam: „Avraam nu era nici iudeu, nici creştin, era un hanif, adică un credincios curat, un moslem, şi nu ca aceia care îi dau lui Dumnezeu tovarăşi. Cei ce stau mai aproape de Avraam sunt cu adevărat urmaşii lui şi aceştia sunt Proorocul şi moslemii. Şi Alah este adăpostul moslemilor!"

Pahomie. – Efendi Mustafa, Logosul lui Dumnezeu trup s-a făcut şi s-a sălăşluit între noi şi am văzut slava lui, slavă ce a unuia-născut din Tatăl, plin de dar şi de adevăr.

Mustafa. – Nu i se cade lui Dumnezeu să nască fiu! Slavă lui! Dacă el hotărăşte un lucru, zice numai atât: să fie! şi este. El este unul Dumnezeu, veşnicul Dumnezeu. El nu naşte şi nu se naşte şi nimeni nu este la fel cu el.

Pahomie. – Efendi Mustafa, nu pot să te ascult fără sminteală şi fără răzvrătire. Legea ospeţiei îmi porunceşte, însă, să rămân neturburat. Dar inima şi credinţa mea vor striga şi vor cânta prin gura mea: Cu vrednicie

şi cu dreptate este a ne închina Tatălui şi Fiului şi Sfântului Duh, Treimei celei de o fiinţă şi nedespărţite. Şi mâna mea va închipui de-a pururi semnul mântuitoarei cruci.

Mustafa. – Ava Pahomie, puternică este credinţa ta şi de mare cinste este îndrăzneala cu care o mărturiseşti. Dar n-am ce să-ţi fac! Adevărat este Dumnezeu! Noi urmăm lui Avraam Haniful, cel curat în credinţă, şi care n-a pus lângă Alah alţi Dumnezei.

Pahomie. – N-am ce să-ţi fac, Mustafa! Noi urmăm Apostolilor şi Bisericii, noi credem şi mărturisim că Iisus Christos este lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat. Noi credem şi cântăm cu Sf. Apostol Pavel: cu adevărat mare este taina creştinătăţii! Dumnezeu s-a arătat în trup, s-a îndreptăţit în Duhul, a fost văzut de îngeri, s-a propovăduit între neamuri, s-a crezut în lume, s-a înălţat întru slavă.

Mustafa. – E drept, Pahomie, că voi aveţi Scriptura şi vorbiţi mereu despre ea, dar Proorocul a spus cu dreptate: Când Alah a făcut legământul cu aceia cărora le-a dat Scriptura, le-a zis: faceţi-o cunoscută oamenilor şi n-o ascundeţi, însă ei au aruncat-o la spate şi au vândut-o pe un preţ de nimic.

Pahomie. – S-ta Scriptură e întreagă şi nestricată în paza Bisericii şi sub ochii noştri. Domnul a zis: Cercaţi Scripturile că vouă vi se pare întru dânsele a avea viaţă veşnică şi acelea sunt cele ce mărturisesc pentru mine. Dacă Proorocul vostru primeşte şi cinsteşte Scriptura, Scriptura vesteşte şi dovedeşte dumnezeirea lui Iisus Christos.

Mustafa. – A lui Alah este împărăţia cerului şi a pământului, şi puterea lui Alah e peste toate!

Pahomie. – ...a ta este împărăţia şi puterea şi mărirea a Tatălui şi a Fiului şi a Sfântului Duh, acum şi pururea şi în vecii vecilor!

Mustafa. – În *Alcoran* scrie: Vor să stingă lumina lui Alah cu gura lor; dar Alah va desăvârşi singur lumina lui, măcar că împotriva necredincioşilor.

Pahomie. – Proorocul David scrie: Tu eşti fiul meu; astăzi te-am născut. – Şezi de-a dreapta mea până ce voi pune pe vrăşmaşii tăi aşternut picioarelor tale.

Mustafa. – Ava Pahomie, dă-mi un semn de la proorocul tău! Mohamed ne-a lăsat un singur semn: a cuprins cu sabia jumătate pământul. Dovedeşte-mi cu un semn că Christos al vostru e mai mare şi mai puternic decât Mohamed. Cere de la Domnul tău din cer un semn, pentru mine!

Pahomie. – O, tu cel prins în laţul vicleniei lui Mohamed, află că Mântuitorul meu, ispitit fiind tot astfel de către Diavol, a răspuns: Să nu ispiteşti pe Domnul Dumnezeul tău. Dar tu eşti făptura lui Dumnezeu, ai suflet şi cine poate să pătrundă sfaturile Proniei! Spune-mi ce semn voieşti de la Vistiernicul bunătăţilor şi al tuturor minunilor şi ce zălog îmi laşi pentru cutezanţa ta?

Mustafa. – Ascultă, ava Pahomie, să facem între noi un rămăşag mare. A zis Proorocul: Dacă Alah vă e într-ajutor, nu este nimeni care să vă rămână; dacă Alah vă părăseşte, cine ar putea să vă ajute fără el? De aceea, cu adevărat, în Alah să se încreadă toţi moslemii! Ascultă rămăşagul meu (l-am mai pus odată unui vlădică grec şi n-a voit să-l primească). Suntem în miezul verii şi e senin şi secetă mare.

Dacă mâine, din zori şi până la amiază, Christos al vostru porneşte din închisorile cerului o zăpadă ca iarna şi o aşterne pe pământ de două palme şi cad florile sub omăt şi se frâng crengile copacilor – eu Mustafa şi oamenii mei aci de faţă: Soliman, Ali, Budalah şi Ibraim mărturisim puterea dumnezeiască a lui Christos, ne botezăm şi ne facem călugări ca voi şi rămânem, câte zile vom avea, în schitul vostru.

Dacă, însă, mâine, din zori până în amiază, Proorocul nostru scoate de la Alah poruncă de vijelie mare şi vijelia vine în goana cailor şi ploaia clocoteşte după ea şi trăsnetele lui Alah cutremură pământul şi copacii se răstoarnă şi livezile se îneacă şi pâraiele se revarsă şi schitul vostru se zgribureşte ca un şoarece opărit – atunci, tu Pahomie şi cu dervişii tăi să mărturisiţi că Alah e unul singur, mare veşnic şi milostiv şi că numai Mohamed este trimisul lui. Atunci tu, Pahomie, şi cu dervişii tăi sunteţi robii mei: ori treceţi la Islam, ori vă tai capul la câte cinci.

Pahomie. – Mustafa, Proorocul Împărat spune: Cutezanţa lor trebuie să fie lucru de mare preţ. Cutezanţa ta trebuie să aibă un tâlc înfricoşat. Ai uitat un lucru, Mustafa: Dacă mâine până la amiază, nici nu ninge, nici nu plouă, ci vremea rămâne frumoasă şi nepăsătoare, atunci ce se alege de rămăşagul tău?

Mustafa. – Ava Pahomie, ai dreptate. Dacă mâine, până la amiază, vremea stăruieşte neschimbată şi senină, rămânem cum ne găsim, tu cu credinţa ta, eu cu a mea, şi ne despărţim prieteni, precum ne-am întâlnit.

Pahomie. – Rămăşagul tău, Mustafa, nu e din insuflare pământească. Dar nu-l primesc până nu voi face sobor cu fraţii mei şi nu voi auzi cuvântul lor. Domnul a zis: Unde sunt doi sau trei adunaţi întru numele meu, acolo sunt şi eu în mijlocul lor.

Mustafa. – Fă sobor cu fraţii tăi; fac şi eu sobor cu fraţii mei. Alah stă între voi şi noi. Din sfatul lui nu putem ieşi. Slavă lui!

III

Egumenul adună pe cei patru călugări în paraclisul schitului, iar Mustafa rămase în chilie cu turcii lui. Nici musulmanii, nici creştinii nu şovăiră. Toţi, într-un cuget, primiră rămăşagul lui Mustafa. Alah ne va da biruinţa! Christos nu ne va lăsa să pierim de sabie păgână! După un ceas, Pahomie veni între turci, cu fruntea înaltă, cu ochii scânteietori.

– Urmaşi ai lui Mohamed, primim rămăşagul.

– L-am primit şi noi, răspunse Soliman, cel mai în vârstă dintre cei patru turci.
– Noi avem, însă, Mustafa, o proetia, cu care primim rămăşagul şi fără care respingem rămăşagul.
– Care este proetia voastră?
– Să fim cu totul slobozi să petrecem în biserică noaptea care vine şi mâine în zori de zi să săvârşim Sfânta Liturghie.
– Slobozi să fiţi! Mai cereţi ceva?
– Nimic decât îndurările cele mai presus de mintea omenească ale lui Iisus Christos.
– Alah e între voi şi noi şi deasupra noastră a tuturor.
Călugării intrară în chiliile lor. Turcii întinseră ipingelele, sub copaci, pe lângă cai şi aţipiră. Când se deşteptară, biserica era plină de lumânări aprinse şi răsuna toată ca o vioară. Îşi văzură de treabă, îngrijiră de cai şi-şi făcură şi ei rugăciunile – înainte şi după cină – ca nişte vrednici musulmani.
Seara coborî străvezie şi prelungă, peste schitul pierdut în inima pădurilor. Spre cele dintâi stele se înălţară, tremurătoare, versete din *Coran* şi ecteniile bisericeşti. Mustafa se culcă de vreme şi împărţi oamenilor lui poruncile acestea:
– Ibraime, mâine, când s-o îngâna ziua cu noaptea, să vii să mă trezeşti şi să-mi spui cum e vremea. Tu, Budalah, să faci tot aşa, dar la două ceasuri după Ibraim. Iar tu, Ali, să vii să mă deştepţi de tot la ceasul muezinului. Tu, Solimane, dormi fără soroc.
Mustafa adormi degrabă, legănând cugetul lui de musulman, cu totul lăsat în voia lui Alah, cu un cântec din *Coran*: „O, tu, cel învelit în burnuz, scoală-te noaptea – spre ziuă, la jumătatea ei ori mai de vreme – şi propovăduieşte *Alcoranul*, cântându-l tuturor. Iată o pricină mare pe care o dăm în seama ta! Vezi că la căderea nopţii sufletul este mai primitor şi mai sufletesc este cuvântul. Mâine la ziuă ai mult de lucru şi adu-ţi aminte de numele Domnului şi sfinţeşte-te lui cu sfinţenie."
În vremea aceasta, Pahomie şi cu călugării lui ţineau în biserică o priveghere fierbinte, răsunătoare până la tronul Mântuitorului, pornită din inimi neştiutoare de îndoială. După vecernia cea mare, cu parimii din Vechiul Aşezământ, slujiră litia, în pronaos, cu binecuvântarea pâinilor, a grâului, a vinului şi a untuluidelemn. Cu ecfonisul „Slavă Sfintei, cei de o fiinţă, de viaţă făcătoarei şi nedespărţitei Treimi..." intrară în utrenia cea mare şi, săvârşind totul după tipicon şi prisosind în cetiri şi în cântări, împodobiră ruga lor şi stăruinţa lor la Domnul cu toate nestimatele liturgice de care este plină visteria bisericii.
La urmă, când toată rânduiala fu îndeplinită până la o iotă şi trecuse de miezul nopţii, Pahomie, cu ucenicii lui, îngenunche încă o dată înaintea sfântului altar şi vorbi astfel nevăzutului împărat:
– Facă-se voia Ta, precum în cer aşa şi pre pământ! Am primit rămăşagul păgânului, urmând pildei şi râvnei Sfântului Tău Apostol

Pavel, care, în ostrovul Chiprului şi în faţa dregătorului Serghie Pavel, înfruntă cu îndrăzneală pe vrăjitorul Elima, şi-l lovi cu vremelnică orbire. Am cutezat, să Te chem martor şi chezaş, credinţii mele în dumnezeirea Ta. Ci Tu, înţelepte Doamne, fă, nu după nebunia mea, ci după cele din veac ştiute socotinţe ale Tale. Trimite mâine senin, vijelie, sau omăt, după cum bine plăcut îţi este Ţie. Iată aici robii Tăi, fie nouă după porunca Ta. Dacă vremea trândavei şi mereu lipsitei noastre slujiri, în sfânt schitul acesta, s-a împlinit înaintea Ta, slavă Ţie, stăpâne şi răsplătitorule! Trimite mâine vijelie mare, frânge copacii cei uscaţi şi prin sabie păgână fă să cadă la pământ capetele noastre, iar în poala Sfântului Arhanghel – Milostive! – sufletele noastre!

Iubitorule de oameni, să nu fie, însă, cutezanţa mea ispită de la cel viclean şi să nu rămână nimic nelămurit în cugetul robului Tău! Nu din trufie, nu din orbire deşartă, nu din poftă de slavă, am primit să lovesc cu capul meu stânca milostivirii Tale, ca să ţâşnească, în văzul păgânilor, izvoarele puterii Tale, celei mai presus de fire. Stăpâne, Tu ştii că râvna casei Tale m-a mâncat! Prea Curată Maica Ta lăcrămează în paraclis, când plouă, căci n-am putut până acum să pregătim şindrila. Chiliile se dărapănă şi gârbovesc. Afară de Rafail, toţi ceilalţi suntem neputincioşi şi pe sfârşite. Sfânt locaşul acesta tânjeşte după premeneală şi după podoabă. Ce să mă fac eu numai cu Rafail? Şi cine va mai păzi locaşul Tău, în zilele neputinţelor noastre?

Stăpâne, ia-ne mâine, pe toţi la Tine! Şi ridică mie, netrebnicul egumen, de pe suflet, povara şi privelіştea acestui schit care se stinge ca o făclie, scăzută până la sfeşnic.

Iar dacă voinţa Ta, Dumnezeule, este alta, atunci taie drumul acestor păgâni pe care i-ai adus în schit; nu-i mai lăsa să plece şi pogoară, pentru ochii lor, ninsoarea cerului, iar pentru inima lor focul credinţii că Tu eşti adevăratul Dumnezeu! Tu, care ţii, în aceeaşi zi şi în aceeaşi mână, şi creştetul acoperit de nea al Libanului, şi arşiţele verii, Tu, Dumnezeule atotputernic, Treime tainică şi nepătrunsă, căreia acum şi în vecii vecilor ne cucerim şi ne prosternăm până în ţărână!

Iar dacă voinţa Ta, Dumnezeule, este alta, mâine sub strălucirea zăpezii, schitul Tău va avea încă cinci robi de ascultare, încă zece genunchi, îndoiţi cu smerenie, aici la jilţul Tău de împărat!

Isprăvind şi rugăciunea aceasta, Pahomie îşi binecuvântă pe ucenici şi-i trimise să se odihnească:

– Dormiţi în pacea Domnului! Mâine în zori de zi, ne iertăm unul pe altul, săvârşim Sfânta Liturghie şi ne împărtăşim.

Pahomie adormi ca un copil: „M-am culcat, şi am adormit şi m-am deşteptat, căci Domnul este cel care mă ţine...!"

A doua zi de mult, când se îngâna ziua cu noaptea, Ibraim intră în chilie, la Mustafa, îl trezi şi-i spuse:

– Efendi, se sting stelele, dar nu le stinge ziua ci o mână uriaşă, care izbeşte în ele cu un pămătuf de nori.

– E mâna lui Alah, răspunse Mustafa. Se întoarse pe cealaltă parte şi adormi din nou.

După două ceasuri, Budalah deşteptă pe Mustafa şi-i spuse:

– Efendi, cerne ca prin sită, dar nu ştim bine ce este, ploaie ori ninsoare...

– Ştie Alah, răspunse Mustafa şi dormi înainte. Dar nu mai dormi mult. Ali intră în chilie şi strigă cu glas mare:

– Scoală-te, Mustafa, şi priveşte cum ninge!

Ningea ca în luna lui ghenarie. Fulgi de zăpadă mari ca fluturii şi ca garoafele albe, cădeau puzderie, din văzduhul jucăuş ca o sită. O linişte înmărmurită împărăţea în pădure. Pasările şi jigăniile amuţiseră în ascunzişurile lor. Florile şi ierburile se încovoiau până la pământ, sub cununa lor cea nouă. Crengile copacilor atârnau împovărate şi din când în când câte una mai slabă trosnea şi se prăbuşea.

Cu ochii la cer, cu mâinile la piept, turcii aşteptau acum să vadă, coborând în burnuz de omăt, pe însuşi Dumnezeul atotputernic, pe Christosul creştinilor, cel ce îi luase robi, cu suflet cu tot, pe toată viaţa.

Atunci, uşile bisericii se deschiseră şi părinţii schitului ieşiră în şir luminat, purtând făclii, cădelniţe, S-ta Evanghelie şi S-ta Cruce:

– Osana, Fiului lui David! Bine este cuvântat cel ce vine întru numele Domnului! Osana întru cei de sus!

Până la amiază, zăpada crescu mare de trei palme. După-amiază, soarele birui din nori şi zăpada începu să se topească. Părinţii aşezară, cu bucurie mare, pe la străşini, putine şi ciubăre şi strânseră în ele apa care curgea şiroaie.

A doua zi, în această apă cerească, Mustafa, Soliman, Ali, Budalah şi Ibraim se spălară de păgânitatea lor şi botezându-se se numiră: Mihail, Sotir, Alexandru, Barbu şi Ilie.

După un an de ispitire canonicească, de ascultare şi de muncă, acoperişul schitului se premeni, chiliile întineriră, coşările sporiră, iar egumenul Pahomie scrise în pomelnicul cel mare încă cinci nume monahiceşti: Macarie, Silvestru, Antonie, Varlaam şi Iosif.

OASPEŢII DE SUB FEREASTRA MEA

Vin la începutul iernii, când întâiul giulgiu învăluieşte pământul. Până aci, nu pot să spun unde anume îşi au căsuţa lor aeriană. În cealaltă vreme a anului, sunt pretutindeni. Îi văd zburând, clădind şi agonisind în preajma zidurilor mele şi aiurea. Dar, afară de răstimpul cuibăritului, nu mai ştiu unde înnoptează şi nici în apropierea mea nu pot să-i mai găsesc.

Iarna le schimbă obiceiul. Cu frigul, cu bruma şi cu pârga zăpezilor, se arată şi ei sub fereastra mea. Ce bunătate deosebită, ce adăpost găsesc ei, în mărăcinii scunzi şi tunşi de lângă gard – e taina lor. Tot anul, au căuta te miri câte salaşuri, mai ascunse, mai înalte, mai sigure, şi acum, în vremea aspră, iată-i băgaţi în acest mărăciniş, la două trei palme de la pământ.

Când am prins de veste, întâi că am nişte oaspeţi atât de nesupărători, am crezut că este o întâmplare. Colonia, însă, a rămas toată iarna şi de atunci sunt câteva ierni, pe care le-au petrecut la fel. Aşa se face că am putut să-i privesc de multe ori, prin geamul rece, şi să-i am de multe ori martori gândurilor mele.

Nu ştiu despre Japonia decât aproape atâta cât ne învaţă *Madame Chrysanthème.* Prin urmare, sunt foarte slab luminat asupra anotimpurilor japoneze: cât de frig şi cât de cald poate să fie în Japonia. Dar vrăbiile care iernează sub fereastra mea îmi aduc aminte, neschimbat, de acele picturi şi de acele broderii din ţara niponilor, striate cu crengi subţiri şi fără frunze şi bătute cu păsărele friguroase, ca în toiul iernii. Astfel stau şi vrăbiile mele, în mărăcinii trişti, mai rotunde ca niciodată, cu capul şi cu gâtul în fulgii zbârliţi, şi prinse pare că de-a dreptul de crenguţă, ca nişte muguri paradoxali.

Aceste păsărele îmi abat gândul de la treburile serioase şi sporesc înclinarea mea, destul de mare şi de nevinovată, pentru lucrurile nefolositoare şi deşarte. Cine poate să se împiedice, în zilele de faţă, atât de preocupate şi de grele, de existenţa unor biete fiinţe şterse şi fără răutate? Ce ne priveşte soarta lor şi ce putem să învăţăm de la ele, când, iată, toată înţelepciunea civilizaţiei omenirii a dat faliment şi din marea iscusinţă a conducătorilor popoarelor ne-am ales cu nenorocire şi cu foamete?

Şi cu toate acestea, tocmai ele sunt alese de Mântuitorul ca să ne pilduiască şi să ne înalţe cugetul!

„Drept aceea, zic vouă nu vă îngrijiţi pentru viaţa voastră ce veţi mânca, nici pentru trupul vostru cu ce vă veţi îmbrăca. Au nu este viaţa mai mult decât hrana şi trupul decât îmbrăcămintea? Uitaţi-vă la păsările cerului că nu seamănă, nici nu seceră, nici nu adună în hambare şi Tatăl vostru cel ceresc le hrăneşte! Oare nu sunteţi voi cu mult mai presus de ele?"

Dar aceste cuvinte au fost rostite cândva, de mult, într-o lume ai cărei moştenitori şi răspânditori nu se mai găsesc la noi. Oaspeţii de sub fereastra mea şi tot neamul lor înaripat nu mai recheamă azi, în sufletele goale de umanitate şi de amintiri evanghelice, mărgăritarul de învăţătură, hărăzit lor odinioară, în Galileia.

Eu unul socotesc că, din această pricină, suntem în mare pagubă. Nu mă potrivesc cu timpul şi cu oamenii de acum, dar rabd excepţiunea mea şi-i rabd urmările. Vedeţi, iarna stă înaintea noastră.

Câţi dintre noi pot să privească drept în faţă fără griji, fără durere, această perspectivă? Câţi dintre noi au atâtea lemne, ca să nu mai cugete la soba rece, şi câţi au putut să-şi agonisească, pe măsura trebuinţelor, celelalte lucruri toate, de care te întreabă iarna? Totuşi, dacă simţirea şi cugetarea noastră ar sta, cu adevărat, sub cuvântul lui Iisus Christos, am domoli asprimea anotimpului, am reconforta inima săracilor şi am canaliza, în chip folositor, prisosul, plictiseala şi trufia celor bogaţi.

Câştigul cel mai mare ar fi, însă, încă o dată, de partea celor săraci, fiindcă în Iisus Christos, sărăcia îşi pierde răutatea şi amărăciunea. Ce poate fi mai prizărit şi mai lipsit de preţ, decât o pereche de vrăbii? „Nu se vând oare două vrăbii, la o para? Şi cu toate acestea nici una nu cade pe pământ, fără de ştirea Tatălui!"

Unde ar putea găsi vreodată cel sărac un loc mai încăpător decât în casa şi în inima Mântuitorului? Cine a înnobilat şi a sfinţit, ca El, sărăcia şi suferinţa? Vremea noastră e atât de jalnică şi de nenorocită, poate nu atât pentru rănile de care suferă omenirea, cât pentru necunoştinţa căilor care duc spre Medicul Etern.

Învăţăturile, pildele şi leacurile lui sunt, cu toate acestea, mereu în preajma noastră. Sunt veşnice ca trandafirii aurorei şi multe ca versetele Sfintei Scripturi. Un crin care creşte, un bob de grâu care cade în arătură, o zimcea care înverzeşte primăvara, o vrabie zgribulită... sunt, pentru cel ce a auzit pe Învăţătorul, tot atâtea iconiţe nepreţuite, tot atâtea cuvinte nepieritoare de mângâiere.

Va fi, din zi în zi, mai frig; cerul se va învălui şi soarele va zăbovi, la noi, din ce în ce mai puţin. Într-o dimineaţă, pământul va fi alb şi oaspeţii de sub fereastra mea vor veni la mărăcinii lor de iarnă. Şi voi prinde iar de veste că, pe mărăcini, stau înfipte nişte tărtăcuţe cenuşii şi iar voi uita treburile serioase, lăsându-mi gândul rob visului şi păsărelelor.

Ziua, voi alerga după nevoi, dar fără să uit lecţia de dimineaţă. Şi seara, se înţelege, culcându-mă tot sărac, îmi voi aduce aminte, în culcuşul meu răcoros, de pasările cerului, de crinii câmpului şi de toţi acei semeni ai

mei – nevoiaşi ca şi mine – pe care, din nenorocire, nu-i învaţă nimic nici pasările, nici crinii.

În noaptea grea de iarnă, gândul trist sau mângâios sfredeleşte mai adânc în inimi şi cei fără foc au mai mult timp de veghe. Ce fac păsărelele de sub fereastra mea?... Ce fac atâţi fraţi, din specia umană, pe care nu-i apără nici fulgii oaspeţilor mei, nici credinţa în Mântuitorul?...

Dar – ajunge zilei răutatea ei. Adormim fiecare. Oaspeţii mei dincolo de zid, eu dincoace, după zidul subţire ca un paravan. Nu ne plângem nici unul. Căci a fost cineva care ne-a întrecut în umilinţă şi în sărăcie: „Vulpile au viziuni şi pasările cerului cuiburi: Fiul Omului, însă, n-are unde să-şi plece capul!“

HÂRCĂ PENTRU HÂRCĂ

Săptămâna trecută, pe când lipseam de acasă, o faţă bisericească – un călugăr, cum se va vedea – a venit şi mi-a lăsat un pachet pecetluit şi o scrisoare.

Cine îmi trimite aceste lucruri? Îmi scria prea cuviosul stariţ al unei mânăstiri depărtate, aducându-mi la cunoştinţă vestea tristă că un vechi al meu prieten, călugărit acolo, cu zece ani în urmă, a încetat din viaţă. Bătrânul stariţ îmi scria:

„Cu frângere de inimă, vă dau de veste că părintele nostru Arcadie, al domniei-voastre bun prieten, s-a săvârşit din viaţă, întru a şasea zi a lunei iunie, după ce, de mai multe zile, pierduse cunoştinţa despre cele pământeşti şi vedea şi grăia numai cu răposaţii şi cu sfinţii îngeri. S-a mutat la cele veşnice fără multă bătaie, dându-şi duhul ca un copil, ajutorat fiind de rugăciunile preoţilor şi de Sfânta Împărtăşanie pe care a luat-o cu duhovnicească bucurie. Mai înainte, însă, de amestecarea duhului său, a apucat să mă cheme în taină şi mi-a încredinţat un caiet descusut, scris pe mai toate feţele, zicând că este diata sa, pe care eu, negreşit, să o trimit, prin mână credincioasă, la mâna dumneavoastră. Chiar în faţa părintelui Arcadie, am strâns filele cele multe într-o cutie, precum vedeţi, şi am legat cutia bine, întărindu-i legăturile cu pecetea sfintei noastre mânăstiri.

De comând şi de toată purtarea de grijă pentru suflet, a regulat de cu vreme, în auzul şi cu ştiinţa întregului sobor. După cum şi-a arătat dorinţa, l-am îngropat sub un cireş bătrân, în poteca gropniţei cu oseminte. Nici o vestire n-am mai putut a face, au la prieteni, au la oareşcare rude, vremurile fiind protivnice.

Şi altceva nemaiavând să vă scriu, fără numai că vă pomenim totdeauna în smeritele noastre rugăciuni, ne rugăm Domnului să ne ajute să ne mai vedem o dată, faţă către faţă..."

Adus: „Trimisă prin părintele Agathanghel, călugăr credincios, care va cere de la bunătatea dumneavoastră sau de la casnicii dumneavoastră două vorbe, precum că s-au primit pachetul şi scrisoarea care vă trimit".

Am rămas pierdut în gânduri triste, şi într-un noian de amintiri. Iată încă un amic pe care nu-l voi mai întâlni, în lumea aceasta! Alexandru

Valente (călugărul Arcadie, de mai târziu) era unul dintre cei doi, trei prieteni, născuţi sub stele neobişnuite, originali şi la fel cu nimeni altul decât cu ei înşişi, pe care i-am întâlnit în viaţa mea. Iată-l azi şi pe el călător în eternitate! Ce scria el în acest caiet, legat şi sigilat de stariţul lui de metanie? Am rupt sigiliile şi am scos caietul la iveală.

Pachetul cuprindea o coală întreagă, strânsă în patru sferturi (o copie de testament, de altfel făcut de mult şi depus la tribunal) şi vreo sută de file de caiet unele scrise, multe scrise şi şterse, iar ultimele albe. Filele nu erau numerotate şi nici adunate în ordinea celor scrise pe ele, aşa încât potrivirea lor mi-a cerut timp şi luare-aminte. Odată înşirate, aceste pagini înfăţişau cetitorului acest straniu crâmpei de viaţă omenească:

„Părinţii mei plecaseră la ţară şi anume la un unchi al meu, frate cu mama, pentru linişte şi aer curat, de care mama, adânc neurastenică, avea mare nevoie. Eu rămăsei la oraş, cu bunica. Mă pregăteam să dau examen de intrare în şcoala militară şi învăţasem cu râvnă toată vacanţa. Credeam că acest examen va începe în ziua de 20 august, cum se anunţase la început. Spre surprinderea mea, aflai în ajun că, din cauze neprevăzute, examenul va începe de-abia la 30 ale lunii, deci cu zece zile mai târziu. Amânarea aceasta a fost fatală vieţii mele.

Eram initim prieten cu un băiat excepţional de inteligent şi de simţitor, dăruit cu darul închipuirii şi al poeziei, poet precoce, dar suflet zvăpăiat şi descumpănit. Eram intim prieten cu cel ce era să fie într-o zi poetul Silviu Merişan, în vremea aceea, însă, un simpatic corigent la trigonometrie şi excursionist pasionat ori pe unde, fără numai în excelentele manuale de matematici ale Fraţilor Iezuiţi.

Nenorocul meu a voit să mă întâlnesc cu Silviu, tocmai când mă înapoiam de la cancelaria şcoalei militare, unde aflasem vestea că examenul s-a amânat.

– Silviu, sunt necăjit! Credeam că mâine dau jos de pe umeri povara asta pe care o port de două luni: examenul meu la şcoala militară. S-a amânat examenul cu zece zile!...

– Valente!... o idee: o excursiune, dragul meu, până la Mânăstirea Pojorâta, unde este arhondar moşul meu, părintele Dionisie! Numai două zile pierdem, şi încă nu le pierdem, fiindcă iei trigonometria cu tine şi mă freci cu ea pe cap, până s-o prinde de mine vreun sinus-cosinus, vreo secantă-cosecantă!

Mi-a luat minţile! M-a hotărât să plec cu el la Mânăstirea Pojorâta, a doua zi, în zori, şi am lăsat, mâhnită, pe bunica. Am plecat când se îngâna ziua cu noaptea. Amicul meu cunoştea drumurile, fiindcă, vagabond prin temperament, bătuse de multe ori calea până la Mânăstirea Pojorâta, uneori chiar pe jos, cum făcea de data aceasta, în tovărăşia mea. Nu m-am mirat, prin urmare, că am luat-o pe nişte poteci care nu puteau fi cunoscute de orişicine şi am lăsat drumul cel mare, prea umblat şi plin de praf.

Ziua se ridica senină şi trandafirie din crângurile şi din porumbiştile printre care ne strecuram. Prospătatea dimineţii şi aerul curat ne înviorau

şi ne înmulţeau puterile. Eram liberi, tineri şi sănătoşi! Tot ce vedem în jurul nostru se răsfrângea cu noutate şi cu farmec în oglinzile cugetului şi lumea întreagă părea că e a noastră, aşa fragedă cum renăştea din pelincile străvezii ale nopţii.

Am trecut pe lângă fântâni de unde scoteau apă copiliţe, pe lângă bălţi în care cocostârcul făcea inspecţia lui de dimineaţă, prin păduri de stejar, pline cu cuiburi de cioară. Silviu vorbea în versuri cu aurora, cu dovlecii mari şi galbeni de prin porumb, cu lăcustele care ţâşneau sub paşii noştri, cu cicoarele care creşteau prin răzoare.

Pe la ora zece, înainte de amiază, după şase ceasuri de drum, ne-am oprit într-un sat, la o cârciumă. Nu eram obosiţi deloc, dar ne era foame! Eram fericiţi de fericirea forţării care pune în vibraţie toţi muşchii trupului. Eram mai viguroşi şi mai dârji decât în ceasul plecării!... Ne-am sculat, simţind în noi puteri intacte, de-abia întărâtate de drumul făcut până aici, şi gata să ne ducă înainte, zecimi de kilometri, în ritmul pasului inalterabil şi elastic.

După-prânz, pe la toacă, am văzut, în depărtare, turnurile Mânăstirii Pojorâta. Cât despre trigonometrie, bietul manual s-a hurducat zadarnic în geanta mea de călătorie, fiindcă Silviu nici n-a voit să-l vadă.

Eu unul intram într-o mânăstire întâia oară. Silviu venea aici ca la el acasă; era doar rudă cu marele arhondar şi mânăstirea era pentru el o cunoştinţă din copilărie. Cu totul altfel se petreceau lucrurile cu mine. După zarva şi improvizările lui Silviu Merişan, după arşiţa lui august şi covorul infinit al câmpiilor îmbelşugate, m-am pomenit deodată în paraclisul mânăstirii, la slujba de vecernie! Părinţi bătrâni cu capul învăluit în negru stăteau parcă de veacuri în strane mohorâte. O tăcere de subterană primea şi sorbea fără ecou cântatul searbăd şi subţire al stihirilor din ceaslov. Răcoarea dinăuntru pătrundea până la oase şi dădea pe faţă că mânăstirea este clădită pe malul unui lac adânc, de respirarea căruia se înfiora, întreagă, străvechea zidărie.

Într-un târziu, unul dintre părinţii care erau de faţă la slujba vecerniei s-a apropiat de noi. Era un monah aproape alb, înalt şi puţin încovoiat. Silviu mi-a şoptit:

– Părintele Dionisie, moşul meu.

Am sărutat mâna cuviosului moşneag, şi la îndemnul lui, l-am urmat şi am ieşit din paraclis, pe când ultimele rugăciuni se stingeau sub bolţile arhaice şi afumate. Am intrat în arhondaric şi anume în chilia deosebită a marelui arhondar, părintele Dionisie. Mi se păru foarte familiară şi primitoare şi-mi aduse aminte de oăiţa bunicăi. Scoarţe pe paturi şi pe pereţi, zidul de la răsărit plin de icoane, busuioc în toate părţile – şi pămătufuri uscate şi steble verzi, în glastre. Dar farmecul cel mare al chiliei părintelui Dionisie era priveliştea lacului imens pe care o încadra fereastra zăbrelită. Având o fereastră spre răsărit şi alta spre miazăzi, chilia aceasta venea într-un colţ al marelui patrat al mânăstirii şi stăpânea vederea lacului, pe o largă întindere.

– Nu vă dau apă şi dulceaţă, nepoţii mei, ci dau poruncă să vă pregătească o gustare vrednică de osteneala voastră. Dragă domnule Valente, nu mai fi trist, căci iată: vrednic este lucrătorul de plata sa!

Răspunsei cu vioiciune şi cu sinceritate:

– Vai de mine, prea cuvioase, nici tristeţea, nici foamea nu sunt cauza tăcerii mele! Văd lucruri noi, sfinte şi frumoase, şi nu mă satur, privindu-le şi preţuindu-le... Văd, întâia oară, o mânăstire.

– Se poate, Silviu, una ca asta! Să nu aduci tu până azi pe domnul Valente, la moşu-tău, la mânăstire!

Nu ştiu ce era să improvizeze Silviu, căci răspunsul îi fu tăiat de ivirea unui călugăr tânăr, pletos şi întunecos ca un cal negru. Călugărul se prosternă lângă jeţul marelui arhondar şi sărută dreapta înfăşurată în mătănii.

– Nicodime, degrabă masa, că băieţii noştri mor de foame!

Fără nici un cuvânt, călugărul ieşi şi după câteva minute apăru cu un tovarăş – tânăr ca şi el, dar bălan şi subţire, – cu care, grabnic şi fără zgomot, improviză o îmbelşugată masă cu mâncări de post.

Cei doi călugări care ne serveau, Nicodim şi Ghervasie, erau vechi prieteni ai lui Silviu. Cu tot respectul cuvenit mesei, cuvenit bătrâneţii şi dregătoriei părintelui arhondar, cei doi călugări schimbau cu Silviu priviri tainice şi surâsuri, pe nevăzute.

– Prea cuvioase tată moşule, zise Silviu, te rugăm să ne dai voie să facem, după-masă, o plimbare cu barca.

Părintele Dionisie mestecă prelung în barba-i albă şi stufoasă şi răspunse cu oarecare preocupare.

– Da... să vă plimbaţi, dar să fiţi cu toată luarea-amite!... Nicodime şi Ghervasie, voi ştiţi ce e lacul nostru: nouă stânjeni de adânc!

Perspectiva unei plimbări pe lac mă scoase şi pe mine din rezervă:

– Prea cuvioase, vom lăsa toată conducerea pe mâna părinţilor Nicodim şi Ghervasie... Noi vom sta şi vom admira lacul şi stelele.

– Ai auzit, tată moşule? Aşa vom face! Să fii fără grijă... Valente e băiat cuminte; vorba lui face mai mult decât a mea.

Bătrânul arhondar ne întrebă ce planuri avem pe a doua zi.

– Cu blagoslovenia prea cuvioşiei voastre, ne înapoiem mâine dimineaţă, pe acelaşi drum, cu aceiaşi telegari... Şi Silviu şi eu avem treburi la şcoală.

– Că aveţi treburi la şcoală este firesc şi este bine că aveţi, dar să nu vă mai întoarceţi cu aceiaşi telegari. Trăsurica mânăstirii face mâine acelaşi drum ca dumneavoastră şi puteţi să vă prindeţi tovarăşi... Auzi, Nicodime, să ai grijă să vorbeşti cu Toader, vizitiul.

Îi răspunserăm, eu şi Silviu:

– Sărutăm mâinile!... Să trăieşti, tată moşule!...

– Acum, feţii moşului, fiindcă v-am făgăduit, duceţi-vă de vă plimbaţi cu barca... Domnul cu voi! Dar luaţi seama să nu-mi faceţi vreo supărare... Eu mă liniştesc oleacă, până la clopotul de utrenie.

Pe o scară acoperită, strâmtă şi dosnică, ieşirăm în dosul mânăstirii. O bisericuţă ne răsări pe stânga, într-un pâlc de cruci inegale, printre care clipeau câteva lumini de candelă. Era cimitirul mânăstirii. Un pârleaz trecea peste gardul cimitirului şi un copac negru stătea în potecă, dincolo de pârleaz. O potecă scurtă şi cu trepte cobora, printre urzici şi printre bozii, până la micul debarcader vechi şi putred, unde stăteau pironite câteva luntrii. Ajunşi pe podeţ, rămăserăm o clipă cu braţele în jos, felurit stăpâniţi de frumuseţea ceasului şi ascultând visul început al nopţii. Nicodim trase o luntre şi sări în ea.

Silviu se întovărăşi cu Nicodim. Eu şi cu Ghervasie ne aşezarăm în altă luntre. Luntrile erau nişte trunchiuri de copac, scobite în chip de jgheab şi nu oricine ar fi putut să le poarte cu o singură lopată. Intrarăm în largul apei şi plutirăm lin între cele două infinituri, pe care brazda noastră în apă pare că le deştepta şi le punea faţă în faţă. În undele răscolite, începură să tresară stelele. Mânăstirea rămase o siluetă de cărbune, vag răsfrântă, şi crescută în adâncul răsturnat.

Lipirăm luntrile una de alta şi fiecare, după felul lui, lăsarăm pacea nopţii, măreţia cerului izvorâtor de lumini pâlpâitoare, suspinele lacului şi şoaptele ţărmului să ne umple cugetul şi să-l străbată. Nicodim şi Ghervasie nu ne îngăduiră multă vreme să visăm. Aceşti călugări jinduiau după viaţa mirenească, după zgomotul oraşului, după petrecerile şi ideile veacului! Silviu le făcu pe plac. Nepăsător faţă cu datoria sufletească, pe care i-o prescria sfântul locaş, vorbi cu ei lucruri, păreri, teorii, păgubitoare unor suflete închinate mânăstirii. Am înţeles a doua zi că Silviu nu făcea întâia oară acest păcat. Mărturisesc, însă, că deosebire între Silviu şi mine, în noaptea aceea, nu era. Mai degrabă, mă simţeam şi eu curios să aud şi să văd, la aceşti călugări tineri, cum neastâmpărul şi nebunia vieţii fac zadarnică toată creşterea lor monahicească.

Silviu găsi uşor putinţa să armonizeze frumuseţea nopţii, vârsta stelelor, sistemul cosmogonic Kant-Laplace, cu libertatea întrebărilor pe care cei doi călugări – iscoditori şi negri ca nişte demoni – le scoteau din adâncurile apei, din observaţiile lor primitive, din neclaritatea cărţilor bisericeşti şi din inimile lor lipsite de chemare duhovnicească. După două ore de plutire pe lac şi de convorbire impie, revenirăm spre mânăstire şi ne găsirăm iarăşi pe podeţul de scânduri vechi de lângă cimitir.

Silviu, poet romantic şi dezechilibrat, văzându-se în preajma cimitirului, avu o idee macabră:

– Ghervasie... Nicodime! hai să intrăm înăuntru, să vedem ce mai fac ulcelele!

Dintr-o dată n-am înţeles ce pun la cale. Silviu, Ghervasie şi Nicodim trecură pârleazul cimitirului. Îl trecui şi eu. Ocolirăm bisericuţa şi intrarăm într-un gârlici. De aici, de undeva, călugării luară şi aprinseră câteva lumânări. Apoi împinseră o uşă de fier şi mă pomenii în gropniţa cimitirului. Călugării ridicară lumânările. O măgură de cranii se arătă în

hăul criptei, unele peste altele, învârfuite, în înfricoşată egalitate. Unele măcinate şi pământii, altele mai noi şi mai întregi, striveau unele într-altele dinţii lor răriţi şi ilaritatea lor sinistră. Pe lângă pereţii vagi, putrezeau lădiţe sparte, pline cu oseminte.

– Ce-ar fi, Valente, să luăm şi noi câte o ulcică de astea?... Nicodim şi Ghervasie se fac că nu ne văd...

Răspunsei înfiorat:

– Ce nebunie îţi mai trece prin cap! Ce să facem cu ele?!

– Prost eşti, măi Valente! Auzi, ce facem cu ele! Tu n-ai văzut că toţi oamenii de ştiinţă, toţi cugetătorii, toţi poeţii mari ţin pe masă câte un craniu? Dar ce vorbesc eu cu tine! Tu eşti un burghez fricos!...

Mândria mă pierdu:

– Silviu, nu sunt nici burghez, nici fricos!... Şi ridicai, din grămadă, cu familiaritatea lui Hamlet, o tivgă mai boltită: – Amice, spune-mi cine ai fost?...

Silviu alese şi el o tivgă şi o puse, cu ceremonie, pe podul palmei. Dar călugării stinseră brusc lumânările şi ne poftiră să tăcem. Nişte paşi grei se împleticeau afară, printre ierburi... Paşii se depărtară. Lumânările se aprinseră din nou. Silviu renunţă la monologul lui, dar îmi spuse stăruitor:

– Ia şi tu o tivgă, Alexandre! Dacă nu ţi-o trebui, să mi-o laşi mie, că găsesc eu cui s-o dau.

Nicodim interveni la rându-i:

– Ia, domnule Valente, că avem destule! Cum vezi, putem să încărcăm o căruţă.

Înfăşurai craniul în petecul de ziar pe care mi-l întindea Silviu şi simţind surd, pe suflet, povara nelegiuirii încărcate, ieşii din gropniţă.

Ne-am strecurat în chiliile părintelui arhondar, am ascuns căpăţânile furate şi am dormit până la ziuă, neîntorşi. A doua zi de dimineaţă, ne-am despărţit de cuviosul Dionisie şi de ucenicii lui, cu multe semne de prietenie, şi am plecat în trăsurica mânăstirii. Şi Silviu şi eu duceam în dar, de la părinţi, câte un borcan cu dulceaţă şi câte un *cocoloş de unt...*

*

Silviu a luat cele două căpăţâni şi le-a aşezat la el pe birou. Mai târziu, a dăruit una femeii inspirate, celebre şi nefaste, care era să ajungă soţia lui. Eu am mers înainte pe calea mea cea fără notorietate şi am ieşit ofiţer. Ani de-a rândul, am dus o viaţă ştearsă, fără alt ideal decât îndeplinirea întocmai a sarcinilor mele şi fără nici un fel de aspiraţii chinuitoare. Silviu s-a ridicat curând, ca un pui de vultur. Fiind încă student, era un nume cunoscut. Întâiul lui volum de poezii a stârnit mare însufleţire şi multă admiraţie. Grava Academie l-a distins cu votul ei. Au urmat câteva volume de proză, tot atât de bine primite şi de cetite. Mă întâlneam cu Silviu rar, pentru că garnizoana mea era într-un colţ de ţară, unde nu

ajungeau decât faima şi operele poetului, iar eu aveam prea puţine drumuri spre capitală.

Amicul meu a rămas acelaşi cap fantastic, acelaşi temperament fierbinte. Trebuie să cred că vinul celebrităţii i-a făcut şi mai rău şi i-a dat un fel de bravură cronică pe care nu puteau să i-o rabde decât admiratorii. I-a mai fost scris să se întâlnească în viaţă cu acea femeie frumoasă şi închipuită, care a fost, întâi, idealul lui de flacări şi de chiparoase, apoi iubita lui – cu scandal şi cu divorţ de primul ei bărbat – şi la urmă soţia lui. Ce a putut să fie viaţa lui Silviu, în aceşti ani chinuiţi şi frumoşi, mi-am dat seama mai târziu, după evenimente.

Într-o toamnă, după ce trecusem în altă garnizoană, mă aflam între camarazi, la manevre. Era o vreme aspră. Pânza cortului plesnea de vânt şi norii înnegreau spaţiul. Nu mai primisem ziare de câteva zile. În ora aceea, tocmai sosise un pachet şi camarazii îşi treceau foile din mână în mână. Unul ceti cu voce tare: *Silviu Merişan, mort în duel!...* Săriräm toţi în sus: Cum se poate! Când a murit? Cu cine s-a bătut?...

Ziarele erau pline de amănunte. Un specimen din lumea diplomatică fusese prea galant cu doamna Silviu Merişan, undeva, la un ceai. Poetul apreciase cu voce tare această conduită. De aici – explicaţii, provocare la duel şi duelul. Silviu fusese înţepat în inimă. În ziarul pe care îl ţineam cu mâini tremurătoare, mai era în pagina treia şi un anunţ mortuar: „...Rămăşiţele pământeşti vor fi transportate şi îngropate la Mânăstirea Pojorâta, la locul de îngropăciune al familiei..."

L-am plâns din tot sufletul şi acolo, sub cortul zguduit de vânt, am povestit, seara, camarazilor, unele întâmplări din anii de liceu, petrecuţi împreună. Dar nu m-am gândit deloc la sacrilegiul de odinioară şi n-am înţeles nimic din moartea lui Silviu.

*

Trecusem de treizeci de ani şi rămăsesem stingher. Credeam că voi rămânea aşa, totdeauna. În treizeci de zile, am schimbat şi am croit cu totul altfel viaţa mea! Am întâlnit o fiinţă încântătoare, care mi-a deschis, câteva clipe, perspective sufleteşti, străine acestei lumi. Era un suflet alb şi fraged, ca ghioceii!... Dar am făcut greşeala, scump plătită, să părăsesc cariera de ostaş şi să mă apuc să cultiv moşia pe care Aglae mi-o adusese zestre. Mă fericea o lume întreagă: – „Foarte bine ai făcut! Ţi-ai împlinit datoria către ţară; ai avut norocul să găseşti o femeie care te înţelege şi care îţi aduce o moşie. Du-te, dragul meu, pe ogorul tău, şi poartă-te, la coarnele plugului, cu aceeaşi vrednicie cu care te-ai purtat sub drapel!"

Locuiam la moşie într-o vilă răsfăţată – un fel de casă elveţiană – la picioarele unui colnic. Deasupra, pe deal, erau aria şi gospodăria. În această casă venise pe lume, cu un an înainte, mica mea Gabriela. Era vara, în timpul treierişului. Aria era plină de şiri de grâu şi două maşini

de treierat bubuiau şi mugeau toată ziua. Între arie şi casă erau felurite pătule, magazii şi coşeri, multe, dese, ca într-o veche curte boierească.

Eram în ajunul Sfântului Ilie. Am plecat de acasă călare, să mă duc la Craiova, să discut o ofertă pentru grâul de pe arie. Am îmbrăţişat pe Aglae şi pe Gabriela şi am plecat, fără să mă bată nici un gând, fără să mă reţie nici un semn! M-am întors din şea, de câteva ori, şi am scuturat batista înspre cele două capete bălăioare care mă urmăreau din verandă.

Treburile şi nenorocirea mea m-au ţinut în Craiova până către ora nouă, seara. Făcusem patruzeci de kilometri până aici; patruzeci de kilometri aveam de făcut înapoi. Când am prins de veste că este aproape ora nouă seara, mi s-a strâns inima într-un chip neînţeles de dureros şi am alergat la grajdul unde se odihnea calul. Am refuzat orice invitare la masă şi am pornit în goană spre conac. Dinspre valea Jiului începuse un vânt pătrunzător şi bătea tocmai în pieptul calului şi în pieptul meu.

Un ceas, poate două... am trăit un zbucium trupesc şi sufletesc de care mă cutremur ori de câte ori îmi aduc aminte! O dată cu mine, a încălecat pe cal şi presimţirea sfâşietoare că acasă s-a întâmplat o nenorocire. Aveam impresiunea că presimţirea aceasta e un schelet, care călăreşte cu mine, pe crupă, şi că mă îmbrăţişează din ce în ce mai strâns. Cu cât înaintam, cu atâta o roşeaţă sinistră se ridica în întuneric, dinspre moşia mea, cu atâta călăreţul din spinare intra mai mult în sufletul şi carnea mea, cu ghimpii lui de gheaţă! Gemea calul sub mine, dinţii îmi clănţăneau în gură şi urechile îmi erau pline cu furtuna unui ocean. Când am fost aproape de porţile conacului şi bietul cal s-a prăbuşit, eu şi moartea lângă care gonisem patruzeci de kilometri intrasem unul într-altul, eram un singur trup!

Am început să alerg ca un nebun, să-mi fac loc cu pumnii şi cu dinţii, să urlu sălbatic

– Aglae!... Gabrielă!... Draga mea!... Copila mea!...

Nu înţelegeam ce au oamenii cu mine! Nu-mi dădeam seama de ce îmi taie drumul! O vijelie cu duh de cuptor încins sufla din deal în vale şi risipea focul mai departe, peste ce mai rămăsese întreg. Aria din deal era un platou incandescent şi de pe el, ca un puhoi, se vărsau valurile uriaşe care înghiţiseră pătulele, magaziile şi conacul.

– Unde e cocoana?... Unde e copila mea?... răcneam eu prin răpăiala focului. Femeia din casă, biata Smaranda, cu faţa neagră, cu hainele arse, a început să-şi smulgă părul:

– A intrat în casă, coconaşule, să scoată fetiţa... N-a avut răbdare să mă aştepte pe mine... Pe fetiţă am scos-o eu; da' ce folos! o înăbuşise fumul!... Au scos-o şi pe coconiţa, arsă, buştean...

– Vasăzică au murit amândouă!... Tâlharilor! mi-aţi lăsat nevasta şi copila să moară în foc!...

M-am năpustit asupra logofătului... Au pus oamenii mâna pe mine şi m-au cărat pe sus, din învălmăşagul celor ce dărâmau cu topoarele şi turnau apă.

– Săracu boieru! a înnebunit!...
Am început să plâng ca un vifor:
– Nu! n-am înnebunit! Aduceţi-mi copila!... Aduceţi-mi pe nevastă-mea!... Vreau să le văd!...
– Boierule, boierule, ai mâniat pe Dumnezeu!... Fă-ţi inimă tare! Uite, aici e coconiţa; aici e şi copilul...
Mă duseră în grădina cu flori. Aici – culcată într-un răzor – îmi arătară o formă neagră carbonizată, peste care lumina focului creştea şi descreştea fioroasă, iar alături, îngeraşul meu de Gabriela, albă şi neatinsă, în capoţel de noapte, aşa cum o gătise maică-sa de cu seară!
N-am mai recunoscut-o pe Aglae! Am căzut lângă copil, l-am luat în braţe, l-am strâns la sân, am urlat ca un lup, ca un tigru, care-şi găseşte puiul mort, şi tot la fel, cu puiul meu între dinţi şi între cele două labe dinainte, am fugit departe de vatra nimicirii, ca să-l dezmierd şi să-l jelesc.
M-am oprit în câmp, m-am lungit cu faţa la pământ şi am plâns multă vreme, cu obrajii lipiţi de odorul meu plăpând şi rece. Cât am stat aşa, nu mai îmi dau seama. În urma mea, se prefăcea totul în cenuşă. În mintea mea se îngropau toate în întunerec.
Când am întredeschis ochii, o lumină pură, argintie, a pătruns în ochii mei şi în conştiinţa mea. Era parcă aici, aproape de fruntea mea, aninată între ierburi, straniu de dinţată şi de punctată... Am holbat ochii, înviind din neantul meu şi adunându-mă, tot, în globii ochilor: Un craniu de argint, încurcat în scaieţi, şi cu profilul în jos, lumina în faţa mea! O! lumina precis, stăruitor, muşcând cu zimţii lui din amintirea mea şi pironind, cu ochiul lui cel negru, orice şovăială, orice tărăgăneală, orice laşitate!
– Ei da! m-ai găsit. Sunt aici, căzut în bălării... E o datorie veche; ştiu! Încep să ţi-o plătesc... Am crezut că vei uita... M-am înşelat!... Ai venit să ceri ispaşa... Ţi-o dau! Du-te, du-te! Viu după tine!...

*

Ce a fost mai departe, ştii prea bine. M-au dus la casa de nebuni şi m-au ţinut acolo multe zile. Mi-am dat seama că este o prăpastie între priceperea lumii şi priceperea mea cea nouă, între logica obişnuită şi logica tainică la care ajunsesem eu. Am aşteptat cu resemnare. Am îngropat în mine planurile mele şi, când ştiinţa mioapă m-a declarat lecuit, am ieşit din balamuc.
Am venit în această mânăstire şi am mărturisit, sub epitrahil, păcatul meu. Nici una din feţele de altădată nu mai erau în viaţă. Aceşti oameni simpli, dar dăruiţi de sus cu pricepere duhovnicească, m-au primit între ei cu o blândeţe tristă şi compătimitoare.
– „Domnul e milostiv! Fă-ţi canonul cu credinţă!" Acest canon era intrarea mea în viaţa monahală.

Sunt azi călugăr... Îndeplinesc poruncile, sunt de faţă la toată treaba şi la toată slujba din biserică şi, cât îmi mai rămâne vreme, cetesc şi meditez... Simt că mă apropii de ziua dezrobirii. Dumnezeu a şters greşeala mea... Când stau în faţa sfântului altar, din tronul lui de slavă, Mântuitorul Milostiv răspândeşte asupra mea o lumină sufletească asemănătoare cu lumina soarelui de vară asupra merelor coapte şi gata de cules. Din criptă nu mai mă întâmpină, ca la început, mânia morţilor. Soborul celor de sub pământ mi s-a făcut îngăduitor şi prietenos. Are răbdare. Ştie că voi plăti...

În fiecare noapte, când mă deşteaptă clopotul de utrenie, de pe căpătâiul meu se ridică şi se topesc în fereastră doi nouraşi albi, după care întind braţele şi tot sufletul meu, cu o fericire mai presus de tot ce ştie până azi sufletul tău! Mă cheamă, mă cheamă la ele, Gabriela mea, Aglaia mea! Nu mai pot de nerăbdare să las odată la pământ acest zălog, pe care-l port pe umeri, şi să alerg înaintea lor!

Mi-am ales locul de odihnă, sub bătrânul cireş din cimitir, alături de locul unde ţărâna lui Silviu Merişan s-a întors în ţărână...

I-am făcut acestui prieten cel din urmă serviciu. Când s-au împlinit şapte ani de la îngropăciune, părinţii din mânăstire, potrivit obiceiului, i-au dezgropat oasele, le-au slujit şi le-au pus în gropniţă, într-o cutie... M-am strecurat noaptea înăuntru, am scos din cutie hârca lui Silviu şi am pus-o cu solemnitate în mormanul din mijloc!

Iubite amice, te rog cu înaltă rugăminte să-mi faci acelaşi serviciu. Acesta este testamentul meu duhovnicesc! Nu uita! Când se vor împlini şapte ani de la moartea mea, vino la mânăstire, dezgroapă-mă, slujeşte-mă şi pune-mă în cutie. *Iar noaptea,, tu, numai tu, coboară în criptă, scoate hârca mea şi plăteşte-mi datoria!*“

MOŞNEAGUL CU OCHI ALBAŞTRI

Îl cunosc de câţiva ani, dar sub o înfăţişare invariabilă, una şi aceeaşi de-a pururi. Dacă, în experienţa cu oamenii, psihologia practică ne învaţă că pe om nu-l cunoaştem decât atunci când l-am urmărit şi l-am văzut în felurite ipostaze, atunci aş putea să spun că nu cunosc defel pe omul meu. L-am văzut de o sută de ori, neschimbat, cu aceeaşi înfăţişare; de-abia la o sută şi una oară am putut să-mi tălmăcesc mulţumitor pe curiosul bătrân.

M-am obişnuit cu el ca de când lumea şi îi prind de veste de departe. Nimeni n-are silueta lui, adică pălăria lui, curba spinării şi – trebuie să zic – aparatele lui de mers. Aceste aparate sunt două picioare şi un baston. Dar bietul om se mişcă atât de greu şi încălţămintea lui seamănă atât de mult cu o pereche de trunchiuri scobite (bărci pe lacurile din interiorul Africei!) încât el umblă pe uscat ca şi cum ar umbla pe apă. În vremea caldă, se poartă în nişte haine albastre, care, pare-mi-se, înfăţişează uniforma unui institut caritabil din vecinătate.

Cam o dată pe săptămână, moşneagul se arată prin cartierul meu şi se opreşte, pe ici pe colo, la porţile câtorva case de vechi prieteni. Moşul nu cere nimănui nimic. Înoată încet, încet, pe lângă ziduri, făcând din toiag un soi de lopată, şi, când a ajuns la o poartă prielnică, stă jos, pe caldarâm. Stă jos un ceas şi peste un ceas, până când cei din casă observă că mosafirul lor aşteaptă afară. Dar aşteptarea acestui om n-are nici o asemănare cu ceea ce cunoaştem noi sub acest cuvânt. Moşneagul vine plin de seninătate, aşteaptă fără nici un fel de turburare şi pleacă senin ca bolta unei zile de mai, chiar atunci când ceasul aşteptării a trecut zadarnic.

Nimic nu înnorează ochii naivi şi albaştri ai unchiaşului. Faţa lui rămâne faţa unui copilandru, îmbujorată şi luminoasă. Vreme îndelungată, l-am socotit nerod. Fiindcă moşul adăposteşte sub pălărie o căpăţână tunsă şi chircită, ca o lubeniţă mănată, mă întrebam, uneori, dacă seninătatea acestui oropsit nu e cumva cretinism.

Cum poate un nevoiaş ca el să-şi poarte, printre noi, sărăcia şi bătrâneţele, cu acest obraz de şase ani, cu aceşti ochi de viorele?

Ar fi fost lucrul cel mai firesc din lume să intru în vorbă cu bătrânul şi să împac astfel nedomirirea mea. Dar moşul nu vorbeşte! Adică vorba

lui nu se înţelege mai niciodată. La început, l-am luat drept un biet străin, căzut pe pământul nostru, şi deci slab vorbitor al limbii noastre. Nu este aşa. Cred că nu înţelege decât graiul românesc, dar de vorbit nu vorbeşte nici unul. E o împrejurare întristătoare, care s-ar părea că trebuie să sporească pustiul şi amarul acestei bătrâneţi; judecând, însă, mai adânc, gângăvia moşului este spre tihna lui. Ce folos sufletesc avem noi cei ce vorbim uşor, când – ştiut este – că, de dimineaţă până seara, bârfim, intrigăm sau, în cazul cel mai nevinovat, flecărim? Dacă bătrânul se adăposteşte în vreun azil, unde mai sunt şi alţi bătrâni, el unul e ferit de păcatul vorbirii deşarte... *„Şi vă spun că pentru orice cuvânt deşert pe care-l vor rosti oamenii vor da socoteală în ziua Judecăţii."*

Mai mult decât acestea, însă, n-am ştiut despre unchiaş, până mai lunile trecute. Era o zi de vară şi moşneagul se cumpănea cu greu pe lângă poartă. L-am oprit ca de obicei. Spre mirarea mea, l-am văzut căutându-se în bluza lui albastră şi scoţând o cărticică. Mi-a dat-o fără vorbe, îndemnându-mă cu ochii lui blajini şi filantropi.

– Ce carte e asta, moşicule?... A, frumoasă carte ai!

Era *Evanghelia Sfântului Ioan*, într-un format uşor şi ieftin.

Moşneagul voia să mi-o dăruiască sau s-o privească drept vândută. Neînţelegând bine ce voieşte şi mirat peste măsură, am rămas cu cartea deschisă, între degete...

„Deci Marta, când a auzit că Iisus vine, a ieşit întru întâmpinarea lui, iar Maria şedea jos, în casă. Şi Marta a grăit către Iisus: Doamne, dacă ai fi fost aici, fratele meu n-ar fi murit! Pentru că bine ştiu că oricâte vei cere de la Dumnezeu, Dumnezeu îţi va da ţie. Iisus rosteşte către ea: Fratele tău va învia! Marta îi răspunde: Ştiu că va învia, în ziua cea de apoi, la Înviere. Atunci i-a zis Iisus: Eu sunt Învierea şi Viaţa; cel ce crede în mine va fi viu, chiar dacă va muri. şi oricine viază şi crede întru mine în veac nu va muri. Crezi tu aceasta?..."

– Ce carte frumoasă ai, moşule dragă!...

Atunci, pricep că vrea să mi-o lase mie.

– O am şi eu! Şi eu o am! Se poate să n-o am ?... Păstreaz-o ca pe o comoară!...

Bătrânul mă privi cu ochii lui primăvăratici şi auzii, desluşit întâia oară, din gura lui:

– Asta e nădejdea noastră!

Lumină s-a făcut atunci în mintea mea!... *„Eu sunt Învierea şi Viaţa; cel ce crede în mine va fi viu, chiar dacă va muri!..."* Moşneagul ştie aceasta! Atâtea întrebări, atâtea lucruri neînţelese se topesc în cerul acestei descoperiri, ca o ceaţă care se ridică.

O, da... el poate să treacă printre noi, în cele două trunchiuri scobite, care îi sunt încălţămintele, fără să se încrunte, fără să se amărască. El poate să aştepte liniştit, neturburat, sub gardurile noastre, pentru că aşteptarea lui nu va fi zadarnică. Şi poate să nu-mi mai spună nici o vorbă, fiindcă mi-a spus tot ce-a trebuit.

Îl văd mereu, îl văd în fiecare săptămână...

Infirmitatea şi bătrâneţele lui îmi par astăzi mai cinstite ca mai nainte. Sărăcia lui, judecată duhovniceşte, e o greşeală de pricepere din partea lumii oarbe şi materialiste.

Am văzut, odată, într-o primăvară, în rădăcina unui copac, tăiat de mult, un pâlc de viorele. Rădăcina era mâncată, plină de pământ şi inegală, ca o glastră desfăcută... Viorelele îşi făcuseră cuib în ea!

Fericit moşneag care porţi la sân şi în inimă cuvintele Mântuitorului! Aceste viorele sunt fără de moarte şi, pentru tine, arvuna nemuririi!

VIOARA LUI HUGOLIN

M-am înţeles cu părintele Tarsicius Hell să mergem şi să cercetăm ruinele castelului care stăpânea odinioară deasupra acestui ţărm al Dunării. Îl găsesc pe cucernicul şi proaspătul prieten în aşteptare, gata să mă însoţească. Lăsăm căsuţa lui tihnită şi încununată cu braţele împreunate ale unor nuci bătrâni şi pornim la drum.

Părintele Tarsicius este parohul acestui sat unguresc, cuibărit din alte vremuri la picioarele mândrului castel feudal, astăzi dărăpănat, şi lângă pieptul lat al Dunării placide. Mă aflu de câteva zile prin aceste locuri şi mă las prididit de noutatea şi de frumuseţea celor ce-mi văd ochii. Suntem la început de mai şi îndoitul lanţ de munţi printre care se încovoaie Dunărea se ridică – spre cerurile transparent învăluite – puternic în păşuni, puternic în codri de fag şi bogat în asemănări robitoare cu munţii familiari mie altădată. Satul părintelui Tarsicius poate să cuprindă cel mult vreo optzeci de case, dar fiecare casă pare a fi o vilă, strânsă între merii în floare şi zecile de răzoraşe cu trandafiri altoiţi. Casele stau toate în două şiruri lungi, de-a dreapta şi de-a stânga şoselei principale şi unice. Într-o parte e masivul muntelui, cu creştet de livezi, în cealaltă este Dunărea, cu oglinzile ei fluide, cu sălciile ei despletite şi cu dalbele-i vaporaşe-cronometre.

Poporenii părintelui Tarsicius, din pragul prăvăliilor, din grădini, de pe trotoare, ni se închină cu ceremonie. Înţelegi că te afli într-o comunitate sufletească, unde legăturile dintre păstor şi păstoriţi sunt o realitate susţinută şi binefăcătoare. Aceşti mici gospodari, curaţi, muncitori şi prieteni cu florile, mărturisesc, prin atitudinea lor, vrednicia şi prestigiul celui ce-i păstoreşte.

Începem să urcăm poteca din ce în ce mai înaltă şi lăsăm de vale livada înflorită ce pare a fi satul de sub castel. Clarităţile vastului noian de ape se unifică şi se încheagă – cu cât suntem mai sus – într-un pod încovoiat de mat argint. Dar, curând, trecem de pe coastele cu păşuni în aleile fostului parc feudal şi lumina Dunării intră sub capricioase şi inegale cortine verzi.

Părintele Hell, deşi are un nume teuton şi nu ştiu ce străbuni francezi, totuşi este un neprihănit patriot maghiar. Dar e preot catolic şi sfânta lui

Biserică a ştiut şi ştie pururea să dea Cezarului ce este al Cezarului şi mai cu seamă să dea lui Dumnezeu şi Sfântului Părinte cele cuvenite. Tovarăşul meu este, prin urmare, un om discret, meşter să calce, fără să se poticnească, pe hotarul dintre neamuri, veacuri şi susceptibilităţi naţionale, păstrând pururea înălţimea şi nobleţea universalismului său bisericesc. Cu toate acestea, părintele Hell este simţitor şi la înfăţişarea acestor culmi, în vremi apărate eroic de neamul său, şi azi acoperite de sfâşiata mantie a Istoriei. Fruntaşii poporului maghiar au zidit, au ţinut strajă şi au murit glorioşi, la umbra acestor ziduri!

Intrăm în fortăreaţa ruinată şi privim, în jurul nostru, ironica biruinţă a vremei asupra silinţilor şi asupra trufiei omeneşti. Aici au fost turnuri, săli de petrecare, camere de gardă, ascunzători cu arme şi ostaşi muiaţi în zale! Părintele Hell îmi recapitulează povestea acestui cuib locuit de vulturi, câteva sute de ani, şi dărâmat de mai multe ori, în timpul războaielor cu turcii şi cu austriecii. Ne urcăm pe cel mai înalt zid, încă în picioare, şi privim încovoierea Dunării printre masivele, când rotunde, când despicate ale munţilor rumeniţi de seară. E un ceas de rară şi armonioasă conjunctură, între lumea gândului şi a amintirii şi lumea vizibilă, cu relief înalt, cu ape şi cu soare.

– Câte fapte vitejeşti, câte zile slăvite şi câte nume vrednice de nemurire nu s-au petrecut, n-au strălucit şi n-au umplut cu ecouri aceste văi şi aceste capricioase trecători muntoase!...

Prea cucernicul meu însoţitor priveşte, cu braţele încrucişate, doborâta cetate maghiară, adâncurile luminoase ale Dunării şi uriaşii munţi, goi sub evoluţia trandafirie a serii. Şi părintele Hell urmează:

– Dar viaţa cealaltă, mai mică, mai necunoscută, întâmplările obişnuite sau rare, episoadele uitate, patimile stinse, durerile şi lacrămile adunate în depozitele sacre ale Sfintei Biserici!... Am jos, în arhiva parohială, un document curios, redactat în latineşte (sau poate numai copiat) de un predecesor al meu, fericitul Gyula, şi în acest document este vorba de o naivă şi dureroasă poveste, legată de aceste ţărmuri, de aceste ruine, de aceşti codri suspendaţi...

Părintele Hell, mereu cu braţele încrucişate, aluneca uşor pe panta visului şi, deşi pare că vorbea pentru mine, totuşi îşi vorbea sieşi, vădit învăluit şi cucerit de povestirea acelui document.

Iau cuvântul şi-l întreb:

– Pot să ştiu şi eu, prea cucernice, despre ce faptă celebră sau obscură tratează hrisovul latinesc?

– Îl vei vedea când vom reveni... Observă, colea lângă fosta poartă a castelului, ruinele modeste ale unui pavilion, dărâmat acum vreun sfert de veac. Aici trăia un mic slujbaş crăiesc, un fel de silvicultor, al cărui adăpost era fostul pavilion. Numele lui era Madarassy, era văduv şi avea o singură copilă, Celestina, un straniu geniu muzical... Cele ce-ţi spun şi mai ales vei auzi acasă nu sunt strictă istorie, ci, cred eu, un amestec de istorie şi de legendă, întrucât datele din documentul fericitului Gyula nu

coincid desăvârşit cu informaţiile prinse de mine, din amintirea bătrânilor încă în viaţă.

Am coborât de pe zidurile risipitului castel şi ne-am oprit o clipă lângă dărâmăturile fostului ocol silvic. Mai stătea în picioare un zid de cărămidă, cu balocn deschis spre văile viorii şi năpădit de nişte vrejuri viguroase, pline de frunză nouă.

Ne-am înapoiat, pe acelaşi drum, spre casă. Părintele Tarsicius m-a poftit să intru în chilia sa şi să mă odihnesc de plimbarea făcută. Am privit cu interes locuinţa acestui confrate şi am notat simplitatea, curăţia dar şi solida ei chiverniseală. Aveam, în fruntea mea, casa unui singuratic, dar a unui singuratic gospodar.

În camera de lucru erau: un birou, o orgă, o bibliotecă vastă, aşezată pe nişte dulapuri arhaice şi o mulţime de imagini sfinte, pe pereţi. Pe un colţ al biroului, părintele paroh a aşezat o sticlă cu vin, două pahare şi ceva de gustat. I-am adus aminte de hrisovul latinesc şi de povestea făgăduită.

– A, da... povestea cu vioara lui Hugolin... E o poveste profană... Aş fi preferat să fie ceva din vieţile sfinţilor, dar povestea e cum este şi n-am ce să-i fac.

Eram curios să aud povestea aceasta, poate nu atât pentru ea, în sine, cât ca un document asupra psihologiei amfitrionului meu. Părintele Hell era un om uscat, cu privirea dură şi cu atitudinea sobră a soldatului duhovnicesc. Dar acesta putea să fie insul disciplinei îndelungate şi al uniformei obligatorii. Sub aparenţa aceasta, mi se părea că întrevăd un alt om, de simţire caldă, prieten al închipuirii şi al visului.

Am ciocnit primele pahare.

– *Gelobt sei Jesus Christus!*

– *In Ewigkeit, Amen!*

Părintele Tarsicius – în chip neobişnuit, dar atât de legitim! – punea numele şi slava Mântuitorului atât în fruntea actelor şi bucuriilor sale notabile, cât şi în fruntea satisfacţiilor sale mai modeste.

– Să caut manuscriptul părintelui Gyula...

Căută, mai întâi, în dulapurile de sub bibliotecă, după toate aparenţele: păstrătoarele arhivei parohiale. Dar nu găsi ce căuta. După aceea, căută sus, într-un raft al bibliotecii, dar tot zadarnic... În cele din urmă, căută în sertarele biroului...

– Nici aici nu este!... Mă tem că am împrumutat caietul unui coleg din Budapesta, un arheolog celebru, care m-a vizitat anul trecut...

Părintele Tarsicius rămase pe gânduri, cu fruntea încreţită şi contrariată.

– Îmi pare rău că nu pot să-ţi arăt caietul care cuprinde povestea lui Hugolin şi a Celestinei Madarassy... Dar nu e nimic! Vei auzi povestea din gura mea.

Turnă din sticlă încă două pahare şi închinarăm:

– *Gelobt sei Jesus Christus!*

– *In Ewigkeit, Amen!*

Cu un glas discret şi cald (altul decât până acum) şi într-o limbă germană de literat, părintele Hell îmi istorisi povestea vioristei Kesti şi a contelui Hugolin.

*

Cronica nu ştie să precizeze anii... Era acum cincizeci, poate acum şaptezeci de ani!... Tatăl Celestinei, mic slujbaş, între pădurar şi silvicultor, păzea pădurile crăieşti şi ruinele pe care le-ai văzut. Kesti era de vreo optsprezece ani şi trăia în pavilionul singuratic, lângă bunică-sa, mama lui Madarassy. Era o copilă cucernică, liniştită şi gânditoare.

Într-o zi de primăvară, a sosit, la pavilion, un elev silvicultor, o rudă depărtată a lui Madarassy, născut lângă Triest, jumătate maghiar, jumătate italian. Plecase cu concediu sau fără concediu, din şcoala lui – nu era lucru clar. Ştia că are aici un neam şi venise să-i ceară câteva săptămâni de ospitalitate. Tot bagajul lui Hugolin, ba chiar toată averea lui, era o vioară pe care o purta închisă în lădiţă. Hugolin se credea muzicant şi, odată primit în casa lui Madarassy, şi-a luat vioara şi, de dimineaţă până seara, stătea pe zidurile ruinate şi cânta.

Kesti privea rezervată şi cuminte şi asculta muzica lui Hugolin. Cânta şi ea uneori – aşa cum o învăţase bunică-sa – într-un vechi violoncel rămas din zilele castelului.

Hugolin, afară de muzicant prost, era băiat frumos – un cap oacheş, un profil de medalie romană şi o pseudovibratilitate de actor fără talent... Hugolin a rămas la unchi-său Madarassy până pe la mijlocul verei. Într-o dimineaţă, a spus că pleacă la Budapesta, pentru câteva zile. A lăsat vioara la pavilion, s-a urcat într-o şaică şi s-a dus pe Dunăre de vale. S-a dus şi dus a fost.

Familiei Madarassy i-a rămas, amintire, vioara lui Hugolin. Zile multe, scula melodioasă a stat mută, în aşteptarea puţin dăruitului stăpân. Kesti privea sicriaşul închis, punea pe el o mână fierbinte şi privea spre văile albastre, de unde Hugolin nu era să mai vină niciodată.

A cutezat, la urmă, să deschiză cutia şi să ridice vioara. A pus-o la piept şi a început să cânte. Era un instrument de preţ excepţional, ajuns te miri cum în stăpânirea unui nedestoinic. O legătură tainică a prins să se statornicească între nevinovata Kesti şi vioara măiastră. Cei ce se bizuiesc să cuteze şi să lămurească mişcările, anotimpurile şi furtunile inimii omeneşti ar putea să ne explice concentrarea supremă a gândurilor, a simţirii şi a forţelor acestui suflet tânăr asupra unui obiect, ajuns deodată – ipostaza celui iubit, fără s-o ştie.

Kesti s-a dovedit, strângând la piept vioara lui Hugolin, rănită de iubire şi mare violistă. Într-o ţară ca a noastră, străbătută de veacuri şi fermecată de lăutarii ţigani – adesea muzicanţi de geniu, ieşiţi pare că de-a dreptul, ca biblicul Iubal, din insuflarea primordială – într-o ţară ca

Ungaria, un fenomen ca acesta nu e prea surprinzător. Kesti a ajuns, în câţiva ani, geniul interpret al acestor văi sonore, al acestor păduri scumpe privighetorilor şi al vechilor visuri, cu leagăn în stepă.

Afară de bunică-sa, în copilărie, nimeni nu-i dăduse lecţii de muzică. Patima ei pentru vioară şi toată uimitoarea şi ingenua ei iscusinţă porneau, poate, din intima clocotire transformată a unui covârşitor sentiment, pentru cel plecat fără să-şi ia vioara. Vijelia cascadei se prefăcea în forţă electrică.

Ruinile pe care le-ai văzut avură câţiva ani de somn scăldat în rapsodii. Dacă mi-ar fi iertat să întrebuinţez, o clipă, altă limbă decât a credinţei şi a teologiei mele, aş zice că eroii care trăiseră şi muriseră cu slavă, în jurul mândrului castel de odinioară, lăcrămară de înduioşare, în mormintele lor. Ciobanii de pe coaste, pescarii de pe ţărm, privighetorile din dumbrăvi ascultară cu farmec vioara lui Hugolin, povestind în mii de improvizaţii – miraculos înflorite din folclorul muzical maghiar – jalei unei inimi care nu voia să se mângâie, ca Rahila, cea rămasă fără prunci.

Pe unde era şi ce făcea, în vremea aceasta, frumosul şi nebănuitorul Hugolin? Norocul îl purtase de mână, ca şi pe alţii de felul său! Rătăcise încă un an de zile, până când se aciuase – maestru al apelor şi al codrilor – la fieful unui conte bătrân, foarte bogat şi fără de copii, dar unchiul a câtorva nepoate, fete mari. Hugolin, băiat plăcut, visător, cu ochii negri şi de data aceasta fără de vioară, ajunsese iubit de toată lumea, dar îndeosebi de una din nepoatele bătrânului grof. Tinerii şi-au făgăduit o iubire eternă şi o căsătorie neapărată. Dar Hugolin părea plebeu şi aleasa lui era nobilă. Atunci bătrânul conte Jeremy a plecat spre Triest şi după o laborioasă cercetare, prin Triest şi prin Veneţia, a descoperit – cu nu prea mari jertfe băneşti – că Hugolin e nobil şi strănepot de conţi veneţieni. În scurt, Hugolin s-a pomenit contele Hugolin, – însurat, bogat şi fericit.

Tot pe aceeaşi vreme, Kesti a pornit din cuibul ei, de ziduri vechi şi de legende, şi a început – când singură, când întovărăşită de alţi cântăreţi populari – să se destăinuiască lumii robite de admiraţie. Un gând unic şi fix ca piramida din pustie o împingea pe biata copilă, în această fază revoluţionară a vieţii sale, să regăsească pe Hugolin!

Foarte degrabă concertele ei au ajuns serie de triumfuri... Din sală în sală, din oraş în oraş, numele şi faima Celestinei Madarassy au aprins ca o pădure de torţe şi într-o seară, cu aceste mii de flăcări ale renumelui, Kesti a intrat în Budapesta. Privise şi privea pretutindeni masa capetelor vrăjite de vioara lui Hugolin. Cerceta, cu ochi care străbat umbra şi întunericul, pe ascultătorii cântecelor sale... Hugolin nu era nicăiri!

Era a zecea seară de când Budapesta, nobilă şi burgheză, alerga să asculte pe minunata Kesti... Cânta – în vioara ei – străvechea vitejie; cântau durerile, fanteziile şi vijeliile sufletului unui popor, sosit din fundul lumii, în goana cailor sălbatici; cânta – în dibăcia ei – atâta jale,

atâta dorinţă neîmplinită, atâta aşteptare pasionată, încât inima fiecărui ascultător îşi simţea iarăşi, vii şi sângerânde, rănile ştiute numai lui!...

Când a sfârşit una din aceste rapsodii, pe care Kesti le chema – halucinantă – ca din paradisul rapsozilor străbuni, a pus vioara sub braţ şi ca de obicei a întrebat chipurile iluminate şi sala bubuitoare de aplauze.

Într-o lojă, de lângă podium, contele Hugolin şi frumoasa lui contesă aplaudau din răsputeri! Kesti a rămas fără suflare. Toată viaţa i s-a adunat în ochi. În tumultul şi entuziasmul general, s-a apropiat de tovarăşii-lăutari şi i-a întrebat:

– Cine sunt cei doi boieri frumoşi, de lângă stâlp?

– Este groful Hugolin şi cu grofina lui!

Atunci Kesti a culcat vioara în sicriaş şi cu el sub braţ şi-a făcut loc prin lume, până la loja lui Hugolin. Acolo, de faţă cu toţi şi de faţă cu frumoasa contesă, i-a spus lui Hugolin:

– D-le conte, aţi uitat, la pavilion, acum cinci ani, vioara aceasta. Permiteţi-mi să v-o dau înapoi!

...Kesti a plecat din Budapesta chiar în noaptea aceea. N-a mai cântat niciodată şi a murit călugăriţă, într-o mânăstire din Ţara Sfântă.

*

Părintele Tarsicius lăsă ochii pe bucoavnele de pe masă. Fu un moment de comună stângăcie... Cu o mişcare smâcită, dar imediat articulată şi sigură, confratele ridică fruntea şi întinse mâna spre garafă.

– *Vanitas vanitatum!* Unor ostaşi ai lui Christos nu le este iertat să se înduioşeze de asemenea bagatele!

Umplu paharele.

– *Gelobt sei Jesus Christus!*

– *In Ewigkeit, Amen!*

O STEA PRIN FEREASTRA LUI MANOLAŞ
(Fragment)

I

E sâmbătă seara şi funcţionarii din birouri au depus condeiele cu un sfert de oră mai devreme. De la masă la masă, convorbirile se înnoadă şi se ridică zgomotoase în aerul greoi. Fumul de ţigară se înfăşură albastru în lumina oblică şi grăbită a amurgului de aprilie. Robii registrelor şi ai dosarelor se simt, un sfert de oră, fericiţi. Între munca săptămânii, oprită de o clipă, şi orele de inutilă libertate sau de tristă petrecere acasă, de a doua zi, acest sfert de oră are un farmec unic. Funcţionarii se întind, se adună câte doi şi câte trei la un birou şi pun la cale o plimbare la Chitila, discută şi aleg între un matineu la teatru şi un film de cinematograf, sau – alţii mai nerăbdători – votează un aperitiv complex, chiar acum după ieşirea din minister.

Un singur coleg a rămas la masa lui de subşef de birou şi, în gălăgia generală, îşi continuă lucrul. Vasile Manolaş, poreclit *filosoful*, nu se va duce mâine nici la Chitila, nici la cinematograf şi, cu atât mai puţin, nu va lua parte, astă-seară, la aperitiv. E un suflet închis, plin de griji şi plin de gânduri. Deşi slujbaş de câţiva ani, totuşi în acest mediu birocratic el a rămas insolubil, ca un cristal refractar soluţiunii în care a fost depus. În inima lui, Manolaş nu crede, şi nu vrea să rămână *funcţionar de carieră...* Mâine, va sta acasă, se va închide în iatac, îşi va pune vată în urechi şi cu deznădejde va muşca din cărţile ce trebuiesc ştiute la un apropiat examen de licenţă.

Colegii pleacă în grupuri. Manolaş ceteşte referatul pe care l-a isprăvit, aşează pe birou hârtiile şi dosarele şi dă mâna cu ultimul coleg. La început, aceşti tovarăşi îl priveau cu ochi răi şi îl spionau. Era un intrus. Era un om cu carte – student în litere – şi venea peste ei, bieţi salahori ai registrelor, să le ia un loc şi să le încurce aşteptările de înaintare. Câtva timp, Manolaş a trebuit să rabde răceala şi aluziunile lor jignitoare. Dar, pe urmă, funcţionarii au ghicit în el un frate de suferinţă şi un om fără răutate, care nu ştia să ţeasă intrigi, care nu-i umilea cu învăţătura lui şi care, în definitiv, putea să rămână printre ei fiindcă era muncitor şi cumsecade. Numai tăcerea lui era ciudată. Şi tăcerea aceasta

nu putea să ascundă prostie, ci mai degrabă idei şi preocupări superioare unui birou de minister. De aceea, cu aprobarea unanimă, Manolaş se pomeni într-o zi poreclit *filosoful*. Era ironie în acest supranume, era poate ciudă că noul-venit nu seamănă cu toată lumea, dar era şi oarecare ascunsă recunoaştere plătită superiorităţii.

Manolaş îşi ia din cuier pălăria şi paltonul şi iese din sălile ministerului printre servitorii care, la trecerea lui, nu stau din măturat şi nici nu prea-l salută, fiindcă, ori salutat ori nesalutat, Manolaş nu e cu ei niciodată înfipt şi poruncitor, iar bacşişul de zile mari vine fără de căciuleală. La poarta ministerului, Manolaş se opri un moment cu sfială. Calea Victoriei clocotea de trăsuri şi de automobile. Pe trotuarele înguste şi inegale, trecătorii se frecau unii de alţii, venind unii de la Şosea spre centru, iar alţii dimpotrivă. După haine şi după pasul cu care mergeau, păreau mai toţi oameni care nu lucraseră nimic în ziua aceea şi nici n-aveau nevoie să lucreze. Impresia aceasta căzu rece pe gândurile lui Manolaş. Dacă drumul spre casă-i n-ar fi fost chiar Calea Victoriei, s-ar fi strecurat binişor şi ar fi luat-o pe vreo stradă lăturalnică. Ar fi putut să iasă din Calea Victoriei prin dosul Academiei sau pe lângă Consulatul francez, dar ocolea mult şi întârzia. Şi astă-seară nu trebuia să întârzieze nici un moment, fiindcă nevasta îl aştepta acasă cu încordare. Manolaş se dezlipi din poarta ministerului şi intră, stingherit, în şuvoiul celor ce se plimbau. Se simţea mic, se simţea ridicul şi mai ales vrednic de plâns... Ca într-o oglindă purtată în preajmă-i cu neîndurare, îşi vedea pălăria pleoştită, paltonul amorf şi vechi, ghetele drese de două ori, trecând printre pălăriile tari sau moi, dar toate elegante, printre pardesiurile de primăvară, printre ghetele strălucitoare ale celor ce ieşiseră să salute această seară de aprilie. Se simţea mic, se simţea ridicul şi mai ales vrednic de plâns când vedea în imaginaţie capul lui sfios, băgat între umeri şi cam strâmb, obrajii lui neraşi, printre aceste capete azvârlite impertinent pe spate, pline de siguranţă şi de suficienţă, printre aceşti obraji raşi, pudraţi sau acoperiţi de bărbi proaspăt ieşite din foarfeca bărbierilor maeştri. Când au avut vreme aceşti oameni să scuture tristeţea şi înţepeneala muncii, când au putut să se îmbrace şi să alerge la coafor, şi ce muncă nobilă şi scump plătită muncesc ei ca să poată fi atât de neobosiţi şi senini? Aceasta se întreabă Manolaş, ştergând, umil şi încovoiat, zidurile de pe Calea Victoriei.

În vremea aceasta, trăsurile şi automobilele se ţeseau unele printre altele. Trăsuri de lux şi cai de lux, maşini din fabricile cele mai mari şi oameni din obârşiile cele mai mici, dar trântiţi cu fală în vehicule, se întorceau de la şosea pe această cale strâmtă, sucită, fără nici o frumuseţe şi fără nici o măreţie, care e Calea Victoriei şi care – inestetică şi irectilină cum e – constituie un adevărat simbol, pentru Capitală şi pentru lumea noastră. Toţi cei ce se întorceau de la plimbare păreau cu totul încântaţi de ei, şi cu totul preocupaţi de unicul fapt că au ieşit să se plimbe şi că revin acum acasă, în văzul trotuarelor pline de pietoni. Iar pietonii radiau

aceeaşi încântare de sine şi aceeaşi supremă preocupare. Ar fi trebuit să cauţi mult şi poate tot n-ai fi găsit pe unul despre care să poţi să zici: iată cineva care pare că a ieşit să se plimbe, după o zi fecundă petrecută în bibliotecă, în atelier sau în laborator...

Dar Manolaş nu-l căuta pe acesta. Gândurile lui erau sfioase şi dureroase. Femeile care zburau prin faţa lui i se păreau şi mai depărtate şi mai deasupra lui decât bărbaţii şi amanţii lor. Pălăriile lor fantastice, rochiile şi vălurile lor fluturătoare, mătăsurile, dantelele şi panglicile, pe care Manolaş de-abia cuteza să le privească, erau pentru el tot atâtea lucruri străine şi întristătoare... Şi întrebările elementare şi naive, care dospesc încet inima revoltatului, întristau acum pe Manolaş. Cum se face că unii au atât de mult şi alţii prea puţin ori nicidecum? Din care izvoare, pornite din firea lucrurilor ori săpate înadins de oameni, ţâşnesc inegalitatea, nedreptatea şi amărăciunea socială? Şi dacă întrebarea aceasta e prea înaltă, aproape metafizică, cum se face că dintre mai mulţi tovarăşi porniţi cu acelaşi pas, pe aceeaşi cale, ajung la situaţiuni puternice şi la avere mai întâi cei incapabili şi perverşi? Iată Manolaş, elevul eminent de altădată, este azi subşef de birou, la poruncile unui şef care nu e decât Izbiceanu, cel mai ticălos conşcolar de acum vreo doisprezece ani. Manolaş, însă, îşi ia seama şi se corectează... Izbiceanu are vechime. De prin clasa V de liceu a pus latineasca şi algebra în cui şi a intrat copist într-o percepţie. Tatăl său e om cu vază în Dealu Spirii. Oamenii politici îl cunosc şi la alegeri sprijinul lui e foarte căutat. Izbiceanu a ajuns funcţionar de carieră, a înaintat, va merge poate şi mai departe... Oricum, Izbiceanu a fost şi este un om de nimic, un intrigant, un îngâmfat, un şarpe veninos. Dar a avut noroc. Manolaş n-a avut!

După ce a terminat liceul, s-a înscris la Facultatea de Litere şi în primul an a urmat cursurile cu sârguinţă şi cu exactitate. Vara, însă, după examene, a făcut cu câţiva colegi o excursiune în munţi şi i-a surprins o vreme rea, ca de iarnă. Manolaş, mai plăpând decât ceilalţi, a răcit şi s-a îmbolnăvit. Un an de zile a stat mai mult în pat. Anul al doilea, după sfatul medicilor, a pribegit prin câteva localităţi climaterice. Se simţea mai bine, dar trebuia să trăiască de aci înainte cu mare pază şi să muncească foarte puţin. Tatăl lui Manolaş murise de câţiva ani, lăsând familiei prea puţin, din cât avusese în alte vremuri... Manolaş avea o soră mai mare decât el. Cu multă greutate, Aglaia s-a măritat, dar a nimerit un om de treabă şi de înţeles. Mama lor, bătrână şi aproape paralitică, trăia lângă Aglaia. Manolaş a pierdut şi al treilea an, prăjindu-se la soare şi respirând aerul pădurilor de brad. Dar pe când era într-un târguşor de munte şi se simţea pe deplin restabilit, soarta lui Manolaş se încurcă a doua oară.

Stătea în gazdă la nişte oameni cu stare mijlocie şi fără de copii, dar care creşteau în casa lor pe o nepoată orfană. Această nepoată era o creatură blajină şi iubitoare. Fată săracă şi crescută de pomană, ea avea simţirea gingaşă a celor ce au suferit în taină. Manolaş stătu trei luni sub acelaşi acoperiş cu Emilia. Ceva mai în vârstă decât el, Emilia simţi

pentru acest oaspete sfios şi de-abia scăpat de boală o dragoste adâncă. Îi purtă de grijă, toată vara, ca unui frate mai mic şi, cu voia sau fără voia ei, sentimentul bietei fete fu citeţ pentru toată lumea. Manolaş se lăsă cuprins de această iubire, cu aceeaşi senzaţie fericită cu care se lăsa învăluit de razele soarelui şi de mireasma brazilor. Emilia nu era nici frumoasă, nici inteligentă. N-avusese când şi unde să înveţe mai mult decât clasele primare, dar inima ei era pernă dulce pentru capul unui soţ, leagăn scump pentru copii.

În ziua de plecare, Emilia l-a petrecut pe Manolaş, pe jos, până departe, printre nişte livezi de pruni şi când s-a urcat în brişcă, să pornească la gară, Emilia a izbucnit în plâns. Manolaş a rămas locului, palid şi gânditor. A lăsat trăsura să aştepte, a luat mâna Emiliei şi a făcut înapoi aceeaşi cale, printre prunii plini de rod. Manolaş vedea limpede că a ajuns, întâia oară în viaţa lui, principiu de viaţă şi de sentiment pentru altcineva decât mamă-sa... Afară de mamă-sa, nimeni nu-l iubise până astăzi. Mai mult înduioşat decât fericit, Manolaş s-a oprit cu Emilia la un pârleaz, în faţa unui deal, îmbrăcat cu totul în stejari, uşor atinşi de rumeneala toamnei.

– Emilio, îmi plânge inima de plânsul tău. Îmi cunoşti sufletul. Mi-eşti dragă şi mie... Şi mi-ar fi drag să stăm alături, cum stăm acum, toată viaţa noastră. Dar sunt de tot sărac, Emilio, şi după cum bine vezi, de-abia m-am îndreptat, după trei ani de boală. N-am nici un rost, n-am nici o stare. Învăţătura am năpustit-o şi trebuie s-o iau toată de la capăt. Sunt de douăzeci de ani... Îmi trebuiesc patru ani de aci înainte ca să iau licenţa în Litere şi să pot să câştig şi eu o pâine, ca dascăl...

Emilia şi-a ridicat atunci capul de pe umărul lui şi cu ochi frumoşi şi plânşi, pătrunzători şi neuitaţi, i-a spus cu adâncă simplitate:

– Aşa este, Vasile dragă, dar cine îţi va face de mâncare? Cine te va spăla? Cine va îngriji de odăiţa în care vei dormi şi vei învăţa? Cine va avea milă de d-ta, mai mult ca mine?... Aci, acasă, nu sunt trebuincioasă. Mătuşa-mea e voinică şi are şi argat. M-ai văzut, muncesc, rabd şi port ce se găseşte...

Era atâta convingere în ochii Emiliei, atâta sfântă naivitate şi atâta iubire, că Manolaş n-a ştiut ce să mai răspundă. S-a gândit, privind codrul roşcat şi funigeii care pluteau sub cerul clar de toamnă: „Ce pot aştepta eu, pe lumea aceasta, mai mult decât tovărăşia unei biete fete sărace şi devotate? Şi ce-ar putea asigura deplina mea restabilire decât un trai tihnit şi sănătos, lângă o femeie cu inimă de soră şi de mamă?"

Atunci Emilia i-a mai spus:

– Să ştii că unchiul, din toată zgârcenia lui, îmi dă de zestre o livadie de pruni şi o mie de franci...

Lui Manolaş i s-a umplut ochii de lacrimi! Această dulce simplitate îi tăie orice rezistenţă şi-l dădu legat de mâini şi de picioare în voia destinului...

– Emilio, mi-eşti dragă şi mă învoiesc! Mă duc să spun mamei că m-am hotărât să mă însor şi s-o rog să-mi dea consimţământul. Tu, spune, mai departe, acelaşi lucru, bătrânilor...

Emilia i-a căzut pe piept şi a plâns de fericire... Şi acesta a fost tot romanul lui Manolaş, toată primăvara sentimentală după care trebuia să vină vara plină de muncă şi de arşiţă a căsniciei lui. S-a însănătoşit pe deplin şi în primul an de căsătorie a început iarăşi să lucreze. Manolaş era mulţumit, Emilia era fericită. Dar numai cu câteva mii de franci şi fără alt venit decât arenda livezii de pruni, casa şi tihna lor nu puteau să ţină mai mult decât un an. Afară de aceasta, Emilia rămăsese însărcinată. Copilul venea tocmai când se isprăveau puţinii bani din casă. Manolaş avu curajul să se ducă să ceară sprijinul unui fost profesor al lui, ajuns secretar de minister. Îi fusese elevul cel mai bun şi nu putuse să-l uite. Secretarul l-a primit şi l-a ascultat cu bunăvoinţă. Ştia de prima lui nenorocire (boala de care acum scăpase), dar nu ştia de a doua (căsătoria de care nu putea să mai scape)... I-a făgăduit şi i-a dat curând, cu condiţia să muncească şi să-şi termine studiile, un loc de subşef de birou. Emilia a născut primul copil şi în trei ani a născut încă doi – toţi băieţi. Manolaş a rămas mai în urmă cu examenele lui, căci n-a putut să treacă decât două.

În acest moment, Manolaş se opri. Ajunsese în Piaţa Victoriei. Deşteptat din gândurile lui, întrebă ceasornicul cu teamă. Nu cumva a dormit pe drum şi a întârziat? Ar fi trebuit să grăbească pasul. Astă-seară, nevastă-sa scaldă copiii şi trebuie să fie lângă ea să-i dea mână de ajutor. Manolaş o ia pe şoseaua Bonaparte. Pe o stradelă care se desface din şosea, Manolaş ţine cu chirie o căsuţă neîncăpătoare şi cu temeliile umede. Are două încăperi, un salonaş-dormitor şi un iatac alături, iar dedesubt, în subsol, sufragerie şi bucătărie. Dar pe pereţii subsolului se desenează grosolane arabescuri de igrasie. Iatacul e cabinetul de lucru al lui Manolaş, un iatac subţire şi sonor ca o ghitară şi în care toate coardele mizeriei lui domestice răsună cu fidelitate, de la certurile şi târguielile cu oltenii vânzători până la clocotitul tingirilor de pe maşină, până la scâncetele copilului de ţâţă. În acest iatac, Manolaş îşi urmăreşte şi consumă martiriul său în Litere.

Cu greutăţi neînchipuite a izbutit să dea două examene. La birou trebuie să lucreze, acasă trebuie să ajute pe biata Emilia, câteva ore din noapte trebuie să citească. Emilia duce greul gospodăriei fără de servitoare. Primii doi copii de-abia încep să vorbească. Al treilea îi stă lipit la sân şi îi stoarce toată vlaga. A fost foarte robustă, deprinsă din copilărie cu munca şi cu tristeţile vieţii, dar până acum n-a avut să lupte cu atâtea nevoi, cu atâta grijă şi nesomn. Manolaş o vede din zi în zi mai slabă, mai veştedă şi mai înăcrită. Emilia nu se plânge niciodată. Nu se aştepta la nici un bine în viitor şi ea singură şi-a ales această viaţă de povară şi de jertfă. Dar nu este oare în drept oricine să nădăjduiască în slăbirea rigorilor soartei şi în nişte zile mai senine, ca o abatere cât de mică de la contractul ce prevede numai sărăcie, amar şi vreme rea? Şi nu era dator Manolaş să se zbată, să lucreze cu deznădejde, ca să procure bietei lui familii mai multă bunăstare şi mai multă mulţumire? Vai! dar puterile lui erau

ca un arc care s-a frânt o dată şi a fost fiert a doua oară şi orice exces de muncă ar fi putut să aducă un dezastru. Însăşi Emilia îl ţinea adeseori de rău, când seara întârzia prea mult, încovoiat pe cărţi, sau dimineaţa începea să citească prea de vreme. Îi trebuia o răbdare spăimântătoare. Răbdare, când îşi vedea soţia gătind bucate, măturând, spălând, lăptând copilul... Răbdare, când privea teancul de cărţi pe care mai avea să le străbată... Şi nu trebuia să se lase ucis nici de mila nevestei şi a copiilor, nici de nopţile albe, cerute de un grabnic sfârşit de studii!

Căzând din nou bolnav, pierdea şi slujbă şi examene şi-i rămâneau şi copiii pe drumuri... N-ar fi fost cu cale să se însoare! Dar, cine ştie, poate că tocmai însurătoarea a fost principiul regenerator şi întăritor al sănătăţii lui de azi. Era vorba acum să-şi toarcă răbdarea în fir subţire, trainic ca un fir metalic şi încet, pe tăcute, să-şi cârpească viitorul. Se simţea mereu sănătos, dar atât de copleşit şi de înnourat!

Manolaş merge grăbit spre casă. În spatele lui clarităţile trandafirii ale amurgului pălesc şi scad. Luceafărul serei se iveşte din haos, minune veşnic dornică şi proaspătă. Dar Manolaş nu vede cerul, nu vede nici pământul, cel prididit de seva primăverii şi stropit de primele frunze nouă. De departe, i se pare că din casa lui se aude un plânset de copil. Nu se înşeală. Emilia a început să scalde pe copii. Albia e aşezată în bucătărie, lângă maşină. Un copil e gol, în albie, şi ceilalţi doi într-un pătucean, din colţ. Manolaş îşi aruncă paltonul de pe el, îşi scoate surtucul şi manşetele şi îşi sumete mânecile cămeşii. A făcut meseria aceasta de la început, alăturea cu nevastă-sa, şi a ajuns destul de îndemânatic. În bucătărie e o căldură nesuferită. Emilia e roşie, asudată şi amară, ca unul care toată ziua n-a avut o clipă de odihnă. Manolaş răspunde cu blândeţe la întrebările ei, întreabă cu precauţiune, şi ţine albia, ţine copilul, toarnă apă caldă şi rece...

O mulţime de cestiuni şi de nevoi mărunte trebuiesc ştiute şi împăcate... Proprietarul pretinde chiria cu două săptămâni mai înainte de Sf. Gheorghe. Olteanul, cel cu zece lei datorie, zice că se duce acasă şi vrea paralele... Ciuboţelele lui Matei, copilul cel mai mare, nu mai sunt de nici o treabă... Lemnele sunt pe isprăvite... Dorel, copilul al doilea, nu e tocmai bine. După baie, trebuie fricţionat cu apă de Colonia... Manolaş ascultă, masează pe copil în albie şi îşi simte fruntea îmbrobonată de o rouă fierbinte. Fără de voie, revede în gând chipurile îngrijite şi pretenţioase ale celor ce veneau de la Şosea... Ce fac ei în acest moment? Au şi ei copii, neveste, supărări, ori fac parte dintr-o lume excepţională de care Manolaş n-are nici o idee? O milă ironică şi imensă îl cuprinde pe Manolaş, privind capetele celor trei copii ai lui, privind pe nevastă-sa, cu mult mai necăjită şi mai prost îmbrăcată decât o slujnică de casă

boierească, privindu-se pe sine, cu mult mai nefericit decât un băieţaş de meserie... Ieşi-vor ei vreodată din acest subsol igrasios? Avea-va el cândva mai mult decât două sute de lei pe lună?... Unde e dreptatea vieţii, care este logica împărţirii bunurilor pământeşti?... O, bieţi copii! O, biată Emilia!...

Gândind toate acestea în capul lui, Manolaş vorbeşte liniştit, face lucrurile bine şi cruţă pe nevastă-sa cât poate mai mult. Au scăldat pe Dorel, l-au frecat cu colonie şi l-au înfăşurat într- un cearceaf. Îi trebuie însă un capoţel şi o cămăşuţă de noapte. Emilia a uitat să le aducă... Piu, copilul cel mai mic, a adormit. Se hotărăsc să nu-l mai scalde în astă-seară, ci mâine de dimineaţă. Dar trebuie, pentru Dorel, capoţelul şi cămaşa... Manolaş ştie unde sunt. Se urcă pe scară, în salonaşul-dormitor şi începe să le caute într-un cufăr aşezat sub fereastră. Le-a găsit şi închide cufărul la loc. Dar ridicându-şi ochii, Manolaş îi opri în fereastra neacoperită cu perdea şi în noaptea albastră de afară... Din înălţimi auguste, se aplecau în jos, spre Manolaş, atâtea flori de argint, atâta taină scăpărătoare, atâta veşnicie!

Manolaş priveşte, minunat, ca şi cum ar fi descoperit acum, întâia oară, ce stă deasupra capetelor omeneşti, în nopţile senine. Manolaş se limpezeşte deodată. Spuma grijilor amare se curăţă şi piere şi sub astrele nemuritoare gândurile lui se clatină o clipă,străvezii şi adânci, ca păturile mării...

Într-adevăr, cât infinit mângâietor! În ipoteza cea mai tristă, când adică împrejurul acestor diamante ce sfredelesc Universul n-ar fi decât tot viaţă, durere şi tristă cugetare: totuşi, câtă mângâiere să presupui că bolţile cereşti sunt solidare cu suferinţa ta, câtă despăgubitoare ironie să admiţi că trista noastră lume, văzută de la depărtarea acestor stele, se preface şi ea în astru atotferice!... Iată steaua aceasta – din ce constelaţie face parte? –... pare că ar fi sigiliul înţelepciunii, pare că ar fi talismanul păcii sufleteşti!...

Manolaş îşi aduse aminte de fata din *Luceafărul*, zâmbi şi zise cu neînţeleasă, cu tainică speranţă:

– Cobori în jos, luceafăr blând,
Alunecând pe-o rază,
Pătrunde-n casă şi în gând
Şi viaţa-mi luminează!

Dar nevastă-sa, jos în bucătărie, îşi pierdea răbdarea.

– Nu le-ai găsit, Vasile? Ce ai de nu mai vii?

Manolaş coborî transfigurat. Nici bucatele care se ardeau pe maşină, nici zoile din albie şi de pe jos, nici fustele ude ale Emiliei nu-i mai răscoliră inima. *Alfa din Orion* aşternuse în cugetul lui Manolaş o calmă imensitate.

II

A doua zi, Manolaş îşi aduse aminte de steaua privită în ajun. Căută să-şi dea seama cam în ce parte a cerului o văzuse, şi după ce stabili punctele cardinale, deduse că steaua strălucea deasupra apusului, cu oarecare înclinare către miazăzi. Dar ce stea putea să fie? Manolaş era slab în harta cerului, deşi curiozitatea şi fiorii lui îi avusese de când se pomenise simţind şi gândind. Mic copil, la ţară, în serile de iulie, stătea culcat pe spate, în grâul de pe arie, şi privea, în haosul albastru, tainicele colonii scăpărătoare. Cunoştea câteva constelaţii cu numele lor populare şi uneori le regăsea în mulţimea celorlalte, dar atâta tot. Viaţa lui se înnorase prea curând. Boala îl răsturnase şi-l dăduse afund, îngropând pentru el, ca într-o iarnă lungă şi amară, şi tinereţea şi dorinţa de a privi şi de a simţi şi toate frumuseţile existenţei. Un Manolaş zgribulit, închis şi gânditor crescuse, după boală, din băiatul zglobiu şi lacom de viaţă de mai înainte. Suferinţa şi singurătatea îndepliniseră cu el opera lor dureroasă şi fină. Manolaş ajunsese mai simţitor şi mai inteligent decât în zilele lui de sănătate.

Atât numai că deocamdată, la biroul unde lucra şase ore pe zi, nu prea avea ce să facă nici cu inteligenţa nici cu simţirea lui. Ba dimpotrivă; i-ar fi prins mai bine dacă ar fi fost mai aproape de sufletul şi de nivelul tovarăşilor săi. Manolaş, însă, învăţase să rabde şi să stingă supărările zilei într-un fel de filosofie, în parte stoică şi în parte cinică, după o reţetă interesantă şi personală. Cu colegii de birou nu avusese nici o neplăcere. Biruise, printr-o silinţă neîntreruptă şi surâzătoare, neroziile, intrigile şi meschina lor vecinătate. Căutase în fiecare dintre ei, sub coaja de creştere proastă, de răutate sau de deşertăciune, acel miez sufletesc (mult-puţin) serios şi accesibil, ascuns în orice om. Aceşti bieţi camarazi, mediocri, fără educaţie şi fără învăţătură, necăjiţi şi înjosiţi, adeseori intriganţi şi făţarnici, se simţeau, în atingere cu Manolaş, mai buni şi mai de treabă. Îl cunoşteau acum, erau siguri de el şi îl respectau. *Filosoful* lor era un om de caracter. Cu slujba se împăcase mai anevoie, nu pentru că era grea, ci pentru că îi era urâtă. Nu se gândise niciodată că va ajunge funcţionar! Când era prin clasa VII-a de liceu, voia să înveţe medicina, să fie un om liber, să domineze viaţa. După bacalaureat, însă, se gândise la un studiu mai scurt şi mai în armonie cu unele cerinţe ale sufletului său. Se hotărâse să se facă profesor, adică, după concepţiunea lui, un apostol al luminii şi al înfrumuseţării sufleteşti. Toate aceste planuri muriseră în floare! Şi realitatea inimică îl împinsese înainte pe căi neaşteptate şi spinoase. Ceruse o slujbă şi era funcţionar!

Cu toată nemulţumirea lui pentru situaţia-i de azi, Manolaş căutase să-şi facă datoria şi să merite leafa pe care o primea. Deprinsese curând

mecanismul serviciului şi era un bun funcţionar, dar aceasta în paguba studiilor lui de acasă. Uneori Manolaş era încercat de o tristeţe nouă. I se întâmpla câteodată, când studia la birou vreun registru sau vreun dosar, i se întâmpla şi acasă, când învăţa, să vadă sărind în calea gândurilor lui câte o imagine frumoasă, câte o idee isteaţă şi proprie utilizării literare. Dar nici acasă, nici la birou, nu putea să se lase ispitei s-o urmărească şi s-o fixeze. Şi Manolaş se întreba uneori, copleşit şi amărât de munca lui de funcţionar şi de student, dacă acele năluciri – uneori graţioase, alteori muşcătoare – nu erau semnul unei înclinări poetice înăbuşite... De pildă, de câtva timp, îl urmărea, ca propria-i imagine răsfrântă pe un lung perete de oglinzi, povestea unui cuget umilit, a unui biet scriitor de minister, strivit de cele patru caturi ale ministerului, strivit de importanţa şi de severitatea celor vreo sută de şefi al lui, şi tot atât de strivit de mediocritatea condiţiilor lui sociale şi nominale. Era un fel de nuvelă care s-ar fi intitulat: *Cum se mângâia Radu Popescu*; *că îl chema Popescu şi nu era decât copist...* Dar regretele lui Manolaş erau temperate întâi de fonciara lui modestie şi apoi de ironia pe care şi-o păstra, în mare doză, pentru persoana proprie. Poate că ar fi avut ceva talent poetic, poate că prin încredere şi stăruinţă, ar fi ajuns şi el să împovăreze paginile vreunei reviste literare. Era, însă, destul de inteligent şi cetise destulă critică literară ca să-şi dea seama că între farmecul intim, între emoţiile estetice, oricât de intense, care pot să stăpânească un suflet, şi darul de a le propaga, prin scris, şi semenilor tăi este o prăpastie – fatală pentru foarte mulţi. Sonoritatea vorbelor, mirosul şi graţia crinilor, columnelor de porfir ale amurgului... pot să emoţioneze, pot să atingă în chip divin multe suflete simţitoare. Foarte puţine însă sunt în stare să adune această frumuseţe şi s-o depună, ca pe un grăunte de miere, în celula literară.

Manolaş ştia acest adevăr şi îl gândea, în această după-amiază de duminică, scoţând, pe caiet, rezumate, dintr-un curs de istoria literaturii germane. Afară era timp frumos. Nişte vişini înfloriţi se vedeau, prin fereastra deschisă, plină de floare albă şi scăldaţi de lumină. Emilia ieşise de acasă – cu cei doi copii mai mici în cărucior, cu cel mai mare pe lângă dânsa – ca să-i plimbe la Şosea şi să-i mai lase lui Vasile o oră de linişte şi de concentrare. Manolaş văzu din nou, în amintire, steaua care tremura aseară, în infinitul albastru.

După cina luată mai devreme, Manolaş urcă în iatac şi privi, în lungă reverie, evoluţia asfinţitului. Nu i se mai întâmplase din alte zile să stea aşa, tihnit şi primitor, în faţa firii. Lumina scăzu, frumuseţile amurgului se desfoiară şi stelele se aprinseră. Manolaş îşi găsi steaua cu anevoie. O observă bine şi îndelung. Era o stea roşiatică şi venea deasupra celor trei stele aşezate în linie dreaptă, care, pentru Manolaş, erau, cu numele lor obişnuit la ţară, *Rariţa*. Dar cum se numea această stea şi din ce constelaţie făcea parte?

Mai multe seri de-a rândul, Manolaş căută la asfinţit steaua roşiatică. I se păru că steaua aceasta răsare din ce în ce mai jos, dar cu *Rariţa* cu

tot, ai cărei trei colţi de argint străluceau acum deasupra volburelor amurgului. Într-o zi Manolaş se întâlni cu un vechi cunoscut, fost pedagog al lui, în internatul liceului, un om inteligent şi original. Îşi aduse aminte că fostul lui pedagog e un astronom şi deschise vorba de-a dreptul.

– Domnule Cracalia, desigur că zeiţa Urania, în persoană, te scoate în calea mea. Află că de vreo zece seri observ pe cer o stea fermecătoare, şi nu ştiu ce nume să-i dau!... Te rog, ajută ignoranţei mele!

Cracalia, care era un pasionat iubitor al cerului, intră în convorbire cu seriozitatea şi cu râvna proprii apostolilor.

– Spune-mi mai întâi unde ţi se arată această stea şi pe ce vreme o priveşti.

Manolaş îi răspunde cât mai exact cu putinţă. Adăugă că o vede deasupra celor trei stele ale *Rariţei* şi că este o stea roşioară.

– Amice, *Rariţa* de care spui este *Orionul*, regina constelaţiilor, dar nu ea singură, adică numai cele trei stele pe care le ştii tu, ci în unire cu altele foarte multe. Iată, grosso-modo, cum se înfăţişează *Orionul.*

Cracalia scoase un carnet din buzunar şi puse în mijlocul unei file albe trei stele în linie dreaptă, apoi le închise oblic într-un patrulater, însemnând câte-o stea la fiecare dintre cele patru unghiuri:

– Poftim: cele trei stele pe care le cunoşti (lăsându-le la o parte pe cele de-abia vizibile şi pe cele invizibile cu ochii liberi) vin încadrate într-un patrulater şi stelele de la colţuri sunt următoarele: sus, *Alfa* din *Orion* şi *Bellatrix*, iar jos, *Kappa* din *Orion* şi *Rigel.* Dacă steaua ta vine deasupra acestor trei stele de aici şi are o lumină roşiatică, nu poate fi alta decât *Alfa* din *Orion*, care se mai numeşte şi *Betelgeuse.*

– Alfa din Orion sau Betelgeuse!... Frumos nume! Să ştii că asta trebuie să fie.

Cracalia îl privi cu plăcere. În entuziasmul său copilăresc şi nesecat, iubitorul stelelor văzu în Manolaş un viitor discipol.

– Vei fi şi tu un amic al cerului! De ce nu vii la mine, într-o seară, să priveşti prin lunetă aceste veşnice comori ale Golcondei, ale Uraniei, cea mai serioasă dintre muze?

– Maestre Cracalia, voi veni cu mare plăcere, dar cum să fac să nu te nimeresc rău?

– Pe mine mă nimereşti totdeauna bine, dacă mă cauţi înainte de miezul nopţii, în oricare noapte fără de nori.

– Iată un răspuns de adevărat astronom! Dar ce te faci cu noi aceştia, fiii pământului greoi, noi care cădem de somn imediat după ora zece seara?... Totuşi, nu voi fi nevrednic de bunătatea d-tale şi de invitarea pe care mi-ai făcut-o. Dar te-aş ruga să-mi dai mie desenul din carnet şi să notezi pe el, la locul cuvenit, frumoasele nume pe care mi le-ai spus.

Cracalia îi făcu pe plac, completă numele pe care le însemnase numai cu iniţiale şi-i dădu desenul Orionului.

– Să ştii că Orionul şi-a isprăvit călătoria şi va ieşi curând din cerul nostru. Aprilie e luna de declin. În mai, iunie şi iulie nu-l mai vedem. Grăbeşte-te de-ţi recunoaşte... steaua... La revedere!

Manolaş strânse mâna astronomului şi plecă, repetând cele ce învăţase şi îndeosebi numele probabil al stelei urmărite: Alfa din Orion sau Betelgeuse!... Sunt cuvinte, sunt nume care răsună în sufletul nostru, când le auzim întâia oară, cum n-a mai sunat nici un cuvânt şi nici un nume. Aceste vocabule sunt şoaptele destinului şi ele vor fi cândva numele fericirii noastre, ale gloriei sau ale morţii noastre. Manolaş aşteptă seara cu nerăbdare. Îşi aduse aminte că are un manual de Cosmografie, de Fraţii Iezuiţi, şi-l căută prin toată biblioteca dar nu dădu de el. După-masă ieşi afară în stradă, sub cele dintâi stele, şi privi în amurg. Recunoscu colţii Rariţei şi celelalte patru stele care alcătuiesc patrulaterul. Steaua lui era într-adevăr Alfa din Orion. Şi Orionul întreg se lăsa încet şi apunea prin porţile încă deschise ale amurgului...

Manolaş se hotărâse să dea în iunie, sau, în cazul cel mai rău, după vacanţe, încă un examen. De aceea, se duse la protectorul său, secretarul general, şi-l rugă să-i permită să lipsească, două-trei săptămâni, de la slujba de după-amiază. Voia să mai dea pe la Universitate şi să mai asculte pe profesori. Secretarul general îi lăsă această libertate şi Manolaş apăru din nou printre studenţi. Cunoştea pe câţiva dintre ei – câţiva băieţi muncitori şi liniştiţi – şi stătu lângă ei, în bancă, plin de amintiri şi de tristeţe. Era de atâţia ani student şi nu mai ajungea la nici un căpătâi!... Ce gândeau despre el aceşti băieţi care nu ştiau împrejurările vieţii lui? Ce gândeau aceste fete sprintene şi guralive? Manolaş se vedea, în gândul lui, palid şi trecut, prost îmbrăcat şi stângaci până la ridicul. Îşi sprijinea fruntea în palme, deasupra caietului de note, şi-şi simţea ochii învăluiţi şi turburi. Toţi colegii lui de altădată au avut mai mult noroc decât el. Unii au izbutit prin muncă şi au astăzi poziţii invidiate. Alţii au avut şi au avere şi trăiesc fără grijă, măcar că n-au prea ros băncile facultăţii. Alţii s-au însurat cu fete bogate şi azi se plimbă în echipagii, fără să se mai întrebe nimeni cum au trecut prin şcoală. Numai el, el singur, gândind în lung şi în lat, dintre toţi colegii lui, a rămas jos de tot, sărac, bolnav, necunoscut, cu studiile neisprăvite şi cu trei copii pe deasupra... Manolaş nu era creştin. Nu înţelesese niciodată pe Iisus Christos, fiindcă nu întâlnise niciodată pe nimeni care să ştie să i-l explice. Din adâncul umilinţii lui, el nu putea să scoată înduioşările şi mângâierile evanghelice – aceste diamante, pe care minerii lui Iisus Christos şi ai durerilor omeneşti ştiu să le găsească în adâncul inimilor lor. Toată mângâierea şi rezistenţa lui veneau dintr-o reacţiune amară şi ironică, susţinută vag de sentimentul unei valori personale în care nu prea credea nici el.

A început să se ducă la facultate, ascultând când pe un profesor când pe altul, constatând progresele colegilor şi făcând observaţia mulţumitoare că nici el nu rămăsese tocmai în China, cu lecturile şi cu pregătirea lui. Într-o seară de mai, Manolaş veni să asculte o lecţie-con-

ferinţă a unuia dintre profesorii tineri. Ca de obicei, îşi alese locul cel mai retras. Aşteptând ivirea conferenţiarului, observă vrând-nevrând pe cei din sală. Afară de studenţi şi studente, mai erau în băncile din faţă şi câţiva auditori străini. Bănuia că aşa trebuie să fie, pentru că pe când aceia aşteptau în tăcere, obişnuiţii sălei vorbeau, râdeau, se chemau tare şi-şi răsturnau braţele pe băncile din spate. Într-o bancă, lângă perete, stătea cineva care îi atrase atenţiunea. Părea o studentă (poate chiar o elevă de liceu, pentru că era prea tânără) şi totuşi stătea la locul ei atât de liniştită şi de serioasă, încât Manolaş înclină a crede că trebuie să fie o străină de facultate. Acest copil cuminte interesă deodată pe Manolaş. Simţi în el acel sentiment vag pe care îl ai când, privind un chip ori un spectacol, un văl de amintire coboară peste tine şi nu ştiu ce interes uitat te recuprinde. Cine să fie această auditoare insolită? Un student cunoscut veni spre Manolaş şi-l rugă să-i facă loc în bancă. Era un tânăr serios. Manolaş intră cu el în vorbă. Şi pe unul şi pe altul îi împovăra această sală gălăgioasă.

– Prea au multe lucruri de povestit colegii noştri şi prea mult timp ca să-i asculte au colegele noastre.

– Ai dreptate... În toată această sală nu vezi nici o atitudine mai concentrată, mai... universitară, fiindcă nu pot crede că, de pildă, persoana care stă mai de vale, colo în capătul băncii, este o studentă.

– Ba, din fericire şi spre cinstea acestei săli, este o studentă.

– Adevărat?...

– Da, e o colegă a noastră... însă seriozitatea întrupată: d-ra Salomeea Michaeli. Tatăl ei mi se pare că e un modest electrician (german naturalizat)... Îţi explici acum temperamentul... Nu prea vine regulat la cursuri, fiindcă ajută pe bătrân, la birou. De aceea n-ai văzut-o până azi. Cam atâta e tot ce ştiu despre ea... E foarte inteligentă şi cetită...

Profesorul aşteptat se ivi în fine şi îşi deschise conferinţa. Manolaş îl ascultă cu mediocră luare-aminte. Nici forma conferenţiarului, nici fondul conferinţei nu cereau prea multă adâncime din partea auditorului. Fiindcă băncile din sală erau dispuse în amfiteatru şi Manolaş stătea într-o bancă mai din fund, privirea lui stăpânea în chip firesc băncile inferioare. Nu putu să se oprească de a privi pe această colegă nemaivăzută şi cu totul deosebită de celelalte.

Peste două zile, d-ra Salomeea Michaeli veni iar la cursuri. Manolaş o văzu din nou şi mai de aproape. După aceea, o săptămână întreagă se întâlniră, la facultate, în fiecare după-amiază. Manolaş se lăsă în voia unei porniri pe care n-o înţelegea nici el, pe care n-o mai încercase niciodată. Îşi dădu seama că vine la cursuri mai bucuros şi mai des decât altădată, nu atât pentru cursuri, cât pentru Salomeea. Îşi alegea acum, în bănci, acele locuri de unde putea s-o observe mai discret şi mai bine. La o lecţie de filologie, însoţită de demonstrări la tablă, Manolaş se găsi faţă în faţă cu colega lui. Cu o îndrăzneală emoţionată şi de care nu s-ar fi crezut în stare, Manolaş privi în ochii Salomeei. E lucru în veci minunat

şi în veci intraductibil, câtă cunoştinţă, câtă teamă, câtă simpatie sau câtă respingere îşi sorb, unul altuia, două suflete care se privesc în ochi, întâia oară. De multe ori, o legătură de o viaţă întreagă între doi oameni, uniţi de soartă, nu este decât o zadarnică încercare de a şterge impresiunea pe care au avut-o unul despre altul, în clipa când s-au privit în ochi întâia oară. Adeseori uităm, o viaţă întreagă, spre lunga noastră pagubă, *cum ni s-a părut*, în primul moment al cunoştinţii noastre, acela spre care, mai târziu, ne-a împins destinul sau inima. Fotografia cea dintâi pe care un suflet a luat-o după alt suflet este nepieritoare de adevăr. Ceea ce se revărsă în sufletul lui Manolaş, din privirea Salomeei, fu un fel de uitare fericită, un fel de sentiment de eliberare şi de plutire, în fermecat necunoscut. Printr-o fulgerătoare analogie de conştiinţă, Manolaş îşi aduse aminte de prima seară, când *Alfa din Orion* luminase în luarea lui aminte şi în inima lui. Evidenţa i se impuse într-un chip straniu. Era exact aceeaşi impresiune! Manolaş lăsă capul în jos şi închise ochii; i se păru, ca şi atunci, că nu mai este el ci este altul. Cât ţinu lecţiunea, ochii lui şi ai Salomeei se mai întâlniră de câteva ori. Îi luă seama cu cea mai subţire şi mai ferită luare-aminte.

Era o copilă ca de douăzeci de ani. Văzută dintr-o dată, avea o înfăţişare luminoasă şi trandafirie, fără însă să-şi dea pe faţă originea germană, ca atâtea copile teutone. Această floare din ţară nordică crescuse sub un soare mult mai cald. Avea un păr castaniu închis, desigur foarte bogat, fiindcă Salomeea îl împletea într-o cunună groasă, şi-l purta ca pe o diademă. Nici una din colegele ei nu se pieptăna cu atâta serioasă distincţiune. În obrazul ei, lăptos şi fraged ca o camelie, sângele sănătos resfira amintirea şi suavitatea trandafirilor. Ceva auriu şi delicat, ca un pufuşor de piersică, mângâia această carne tânără. Culoarea ochilor Salomeei era culoarea gândurilor ei. Erau nişte ochi care niciodată nu te lăsau să înţelegi ce fel de culoare au. La prima vedere erau albaştri; cel puţin când râdeau aveau culoarea aceasta. Când priveau liniştit ori surâdeau erau albaştri-verzi, ca aripioarele de libelulă. Când se uitau departe sau visau erau mai mult galbeni, iar când gândeau adânc ori priveau cu severitate erau negri. Aceşti ochi atât de plini de nuanţe şi de viaţă priveau de sub o frunte deschisă şi decisă. În armonie cu această frunte era tot profilul Salomeei, nasul uşor arcat şi gura mândră. Gura ei, îndeosebi, era caracteristică. Avea o gură mică şi fragedă, însă cu o expresiune aspră şi dispreţuitoare. Şi bărbia, oricât de delicată, continua şi confirma ceea ce spunea desenul gurii. Floarea roşie pe care o formau aceste buze tinere trebuia să fie uneori amară la gustat. Gura Salomeei spunea răceală, mândrie şi multă voinţă care sfărâmă când vrea. Aşa cum o privea Manolaş, în banca ei, ţinea înainte-i un caiet deschis şi cu o mână albă şi fină lua note. Era îmbrăcată într-o uşoară bluză albastră, cu mâneci strâmte şi nu avea, ca podoabă, decât un firicel de aur, înnodat pe degetul cel mic de la mâna stângă.

Aceste detalii din înfăţişarea Salomeei se întipăriră nepieritoare în sufletul lui Manolaş. Imaginea ei trecu, în noaptea aceea, prin somnul lui

zbuciumat și destrămat, ca icoana lunei printr-o noapte frământată de furtună și de nori. O stare sufletească nouă începu în Manolaș. Se privea el singur, adânc mirat, și încerca să se priceapă. Un lucru i se părea limpede (deși acest lucru, în sine, răsturna orice idee de realitate și de legi comune): Fiorul cel nou, care trăia acum și sporea în el, străbătuse inima lui, întâia oară, în seara *Alfei din Orion*. Actuala-i stare de conștiință nu era decât o evoluție treptată și bizară, venită în urma acelei misterioase înțepături astrale. După ce *Alfa din Orion* pogorâse dincolo de orizontul nostru, îi apăruse Salomeea, desigur pe cărarea unei logici și a unei cauzalități din altă lume! Această grațioasă și trandafirie înfățișare feminină – în sentimentul lui Manolaș unul și același, dar din ce în ce mai puternic – era o prezicere îndeplinită. Manolaș se întreba dacă nu cumva visează, dacă toate nu sunt visul acelei nopți de aprilie, în care observase, întâia oară, roșioara stea din Orion. Și cu toate acestea Manolaș trăia în viața trează și sub soarele pământesc. Era în luna mai; grădinile și parcurile erau pline de flori și de parfumul sevei, iar Salomeea era studentă la litere!

Manolaș era însă altul. Nici nu putea să înțeleagă cum și de unde, dar era așa. Se uita în jurul lui, în casa lui, în trecutul lui, cu impresiile unui soldat grav rănit care a trecut printr-o lungă semi-moarte, prin spitale, prin săli de operație, prin nopți interminabile, luminate de o singură candelă... și acum se regăsește, convalescent și conștient, cu pieptul plin de distincții militare, în grădinile regelui său biruitor!

Cracalia îl opri într-o zi, la pragul Universității. Cu ochi luminoși și entuziaști, ca totdeauna, astronomul îl întrebă pripit:

– Ei, ce-ai făcut? Ți-ai recunoscut atunci, steaua favorită?... Te-ai împrietenit cu cerul? Ai simțit fiorii acestei poezii superioare pe care o patronează muza mea?

Manolaș se gândi un moment și-i răspunse cu o replică de comedie, în care însă vibra tot sufletul lui:

– Maestre, n-aș fi crezut niciodată că voi găsi în mine atâta iubire pentru Urania!

III

Într-o după-amiază adânc luminoasă și albastră, Manolaș plecă de acasă cu gândul să dea pe la un coleg și să-i ceară niște note luate la cursuri. Trecând printr-o stradă secundară, văzu la o poartă o firmă care făcu să-i bată inima cu violență: *Iosef Michaeli – Birou tehnic – Electricitate*. „Desigur că e tatăl Salomeei! Asta e casa ei!“ Era o casă mică, fără nici o aparență. Lângă poarta cu stachete rare, creștea în sus până la firmă un salcâm înflorit. Întâmplarea aceasta trezi în cugetul lui Manolaș un vârtej de gânduri și de închipuiri. Ajunse la colegul către

care pornise, dar nu-l găsi acasă şi se înapoie pe aceleaşi străzi. N-o mai văzuse pe Salomeea de câteva zile. „Pe vremea asta, trebuie să fie acasă, poate în birou... poate singură..." Dar sub ce motiv, cu ce obraz ar putea să intre în casa Salomeei?... Îşi aduse aminte că îi trebuia o lanternă electrică. Înlătura, cu ea, de la căpătâiul copiilor, lampa, lumânarea şi chibriturile. Manolaş se hotărî într-o clipă. Va intra în biroul lui Iosef Michaeli şi va cere o lanternă. Cu repeziciunea timizilor care îndeplinesc o hotărâre luată, Manolaş trecu pragul casei şi se pomeni într-un antreu decorat de jur-împrejur cu fel de fel de ustensile curioase. Camera dinspre stradă era închisă; cea dimpotrivă-i era întredeschisă. Manolaş bătu aci la uşă. Îi răspunse un glas feminin „Poftiţi!" – şi Manolaş se găsi faţă în faţă cu Salomeea. Era o odaie mică, mobilată cu un birou (la care lucra Salomeea), cu câteva scaune şi cu câteva pupitre înalte, pline de hârtii şi de caiete.

– D-ra Michaeli!... Am cinstea să fiu colegul d-voastră de facultate... Vasile Manolaş...

– E adevărat; ne cunoaştem din vedere foarte bine... Probabil că aveţi ceva de vorbit cu tatăl meu...

– D-ră, sunt într-o reală încurcătură... Veneam să cumpăr o lanternă electrică. Dar nu aş fi gândit... nu aş fi sperat că vă voi găsi aici pe d-voastră...

Salomeea surâse. Acest surâs dezmetici pe Manolaş. Ceva dureros ca o înţepătură de albină rămase în sufletu-i, de pe buzele de floare ale Salomeei.

– D-le Manolaş, sunt studentă şi colega d-voastră, dar sunt şi negustoriţă, fata negustorului Iosef Michaeli. Trebuie să fiu practică. Vă mulţumesc că aţi venit la noi, să cumpăraţi lanterna care vă trebuieşte.

Manolaş o privi cu naivitate. Era frumoasă ca o icoană! Dar în fruntea ei înaltă, în ochii ei plini de lumină şi în surâsul ei era ceva imperios şi rece care făcu pe Manolaş să-şi lase privirile în pământ. În acest moment, intră în odaie tatăl Salomeei.

– D-le Manolaş, iată patronul. Tată dragă, d-l Manolaş, coleg al meu de facultate, are nevoie de o lanternă electrică.

Salomeea ieşi pe altă uşă, după ce salută pe Manolaş. Tatăl Salomeei îl pofti să stea şi se duse în salonul prefăcut în atelier, ca să caute lampa dorită. Rămas singur în birou, Manolaş cuteză să se aplece pe masa unde lucra Salomeea şi să privească un registru deschis. Era scris cu nişte caractere curioase, uneori verticale. Lui Manolaş, însă, i se păru, în clipa de examen, că aceasta provine din necesitatea şi din economia registrului. Iosef Michaeli reveni, cu câteva lanterne în mână. Nu era însă mulţumit de nici una. Îi explică lui Manolaş că el – mai mult instalator decât vânzător de instrumente electrice – nu are, în acel moment, la îndemână, o lanternă potrivită. Întrebă pe Manolaş dacă nu voieşte să-i procure el una, cu atât mai mult cu cât, mai târziu, tot va trebui să treacă, din când în când, pe la un electrician, pentru încărcarea lanternei.

Manolaş n-ar fi putut să-şi dorească o propunere mai bună. Primi ideea cu entuziasm şi plăti preţul lanternei, cu părere de rău că nu era o sumă mult mai mare. Se înţeleseră să vie a doua zi, să ia lanterna proaspăt încărcată.

Manolaş examinase pe electrician cu aceiaşi ochi prevenitori şi calzi cu care examinase pe Salomeea. Era tatăl ei! Iosef Michaeli era un om de vreo cincizeci de ani, teuton veritabil prin înfăţişarea şi prin francheţa lui. Faţă cu fiică-sa, el prezenta un tip mai elementar şi mai uşor de interpretat. Salomeea nu mai părea deloc germană şi obrazul ei era prea frumos ca să mai îngăduiască analiza. Manolaş, cel puţin, renunţase să mai analizeze. Foarte fericit că izbutise să vorbească cu Salomeea, el simţea acum în sufletu-i fenomenul curios care se petrece în noi după *prima convorbire*. Această primă convorbire, pentru visători, pentru poeţi, înseamnează, mai totdeauna, o mică dezîncântare. Aceea pe care o iubim, de la distanţă, şi pe care n-am auzit-o până acum, ni se destăinuieşte, dintr-o dată, creatură pământească! Vocea ei are un timbru, cuvintele ei au cutare ritm şi sintaxă. Fizionomia ei, când vorbeşte, ia expresiuni nebănuite. Şi o uşoară sfâşiere are loc în pânza rourată cu opale, pe care păianjenul iluziunii şi al iubirii a ţesut-o între voi amândoi. O impresiune ciudată îţi rămâne după această primă întâlnire sufletească. O mie de lucruri neînţelese, pe care le vei înţelege însă mai târziu, se topesc în această impresiune, ca în lumina albă culorile componente. Dar puterile iluziunii şi ale iubirii sunt infinite. Câteva ore mai târziu, minunatul păianjen reface pânza, mai dornic, mai măestru!

În sufletul lui Manolaş, întipărirea aceasta se şterse curând şi din ea rămase numai comoţiunea fericită şi turburătoare a primului vis îndeplinit. Acasă, luă în mână o carte de studii şi încercă să citească. Dar copiii se jucau şi strigau pe afară. Rândunelele se jucau în cerul fără nori. Şi în inima lui Manolaş dorul şi închipuirea de asemeni se jucau. Scoase dintr-un raft volumul lui Eminescu şi spicui încet, din el, poeziile de iubire. I se părea că le ceteşte acum întâia oară. Nu le înţelesese niciodată atât de bine. Niciodată această poezie, atât de pătrunzătoare şi de dulce, nu pripidise simţirea lui cu mai multă duioşie decât astăzi. Se opri la poezia *Ce e amorul?* şi o ceti de repetate ori. Strofa din urmă îi rămase stăruitoare în amintire, ca o inscripţie păgână, văzută în vis sau în nu ştiu ce existenţă anterioară, pe zidul unui templu:

Căci scris a fost ca viaţa ta
De doru-i să nu-ncapă,
Căci te-a cuprins asemenea
Lianelor din apă!

Închise cartea, închise ochii şi-şi lăsă capul pe masă, peste braţele puse în cruce. În ce ţară sufletească ajunsese Manolaş? Iată întrebarea pe care acest om, strivit de soartă, bolnav şi fără bucurii, de atâta vreme, şi-o

punea încă o dată în această ultimă zi de mai şi după primele cuvinte auzite din gura Salomeei. El, Manolaş, om de aproape treizeci de ani, sărac, umil, împovărat cu trei copii... mai putea găsi vreo explicaţie suficientă, pentru neauzita transformare ce se făcuse în el? Se obişnuise atât de mult cu ideea completului sacrificiu personal, umpluse inima lui atât de constant cu grija şi cu viitorul celor trei copii, cu înfăţişarea şi cu dragostea Emiliei, încât azi, smuls deodată din lunga-i obişnuinţă sufletească şi aruncat în haosul unui sentiment neaşteptat, încerca ascuţita descumpănire lăuntrică pe care trebuie s-o încerce prizonierii care evadează înot, după o lungă captivitate celulară. Avea el măcar o umbră de dreptate să se simtă fericit de o fericire care nu privea nici pe Emilia, nici pe copiii lui? Şi această clipă de reverie nu era oare o risipă, de două ori vinovată, din timpul datorit cu scumpătate nevestei şi copiilor? Dar acestor întrebări pe care şi le punea Manolaş nu le mai răspundea, în inimă-i, nici o zguduire, nici o indignare. O conştiinţă nouă crescuse pe nesimţite în acest om, aşa cum, primăvara, creşte iarba tânără pe sub cea uscată, din anul ce a trecut. E adevărat, avea casă grea, era dator să muncească fără preget, pentru o viaţă mai omenească, pentru viitorul copiilor... Dar jertfa pe care şi-o impunea de atâta vreme trebuia să fie dusă până la nimicire? Nu putea el să-şi mai îngăduiască nici o pauză, nici un popas, în drumul aspru şi fără nici o floare al tristei lui vieţi? Însă Manolaş, cel atât de mult deprins cu gândul şi cu dezbaterile sufleteşti, nu putea să se înşele singur. Îşi mărturisea că nu e vorba de un popas, în calea de până acum, ci de o cale cu totul nouă.

Nu iubise niciodată. Sentimentul lui pentru Emilia era un amestec de dragoste frăţească şi de recunoştinţă. Această femeie devotată era mai mult o soră, un tovarăş preţios şi preţuit, fără să fi avut vreodată, pentru el, ceva din farmecul acestui chip născut ca din auroră şi din spuma oceanului. Adevărata întrebare pe care Manolaş o urmărea în sufletul lui confuz şi fericit era aceasta: Mai avea el dreptul să iubească? Dar întrebarea aceasta i se părea şi lui fără răspuns. Are dreptul să mănânce hămesitul de foame? Are dreptul să bea apă cel ce moare de sete?... Un freamăt prelung şi dureros, un fel de milă de el însuşi umplea, până la lacrimi, sufletul lui Manolaş. În fericirea lui neaşteptată, în primăvara aceasta, îmbătată şi caldă, sosită fără veste, în sufletu-i, Manolaş se găsea vrednic de-o ironică şi imensă compătimire. Voia destinul să-l prigonească până la urmă şi sub o formă atrăgătoare şi perfidă să-l pună la cea din urmă încercare, să-i dea lovitura decisivă, sau, în răspăr cu orice lege de continuitate, o bunătate neînţeleasă şi ascunsă voia să-l facă altul, să-l îmbrace în noroc şi în lumină?

Manolaş nu sta să se socotească limpede cum anume iubirea aceasta ar fi putut să fie în viaţa lui un fel de piatră filosofală. Familia lui era să rămâie aceeaşi, deci povara ei nemicşorată, situaţia lui tot mediocră, sănătatea lui de-abia mulţumitoare. Toată această viaţă veche, însă, se arăta acum în lumina primăvăratică a unui suflet reînnoit şi fericit! Va

termina examenele cu succes, va dobândi licenţa în litere, va fi profesor într-un oraş tihnit de munte. Copiii vor creşte în aer curat. Emilia va avea o casă mai cuprinsă, o curte încăpătoare, o grădină, un grajd pentru o văcuţă – aşa precum visează. Şi Salomeea Michaeli, zâna care descânta şi chema din viitor toată această fericire, ce va face? Manolaş răspundea uşor: Se va face şi ea dăscăliţă, va fi directoarea vreunui institut particular. Va întâlni-o adesea, vor fi cei mai buni prieteni, va rămânea, în taină, pricina binecuvântată a prefacerii lui şi-a noilor lui puteri de a-şi trăi şi de a-şi iubi viaţa.

A doua zi, Manolaş se stăpâni puternic şi nu se duse să ia lanterna. Poate că tatăl Salomeei n-a avut încă timpul să şi-o procure. A treia zi, 2 iunie, Manolaş, emoţionat şi palid, veni la biroul lui Iosef Michaeli. De data aceasta, fu primit de patron. Salomeea nu se arătă. Tatăl ei aduse lanterna, o desfăcu sub ochii lui Manolaş şi-i explică tot ce trebuia să ştie. Când lumina lanternei va slăbi e semn că elementele din ea trebuiesc regenerate. Iosef Michaeli va fi la dispoziţia lui Manolaş. Se despărţiră cu multă curtenie şi Manolaş lăsă un salut colegial pentru Salomeea.

Două zile în şir, peste plaiurile ţării se rostogoliră nişte repezi ploi de vară. Din fereastra sărăcăcioasă, în lumina căreia recapitula materia învăţată pentru examenul apropiat. Manolaş vedea boltirile sumbre ale cerului şi fuga torentelor oblice. În ziua de 6 iunie spera să-şi treacă examenul. Ar fi voit, însă, ca până atunci ploile să treacă şi această zi de examen să aibă soare şi cer albastru. Dar soare şi cer albastru, în sufletul lui Manolaş, cel apăsat de tristeţea vremei de afară şi aiurit de silinţa înfrigurată a cetirii, însemnau când Salomeea şi ochii ei, când firmamentul şi primul lui luminător. Ploile se risipiră cu adevărat şi în seara de 5 iunie imensitatea amurgului se acoperi cu trandafirii vremii bune. Ziua de 6 iunie fu de mărgean şi de safir. Manolaş plecă de acasă spre Universitate, cu inima grea de amintiri, grea de păreri de rău, dar şi mai grea de vagul dulce al ceasului de faţă. Mergea spre Universitate ca şi acum opt-nouă ani, student sârguincios şi nerăbdător să cucerească stima dascălilor săi. Dar de ce tocmai acum iubirea aceasta, care ar fi fost la locul ei cu nouă ani în urmă? Soarta tristă l-a făcut să întârzieze până azi printre şcolari. De ce însă cu adaosul ironic: printre şcolarii îndrăgostiţi?

La Universitate, Manolaş găsi pe alţi câţiva colegi care îl vestiră că examenul aşteptat are loc de-abia săptămâna viitoare. Rămase surprins de această veste; nu se gândise la aşa ceva.

După ce colegii lui se depărtară, voi să vadă şi el avizul secretariatului.

Sus în capul scării se întâlni cu Salomeea. O salută adânc şi-i adresă cuvântul.

– E adevărat, d-ră, că examenul nostru s-a amânat?

– Da, e adevărat.

– Atunci e inutil să mai cetesc şi eu avizul?

– L-am cetit eu.
– Mulţumesc, mi-e destul.
Coborâră scara şi ieşiră afară în lumina scăpărătoare a zilei.
– D-ră, iertaţi-mă să vă întreb ce cale vreţi să luaţi?
– Eu singură nu ştiu... Dimineaţa aceasta era, în gândul meu, hărăzită examenului.
– Să vă dau o idee?
– Poftim.
– Pe vremea asta, nimic nu poate înlocui, mai nimerit, un examen amânat, ca o plimbare...
– Da, să vedem...
– O plimbare spre casă, dar făcută pe sub copaci şi printre flori.
– Nu cumva eşti poet, d-le Manolaş?
– Cine nu e poet, d-ră, măcar odată în viaţa lui?
Porniră încet şi după ce traversară Calea Victoriei intrară în B-dul Elisabeta. În sufletul lui Manolaş, primăvara de afară se răsfrângea întreagă. Timiditatea lui se risipise în aer.
– D-ră, trecem pe lângă o frumoasă victimă a satirei şi a frivolităţii, adică pe lângă Cişmegiu. Duhul ieftin, pe de o parte, şi năvala populară, pe de altă parte, au aruncat peste grădina aceasta un văl de ridicul, absolut neînţeles şi surprinzător, când te plimbi prin ea. N-aveam în Bucureşti nici o grădină mai frumoasă şi mai veche ca aceasta, dar nici mai nedreptăţită...
– D-le Manolaş, sunt de părerea d-tale. Cişmegiul e un parc încântător. Să nu-l trecem cu vederea.
În grădină era destulă lume. Deşi Manolaş ar fi trebuit să se bucure de dreptatea pe care i-o dădeau aceşti oameni, totuşi în inima lui ar fi dorit ca astăzi Cişmegiul să fie gol. Ocoliră cu paşi înceţi lacul pestriţ de soare şi de umbre, ca o imensă piele de panteră, şi se înapoiară la punctul de plecare. Parcul cu boschetele şi răzoarele lui trecu în planul al doilea. Convorbirea se făcu mai adâncă.
– D-le Manolaş, privesc şi eu cu simpatie, cu farmec, uneori, înfăţişările frumoase (sunt destule şi urâte) ale acestei existenţe neînţelese. Nu-ţi ascund însă că nu mă robesc lor niciodată... Sub această aparenţă slabă şi feminină, deprind şi fortific, zi cu zi, un suflet stoic. Fereşte-te de viaţă, când te cheamă şi te alintă, ţine-i piept şi înfrunt-o, când te loveşte! *Abstine et sustine!*
– D-ră, e frumos ceea ce-mi spui... Cu atât mai frumos cu cât acest stoicism e mărturisit de o gură de douăzeci de ani.
Dar eşti de-abia la primul capitol al vieţii; eu sunt cel puţin la al treilea... Nu ştiu dacă, peste câţiva ani, porticul lui Zenon va mai fi, în sufletul d-tale, atât de valid cum este astăzi.
– Şi de ce nu, d-le Manolaş? Filosofia mea e mai presus de uzare şi de destrămare. E şi pentru vreme bună şi pentru vreme rea, şi mai cu seamă pentru vreme rea.

– D-ră Michaeli, eşti azi la largul d-tale. Din fericire, eşti sănătoasă, părinţii îţi trăiesc şi stau relativ bine. De examen eşti bine pregătită şi această zi de iunie apleacă, până sub paşii d-tale, trandafiri înfloriţi.

Sub pălăria ei de pai negru, cu margini mari, lăsate în jos, Salomeea surâse. Dar această gură ironică, atât de fragedă şi de mică, i se păru lui Manolaş, de data aceasta, nespus de drăgălaşă.

– Întâmpinarea pe care mi-o faci, lăsând la o parte sfârşitul ei de madrigal, mi-am făcut-o şi eu câteodată. Mă cunosc binişor. Stoicismul meu ţine la probă. E adevărat că nu am încă experienţa d-tale, sau mai bine n-am prea mult experienţa durerii şi a soartei rele. Dar nu mi-e teamă că voi rămânea păgubaşă, multă vreme. Ceea ce pot să fac este să bravez astăzi ademenirile vieţii şi să opun acestor frumuseţi pe care mi le lauzi, un suflet clar şi rece.

– Da... te înţeleg şi te admir. Dar nu pot să te urmez pe calea aceasta. Am suferit atât de mult în ultimii vreo nouă ani, am înmormântat, în sufletul meu, atâtea iluzii, atâtea speranţe, încât astăzi nu mai am nici o mândrie în faţa vieţii şi primesc cu emoţiune orice favoare a ei. Ai cetit romanul *Salammbô* al lui Flaubert?

– Da, l-am cetit.

– Îţi aduci aminte de atitudinea lui Spendius – în primul capitol – când mercenarii îl scot din ergastula lui Amilcar şi-l aduc la ospăţ?... Oh! Spendius, înecându-se în plâns de bucurie şi ridicând, în cinstea liberatorilor şi a vieţii celei nouă, amfora cu vin de Campania; iată-mă pe mine în faţa acestui soare, acestei zile, acestei ore, cărora nu le găsesc pereche în toată viaţa mea!

– D-le Manolaş, iartă-mă dacă, susţinând punctul meu de vedere, am trezit în d-ta, fără să vreau, amintiri dureroase.

– Dimpotrivă, d-ră! iată întâia zi când tristele mele amintiri îmi dau o dulce despăgubire.

Se găseau la porţile ce se deschid spre aleea Carmen Sylva.

– Mai putem întârzia, d-ră?

– Da, d-le Manolaş.

– Atunci vă fac propunerea să ne odihnim un moment, pe o bancă, între aceşti trandafiri agăţători.

Înaintară spre acea grădiniţă de trandafiri, cu aerul de terasă, înaltă cu două trepte de la pământ, şi priviră mai de aproape înflorita colonie. Erau trandafiri de multe neamuri, şi mai cu seamă trandafiri agăţători. Dar plantaţia era prea tânără. Nici chioşcul menit să se îmbrace într-o zi în curpeni, nici lanţurile întinse între albele pervazuri n-aveau prea mult veşmânt.

– Cred că sunt *trandafirii de Şiraz* din *Scrisoarea IV* a lui Eminescu:

Şi uscat foşni mătasea pe podele, între glastre,
Între rozele de Şiraz şi lianele albastre.

Şi chiar de n-ar fi ei şi ar fi alţii de alt neam, sunt foarte drăgălaşi şi cine i-a sădit aici a avut o fericită inspiraţie.

Urcară cele două trepte şi călcară uşor pe pietrişul dintre răzoare. Fiecare pas, fiecare mişcare, fiecare clipă, pentru sufletul lui Manolaş, se întâmplau, treceau ca într-o catedrală. Ar fi căzut în genunchi şi cu braţe febrile s-ar fi rugat, timpului şi vieţii să-l adoarmă aici între trandafiri, alături de Salomeea! Se aşezară pe o bancă.

– D-ră, socotesc că doctrina stoică nu opreşte curiozitatea, nu goneşte interesul de-a asculta pe un semen al d-tale... mai ales atunci când, prin nu ştiu ce fatalitate, umbra d-tale s-a zugrăvit cu farmec pe câmpul plin de ghimpi al vieţii lui...

– D-le Manolaş, filosofia mea are lozinca *Luceafărului* lui Eminescu. Stoicul rămâne *nemuritor şi rece*, în faţa vieţii, a tuturor complicaţiilor şi a tuturor surprizelor ei. Deci, te pot asculta în bună pace, cu filantropie, dar fără emoţiune.

– D-ră, nevoia de a-şi împărţi în două gândul şi inima e proprie omului şi eternă... Ea, însă, ajunge imperioasă, atunci când în capul nostru se bat prea multe gânduri şi în inima noastră se zdruncină oceanul... Sunt astăzi într-un asemenea moment. Rumpe un sfert de oră din timpul d-tale şi – ca pe o floare pe care o smulgem şi o aruncăm distraţi – lasă-l la ţărmul acestei mări necunoscute... M-am născut la ţară, am crescut liber şi sălbatic până la doisprezece ani, când părinţii m-au adus şi m-au închis colea, în casele acestea pe care le vezi printre copaci. Am stat aici şapte ani. Am crescut în robie, dar am rămas sălbatic... Am avut un singur prieten, care într-o bună zi a fugit din şcoală şi s-a pierdut în lume. Pe când eram în internat, tata a murit şi averea părintească a rămas foarte încurcată... Am intrat în facultate cu visuri mari, cu ambiţii nemăsurate. Fusesem totdeauna un bun şcolar. Am trecut primul an de litere cu bun succes. Vara însă, pe când eram cu alţi colegi în sanatoriul din Predeal, am făcut o excursiune nechibzuită, am răcit îngrozitor şi am căzut bolnav de piept. Trei ani am dus o viaţă frântă şi ticăloasă, târându-mă, verile, pe la Câmpulung şi Mânăstirea Neamţu, până când, în a patra vară, am întâlnit pe soţia mea de azi. Era o biată fiinţă iubitoare, devotată şi făcută să se jertfească. Era orfană şi trăia la nişte rude egoiste şi bătrâne. Ne-am luat; ea săracă, eu sărac... Am comis o laşitate, poate o crimă... Am primit să-mi leg viaţa cu o femeie pe care nu puteam s-o fac fericită, pentru că nu mai eram un om de luptă. Am fost laş! M-am gândit că voi avea o femeie voinică, simplă şi harnică. M-am gândit întâi la sănătatea şi la îndemânarea mea. Ne-a sosit întâiul copil... Am bătut la uşa unui fost profesor al meu, om politic influent. Am obţinut o slujbă. Sunt mai bine de trei ani de când sunt subşef de birou. M-am înapoiat la facultate şi azi suntem colegi... Privind în trecutul meu, văd numai iarnă şi crengi uscate. Şi nu mă doare acest trecut, cât mă doare că am ajuns să-l văd şi să-l simt atât de îngheţat. Cu vreo două luni de zile în urmă eram altfel. De atunci încoace o neînţeleasă schimbare sufletească s-a

săvârşit în mine. Mă simt în primăvară, îmi dau seama că pe lumea aceasta există flori, noroc, iubire şi destine mai bune ca al meu... Până mai lunile trecute, dormeam în soarta mea amară şi obscură, ca un vierme în gogoaşa lui. Astăzi crisalida se simte fluture...

Nişte copii, însoţiţi de supraveghetoarea lor, trecură pe potecă.

– *So... schon... ohne die Rosen zu reissen, sonst schmeisst uns Herr Gartner hinaus!*

– D-le Manolaş, starea d-tale actuală e mai primejdioasă decât cea din trecut. Cu cât prezintăm vieţii un piept mai înflorit, cu atât suntem mai ameninţaţi să fim jumuliţi mai mult. Înainte aveai puţin de pierdut. Tristeţea şi rezerva d-tale erau bune apărătoare. Astăzi, când te laşi momit şi încântat de viaţă, eşti în mare primejdie.

– D-ră, s-ar putea să-mi fii o tristă prooroacă. Dar spune-mi cum să conjurăm destinul? Mă simt jucăria unor forţe oarbe. Reîntinerirea mea e neînţeleasă şi neaşteptată. După cum n-am nici un merit că soarele acum revarsă peste parcul acesta şi peste noi aurul lui subtil, tot aşa n-am nici o vină, nici o răspundere, că mi-e inima plină şi fericită!

Salomeea privi pe Manolaş de sub pălăria ei cu marginile negre. Privirea aceasta arse ochii lui Manolaş ca o scânteie.

– D-le Manolaş, găsesc în d-ta un suflet puţin obişnuit şi poate chiar valoros. Spre cinstea noastră amândurora, nu trebuie să îngăduim echivocul între noi. Vrei să mă faci să cred ori să admit că inima d-tale este plină şi fericită din pricina mea?

– D-ră Salomee! vreau să-ţi *dovedesc* că din pricina d-tale!...

– Să presupunem că ai putea să-mi aduci asemenea dovezi. Ce voieşti să fac eu cu ele? Ce proces vrei să câştigi?

– O, d-ră, mă faci să-mi pierd cumpătul! Dacă mă vezi într-un proces cu d-ta, atunci poţi să mă trimiţi la ocnă, mai înainte de deschiderea şedinţei.

– Nu privi prea de aproape la ceea ce proiectează în dosul lui un cuvânt al meu întâmplător. Vorbeşte, însă, clar. Ce rost am eu în toată prefacerea d-tale sufletească?

– Un rost neauzit de mare şi care mă pierde de emoţiune, aci lângă d-ta... Dă-mi voie să respir un moment şi să-mi adun gândurile... Era la începutul lui aprilie, într-o seară... Eram trudit de munca de la birou. Eram amărât de sărăcia mea, de soarta mea meschină şi avară... Mi-am aruncat ochii prin fereastră şi am văzut o stea bălaie şi tremurătoare. Am tresărit... Pare că niciodată nu privisem cerul şi acum întâia oară descopeream că din adâncurile lui izvorăsc misterioasele fântâni astrale. Am iubit steaua aceasta şi am urmărit-o. Era însă aproape de finitul carierii... Acum a ieşit din cerul nostru... Am rămas cu gândurile duse, cu inima în freamăt, până când, nu de mult, la o lecţie de filologie, privind adânc în ochii d-tale, am înţeles că *Alfa din Orion* era prooroaca şi sosia d-tale!... Îţi spun lucruri fantastice. Dacă n-ai fi atât de inteligentă şi de pătrunzătoare, cum te simt, m-aş teme să nu mă iei drept un şarlatan. Din

nefericire, îţi spun adevărul. Vei râde poate de mine. Vei încerca să mă chemi la aşa-zisa realitate şi să-mi susţii că între steaua din constelaţia Orionului şi d-ta nu este altă legătură decât firele de păianjen ţesute de scrântita mea fantezie. Chiar de m-ai convinge, ce folos aş avea? Tot ce am crede despre cer şi despre stele, e mai slab decât un sentiment puternic care ne încinge inima. Şi iată azi dragostea sufletului meu, prezisă ori neprezisă de un semn din cartea cerului, înflorind în preajma d-tale, mai suav şi mai bogat decât toţi trandafirii pe cari îi vezi!

– D-le Manolaş, n-aş avea disciplina sufletească pe care pretind că o am, dacă m-aş supăra de cele ce-mi declari. Mai curând ori mai târziu, trebuia să aud din gura cuiva ceea ce aud din gura d-tale. M-am pregătit şi mă pregătesc de mult. Crezul pe care ţi l-am mărturisit ar fi o fanfaronadă, dacă mi-aş ierta cea mai mică slăbiciune. M-am hotărât să nu mă las bătută niciodată, prin durere. M-am hotărât să nu mă las robită niciodată, prin plăcere. De obicei, un sentiment ca al d-tale, când este dezvăluit unei femei, este un dar plăcut, este un prilej de caldă răscolire sufletească. Destăinuirea d-tale ar fi măgulit pe altă femeie; pe mine mă vesteşte că se apropie duşmanul. Ţi-o spun cu linişte şi cu răceală... Pentru mine, declaraţia d-tale e tot atât de rău venită ca şi vestea, pe care mi-ar aduce-o cineva, că tata ori mama s-a îmbolnăvit acum un ceas...

– O, d-ră! se poate să însoţeşti astfel, în sufletul d-tale, aceste două lucruri!...

– Lasă-mă să fiu sinceră precum ai fost. N-aş putea să te cinstesc mai mult decât făcându-ţi completa mea profesiune de credinţă. Mă tem de... viaţă, chiar când mi-aduce daruri. Nu-i iert nici o familiaritate şi nici o drăgălăşie. În schimb, nu-i dau nici o durere şi nici un regret! Notează bine cele ce-ţi spun acum şi nu căuta să le mai auzi a doua oară. Dar aş vrea ca ora aceasta să nu rămână stearpă... Eşti un coleg interesant, cel mai interesant coleg pe care îl întâlnesc... Profetismul şi misticismul d-tale astral sunt prea nebuloase, prea subiective, şi te sfătuiesc să nu le mai propovăduieşti. Stoicismul e vechi, de când cu Zenon, Cleante şi Chrisip. E viguros şi practic. Ştii ce? Fiindcă nu poţi să mă câştigi pentru stelele d-tale, lasă-mă să te câştig eu pentru falanga lui Marcu Aureliu!

– D-ră Salomee, râzi de mine!

– D-ta ai râs de mine, când mi-ai declarat că mă iubeşti?

– Nu-mi cred ochilor şi urechilor, d-ră! Îmi faci impresia unui pumnal oriental, o teacă plină de arabescuri de argint şi de mărgăritare şi o lamă fulgerătoare şi ucigaşă!

– Constat cu părere de rău că eşti prea poet, d-le Manolaş... Dar, în sfârşit, Porticul lui Zenon o fi adăpostit, în veacuri, şi câţiva poeţi... Să lăsăm însă gluma. Te rog, ceteşte pe Marcu Aureliu şi îmbracă-te în mantia stoicului. Prin suferinţele d-tale, prin distincţiunea sufletului d-tale, meriţi onoarea aceasta. Crede-mă că îţi dau cel mai mântuitor sfat pe care ţi l-a dat vreodată cineva. Dacă îmi vei dovedi că ai ştiut să mă

asculţi, nu-mi va părea rău de timpul petrecut aci, împreună... La revedere!... Mă înapoiez acasă, în trăsură.

Manolaş rămase pe bancă, aiurit şi sfărâmat. O văzu trecând pe lângă trandafiri, mlădie şi subţire, o văzu amestecându-se printre cei ce se plimbau şi apoi copacii o ascunseră. Voi, un moment, să alerge după ea, s-o oprească, s-o roage, umilit, să-l lase s-o însoţească!... „Mă înapoiez acasă, *în trăsură*"... Manolaş înţelese, suspinând, că trăsura aceasta, reală ori nu, ducea în ea o lămurită poruncă negativă.

IV

Manolaş ieşi din grădină, încovoiat şi abătut. În câteva minute, această frumoasă zi de iunie îşi schimbase cerul. Era acum apăsătoare, plină de flori de cimitir şi plină de zaplazuri, peste care se încovoiau boschete, dar în fundul fiecărui boschet era desigur câte cineva care-şi plănuia sinuciderea. Şi soarele strălucea în infinitul fără pete, inimic şi ironic ca un cap de leu.

Urmă când un trotuar când altul, îndreptându-se mai mult prin puterea obiceiului înspre casa lui sărăcăcioasă. Încerca să-şi stăpânească năvala gândurilor şi a inimei, încerca să-şi deschidă un drum în noianul durerilor din sufletu-i. Dar încerca în zadar. În mintea lui, ca într-o inscripţie pe care au căzut adesea ciocanele timpului, făcând să sară mai multe litere, erau goluri ciudate, unde silinţa lui de clarificare rămânea biruită. Înfăţişările întâlnite în cale-i împiedicau şi mai mult şirul gândurilor lui: un grilaj, un grup de siluete fine, sub umbreluţe verzi, un birjar care croia fără de veste caii şi pornea spre un domn din depărtare... Aceste imagini cădeau – nu ştiu pentru ce – grozav de precis în ochiul lui şi stăruiau, sorbind, câte o clipă, întreaga-i conştiinţă.

Când ajunse acasă era cam târziu. Masa era gata şi copiii se agăţau de fustele Emiliei, cerând să le mai dea câte o cireaşă, dintr-un castron pe care ea îl ţinea sus deasupra lor. Manolaş spuse Emiliei că examenul s-a amânat şi se urcă un moment în iatac. Se văzu în oglindă şi se privi, cum ar fi privit pe un străin. Nu era frumos, nu mai avea obrazul tânăr, tot ce purta pe el părea scos dintr-o veche garderobă, dar în această înfăţişare obosită şi umilă ardeau adânc, mărturisind un preţ superior şi o durere vie, ochii unui om deosebit. Coborî la masă, mâncă fără să ştie ce mănâncă şi împărţi cu nevastă-sa micul chestionar familiar şi banal din fiecare zi.

După-masă, Manolaş aşteptă până adormiră copiii şi plecă la Şosea. Erau teii înfloriţi şi pe nisipul dogorit de soare umbrele lor se aşterneau aproape cafenii. Din copac în copac îşi răspundea susurul dulce de albine. Manolaş stătu pe o bancă, sub frunzarul plin de mireasmă şi de zvonul nevăzutelor lucrătoare. Ici şi colo, pe bănci, dar destul de departe, mai

stătea câte cineva, doborât de lene, de poezie sau de durere. Mai rar, câte-o trăsură sau câte un automobil trecea pe şosea, vânturând valurile de umbră şi de soare, dintre cele două şiruri de tei.

În această singurătate, Manolaş căută să scoată un înţeles din cele petrecute mai înainte de amiază. A stat împreună cu Salomeea aproape două ore. În cuvintele pe care i le-a spus, taina inimii lui s-a revărsat desăvârşit de limpede. I-a mărturisit că o iubeşte, deşi fără să întrebuinţeze cuvântul propriu. Care a fost răspunsul Salomeei? Un răspuns de copil încrezător în sine, un răspuns măreţ şi eroic. Salomeea aude întâia oară că e iubită şi oricare ar fi răspunsul ei de astăzi, reacţiunea de mâine e totdeauna neaşteptată... Dar lui Manolaş îi fu ruşine de acest raţionament. Aşa vor judeca seducătorii de meserie, cinicii şi trufaşii! Salomeea i-a spus pe şleau că iubirea lui îi pare ca o nenorocire de care nu voieşte să audă şi pe care va ocoli-o cu energie. Cum putea să răspundă, mai frumos şi mai cinstit, un cuget curat de fată? Dar, acum, ce-a însemnat îndrăzneala lui şi ce sofist din lume ar putea să explice şi să justifice o purtare ca aceasta? Iertat este cuiva, când este însurat şi are copii, să-şi oprească ochii asupra unei fete mari, să-şi dea voie inimei s-o iubească şi să-i spună pe faţă că o iubeşte?... Mai e aceasta faptă de om cinstit? Mai poate un om cinstit să se rabde şi să-şi poarte respect sieşi, mai poate el să se considere ca om de conştiinţă, atunci când aruncă peste bord cele câteva principii de elementară probitate care tocmai generează şi susţin o conştiinţă?

Manolaş crezuse câtva timp că această problemă nu-l va mai turbura. O rezolvise fără discuţie, simţind în inimă-i atâtea izvoare de viaţă şi de dor. Dar zguduirea lui de peste zi îl smulsese din echilibrul lui sufletesc şi, ca dintr-o căzătură grea, privea acum, întins pe spate, zidul primejdios peste care voise să sară. În cugetul lui, Manolaş vedea două lucruri: că iubeşte cu încordare pe Salomeea şi că purtarea ei rece şi negativă îi sfâşie inima. Dincolo de această certitudine sufletească, dar într-o lumină micşorată, începeau întrebările morale... Îl durea mult mai mult atitudinea Salomeei, decât situaţia lui cea vinovată. Se întreba cu sinceritate care i-ar fi fost remuşcările dacă Salomeea ar fi primit cu altă inimă mărturisirea lui şi de-abia dacă putea să le întrevadă. Dacă Salomeea ar fi rămas turburată sau visătoare, cestiunea morală ar fi acum pentru el o fantomă zadarnică... Durerea nereuşitei deştepta în conştiinţa lui Manolaş, deşi foarte deprins cu probitatea faţă de el însuşi, durerea conştiinţelor prigonite.

Manolaş evoluase. În fiinţă lui sufletească de până aci, ca într-un organism ce se preface, crescuseră ţesuturi noi şi unele din cele vechi pieriseră. Convingerile lui de mai înainte, de om tăcut şi resignat legăturilor şi datoriilor contractate, admiteau o interpretare nouă, poate chiar un articol suplimentar. Cine îl obligă, cine îl osândeşte, dacă e căsătorit, are copii şi o viaţă atât de mediocră, să nu râvnească nimic peste condiţiunea aceasta, şi să nu-şi ridice ochii, niciodată, peste gardul

strâmtei lui vieţi? Poate că în pieptul lui se trezeşte la viaţă un om nou, un artist îşi adună forţele, deşteptat dintr-o lungă somnolenţă. Fenomenele vieţii sufleteşti sunt tot atât de numeroase şi de surprinzătoare ca şi fenomenele pe care naturaliştii le urmăresc în lumea fizică. Transformarea lui a început – în aparenţă sau în realitate – din seara aceea când Alfa din Orion străluci în sufletu-i amar şi neclintit, ca în oglinda unui lac de păcură.

Manolaş isprăvi dezbaterile lui, cu judecata aceasta: la un om, atâta vreme tihnit şi cumpănit, atari evenimente sufleteşti sunt, neîndoielnic, preludiul nebuniei sau dovada că puteri, chemări, meniri necunoscute se zbuciumă în mine şi caută să-şi rupă o ieşire. Sunt ori nebun (deşi nu pot să mă conving că sunt) ori... un om de viitor. Se ridică de pe bancă şi traversă şoseaua. Trăsurile şi automobilele erau din ce în ce mai multe şi tihna teilor umbroşi sfâşiată de ţipătul sirenelor. Manolaş merse a doua zi la birou şi lucră cât putu mai atent, iar după-amiază şi câteva zile în şir, în fiecare după-amiază, scrise, cu mii de ştersături şi de prefaceri, scrisoarea aceasta, către Salomeea: „D-ră, ai observat de multe ori, în serile de vară, când lampa stă pe masă, dincoace de ferestrele deschise, sau dincolo de ele, în cerdac, cum vine câte un fluture năuc şi începe să zboare în jurul lămpii. Ce vrea jigania aceasta? Să răzbată până la flacăra închisă în glob, să se bucure de ea, ori să se nimicească? Ţi-e greu de atâta strădanie deşartă şi când bestiola neroadă a nimerit să treacă prin gura hornului şi şi-a fript aripile şi picioarele, te uiţi la contorsiunile ei cu un sentiment de stranie satisfacţie: Ce-ai căutat, ai găsit! Iată, gândesc eu, sentimentul d-tale, în privinţa mea, după convorbirea de ieri, admiţând că mi-ai dat atâta luare în seamă câtă dăm unei fiinţe fără minte. Deşi de ieri de la amiază încoace e un haos spăimântător în sufletu-mi, voi căuta să mă regăsesc şi să lupt să scot un înţeles din starea mea de azi. Ce s-a petrecut cu mine şi unde sunt?

Eram ieri împreună! Ne-am plimbat încet printre boschetele înalte, pe pângă lacul somnolent şi am stat apoi pe bancă, între trandafiri. Am vorbit mult. Ţi-am împărtăşit o taină pe care n-o ştie nimeni afară de d-ta şi eram fericit, fericit cum nu m-am simţit niciodată de când exist! Mi-ai răspuns... dar n-am priceput ce mi-ai răspuns decât atunci când ai plecat de lângă mine şi mi-ai poruncit să nu te însoţesc. Atunci s-a petrecut cu mine ceva care mi-a adus aminte de cataclismele descrise în *Apocalipsă*... Cupa a şaptea a mâniei dumnezeieşti fu vărsată pe soare, pe flori, pe fericirea din aer şi mai cu seamă pe inima mea!

Stau de ieri fără gânduri şi fără vlagă. Cutez astăzi să-ţi scriu. Vei lua aceasta drept o îndrăzneală ofensătoare! Te rog ia-o drept unica manifestare de care sunt capabil, drept unica probă de viaţă pe care pot să mi-o dau mie însumi. Îţi scriu, fiindcă nimic altceva nu mai sunt în stare să fac. Îţi scriu, în acest moment, cu aceeaşi necesitate supremă cu care respir şi mă simt zguduit de bătăile inimii.

D-ră Salomee, ţi-am spus aproape în termeni proprii că te iubesc. Mărturisirea aceasta mi-a alunecat pe buze cu fericirea cu care sclavul pescuitor de mărgăritare lasă să alunece, la picioarele sultanei frumoase şi iubite, mărgăritarul fabulos, căutat de multă vreme şi smuls, după bătălii crâncene cu marea, din sânul ei cel dătător de moarte. Ca să-ţi spun aceste vorbe, cât m-am luptat cu mine însumi, cât m-am zbătut în algele hotărârilor contrarii, câte idei, tenace ca îmbrăţişerile unui cefalopod, n-a trebuit să deznod şi să arunc deoparte! Şi ieri ţi-am înfăţişat cel mai frumos mărgăritar pe care l-am găsit în marea zbuciumată şi fierbinte a sufletului meu. Iar d-ta, sultana mea prea dragă, drept mulţumire pentru darul adus, ai poruncit să-mi taie capul!

Mă supun, dar nu mai înainte ca să ceteşti scrisoarea aceasta. Mi-ai vorbit de filosofia d-tale şi mi-ai înfăţişat-o ca un obstacol neînvins, peste care sentimentele şi voinţa d-tale nu pot să treacă niciodată. Eşti în anii frumoşi când principiile ne stăpânesc cu falã, pentru că viaţa adevărată şi veştejitoare n-a început încă pentru noi. Eşti un suflet limpede şi hotărât. Îmi dau seama prea bine că stoicismul d-tale nu e un argument improvizat, bun pentru circumstanţă şi pentru confuziunea mea, ci e statornica d-tale armură de azi. Vei schimba-o! Viaţa noastră sufletească e într-o evoluţie inevitabilă şi eternă. E trist dar e aşa. Convingerile noastre se preschimbă după vârstă, după starea de sănătate, după mediul ambiant şi după multe condiţiuni, cunoscute şi necunoscute, care regentează fiinţa noastră intelectuală. Într-un an, în doi ani, vei gândi altfel de cum gândeşti acum. Rămâne în noi tonul fundamental sufletesc cu care ne-am pomenit. Încolo, toate construcţiile de idei pe care le-am ridicat şi le-am crezut nemuritoare, într-un timp, se năruiesc şi se transformă întocmai ca fortăreţile norilor. Nu sunt bucuros deloc să-ţi mărturisesc atari adevăruri asupra nestatorniciei şi fluidităţii fără leac a sufletului nostru, dar mie îmi sunt o probă prea recentă şi prea apropiată şi nu pot să-ţi ascund experienţa mea.

D-ră Salomee, de la înălţimea de unde mi-ai vorbit ieri, nu puteai să observi şi dacă ai observat n-ai mai dat nici o importanţă unui fapt pozitiv şi prozaic, pe care eu sunt obligat să-l determin şi să-l discut înaintea d-tale. Convingerile d-tale filosofice sunt, pentru dragostea ce-ţi port, un farmec mai mult, un fel de colonadă romană într-o Numidie orbitoare şi toridă. E la mijloc însă altceva peste care d-ta ai trecut cu demnitate. D-ră Salomee, oricât de puţin experienţă ai fi în lucrurile vieţii, trebuie să-ţi dai seama de un lucru: Nu e astăzi pentru mine o plăcere mai întreagă şi mai vie decât să-ţi destăinuiesc toate gândurile mele, tot ce cred şi tot ce simt, fiindcă în toată cugetarea şi în toată simţirea mea te găsesc pe d-ta şi iar pe d-ta! Călugărul budist, în mijlocul pădurilor Indiei, regăsind şi iubind în el însuşi şi în toate manifestările celor trei regnuri ale vieţii Principiul Unic, trebuie să fie fericit ca mine, când în tot ce-mi desfăşoară inima şi gândul te găsesc şi te iubesc pe d-ta. Deci, îţi voi spune totul, îţi

voi revărsa inima mea întreagă, fără teamă şi măsură, fiindcă – picătură sau ocean – sufletul meu în întregime-i este plin de d-ta.

D-ră Salomee, sunt însurat şi am trei copii. Îţi mulţumesc, cu lungă încovoiere sufletească, pentru delicateţa pe care ai avut-o ieri să nu-mi arunci în obraz realitatea aceasta. E mai rău decât atât: sunt sărac, sunt fără titluri, am o sănătate abia scăpată din ghearele pierzării, sunt închis în mine însumi şi sunt mândru. Între mine şi lumea aceasta, până la întâlnirea mea cu d-ta, au fost ziduri de cetate. Mâna d-tale, cu linii şi cu tonuri de floare în cinci petale, a atins aceste ziduri şi le-a despărţit înaintea mea, arătând uimirii mele că lumea aceasta are soare, cer şi stele, zări pline de farmec şi flori nenumărate... Ce consideraţie de pe pământ, ce opiniune omenească şi ce puteri sociale sau legale pot opri, într-o dimineaţă de mai, soarele ca să răsară? A răsărit – împărătesc şi mai sus de orice împotrivire. Şi toate dorinţele, interesele contrarii, păcatele, blestemele, durerile, chinurile şi crimele pământului au trecut din noapte la lumină. În conştiinţa mea şi în întâlnirea mea cu d-ta simt adânc ceva la fel cu această fatalitate cosmică. Răsăritul d-tale mă găseşte însurat, prizonier, şubred, searbăd şi lipsit până astăzi de orice frumuseţe sufletească! Unde mă voi ascunde ca să nu te mai văd, sau cu ce voi acoperi dimineaţa şi trandafirii înfăţişării d-tale?

Nu ocolesc cestiunea, ci mi-o azvârl în cap mie însumi cu violenţă. Sunt însurat şi te iubesc! M-am târât şi am scormonit întunerecul, ani de zile, ca un sobol, ca să ajung azi să înţeleg că am şi eu ochi şi că d-ta eşti atât de frumoasă! Sunt un ridicul ţiitor de registre într-un minister, unde am mai puţin cuvânt şi trecere decât portarul. Sunt un oropsit de soartă, un declasat, un tolerat! Pricepe, însă, stoica mea mult scumpă, că un izvor care ţâşneşte într-o oază, după cinci sute de kilometri de pustiu străbătut, e fericirea pură şi transformată în apă. Şi dă-ţi seama că, în infinita mea mizerie, iubirea aceasta care mă covârşeşte nu mai poate fi gonită înapoi cu nici un sfat şi cu nici o obligaţie din lumea socială şi legală.

Nu-mi fac nici o iluziune şi n-am nici o ambiţie. Tot ce doresc şi pot dori este să ştii că eşti iubită şi că sentimentul meu, oricum îl vei judeca, este nepieritor. Nici nu-mi trece prin gând că te vei uita la mine, că vei simţi în ochii d-tale răcoarea duioşiei, că vei permite filosofiei d-tale inflexiunea compătimirii. Sunt şters, sunt comun, sunt sfios, sunt fără grai, sunt însurat şi am trei copii... Vreau, însă, să nu uiţi niciodată că, sub această înfăţişare nenorocită şi meschină, păstrez pentru d-ta speciile eternităţii, adică iubirea indestructibilă, aşa cum odinioară, în suburbiile Romei, sclavi sordizi, care erau preoţi creştini, ascundeau sub zdrenţele lor şi alergau să le administreze – speciile euharistice.

Stăpâna gândurilor mele, nu vreau să mă înduioşez nici pe mine nici pe d-ta asupra soartei mele. E un gând care îmi vine adesea, e o întrebare legitimă pe care o las să cadă, ca o grindă, în creştetul declaraţiilor mele: ce drept socoteşti tu că ai, pe lumea aceasta, la mai multă frumuseţe şi la mai multă fericire? Sunt milioane de nenorociţi, sunt noroade întregi legate

mediocrităţii, urâtului şi sterpiciunii sufleteşti şi care au renunţat la vis şi la iubire. De ce n-ai fi şi tu la fel cu lumea aceasta? Ce preţuieşti tu mai mult decât toţi aceşti salahori ai existenţei, împovăraţi cu femei vestejite, cu copii fără sănătate, şi muncind din auroră până în amurg, în birouri, în fabrici, în magazine şi sub pământ? Cine eşti tu ca să cutezi să te deosebeşti de clasa ta şi să ceri lumină şi perspectivă inimii şi vieţii tale?

D-ră Salomee, iată întrebări care mă nimicesc. Cu ce drept te iubesc eu azi pe d-ta şi cum legitimez fericirea imensă care-mi cuprinde sufletul, o dată ce am acasă o soţie de care mă leagă trecutul, sărăcia, nevoile şi tristeţile familiare, pământul de zestre şi consimţământul marital, o dată ce am trei copii, cu grija cărora ar trebui să umplu toate clipele vieţii mele? *Cu ce drept?* Groaznică întrebare, fiindcă înseamnează, în fond, *cu ce putere?* Acest drept nu e decât contravaloarea deghizată a forţei. Dacă aş fi bogat, dacă aş fi celebru, ori cel puţin frumos, cutezător şi plin de sănătate, întrebarea *cu ce drept?* s-ar dovedi, uşor, egală întrebării *cu ce puteri?* Să rămânem, însă, pe acest teren, căci e singurul real şi sincer, să rămânem pe el, cu primejdia infinită, pentru mine, ca să mă fac de râs în ochii d-tale.

Ce cred eu despre mine, ca să-mi iert iubirea aceasta, vrednică de răsfăţaţii soartei, de principi şi de zei? D-ră Salomee, îţi deschid cămara cea din urmă şi cea mai ascunsă a sufletului meu. Eu însumi, până acum, n-am îndrăznit s-o privesc decât din prag.

D-ră, sunt oameni care arată prost la înfăţişare, unii vulgari din fire, alţii sfioşi şi încurcaţi, alţii de-a dreptul prost crescuţi, care trec pe lângă noi fără să le dăm nici o atenţiune. Prin nimic nu se disting de lumea cealaltă. Nici prin îmbrăcăminte, nici prin prestanţă, nici prin tinereţe şi nici prin frumuseţe, fiindcă aceşti oameni au de obicei figura adânc săpată şi ostenită, iar sănătatea compromisă. Şi aceşti oameni se strecoară pe lângă noi indiferenţi şi anonimi. E destul, însă, ca un prieten să se apropie de tine şi să-ţi şoptească la ureche numele acestui bătrânel, îmbrăcat într-o străveche redingotă, ca să tresari: «El este!...» E destul ca omul nostru să pătrundă sfielnic, într-o adunare publică sau particulară, pentru ca numele lui să zboare din gură în gură şi privirile toate să se îndrepte înspre el: «El este!...» Cine anume? Prin ce a putut fărâma asta de om să se resfire în conştiinţa atâtor oameni şi să-i facă astăzi, cu numele şi cu ivirea lui, să tresalte toţi, ca la primirea unei fericite ştiri naţionale? Vezi că:

Uscăţiv aşa cum este, gârbovit şi de nimic,
Universul fără margini e în degetul lui mic!

Omul acesta e un maestru al visului, al gândului, un atlet al ţăriilor intelectuale. E un poet, un filosof sau un strălucit om de ştiinţă. Există deci, în lumea aceasta, o putere deosebită, care nu se vede şi nu se poate recunoaşte decât foarte târziu, o putere deosebită pe care o dau sufletul şi ideea. Şi există un drept deosebit care nu este scris nicăieri, pe care

societatea îl tăgăduieşte cu voce tare, dar îl admite între patru ochi şi care e dreptul celor ce s-au născut pentru idee şi pentru artă.

D-ră Salomee, de pe acest zid al teoriei şi cu aceste aripi de şindrilă pe care mi le-am făcut, îmi dau drumul în haos! Sărmani Icar, Meşter Manole şi voi atâţi visători îndrăzneţi, care aţi plătit cu viaţa semeţia visurilor voastre, cad şi eu alăturea cu voi – atâta numai că eu mă sfarm de stâncile ridicului! D-ră Salomee, mi-am iertat să te iubesc, convins că sunt altcineva decât subşeful de birou de la minister şi altcineva decât chiriaşul a şase sute de lei pe an, din şoseaua Bonaparte. Am cutezat să te iubesc, purtat, cum sunt, de ambiţii necunoscute şi plin de gânduri pe care nu pot să şi le plătească toţi şefii mei din minister. Te iubesc! – ridicat, până la d-ta, pe aripile unei furtuni sufleteşti, care nu poate să fie decât înaintemergătoarea unei ploi abondente de concepţiune şi de poezie.

Cine sunt? Cine se zbate în mine? Nu ştiu până acum. Şi nu ştiu nici să spun dacă iubirea aceasta, pe care ai deşteptat-o în mine, e întâmplarea care reveleazâ pe poet sau dacă e tot fondul, tot cuprinsul, toată viaţa noi şi înfloritei vieţi a sufletului meu. Mă consacri d-ta poet şi voi fi poet de aci înainte, în toate zilele mele? sau sunt poet fiindcă te iubesc şi poezia şi iubirea mea sunt unul şi acelaşi fenomen cu aceeaşi soartă şi durată? Nu ştiu! nu ştiu! Aş vrea ca acel ce te iubeşte să fie şi să ajungă un artist mare. Aş vrea ca numele şi frumuseţea d-tale să răsară, din poemele mele, ca luna dintre codri. Aş vrea ca lumea întreagă să ne afle, să ne discute, să se înverşuneze după taina noastră, să spumege, să ne sfâşie şi să ne azvârle pe ţărmul celebrităţii!

Dar aş vrea, de mii de ori mai mult, să te iubesc fără să ştie nimeni şi să mor – poet pentru d-ta. În acest moment, inima întreagă mi-e prea plină de d-ta. Ţi-am tors şi ţi-am spus atât de multe ca să-ţi demonstrez evidenţa: te iubesc! şi să-ţi explic ce nu se poate explica: pentru ce te iubesc.

D-ră Salomee, acum ştii totul. Fă cu mărturisirea mea şi cu aceste pagini ce vei binevoi. Ţi le voi strecura, zilele acestea, la facultate, transcrise într-un caiet, şi dându-mi înfăţişarea că îţi înapoiez un caiet de note pe care mi l-ai fost împrumutat. Nu te supăra! Nu găsesc alt procedeu mai nimerit decât acesta şi nu mă pot hotărî să dau pe foc confesiunea mea, cum nu mă pot hotărî – cel puţin până acum – să mor în tăcere, fără ca să mai propag până la auzul d-tale vaierul şi durerea sufletului meu.

Fă ce vei voi cu paginile acestea, cu mărturisirea aceasta şi cu amintirea tristei mele apariţii. Fă să treacă peste mine focul, dispreţul şi uitarea. Va fi, însă, zadarnic! Iubirea mea e mai arzătoare decât focul şi mult mai tenace decât dispreţul şi decât uitarea. Dă-ţi inima altuia, zideşte-ţi viaţa departe de mine şi grămădeşte peste amintirea mea stâncile nepăsării d-tale. De prisos va fi totul! Căci vei auzi din adâncime, ca în legendele care povestesc despre cei zidiţi, de vii, în ziduri:

Salomee, Salomee,
te iubesc fără de moarte!"

CRĂCIUNUL SFÂNTULUI COPIL FEODOR

Mâine e Naşterea Domnului. Omătul s-a aşternut adânc în stepă, adânc până la genunchiul calului. De-abia azi de dimineaţă sitele cerului s-au oprit din cernut şi creştinii troieniţi au început să croiască pârtii şi să-şi dezgroape gospodăriile. Spre seară, soarele a biruit mânia iernii şi pe stepa albă a ţesut vis uşurel de primăvară, sămănat cu părute brânduşi.

Satul se cunoaşte anevoie din zăpadă. Numai fiorul fumului, tors din coşul izbei, mai spune celui ce trece în depărtare că aici sunt suflete care aşteaptă bucuriile Crăciunului. Totuşi, în jurul vetrelor nu mai este voia bună din trecut. Drept este că lupii n-au mai mâncat nici un cal şi nici altă pricină de supărare nu s-a mai ivit în sânul obştei. Dar acest sălaş de oameni, cu aproape o sută de case, are numai o preoteasă văduvă şi nici un preot! Mama Zenovia a rămas văduvă de sfinţia-sa părintele Grigori, acum doi ani – şi numai cu preoteasa, o biserică pravoslavnică n-are altar deschis şi n-are taine!

Au mai rămas cântăreţul Achim, un bătrân de ispravă, şi nepotul părintelui Grigori, copilul Feodor – bunătate de copil! – dar şi cu ei e tot atât. Preotul n-are pereche pe pământ, fiindcă darul lui e lucru sfânt şi i-l dă numai Vlădica.

Feodor tânjeşte greu de la moartea părintelui Grigori. Cu toate că ştie că sfântul adormit stă azi undeva sus, unde nu mai ninge şi nu mai îngheaţă, copilul nu poate să se mângâie. El a crescut în altar, lângă răposatul preot, ajutându-l la toate cele de trebuinţă. Feodor îngrijea să nu se stingă focul; el dădea – când venea timpul – cădelniţa încolăcită de şerpii fumului de tămâie; el plimba lumânarea cea mare înaintea părintelui; el avea grijă de perdeaua de la Uşile Împărăteşti. Timp de aproape şapte ani, auzise şi învăţase tot ce se ceteşte în biserică. Ştia pe dinafară multe cazanii şi toate pildele şi întâmplările din Sfânta Evanghelie.

Şi azi bisericuţa din cătun era fără preot. De doi ani, în altar, nu mai ardeau făclii. În firida proscomidiei, sfintele odoare odihneau neatinse. Feodor mai intra câteodată, mai mătura pardoseala, mai mătura păianjenii şi suspina cu cucernică tristeţe, lângă sfântul prestol, învelit peste tot cu o pânză de mătase, ţesută de mama Zenovia.

Aşa obidă, aşa dor de toate zilele umpleau inima lui Feodor. Avea patrusprezece ani şi era mai voinic decât toţi ceilalţi băieţi de vârsta lui, dar el rămăsese tot copil – cu obrazul rotund şi rumen, cu ochii nevinovaţi ca florile cicoarei – şi sfios şi neştiutor de câte sunt în lume.

Părerea de rău că nu au preot îi cuprindea destul de des şi pe ceilalţi creştini. Când venea o zi mare, se adunau ca şi altădată în biserica lor şi ascultau pe dascălul bătrân cum cânta şi lăuda pe sfântul zilei, sau ascultau pe Feodor cum cetea de frumos Cazania. Dar uşile altarului stăteau închise, fiindcă părintele Grigori se mutase la cele veşnice! Şi bieţii oameni, depărtaţi de cealaltă lume, se înapoiau acasă cu inima grea, neştiind care este voia Domnului cu ei şi nepricepuţi cum să facă să mai găsească un preot dacă nu aşa de sfânt şi de bătrân ca părintele Grigori, dar măcar cât părintele Vasili, din cătunul vecin. Noroc mare, pentru creştini, că de la moartea duhovnicului lor, nu mai murise nimeni în sătuc. Dar veniseră o droaie de copii şi fuseseră câteva nunţi şi un maslu. Şi cât de greu le-a fost, până ce-au izbutit să aducă din împrejurimi pe preoţii care să dezlege aceste pricini de căderea bisericii! Cum să prididească patru preoţi zece cătune, zburăturite pe largul unei stepe de optzeci de verste? Părintele Vasili din Dobrodolsk e încă tânăr, călăreşte ca un cazac zaporojeţ, şi are opt cai iuţi ca vijelia, dar mai sunt încă două-trei cătune care vin, pe toată ziua şi-l trag de sfântu-i cojoc!

Aşa se face că în acest Ajun al Naşterii Domnului, după o zi şi o noapte de ninsoare şi la această vecernie limpede ca gheaţa – prin care soarele se vedea ca un ban de aur, prins în gheaţă – creştineasca veselie, în cătun, era hotărnicită de tristeţe. Ce blagoslovenie mai are adunarea lor din biserică, dacă lipseşte Sfânta Liturghie? E adevărat, că anul trecut, tot la Naşterea Domnului, când creştinii erau adunaţi în sfântul locaş să-l audă pe dascălul Achim, bătrâna Trofimova a văzut Uşile Împărăteşti cum se deschid şi pe răposatul popa Grigori, îmbrăcat în sfintele odăjdii, cum blagosloveşte pe creştini... Dar chiar dacă Trofimova nu visase, părintele Grigori venise, de dincolo de pragurile pământeşti, ca un sfânt ce era, ca să-şi vadă altarul unde slujise o jumătate de veac şi pe dosădiţii lui de copii duhovniceşti. Lor le trebuia un preot de pe pământ, care să-i boteze, să-i cunune, să-i dezlege şi să-i înmormânteze.

Dar nimeni nu era mai îngrijit, pentru această obşte creştină, văduvă de duhovnic, ca starostele moş Alexei. La vecernie, fusese la biserică, se uitase cu jale la altarul adormit şi fără nici o luminiţă, se uitase la moş Achim cântăreţul şi se uitase cu deosebire la Feodor, copilul nevinovat, care stătea plin de cucernicie, lângă strană, şi cânta cu moş Achim.

Apoi, moş Alexei venise acasă, cu zăpada până la genunchi, tropăise prin ogradă şi prin şură, mai rănise nămeţii de pe lângă coteţe şi se cuibărise plin de gânduri, lângă focul din vatră.

Altădată, la apusul soarelui, părintele Grigori mergea din casă în casă şi făcea sfinţirea apei... Acum, iată că soarele se lasă pe stepa fără margini şi nici o lumânărică nu tremură în sat. Ferice de cei din Dobrodolsk! Ei au preot! Au bucurie! Au Crăciun!

Mama Glafira, tovarăşa lui moş Alexei, dă zor prin toată izba, şi face tot ce poate ca să însenineze fruntea moşneagului. Ştie ce-i lipseşte. O, dacă ar mai fi în viaţă popa Grigori! A pregătit, cu toată cuviinţa şi după datina străveche, borşul cu masline şi cu hribi, *cutea* de grâu fiert, amestecat cu miere şi cu miez de nucă, *uzvarul*, din poame uscate şi colacii ceruţi de datină.

Moş Alexei are un gând pe care-l dă pe faţă aproape de ceasul de cinare:

– Mătuşă, eu zic că este bine să poftim ian'seară, la cină, pe preoteasa văduvă şi pe copilul Feodor.

Mama Glaşa îi răspunde:

– Tătucule, zici totdeauna bine şi astă-seară ai zis şi mai bine: să poftim la cină pe mama Zenovia şi pe copilul Feodor.

– Atunci să dea Ilia o fugă până la preoteasa!

– Ilia, să dai o fugă până la preoteasa!...

– Şi să-i spui că tătucu Alexei o pofteşte cu cinste la cina de Ajun. Şi să aducă şi pe Feodor!

Ilia înfundă căciula pe urechi şi târând cojocul după el şi răbufnind cu cizmele prin zăpada care se scufundă, ajunge la casa preotesei şi-i desluşeşte cu plecăciune care este dorinţa şi poftirea starostelui Alexei.

Preoteasa dă răspuns că vine fără întârziere. Apoi, măsoară lui Achim – rămas în casa răposatului preot – tainul lui şi deşteaptă din visare pe Feodor.

– Auzi, Fedia, ne cheamă la cină moş Alexei!

Preoteasa şi Feodor trag cojoacele pe ei, şi cu cizmele lor cu carâmbi de pâslă groasă pornesc prin omătul răscolit. S-a lăsat un ger greu ca de plumb. Din tăria oţelită scapără mii de scântei albastre şi fiecare stea pare un ciocănel de argint, care izbeşte şi scapără. De ger, scânteiază toată stepa. Câteva lumini galbene ies, pe ici pe colea, deasupra zăpezii, din ferăstruicile caselor troienite.

Mama Zenovia şi Feodor ajung la poartă şi strigă pe Ilia. Câinii încep să latre şi uşa se deschide. Din gura ei, ca din gura unui cazan care fierbe, năvăleşte afară un nor de abur şi din abur se zămislesc Alexei şi Ilia. Alexei vorbeşte către oaspeţi:

– Bine-aţi venit în casa mea! Să ne veselim cu toţii, ca păstorii din Betleem, când au aflat pe Pruncul nou născut!

Alexei duce pe oaspeţi în odaia cea mare şi-i pofteşte să şează pe divan, în faţa peretelui plin de icoane. Preoteasa şi Feodor se închină cucernici la icoanele aşezate spre răsărit şi se aşează pe divan. Apoi încep să vină, pentru îmbrăţişare şi urări, mama Glaşa, fetele lui Alexei, un băietan mai mic şi nevasta lui Ilia, care este rubedenie cu stăpânii. Toţi ar fi plini de voie bună, căci este seara sfântă între sfinte când Domnul şi Mântuitorul nostru Iisus Christos s-a născut în ieslea din Betleem. Dar cu cât ar fi mai mare voia lor cea bună, dacă ar mai fi între ei popa Grigori, sau altcineva, cu chip şi cu cin de preot!

Masa a fost pregătită de cu vreme. Colaci, străchini, linguri de lemn, năstrape şi un fedeleş cu vin de mere stau cu dichis pe masă. Mosafirii şi casnicii se aşează în jurul ei şi starostele şi Feodor spun rugăciunile de mulţumită, cuvenite unei mese de creştini.

Nadia, nevasta lui Ilia, stă la masă, dar şi slujeşte. Vine, întâi, castronul cu borş, fiert după datină, cu masline şi cu hribi. Starostele împarte tuturor cu polonicul şi spune, bisericos:

– Maslinul creşte în Ţara Sfântă. Untdelemnul e pomenit şi binecuvântat pretutindeni în Sfânta Scriptură. În Joia Patimilor, Domnul nostru Iisus Christos a asudat, pentru noi păcătoşii, sudori de sânge şi era în Grădina Maslinilor.

După borş, se iveşte o farfurie mare cu peşte prăjit. Starostele împarte şi aminteşte celor de faţă ce se spune la sfârşitul Evangheliei Sf. Ioan:

– Domnul, după Înviere, a mâncat cu ucenicii, lângă marea Galileei, peşte fript pe cărbuni.

Pe urmă, Nadia aduce „cutea" într-un ceaun de spijă, gustare care nu poate să lipsească de la masa din Ajun. Moş Alexei împarte şi lămureşte:

– Ucenicii Domnului, umblând prin holde şi flămânzind, au rupt spice, le-au frecat în palme şi au mâncat bobul grâului. Pentru noi şi pentru slăbiciunile noastre, Domnul a îngăduit să adăugăm la grâu – miere, nuci, alune şi alte roduri dulci.

La sfârşit, Nadia se arată cu tingirea cu „uzvar": chiseliţă de poame uscate astă-vară şi păstrate, pe gratie, în pod. Moş Alexei pune cu polonicul în strachina fiecăruia şi tâlcuieşte:

– Uscate ar fi de-a pururi inimile noastre şi fără nici o dulceaţă viaţa omenească, dacă Dumnezeu n-ar fi trimis peste noi izvoarele Sfintei Evanghelii şi darurile Duhului Sfânt.

La paharul al treilea şi cel din urmă, pe care poate să-l golească un creştin cuviincios, moş Alexei şi-a oprit privirile asupra preotesei şi asupra lui Feodor.

– Acum, zice Alexei, am să vă grăiesc şi dintr-ale mele. Noi suntem creştini şi nu mai putem trăi fără de popă. Dar unde vom găsi noi un popă, bucuros să se sălăşluiască în bărăganele noastre! Trebue să-l facem noi! Acum, eu, mamă preoteasă, am pus ochii pe Feodor. Dumnezeu să ni-l crească şi să ni-l slobozească preot!

Mama Zenovia se uită, mirată, la staroste, priveşte pe ceilalţi meseni, priveşte pe cele trei fete ale lui Alexei şi mai ales pe Lukeria, cea mică, şi i se pare că începe să priceapă... Alexei e om cucernic şi iubeşte biserica şi pe fraţii săi creştini. Este datoria lui să se gândească, în locul norodului, la viitorul preot. Dar Alexei are şi trei fete şi Lukeria, cea mică, e deşteaptă şi frumoasă. Nu i-ar sta bine, preoteasă?

Moş Alexei zice mai departe:

– Eu, mamă preoteasă, voi vorbi mâine cu părintele Vasili, căci va veni după-amiază pe la noi, şi voi pune la cale, cu sfinţia-sa, cum să trimitem pe Feodor la seminar, cât mai curând, după sărbători. Auzi tu,

Fedia? Te trimitem la seminar, să înveţi cartea care mai trebuieşte şi să te faci preot, aci în sat la noi.

Feodor ar fi voit să răspundă, dar buzele se mişcară zadarnic. Răspunsul rămase în inima lui: „Da, tată Alexei! Vreau să slujesc în faţa Domnului!"

În aceeaşi clipă, se auzi afară un cântec limpede şi pătrunzător:

Voi meseni, la cină, în seara aceasta mare,
Sculaţi-vă! Sculaţi-vă! şi vă uitaţi la ceruri
Şi spuneţi-ne: Care e steaua prooroacă?
Iar dacă n-o ştiţi nici voi,
Veniţi cu noi alături, tovarăşi să ne prindem,
Căci am pornit la drum – la drum spre Betleem.

Era un cântec vechi, din stepă, cu care colindătorii, o seară mai nainte, colindaseră pe la casele creştinilor. Astă-seară, însă, cântecul avea alt tâlc. Flăcăii din sat se adunau, de la izbă, la izbă, şi porneau cu ceata, la biserică, în satul Dobrodolsk. Iar acolo se risipeau pe la prieteni şi dormeau un pui de somn, până la clopotele de după miezul nopţii. Feodor se gândise toată ziua la drumul spre Dobrodolsk şi la liturghia de după miezul nopţii...

În inima lui, cea cu totul cucerită de dragostea celor sfinte, se sălăşluise cu statornicie, drept orice suspinare, drept orice vis, drept orice dorinţă, cuvintele psalmistului: „Cât sunt de iubite locaşurile Tale, Doamne al puterilor! Doreşte şi se sfârşeşte sufletul meu după curţile Domnului. Inima mea şi trupul meu s-au bucurat de Dumnezeul cel viu. Că pasărea şi-a aflat ei-şi casă şi turtureaua cuib, unde să-şi pună puii săi: altarele Tale, Doamne Savaoth, Împăratul meu şi Dumnezeul meu. Fericiţi cei ce locuiesc în casa Ta! În vecii vecilor Te vor lăuda... Că mai bine este o zi în curţile Tale, decât o mie, departe de Tine".

Feodor se ridică de la masă şi se închină, mulţumind lui Dumnezeu. Sărută mâna celor bătrâni, îmbrăţişează pe cei tineri şi zice, cu cuşma în mână:

– Eu mă duc la biserică, împreună cu parubkii.

Moş Alexei răspunde:

– Fedia, mergi cu Domnul şi spune părintelui Vasili că mâine după-amiază îl aşteptăm negreşit!

Mama Zenovia îi zice:

– Fedia, strânge bine cingătoarea peste tulupă şi îndeasă căciula pe urechi!

Parubkii îl primesc pe Feodor cu prietenie, cu veselie:

– La mulţi ani, cărturarule! Să trăieşti, vlăstar de popă! Vino lângă mine, Fedia!

Şi pornesc cu toţii, prin noaptea scăpărătoare şi prin zăpada care scârţâie sub valenki. Pe înserate, au venit oameni din Dobrodolsk şi alţii de aici din sat s-au dus acolo. Zăpada e croită şi depărtarea dintre cele două cătune nu este mai mare ca şase-şapte verste. Sunt cu toţii vreo treizeci de flăcăi, cu tulupe lungi până peste genunchi şi cu toiege în mâini. Parubkii merg în şirag, în felul cocorilor. Cel din frunte este cel mai în vârstă şi ştie bine pârtia. Feodor vine cel din urmă şi e atât de plin de simţirea lui, de lumina făcliilor sfinte, de frumuseţea podoabelor preoţeşti, pe care le va purta şi el, încât de-abia aude cântecele tovarăşilor şi se ţine după ei mai de departe. E un ger care ustură obrazul, dar Feodor nici nu-l simte şi merge în neştire, cu mintea la seminarul unde îl va trimite moş Alexei şi la preoţia de care Domnul îl va face vrednic, într-o zi... „Cât sunt de iubite locaşurile Tale, Doamne al puterilor! Doreşte şi se sfârşeşte sufletul meu după curţile Domnului!... Că pasărea şi-a aflat ei-şi casă şi turtureaua cuib, unde să-şi pună puii săi"...

Dar pe când Feodor mergea prin troianul nesfârşit, cu urechile vrăjite de cântări bisericeşti, hotărârile Celui Atotputernic se închegau într-altfel. În acelaşi ceas, viitorul preot din satul lui moş Alexei şi viitorul soţ al Lukeriei, zbura într-o troică, la sânul lui tată-său, care îl aducea, acasă, de la seminar...

Şi Feodor a mers mereu înainte... Glasurile parubkilor se auzeau în stepa troienită, când mai sus, când mai jos, aci fâlfâind ca nişte stihuri din Psaltire, aci ca nişte chemări de cocori rătăciţi. Dar Feodor se adâncea, din ce în ce mai mult, în visul său plin de slavoslovii îngereşti.

Şi odată, pare că unul din parubki a venit lângă el şi i-a spus cu un grai dulce, necunoscut: Fedia, cât va fi de frumos la biserică! Şi au mers alături, înainte. Feodor nu putea să vadă desluşit cine este feciorul care venise lângă el, dar se simţea atât de bine şi-i era nespus de drag că şi acest băiat iubeşte, ca şi el, curţile şi podoaba casei Domnului!

Şi-au ajuns la biserică şi au pătruns înăuntru, printre mulţime de norod, de bătrâni, de femei, de copii, care cântau laolaltă, cu atâta evlavie şi cu atâta dulceaţă cum Feodor nu auzise niciodată. Băiatul care însoţea pe Feodor l-a apucat de mână şi l-a dus cu el mai aproape de altar, trecând încet printre credincioşii adunaţi în sfântul locaş. Dar Feodor nu cunoştea pe nimeni de acolo şi se mira ce s-au făcut parubkii, soţii lui din noaptea aceea. Ar fi voit să întrebe pe însoţitorul lui, dar cântările erau aşa de mângâioase şi de line, că mirarea lui se risipea şi nu putea să se mai lege în cuvinte.

Şi au venit spre catapeteasma luminată şi ferecată în aur. Feodor ar fi voit să prindă un cuvânt ori de la cântăreţi ori de la preot, ca să-şi dea seama unde se găseşte sfânta slujbă. Dar atunci, preotul se iveşte în Uşile Împărăteşti, îmbrăcat în podoabă mare, şi Feodor vede cu uimire că nu era părintele Vasili din Dobrodolsk... Nu era părintele Vasili, ci părintele Grigori, crescătorul lui Feodor, şi mutat la cele veşnice acum doi ani. Atunci Feodor se întâlneşte, ochi în ochi, cu băiatul care l-a adus de mână.

O prietenie negrăită, plină de dumnezeiască gingăşie, străluceşte în această privire pe care Feodor o vede întâia oară.

– Acum, înţelegi tu, Feodor?... Dar Feodor nu înţelege.

– Feodor, uită-te mai bine şi înţelege!

Ceaţa pământească se risipi de pe sufletul lui Feodor, şi el stătu răpit de dragoste şi de evlavie: Catapeteasma era toată vie! Sfinţii nu erau zugrăviţi, ci stăteau aievea în pervazurile lor de aur! Iar în prima icoană împărătească, pe care se opriră ochii lui Feodor, el văzu pe Stăpâna Cerului, purtând la sân pe Dumnezeiescul Prunc născut în Betleem! Atunci Feodor se cufundă, adânc, într-o metanie. Şi pe când se cufunda, în închinăciunea lui plină de iubire, la urechea inimii lui, glasul îngerului însoţitor îi cânta ca o harfă:

– Domnului i-a fost dragă curăţia sufletului tău! La seminarul unde voia să te trimită Alexei, era să rătăceşti pe Dumnezeu. Aici l-ai găsit şi nu-l mai pierzi! „Pasărea a aflat ei-şi casă şi turtureau cuib!..."

A doua zi, în Dobrodolsk, după Sfânta Liturghie, parubkii îşi dădură seama că Fedia n-a intrat în sat. Dar în faptul zilei se porni de sus ninsoare nouă şi puse încă două palme peste învelişul de mai înainte. Urmele lui Feodor rămaseră pierdute, în stepă... Primăvara, când s-au topit zăpezile, l-au găsit pe Feodor, departe, nestricat, împietrit ca o marmură, şi surâzând ca în vis...

Şi aşa a rămas şi aşa stă şi azi – în raclă de argint – în mânăstirea cea mare din Paceaiev.

MADONA DIN PORT

Sunt tocmai douăzeci şi patru de ani de când, în nişte zile fumurii de decemvrie – la fel cu acestea – eram tot aici, pe ţărmul Dunării, în acest oraş înconjurat de ape. Era atunci în ajunul zilei de Sf. Nicolae; aşa este şi azi. Era atunci, în văzduhul plin de puzderii de cretă şi de plumb, o rece presimţire de omăt – căzut undeva, pe munţi, sau gata să cadă. Tot aşa este şi azi, cu adaosul că departe, pe lângă apă, se văd, ca nişte cirezi albe, răzleţe petice din arvunile iernii. Erau atunci, în portul pe jumătate pustiu, câteva vapoare, câteva şlepuri, hamali cu fesul roşu şi grămezi de boabe de porumb. Aşa e şi acum, afară doar că hamalii sunt fără fes, iar în locul grămezilor de porumb sunt grămezi de cărbuni şi de lemne.

Am venit atunci tiptil, într-o seară, necunoscut şi neluat în seamă, şi am găsit aici pe cheu o cameră de găzduit, groaznic de despersonalizată şi de tristă – ca un trotuar pe care îl toceşte toată lumea şi nu se lipeşte de el nimeni. Tot seara am sosit şi acum, dar... ziarele din oraş anunţaseră sosirea mea şi pe cheu, undeva la etaj, mă aştepta o cameră pregătită cu luare-aminte. Şi între camera cea dintâi şi cea de acum erau numai câţiva paşi – şi douăzeci şi patru de ani!

Minunată Marie, acum douăzeci şi patru de ani nu ştiam nimic de icoana ta, pe care am găsit-o astă-vară... Ştiam prea puţin şi despre tine. Te cunoşteam de multă vreme, dar nu te înţelegeam şi nu te iubeam. Te ştiam de multă vreme!... Nu stăteai tu, deasupra patului nostru, al copiilor, în peretele de la răsărit, învăluită în marame cafenii şi albastre – grele şi inexperte ca şi mâna iconarului ţăran care te zugrăvise? Arhanghelul Gavriil stătea înaintea ta, cucernic dar nesträveziu şi încurcat în aripi, şi îţi întindea o ramură de crin, simbolul dragostei Celui Ce te alesese şi simbolul tainei prea fericite, care era să te aşeze în ceruri, o, Theotocos!

Te iubeam doar într-atâta întrucât ştiam (ne spunea mama, dimineaţa) că uneori, noaptea, te pogori din icoană şi vii şi ne strecori sub pernă smochine, biscuiţi şi pachete mici cu ciocolată. Dar Marie Prea Curată, este ca şi cum aş zice că nu te ştiam şi nu te iubeam. A trebuit să treacă ani şi ani, până când să te văd – în icoanele lui Grigorescu, la Mânăstirea Agapia, şi mai ales până când să aud, ca să nu-l mai uit, axionul care te

preamăreşte. Şi încă şi atunci, trăind într-o lume de cârtiţe şi de hiene, nu puteam să bănuiesc splendorile duhovniceştei tale frumuseţi şi nu puteam să ştiu cum e grădina în care tu înfloreşti ca Sora-Soarelui, fiind totuşi, o, Născătoare de Dumnezeu, Mama Soarelui!

Acum douăzeci şi patru de ani, în ajunul Sfântului Nicolae, erai, poate, tot la locul tău, în icoana ta împărătească, precum te-am văzut astă-vară. Biserica unde te adăposteşti e zidită din bătrâni, poate de grecii prea cucernici de altădată, răscolitorii Dunării şi ai mărilor. Înaintea ta, Madonă a marinarilor, au venit şi au îngenuncheat, cu pieptul plin de suspine, cu mâinile pline cu sălbi de aur, atâţia corăbieri, atâţia neguţători, atâţia călători din ţările finicului şi ale maslinului! Chipul tău, Marie, din icoana lung privită, astă-vară, poate este şi el un dar adus din miazăzi, de la Sfet-Agora, din Ţarigrad, sau din insulele greceşti, cele familiare cu corăbiile Veneţiei şi cu pictura italiană. Desigur că erai aici, la locul tău, şi acum un sfert de veac. Dar nu te-am văzut nici pe tine, nici biserica aceasta de pe cheu... Marie, pe vremea aceea eram orbit de viziunile tinereţii şi mai ales orbit de cartea proastă pe care o învăţam, măcar că eram student în teologie.

Am dormit atunci la câţiva paşi de icoana ta. Ştiam prea bine pe Mântuitorul. Porunca lui de chemare o primisem mai de mult. Dar întârziam, mă risipeam, mă abăteam mereu din drum, alergând după flori deşarte, întocmai ca Fata cu scufiţa roşie. Vai, lupul din poveste – „lupul cel înţelegător" – pândeşte de-a pururi calea copiilor care nu ascultă!

Deci, prelungind zadarnic calea mea, robindu-mă florilor care înfloresc dimineaţa şi se scutură seara, agonisindu-mi poveri şi suferinţe de care Domnul Milostiv ar fi voit să mă cruţe (I *Corinteni* 7, 28), eu mă aflam, cu douăzeci şi patru de ani în urmă, mosafir de o zi, aici printre matrozi. Tu stăteai în icoana ta şi copilul dezmetic alerga, cădea, se lovea, plângea şi se scula, ridicat de Domnul, dar ca să uite totul şi să pornească iar după înşelătoare visuri.

Tu stăteai în icoana ta, dar, Maică mult milostivă, astăzi înţeleg prea bine că nu ai dispreţuit pe cel ce dormea în preajmă-ţi, plecat din casa tatălui şi tocmit argat la stăpân străin (*Luca* 15, 12-15), ci din icoana ta, o, Madonă a marinarilor în primejdie, ai întins braţul tău de crini şi, binecuvântând, ai limpezit viitorul. A doua zi era praznicul Marelui Nicolae, arhiepiscopul Mirelor Likiei, întrepidul mărturisitor al Dumnezeirii Fiului tău. M-ai dat în grija lui:

– De mâine în douăzeci şi patru de ani, acesta care doarme aci, prins de mrejele deşertăciunii, va fi preot şi va sluji Sfânta Liturghie, la biserica ta, din deal. Ai grijă de el!

Puternicul Nicolae a îndeplinit întocmai porunca Împărătesei. Acum cinci ani, tot în ajunul zilei lui, m-am întâlnit cu el, seara, la priveghere. A fost o întâlnire neuitată! Peste două săptămâni, lanţurile mele cădeau la pământ (*Faptele Apostolilor* 12, 7), şi atletul tău Nicolae mă scotea la lumină şi la libertate.

Aş putea, Stăpână, să nu privesc înapoi, peste toate aceste plaiuri dureroase, pe care le-am străbătut, cu osteneli sfâşietoare, cu popasuri lungi şi vinovate, dar îndemnat mereu, adunat din pulbere, împins înainte de la spate, de Fiul tău şi Mântuitorul meu? Aş putea să nu gândesc, cu suavă recunoştinţă, că pe când acum un sfert de veac, în zorii zilei de Sf. Nicolae, treceam pe lângă icoana ta, legat la ochi, ud de lacrimi şi de noroi, azi, în aceleaşi zori, mă pregătesc de Sfânta Liturghie?

Marie, am văzut icoana ta – în acest port în care tu mi-ai fost atât de milostivă! – de-abia mai lunile trecute. Am stat mult şi te-am privit... Cine a fost meşterul care a visat şi a făcut să înflorească, din lemn uscat, obrazul tău? Opera lui m-a ţinut locului şi am visat (pe când soarele unei după-amiezi de vară împletea beteală pe diadema ta) la zugravul necunoscut, le neamul şi la florile din ţara lui şi la Nazaretul tău de acum 1925 de ani.

Am venit acum, în iarnă, să te văd din nou şi să sărut, recunoscător, mănuşile tale de argint. Am venit de asemeni, să cer binecuvântările tale, gata precum eram, să mă arăt în lume şi să predic împărăţia lui Iisus Christos.

Şi iată, Stăpână – spre uimirea şi învăţătura mea – un văl de alterare şi de coşcoveală ascunde frumuseţea ta de astă-vară! Marie Prea Curată, n-ai voit să te mai văd frumoasă precum erai. Binecuvântată fie voia ta! Înţelepţeşte-mă şi smereşte-mă!

Dar învaţă-ne, Prea buno, cum să despărţim, în rugăciunile noastre şi în egloga inimilor noastre, pe Fecioara din Nazaret, pe strănepoata Regelui-Profet, pe Miriam, „cea plină de dar" – de Maica mult milostivă, de Stăpâna Cerului, de solitoarea şi de intercesoarea noastră, la Scaunul Fiului-Împărat?

Când te vedem purtând în braţe pe Cel fără de ani, când mărturisim pământului, la picioarele tale, că primim, că iubim, că slăvim eterna ta feciorie, când te privim în grădina credinţei noastre: „trandafir din Saron", „crin", „rodiu", „palmier", încins cu ciorchini de chihlimbar (*Cântarea Cântărilor* 2, 1-3; 7,7) mai putem, o, Diademă a lui Israel, să nu-ţi redăm toate podoabele şi toată regalitatea care au extaziat pe prooroci?

O, Născătoare de Dumnezeu, fii cu noi îngăduitoare, precum odinioară cu nuntaşii de la Cana Galileei! Ei nu mai aveau vin şi tu l-ai rugat pe Domnul să le dea şi el le-a dat. Dar noi avem, Marie! Sunt pline amforele Sfintelor Scripturi de vinul profeţiilor care vorbesc despre tine! Sunt pline inimile Sfinţilor Părinţi de capitoasă recunoştinţă către ceea ce s-a învrednicit să nască, rămânând etern fecioară, pe Răscumpărătorul lumii! Sunt pline cristelniţile bisericii de imnele spumegânde, întru slava ta, ale poeţilor călugări!

Nu ne ţine de rău, o, Maica Luminii, să regăsim, să dăm pe faţă, să strigăm – beţi de o credinţă care lasă de-a pururi treaz şi fericit – că eşti mai cinstită decât Heruvimii şi mai slăvită fără de asemănare decât Serafimii, că eşti bucuria lui David care ţi se închină în ceruri, şi pridvorul nostru de trandafiri, pe pământ – bieţi copii mărginiţi, care nu pot să gândească altfel pe Maica lor decât ca pe cea mai frumoasă fiică a lui Israel!

NOTE ŞI COMENTARII

LA ŢĂRMUL MĂRII

Volumul *La ţărmul mării* a apărut în 1915, la Bucureşti, în Editura H. Steinberg, cu următorul cuprins: *La ţărmul mării, La Sinaia, Tudor Vladimirescu, Oglindă ca a noastră, Ad virginem redeuntem, Drumul lui Creangă, Ţiganii, Moş Iosif Hainich, În loc de scrisoare închisă, Grădina de lângă lac, Agapia veche, Din Galaţi (Ad uxorem).*

Apărut în perioada agitată a intrării României în primul război mondial, volumul a trecut neobservat. Abia mai târziu, în *Istoria literaturii româneşti contemporane*, vol. II, Bucureşti, Editura „Adevărul“, 1934, pag. 235, N. Iorga va menţiona că volumul cuprinde „schiţe vioaie cu tendinţe morale“.

Scrierile *La ţărmul mării, La Sinaia, Drumul lui Creangă, Grădina de lângă lac, Agapia veche* şi *Din Galaţi (Ad uxorem)* au fost reluate în volumul *Răboji pe bradul verde*, apărut în 1920.

TUDOR VLADIMIRESCU

A apărut în *Flacăra*, an. II, nr. 21, 9 martie 1913, p.161.

Bucura Dumbravă, pe adevăratul său nume Fany Seculici, s-a născut la 28 decembrie 1868, la Bratislava. La vârsta de 5 ani s-a stabilit cu familia în Bucureşti. S-a stins din viaţă la 20 ianuarie 1926. Gala Galaction i-a închinat articolul *Bucura Dumbravă*, în *Adevărul literar şi artistic*, nr. 270, din 7 februarie 1926.

Romanele sale au apărut mai întâi în limba germană, la Regensburg, *Der Haiduk* în 1908 şi *Der Pandur* în 1912.

În prefaţa la ediţia românească a romanului *Pandurul*, tradus de Elisa I. Brătianu (Bucureşti, Editura Tineretului, 1969), Dumitru Almaş sublinia: „Prin Bucura Dumbravă, romanul istoric cu dramatic, zguduitor conţinut românesc, trecea graniţa îmbrăcat în straiul unei limbi de mare circulaţie“.

OGLINDĂ CA A NOASTRĂ

A apărut în *Flacăra*, an. II, nr. 12, 5 ianuarie 1913, p. 89.

AD VIRGINEM REDEUNTEM

A apărut în *Flacăra*, an. II, nr. 27, 20 aprilie 1913, p. 209.

ŢIGANII

A apărut în *Flacăra*, an. III, nr. 5, 16 noiembrie 1913, p. 42.

MOŞ IOSIF HAINICH

A apărut în *Libertatea*, an. I, nr. 20, 1 noiembrie 1915, p. 1. A fost reprodus în *Înfrăţirea*, an. III, nr. 41, 15 noiembrie 1915, p. 1.

ÎN LOC DE SCRISOARE ÎNCHISĂ

A apărut în *Libertatea*, an. II, nr. 10, 8 ianuarie 1916, p. 1.

RĂBOJI PE BRADUL VERDE

Volumul *Răboji pe bradul verde* a apărut în 1920, la Iaşi, în Editura „Viaţa românească", având următorul cuprins: *Tâlc şi precuvântare, Mireasa Domnului, la masa lui Irod, A murit Caragiale!, Agapia veche, Mânăstirea Cetăţuia, Drumul lui Creangă, Amintiri de Crăciun, Din Galaţi (Ad uxorem), Bulgaria victrix, Zile petrecute în Bucovina, Grădina de lângă lac, Pe valea Dâmboviţei, Războiul, Carol-Vodă a închis ochii, La ţărmul mării, Pe lespedea cea nouă de la Curtea de Argeş, Biserica cu plopi, Pe Bistriţa, A treia zi (Dimitrie Anghel), La luceafărul de seară, La Sinaia, „Florile dalbe de măr", Ceasuri grele, La Curtea de Argeş, Ninge, De la Buzău, la Petrişoru Racoviţeni, Iaşii, precum erau, Coşbuc doarme, Constantin, Stere, Octomvrie.*

Iniţial, Gala Galaction îşi intitulase volumul *Răboj pe bradul verde*, dar cineva din redacţia Editurii „Viaţa românească" l-a modificat în *Răboji pe bradul verde*. În acest sens, Gala Galaction îi scria lui G. Ibrăileanu, la 16 septembrie 1920: „M-ai întrebat odată, scumpe nene Ibrăilene, de ce amicul Sevastos sau altcineva a apucat să scrie *Răboji* şi a rămas aşa (eu scrisesem *Răboj*). Am găsit eu explicarea; iat-o:

De pe galbenele file el adună mii de coji
A lor nume trecătoare le înseamnă pe răboji...

Eminescu a făcut răbojul... literar. Trebuie să fim solidari cu Eminescu. Deci: *Răboji*." (*Scrisori către G. Ibrăileanu*, vol. I, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1966, p. 22.)

În mod explicabil, volumul s-a bucurat de o bună primire, în primul rând, în paginile revistei *Viaţa românească*, în a cărei editură a apărut. În recenzia pe care i-a consacrat-o, în nr. 1, din ianuarie 1921, p. 128, P. Alexa scria: „În literatura noastră, d. Galaction e unic. Stilul lui are ceva din văzduhul aspru şi crud care pluteşte în munţi, peste pădurile de brad, acolo unde stau ascunse mânăstirile; şi are ceva din limpezimea pârâului de munte, încătuşat de colţuroase stânci... Am regăsit pe scriitorul minunat în toate micile articole, impresii şi monoloage care alcătuiesc volumul de faţă. Nu mi-am putut stăpâni regretul de a vedea irosit (cuvântul, poate, e prea greu) în toate aceste ocazionale bucăţi un stil care curge domol şi solemn peste tot, în cele mai puternice nuvele cât şi în însemnările cele mai fugare. Paginile despre *Agapia veche*, cele scrise *A treia zi* după moartea lui Anghel, *Biserica cu plopi, Octomvrie*, epilogul volumului, pot lua locul alături de cele mai frumoase nuvele ale d-lui Galaction."

În *Viața românească*, an. XIII, nr. 8, august 1921, p. 283, O. Alexiu scrie o nouă cronică asupra volumului, apreciindu-l elogios: „Sunt clipe răzleţe din viaţa unui gânditor impresionist însemnate pe bradul simbolic, veşnic verde, pe care vremea cresteazä urmele furtunilor şi oamenii semnele capriciilor sau patimilor omeneşti; sunt tablouri de natură şi tablouri sufleteşti zugrăvite cu peniţa meşteră care conturează lapidar ruine istorice, biserici vechi, oameni care au trăit şi clipe sufleteşti de o reculegere mormântală. Ceteşti şi înveţi din ele creştinească pietate pentru trecutul neamului, pentru ruinele-i istorice ameninţate de prefacere, de nimicire, înveţi pietate recunoscătoare pentru marii noştri morţi: înţeleptul rege Carol, blândul Anghel, Caragiale, Coşbuc; afli deşertăciunea vanităţilor omeneşti şi înveţi umanitatea şi dragostea pentru cei mici şi resemnarea cuminte creştinească în faţa nenorocirilor."

Plăcut impresionată de lectura volumului a fost şi Claudia Millian, exteriorizându-şi gândurile şi sentimentele în articolul *Răsfoind „Răboji pe bradul verde" de G. Galaction*, apărut în *Adevărul literar şi artistic*, an. III, nr. 71, 2 aprilie 1922, p. 5: „Revezi pe autor în fiecare filă şi personalitatea lui literară se resfrânge cucernică şi luminoasă din cadrul cărţei sale de impresii, cu aceeaşi statornică cucerire, cu care întreaga lui operă s-a animat de cugetul înţelegător al cititorului. *Răboji pe bradul verde* este o culegere de impresiuni aproape fugare, surprinse de lentila lui sufletească, în goana clipelor, destinate altor treburi decât cugetărei, integral, literare. L-a dus nevoia odihnei sau constrângerea ocupaţiunilor materiale, pe acolo pe unde ne plimbă sau s-a oprit anume să intelectualizeze un moment de proză trecătoare, autorul n-a uitat să ne dezvăluie, din repezeala tablourilor, amintirile sufleteşti; nici nu s-a dat în lături să scuture praful atâtor măşti uitate în umbra peisagiilor şi împrospătându-le liniile cu suflarea lui caldă, ni le aduce în faţă, ca pe o binecuvântată amintire."

TÂLC ŞI PRECUVÂNTARE

Prefaţă cu caracter confesiv şi explicativ, scrisă anume pentru acest volum.

MIREASA DOMNULUI, LA MASA LUI IROD

A apărut în *Flacăra*, an. I, nr. 30, 12 mai 1912, p. 236.

A MURIT CARAGIALE!

A apărut cu titlul *12 iunie*, în *Flacăra*, an. I, nr. 36, 23 iunie 1912, p. 286.

AGAPIA VECHE

A apărut în *Cronica*, an. I, nr. 20, 28 iunie 1915, p. 379.

MÂNĂSTIREA CETĂŢUIA

A apărut în *Viaţa românească*, an. VIII, nr. 3, martie 1913, p. 354.

DRUMUL LUI CREANGĂ

A apărut în *Libertatea*, an. I, nr. 10, 12 octombrie 1915, p. 12.

AMINTIRI DE CRĂCIUN

A apărut în *Flacăra*, an. III, nr. 10, 21 decembrie 1913, p. 86.

DIN GALAŢI (AD UXOREM)

A apărut în *Libertatea*, an. II, nr. 40, 1 martie 1916, p. 1.
Episodul petrecut la Galaţi a fost consemnat de Gala Galaction, la data de 22 august 1899, în *Jurnalul* său (vol. I, Bucureşti, Editura Minerva, 1973, p. 259-260).

BULGARIA VICTRIX

A apărut în *Flacăra*, an. II, nr. 6, 24 noiembrie 1912, p. 41.

ZILE PETRECUTE ÎN BUCOVINA

A apărut în *Flacăra*, an. III, nr. 48-49, 20 septembrie 1914, p. 382; an. IV, nr. 15, 24 ianuarie 1915, p. 101 şi în *Poezia*, an. I, nr. 1-2, 1-15 februarie 1915, p. 1.

GRĂDINA DE LÂNGĂ LAC

A apărut în *Libertatea*, an. II, nr. 21, 12 ianuarie 1916, p. 1.

PE VALEA DÂMBOVIŢEI

A apărut în *Flacăra*, an. III, nr. 44-45, 23-30 august 1914, p. 357.

RĂZBOIUL

A apărut în *Viaţa românească*, an. IX, nr. 7-8-9, iulie-august-septembrie 1914, p. 71.

CAROL-VODĂ A ÎNCHIS OCHII

A apărut în *Flacăra*, an. III, nr. 50-51, 4 octombrie 1914, p. 397.

LA ȚĂRMUL MĂRII

A apărut în *Viața românească*, an. X, nr. 7-8-9, iulie-august-septembrie 1915, p. 141. Constantin Ciopraga apreciază că este „o reverie marină după tipare clasice" (*Literatura română între 1900 și 1918*, Iași, Editura Junimea, 1970, p. 476).

PE LESPEDEA CEA NOUĂ DE LA CURTEA DE ARGEȘ

A apărut în *Viața românească*, an. IX, nr.7-8-9, iulie-august-septembrie 1914, p. 192.

BISERICA CU PLOPI

A apărut în *Lumina*, an. II, nr. 333, 5 august 1918, p. 1.

PE BISTRIȚA

A apărut în *Renașterea*, an. I, nr. 45, 11 august 1918, p. 1.

A TREIA ZI (DIMITRIE ANGHEL)

A apărut în *Cronica*, an. I, nr. 1, 12 februarie 1915, p. 3.

LA LUCEAFĂRUL DE SEARĂ

A apărut în *Flacăra*, an. IV, nr. 1-2, 25 octombrie 1914, p. 4.

LA SINAIA

A apărut în *Libertatea*, an. II, nr. 42, 10 iunie 1916, p. 1.

„FLORILE DALBE DE MĂR"

A apărut în *Libertatea*, an. II, nr. 1, 1 ianuarie 1916, p. 1.

CEASURI GRELE

A apărut în *Renașterea*, an. I, nr. 66, 1 septembrie 1918, p. 1.

LA CURTEA DE ARGEŞ

A apărut în *Săptămâna ilustrată*, 17 mai 1917, p. 3.

NINGE

A apărut în *Scena*, an. II, nr. 50, 24 februarie 1918, p. 4.

DE LA BUZĂU, LA PETRIŞORU RACOVIŢENI

A apărut în *Renaşterea*, an. I, nr. 97, 2 octombrie 1918, p. 1.

IAŞII, PRECUM ERAU

A apărut în *Renaşterea*, an. I, nr. 52, 18 august 1918, p. 1.

COŞBUC DOARME

A apărut în *Renaşterea*, an. I, nr. 45, 11 august 1918, p. 1.

CONSTANTIN STERE

A apărut în *Chemarea*, an. II, nr. 55, 9 iunie 1919, p. 1.

OCTOMVRIE

A apărut în *Cronicarul*, an. I, nr. 29, 23 octombrie 1918, p. 1.

TOAMNE DE ODINIOARĂ

Volumul *Toamne de odinioară* a apărut în 1924, la Bucureşti, în Editura „Adevărul", având următorul cuprins: *Cu prilejul acestei cărţi, Toamne de odinioară, On trouve toujours un plus malheureux que soi, În grădina Vârnav din Botoşani, Spre portofoliu, Votul unui cetăţean, Casa egoistului, Vânzătorul de chibrituri, Biserica Sărdăreasa, Achim lăptarul (La Mangalia), Crăciunul sfântului copil Feodor.*

Ultima schiţă a fost reluată în volumul *Caligraful Terţiu*, apărut în 1929.

Se pare că acest mic volum nu s-a bucurat de atenţia criticii literare. Doar George Baiculescu, în *Adevărul*, an. XXXVII, nr. 12415, 19 iulie 1924, p. 1, îi consacră aceste rânduri: „Volumaşul de faţă aduce câteva evocări care, cu o puternică vibraţie sufletească,

amintesc vremuri de seninătate şi patriarhalism. În unele schiţe evocă atmosfere, în altele atitudini; în unele, persoane şi vremuri de credinţă într-un ideal cuminte, liniştit, religios".

CU PRILEJUL ACESTEI CĂRŢI

A apărut pentru prima dată la începutul acestui volum.

TOAMNE DE ODINIOARĂ

A apărut în *Facla*, an. III, nr. 37, 16 septembrie 1912, p. 731. Retipărită în *Biblioteca copiilor şi a tinerimii*, an. I, 30 martie 1918, p. 12.

ON TROUVE TOUJOURS UN PLUS MALHEUREUX QUE SOI

Cu titlul *Ije Cloancă* a apărut în *Viaţa românească*, an. XI, nr. 4-5, aprilie-mai 1916, p. 5.

ÎN GRĂDINA VÂRNAV DIN BOTOŞANI

A apărut în *Flacăra*, an. VIII, nr. 28, 14 iulie 1922, p. 437.

SPRE PORTOFOLIU

A apărut în *Scena*, an. II, nr. 23, 27 ianuarie 1918, p. 2.
În recenzia publicată în *Adevărul* din 19 iulie 1924, George Baiculescu aprecia că „tipul parvenitului Valeriu Pop-Poenari este descris cu vigoare realistă".

VOTUL UNUI CETĂŢEAN

A apărut în *Izbânda*, an. II, nr. 128, 29 august 1920, p. 1.

CASA EGOISTULUI

A apărut în *Adevărul literar şi artistic*, an. II, nr. 17, 20 martie 1921, p. 2.

VÂNZĂTORUL DE CHIBRITURI

A apărut în *Adevărul literar şi artistic*, an. II, nr. 48, 23 octombrie 1921, p. 1.

BISERICA SĂRDĂREASA

A apărut în *Dimineața*, an. XIX, nr. 5503, 3 februarie 1929, p. 3.

ACHIM LĂPTARUL (LA MANGALIA)

Apare prima dată în acest volum.

CALIGRAFUL TERȚIU

Volumul *Caligraful Terțiu* a apărut în 1929, la București, în Editura „Cultura Națională", cu următorul cuprins: *Caligraful Terțiu, Grădina lui Iosif din Arimateia, Mustafa Efendi ajunge Macarie Monahul, Oaspeții de sub fereastra mea, Hârcă pentru hârcă, Moșneagul cu ochi albaștri, Vioara lui Hugolin, O stea prin fereastra lui Manolaș, Crăciunul sfântului copil Feodor, Madona din port.*

După prima semnalare a lui Octav Botez, în *Viața românească*, an. XXI, nr. 2-3, februarie-martie 1929, p. 321, volumul a fost comentat de Pompiliu Constantinescu, în *Acțiunea*, an. I, nr. 14, 26 noiembrie 1929, p. 1, unde sublinia: „Cele mai bune povestiri din colecția prezentă sunt acelea în care legenda se îmbină cu viziunea poetizată a realității". O amplă cronică i-a consacrat Perpessicius, relevând trăsăturile fundamentale ale operei lui Gala Galaction: „Părintele Gala Galaction reprezintă, singur; în literatura noastră, capitolul conversiunii religioase. Conversiune ce se poate urmări, ca laitmotivul unui aleluia întrețesut în aerul unei liturghii, de la începuturile sale teologice, de-a lungul primelor sale volume de povestiri și până la această culegere de însemnări, glose teologice și creațiuni epice – din *Caligraful Terțiu* – pe care d-sa l-a străjuit cu insignele judicioase: «adevăr» și «închipuire». În 1903 părintele Gala Galaction termina studiile teologice cu teza de licență *Minunea din drumul Damascului*. Și miracolul convertirii lui Saul din Tars l-a urmărit neîntrerupt nu numai în cariera sa teologică, pe care o încunună intrând în rândurile slujitorilor altarului, dar în atâtea pagini de confesiuni directe sau romanțate, în decursul bogatei sale activități epice. Desigur, nu vom cădea robi simplificării și nu vom spune că tema aceasta, dimpreună cu toate celelalte adiacențe ale mărturisirii creștine, copleșesc restul activității de prozator al părintelui Gala Galaction. Ar fi să nesocotim atâtea povestiri de năvalnică dezlănțuire de patimi, de fanatism popular, de grație idilică, de promenade paradisiace, pe care stilistul care a fost și a rămas Gala Galaction le-a risipit în *Bisericuța din Răzoare*, în *Clopotele din Mânăstirea Neamțu* sau chiar și în marele fragment de roman din volumul de față, *O stea prin fereastra lui Manolaș*. Nu vom spune nici că Borivoje sau Salomia din povestirile sale profane (ca să le opunem celor strict religioase) ar fi surori de cruce cu Sulamitele și Salomeele cărților sfinte, dar care nu sunt, pentru aceasta, mai puțin păgâne. În ce măsură iarăși tema aceasta a conversiunii predomină activitatea scriitoricească a părintelui Gala Galaction nu am putea spune. Și poate că nici nu ne-ar folosi la ceva. Important este, și e singurul titlu pe care i-l revendicăm în acest loc, că în boschetele galactionești poate fi deosebită această alee, sau acest rond, sau cum vreți să-i ziceți, al conversiunii creștine." (*Opere*, vol. III, București, Editura Minerva, 1971, p. 290.)

CALIGRAFUL TERȚIU

A apărut în *Viața românească*, an. XIII, nr. 11, noiembrie 1912, p. 169.

Geneza acestei povestiri a fost consemnată de Gala Galaction în *Jurnalul* său, la 8 septembrie 1921: „Toată vara, încet şi cu mari întârzieri, am tradus în româneşte *Epistola către romani*. Paralel cu aceasta, am citit cartea – atât de luminoasă şi de instructivă – a lui Adolf Deissmann: *Paulus*. Stăpânit de lumea gândurilor marelui apostol, robit de sfânta lui frumuseţe şi plin până sus, ca o cristelniţă, cu apele lustrale ale cugetării creştine – trebuia să risipesc, în felul meu, ceva din ele... M-a prigonit, multe zile, gândul unei reverii teologice, cu titlul *Diaconiţa Phoebe*... Apoi, gândul s-a precizat şi reveria mea s-a prefăcut într-o nuveletă. Aşa, am ajuns să urzesc şi să scriu, în vreo trei săptămâni, o poveste întreagă. Îl ştiam de mult pe binecuvântatul caligraf, pe cucernicul Terţiu, căruia Sf. Pavel îi dictează marea sa epistolă teologică. Dar nu mă oprisem cu inima niciodată, destul, în dreptul lui. Traducând *Epistola către romani* şi citind iscusita carte a lui Deissmann, am văzut de aproape şi pe îndelete pe înduioşătorul ucenic, secretarul Apostolului. De aici, povestea mea *Caligraful Terţiu*." (*Jurnal*, vol. II, Bucureşti, Editura Minerva, 1977, p. 92.)

Povestirea a atras atenţia unor prestigioşi critici şi istorici literari. N. Iorga aprecia că este o „reconstituire arheologică minuţioasă" (*Istoria literaturii româneşti contemporane*, vol. II, Bucureşti, Editura „Adevărul", 1934, p. 235). Perpessicius o considera un „fragment din fresca începuturilor creştine, fragment valoros însă prin darul de evocare descriptivă a Corintului păgân, din care propovăduieşte apostolul Pavel" (*op. cit.*, p. 293). În cronica sa din *Acţiunea*, citată mai sus, Pompiliu Constantinescu observa că ideea religioasă, creştină, este infuzată discret şi subtil în substanţa naraţiunii, fără nimic declarativ, povestirea oferind o lectură încântătoare: „În *Caligraful Terţiu*, prima povestire, într-un armonios decor antic, peste care scriitorul plimbă un ochi catifelat ce nu dispreţuieşte estetismul păgân, fixează scenele sobre ale unei conversiuni: doi lucrători capadocieni sosiţi după muncă în Corint sunt convinşi să se creştineze de caligraful Terţiu, un apostol al noului cult. Peisagiul, naraţiunea, dialogul, se armonizează într-o impresie de artă subtilă. Totul e măsură şi nuanţă. Din subiect nu irizează decât poezia locului şi calmul sufletesc al personagiilor; scriitorul nu propagă, nu combate. Conversiunea celor doi lucrători nu zguduie, nici nu convinge prin caracterul ei de probabilă revelaţie – numai încântă."

O interesantă situare a acestei povestiri în contextul literaturii universale a întreprins Al. Philippide, în articolul *La aniversarea lui Gala Galaction*, inclus în volumul *Consideraţii confortabile* (Bucureşti, Editura Eminescu, 1970, p. 128), unde sublinia: „În *Caligraful Terţiu*, dintr-o frază de la sfârşitul *Epistolei către romani*, scriitorul reconstituie, făcând drumul îndărăt, împrejurările în care această epistolă a luat naştere în Corint. Aş compara bucata cu vreuna din evocările de acest soi ale lui Anatole France, *Procuratorul din Iudeea*, de exemplu. Dar comparaţia ar găsi vreo asemănare numai în ceea ce priveşte natura subiectului, pentru că, în ce priveşte procedeul reconstituirii şi al evocării, deosebirile dintre cei doi scriitori sunt adânci. Acolo unde France reconstituie numai cu inteligenţa, din afară oarecum, cu o rece obiectivitate învăţată de la Flaubert, Galaction, prin acea operaţie a spiritului pe care germanii o numesc *Einfühlung* reconstituie dinăuntru în afară, trăieşte cu adâncime această reconstituire, şi de aceea povestirea lui e făcută cu căldură şi entuziasm, cu acea căldură răspânditoare de prietenie care caracterizează opera sa literară, dar care nu exclude defel precizia descripţiei."

Bizar este faptul că un om de mare fineţe intelectuală, cum a fost Dinu Pillat, nu a intuit semnificaţia şi savoarea spirituală a acestei povestiri, afirmând că „este o povestire uscată, dacă stăm să o comparăm cu celelalte. Luându-şi ca personagiu pe scribul care a consemnat *Epistola către romani* a apostolului Pavel, autorul îl prezintă în cadrul istoric al Corintului din epoca formării primelor comunităţi creştine. Oricât a putut N. Iorga să se declare mulţumit de «reconstituirea arheologică», trebuie spus că aceasta singură nu salvează nuvela. Suntem puşi să asistăm la discuţiile de catehizare ale lui Terţiu, care vrea să convertească la creştinism pe doi negustori din Capadochia. Lucrurile se reduc la atât." (*Itinerarii istorico-literare*, Bucureşti, Editura Minerva, 1978, p. 153.)

GRĂDINA LUI IOSIF DIN ARIMATEIA

A apărut în *Adevărul literar şi artistic*, an. III, nr. 73, 16 aprilie 1922, p. 2.

MUSTAFA EFENDI AJUNGE MACARIE MONAHUL

A apărut în *Luceafărul*, nr. 4-5, aprilie-mai 1920, p. 61.

În cronica din *Acţiunea*, an. I, nr. 14, 26 noiembrie 1929, p. 1, discutând volumul *Caligraful Terţiu* din perspectiva conversiunii creştine, specifică operei lui Gala Galaction, Pompiliu Constantinescu aprecia că această povestire este „admirabilă", pe deplin semnificativă, realizată cu mare artă: „Alertă, discretă, ca un dialog francian, conversaţia religioasă dintre Mustafa şi stareţul Pahomie duce, pe nesimţite, cu mână de maestru, la scena finală, firească şi fără pretenţioasă transcedenţă, a minunii ce converteşte pe neguţătorul turc şi pe tovarăşii lui". Perpessicius relevă că povestirea reflectă o trăsătură caracteristică psihologiei şi comportamentului etic-religios al poporului român, transpusă cu mijloace artistice inegalabile: „Niciodată o povestire de esenţă mistică nu s-a dovedit mai firească. Cronica şi dialogul dialectic îşi dau întâlnire în paginile acestei convertiri miraculoase a patru moslemi, cu Mustafa Efendi în frunte. Descrierea schitului lui Pahomie, pierdut între păduri, copleşit de ruină, fără de călugări vârstnici şi în putere, ca şi de zădufurile unei secete de iunie, se desfăşoară într-un stil de cronică în unghiurile căreia este oricând loc pentru o minune. Discuţia teologică dintre Pahomie şi Mustafa, fiecare preamărindu-şi Dumnezeul, se continuă în alternanţa unui curios *carmen amoebeum*, pitoresc şi devot, al cărui epilog nu putea să fie decât prinsoarea pe care şi-o fac amândoi, fiecare să treacă de legea cealaltă, după cum Iisus Christos sau Alah va ninge peste noapte sau va da vijelie. În felul acesta, întrecerea în devoţiune şi convertirea musulmanilor este şi scontată, dar şi temută. Antiteza – pe care părintele Gala Galaction o tratează în ton de acuarelă pictată pe coperta unei vechi Cazanii – dintre orgoliul şi încrederea oarbă a credinciosului musulman şi frica de Dumnezeu şi smerenia mai prejos de fire a pravoslavnicului Pahomie – nu e numai de o mare savoare literară, dar şi de o reală semnificaţie etnic-religioasă. A solicita Domnului o minune şi a o justifica pe temeiuri oarecum gospodăreşti este o trăsătură proprie poporului nostru." (*Opere*, vol. III, Bucureşti, Editura Minerva, 1971, p. 293.)

OASPEŢII DE SUB FEREASTRA MEA

A apărut în *Adevărul literar şi artistic*, an. II, nr. 49, 30 octombrie, 1921, p. 1.

HÂRCĂ PENTRU HÂRCĂ

A apărut în *Viaţa românească*, an. XII, nr. 2, aprilie 1920, p. 248.

În 1896, în perioada în care Gala Galaction şi Tudor Arghezi se alătură cenaclului lui Al. Macedonski şi publică primele lor scrieri în *Liga ortodoxă*, această revistă servea ca instrument de agitaţie în marele scandal public provocat de caterisirea mitropolitului primat Ghenadie Petrescu, surghiunit la Mânăstirea Căldăruşani. În acest scandal, de mare răsunet în epocă, Al. Macedonski s-a plasat deschis de partea celui sancţionat, transformând *Liga ortodoxă* într-o tribună de reabilitare a acestuia. Tinerii admiratori ai lui Macedonski nu

rămân străini de această atmosferă, îmbrățișând cauza maestrului, sprijinindu-i acțiunile. Tudor Arghezi face schimbul de mesaje între Al. Macedonski și mitropolitul Ghenadie, la Căldărușani. În articolul *Despre drumul creației*, publicat în *Contemporanul* din 5 ianuarie 1962, Tudor Arghezi releva că *Liga ortodoxă* „era subvenționată de-a dreptul de mitropolitul Ghenadie... Încasatorul subvenției eram eu, făcând periodic pe jos ori pe bicicletă 60 km, dus-întors București-Căldărușani."

Alături de Tudor Arghezi se afla, bineînțeles, și bunul său prieten Gala Galaction, care-l însoțea adesea în aceste drumuri. Un rod literar al drumurilor în comun la Căldărușani este și povestirea *Hârcă pentru hârcă*. Ea pornește de la o întâmplare reală, după cum mărturisea Gala Galaction într-un interviu din *Integral*, an. I, nr. 3, 1 mai 1925, p. 4: „Ne-am hârjonit toată ziua, am dosit două hârci din bolnița mânăstirii. Am ascuns hârcile sub pat. Arghezi dormi profund; eu mă zvârcoleam, mă chinuiau hârcile, pluteau peste mine, se lăsau ca niște căpușe în păr. De-abia am așteptat să se zoriască, ca să-l trezesc pe Arghezi. Eu îl zgâlțâiam; el se-ntorcea pe partea cealaltă. Numai când l-am convins că s-ar putea să ne surprindă cu hârcile sub pat, s-a sculat, am strâns hârcile în basmale, ca să le creadă călugării lubenițe și am pornit înfricați."

În *Viața românească*, an. XXI, nr. 2-3, februarie-martie 1929, p. 322, Octav Botez sublinia că povestirea conține „o puternică viziune macabră, în genul lui Villiers de l'Isle Adam, impresionantă prin poezia maiestuoasă a peisajului și fatidica intervenție a justiției divine".

MOȘNEAGUL CU OCHI ALBAȘTRI

A apărut în *Citiți-mă*, an. I, nr. 1, decembrie 1921, p. 15.

VIOARA LUI HUGOLIN

A apărut în *Adevărul literar și artistic*, an. IX, nr. 420, 23 decembrie 1928, p. 1.

În confesiunea *Povestea cărților mele*, apărută în *Ultima oră*, an. II, nr. 370, 9 decembrie 1945, p. 1, Gala Galaction preciza că această schiță „este un fluture cu aripi de legendă, prins într-o zi de mai, pe aleea năpădită de ierburi care urcă de la țărmul Dunării spre ruinele cetății lui Mateiaș Corvinul, cetatea Vișegradului".

Constantin Ciopraga opinează că „analiza deziluziei erotice e palidă" (*Literatura română între 1900 și 1918*, Iași, Editura Junimea, 1970, p. 475).

O STEA PRIN FEREASTRA LUI MANOLAȘ

A apărut în *Viața românească*, an. VIII, nr. 9, septembrie 1913, p. 294; partea a doua, cu titlul *Alfa din Orion*, în nr. 7-8-9, iulie-august-septembrie 1914, p. 143; partea a treia, cu titlul *Salomeia Michaeli*, în nr. 10-11-12, octombrie-noiembrie-decembrie 1914, p. 43.

Introdusă în volum cu precizarea că reprezintă un *Fragment* dintr-un proiect roman, această amplă narațiune nu s-a mai bucurat de aprecierile pozitive ale comentatorilor săi.

În recenzia din *Viața românească*, amintită mai sus, Octav Botez arată că „figura Salomeei rămâne palidă, iar sentimentalitatea eroului ca și scrisorile lui de dragoste au ceva dulceag, convențional și fad". La fel de sentențios a fost și Pompiliu Constantinescu, în cronica din *Acțiunea*, citată anterior, scriind: „E uimitor să vezi cum tocmai calitatea sa esențială, măsura și armonia simțului artistic, se destramă într-un dialog nefiresc și

pretenţios prin alternarea unor disertaţii amoroase, docte, filosofante şi anoste. Lirismul scrisorii – compoziţia lui Manolaş – e inacceptabil!"

CRĂCIUNUL SFÂNTULUI COPIL FEODOR

A apărut în *Citiţi-mă*, ianuarie 1922, p. 90.

Octav Botez aprecia că are „o valoare cu totul superioară", fiind „o splendidă nuvelă, cu o artă complexă şi rafinată, întru nimic inferioară aceleia din *Trois contes* a lui Flaubert sau *Clio* a lui Anatole France" (*Loc. cit.*, p. 321).

MADONA DIN PORT

A apărut în *Viaţa românească*, an. XVII, nr. 1, ianuarie 1925, p. 76.

Perpessicius (*op. cit*, p. 292) descoperea în această povestire „un ritm pasionat de fervoare augustiniană".

CUPRINS

Notă la volumul al II-lea 5

LA ŢĂRMUL MĂRII

Tudor Vladimirescu 9 (257)
Oglindă ca a noastră 12 (257)
Ad virginem redeuntem 16 (257)
Ţiganii 20 (258)
Moş Iosif Hainich 24 (258)
În loc de scrisoare închisă 27 (258)

RĂBOJI PE BRADUL VERDE

Tâlc şi precuvântare 33 (259)
Mireasa Domnului, la masa lui Irod 35 (259)
A murit Caragiale! 40 (259)
Agapia veche 43 (259)
Mânăstirea Cetăţuia 46 (259)
Drumul lui Creangă 54 (260)
Amintiri de Crăciun 57 (260)
Din Galaţi (Ad uxorem) 60 (260)
Bulgaria victrix 63 (260)
Zile petrecute în Bucovina 67 (260)
Grădina de lângă lac 73 (260)
Pe valea Dâmboviţei 76 (260)
Războiul 79 (260)
Carol-Vodă a închis ochii 81 (260)
La ţărmul mării 84 (261)
Pe lespedea cea nouă de la Curtea de Argeş 88 (261)
Biserica cu plopi 90 (261)
Pe Bistriţa 93 (261)
A treia zi (Dimitrie Anghel) 96 (261)
La luceafărul de seară 99 (261)
La Sinaia 101 (261)
„Florile dalbe de măr“ 104 (261)
Ceasuri grele 107 (261)
La Curtea de Argeş 110 (262)
Ninge 113 (262)

De la Buzău, la Petrişoru Racoviţeni 115 (262)
Iaşii, precum erau 119 (262)
Coşbuc doarme 122 (262)
Constantin Stere 125 (262)
Octomvrie 128 (262)

TOAMNE DE ODINIOARĂ

Cu prilejul acestei cărţi 133 (263)
Toamne de odinioară 136 (263)
On trouve toujours un plus malheureux que soi 138 (263)
În grădina Vârnav din Botoşani 146 (263)
Spre portofoliu 149 (263)
Votul unui cetăţean 153 (263)
Casa egoistului 156 (263)
Vânzătorul de chibrituri 159 (263)
Biserica Sărdăreasa 162 (264)
Achim lăptarul (La Mangalia) 164 (264)

CALIGRAFUL TERŢIU

Caligraful Terţiu 169 (264)
Grădina lui Iosif din Arimateia 180 (266)
Mustafa Efendi ajunge Macarie Monahul 183 (266)
Oaspeţii de sub fereastra mea 192 (266)
Hârcă pentru hârcă 195 (266)
Moşneagul cu ochi albaştri 205 (267)
Vioara lui Hugolin 208 (267)
O stea prin fereastra lui Manolaş (Fragment) 214 (267)
Crăciunul sfântului copil Feodor 244 (268)
Madona din port 251 (268)

Note şi comentarii 255

Lector: DACIANA VLĂDOIU
Tehnoredactor: VASILE CIUCĂ

*Tipărit la
Atelierele Tipografice*
METROPOL